

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

YUNANİSTAN BAŞBAKANI VENİZELOS'UN PONTUS POLİTİKASI (1914-1920)

Doktora Tezi

Pınar SELÇUK ÖZGÜR

Ankara-2022

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

**YUNANİSTAN BAŞBAKANI VENİZELOS'UN
PONTUS POLİTİKASI
(1914-1920)**

Doktora Tezi

Pmar SELÇUK ÖZGÜR

.....

Doç. Dr. Çağla Derya TAĞMAT

.....

Ankara-2022

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

**YUNANİSTAN BAŞBAKANI VENİZELOS'UN PONTUS
POLİTİKASI
(1914-1920)**

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Çağla Derya TAĞMAT

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN (Başkan)
Doç. Dr. Çağla Derya TAĞMAT (Danışman)
Prof. Dr. Mesut ÇAPA
Prof. Dr. Seyfi YILDIRIM
Doç. Dr. Ü. Gülsüm POLAT

.....
.....
.....
.....
.....

Prof. Dr. Mesut ÇAPA
Enstitü Müdürü

ÖZET

Türkçe literatürde Pontus sorunu ya da meselesi olarak adlandırılan konu 19. yüzyılın ortalarında Doğu Karadeniz kıyılarında bağımsız bir Pontus Devleti kurmak amacıyla Rumlar tarafından gerçekleştirilen bir bağımsızlık hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Pontus Rumlarının bağımsızlık düşüncesi Meşrutiyet döneminde doğmuş, Balkan Savaşları ile ivme kazanmış, Birinci Dünya Savaşı sırasında gelişmiş ve Trabzon'un Rus işgali sırasında siyasi arayışlar ve çete faaliyetleri ile silahlı bir isyana dönüşmüştür. Birinci Dünya Savaşı'nda Bolşevik Devriminin gerçekleşmesi Karadeniz Rumlarının da genel gidişatında ciddi kırılmalara neden olmuştur ve Kafkaslara Rum göçü başlamıştır. Diğer yandan Mondros Mütarekesinin imzalanmasıyla cesaret bulan Karadeniz Rumları bağımsızlık konusunda farklı ihtimaller üzerine yoğunlaşmışlardır.

Mütareke döneminde ise Karadeniz Rumları bağımsızlıklarını kazanmak ve özerk bir devlet kurma amacıyla örgütlenmiştir. Esasen tek başına özerk bir devlet kurulmasını isteyen Karadeniz Rumları, Yunan Devleti'ne uzak olan coğrafi konumu başta olmak üzere bazı etkenler nedeniyle böyle bir devletin kurulma ihtimalinin düşük olduğunu farkına varmıştır. Bu nedenle başka bir devletin mandası ya da konfederasyon düşüncesine sıcak bakmıştır. Çok kısa süreliğine de olsa Amerikan mandası, “ana vatan” Yunanistan'a bağlanma, Ermenilerle konfederasyon ya da Osmanlı Devleti ile iş birliği gibi düşüncelerine yanaşmıştır. Bu ihtimallerin içinde Ermeni Devleti ile iş birliği ile bir devlet oluşturulması gerçekleşmeye en yakın ihtimal olarak görünmüştür. Diğer yandan dönemin Yunanistan Başbakanı Eleftherios Venizelos da bu düşüncayı savunmuştur.

Yunan Başbakanı Venizelos bir Pontus devletinin kurulmasını düşük bir ihtimal olarak değerlendirmiştir. Yunanistan'ın Pontus Rumlarının bu talebini kabul etmesi halinde, Yunan Devleti'nin Büyük Devletlerden destek beklediği taleplerini (Batı Anadolu, Ege Adaları gibi) zayıflatacağına hükmetmiştir. Bu sebeple Venizelos, zaten coğrafi konumunu dikkate alarak “Pontus Rum Devletinin” Ermeni Devleti'nin desteğiyle kurulmasını tercih etmiştir. Ancak bu esnada Karadeniz Rumları Batum ve Tiflis'te çeşitli kongreler organize ederek kendi gelecekleri konusunda bizzat çalışmaya başlamışlardır.

Sevr Antlaşması'nın imzalanması ile Büyük Yunanistan hayaline kavuştuğunu düşünen Venizelos 1920 Kasım seçimleri sonunda beklemediği bir seçim yenilgisi yaşamış ve Fransa'ya gitmiştir. Konstantinos'un Yunanistan tahtına geri dönmesi, Yunan cephesinin Küçük Asya'da genişlemesi ve 1922 yılında Yunan Ordusunu bozguna uğraması gibi gelişmeler Pontus Devleti

kurulması düşüncesinin terk edilmesine yol açmıştır. 1923 yılında Lozan Antlaşması imzalanması ile bölgede yeni bir düzen oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz, Rum, Pontus, Venizelos, Megali İdea, Hrisanthos.

ABSTRACT

The issue, which is called the Pontus problem or issue in Turkish literature, emerged as an independence movement carried out by the Greeks in the middle of the 19th century in order to establish an independent Pontus State on the shores of the Eastern Black Sea. The idea of independence of the Pontus Greeks began in the Constitutional Monarchy period, gained momentum with the Balkan Wars, developed during the First World War, and turned into an armed rebellion with political pursuits and gang activities during the Russian occupation of Trabzon. The realization of the Bolshevik Revolution in the First World War caused serious breaks in the general course of the Black Sea Greeks and the Greek migration to the Caucasus began. On the other hand, the Black Sea Greeks, who were encouraged by the signing of the Armistice of Mondros, focused on different possibilities for independence.

During the armistice period, the Black Sea Greeks were organized with the aim of gaining their independence and establishing an autonomous state. In fact, the Black Sea Greeks, who wanted to establish an autonomous state on their own, realized that the possibility of establishing such a state was low due to some factors, especially its geographical location far from the Greek State. For this reason, the community looked warmly to the idea of a mandate or confederation of another state. Even for a very short time, the American mandate, the ideas of unite to the “motherland” Greece, confederation with the Armenians or cooperation with the Ottoman State were considered by the Blacksea Greeks. Among these possibilities, the creation of a state in cooperation with the Armenian State seemed to be the closest possibility. On the other hand, the Greek Prime Minister of the period, Eleftherios Venizelos, also defended this idea.

Greek Prime Minister Venizelos considered the establishment of a Pontic state as a low probability. He ruled that if Greece accepted this demand of the Pontic Greeks, it would weaken the demands of the Greek State for which it expected support from the Great Powers (Western Anatolia, Aegean Islands, etc.). For this reason, Venizelos preferred the establishment of the "Pontus Greek State" with the support of the Armenian State, already taking into account its geographical location. However, in the meantime, the Black Sea Greeks started to work on their own future by organizing various congresses in Batumi and Tbilisi.

Thinking that he had achieved his dream of Greater Greece with the signing of the Treaty of Sevres, Venizelos suffered an unexpected electoral defeat at the end of the 1920 November elections and went to France. Developments such as the return of Constantine to the throne of

Greece, the expansion of the Greek front in Asia Minor and the defeat of the Greek Army in 1922 led to the abandonment of the idea of establishing the Pontus State. With the signing of the Treaty of Lausanne in 1923, a new order was established in the region.

Keywords: Black Sea, Greek, Pontus, Venizelos, Megali Idea, Hrisanthos.

ÖNSÖZ

Yunanistan Başbakanı Venizelos'un Pontus Politikası (1914-1920) başlıklı bu çalışmada, Yunan siyasetinde etkili bir isim olan Eleftherios Venizelos'un bağımsız bir Pontus devletinin kurulması yönünde uyguladığı politikalar incelenmiştir.

Türkiye'de Pontus konusunda pek çok kitap ve makale yayımlanmıştır ve bu çalışmalar bu tez için önemli katkı sağlamıştır. Bu tezde Türkiye'deki yapılan çalışmalardan da yararlanılarak Yunan tarafının konuya yaklaşımını sunulmaya çalışılmıştır. Türk ve Yunan kaynaklar çerçevesinde kaleme alınan bu çalışma herhangi bir savunma niteliğinde olmamakla birlikte, tarihsel süreçte yaşananlara ek olarak dönemsel analiz ile hem Karadeniz Rumlarının faaliyetlerini hem de Pontus konusundaki suçlayıcı Yunan tezlerinin nedenlerini ve iddialarını objektif bakış açısıyla ortaya koymayı hedeflemektedir. Dolayısıyla Yunanistan tarafından güncel siyasetin bir parçası haline getirilen Pontus konusu bilimsel olarak, tarihçiliğin gerekleri çerçevesinde açıklanmış ve analiz edilmiştir.

Bu tez için Yunanistan'da kısıtlı bir sürede çalışmış ve ulaşılabilen kaynaklar temin edilmiştir. Atina'daki araştırma esnasında her türlü kolaylığı sağlayan Atina ELİA (Yunan Edebiyat ve Tarih Arşivi / Elliniko Logotekniko kai İstoriko Arheio), Atina Küçük Asya Araştırmaları Merkezi, Atina Halk Kütüphanesi, Pontus Araştırmaları Komisyonu Arşivi ve Pontus Müzesi çalışanlarına çok teşekkür ederim.

Diğer yandan bu tez konusuna beni yönlendiren ve ilk aşamadan son aşamasına kadar tüm tecrübesi ve bilgisiyle benden akademik birikim ve görüşlerini esirgemeyen ve ayrıca cesaretlendiren kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan'a minnettarlığımı sunmak isterim. Öte yandan değerli hocam Sayın Prof. Dr. Nejdet Aysal'a, sağladıkları katkılar ve değerlendirmeleri ile bana yön veren, tez izleme jürisi üyeleri; Sayın Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol'a, tez konum hakkında bilgi birikimlerini paylaşan Sayın Prof. Dr. Mesut Çapa'ya ve çok kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Bige Sükan'a da şükranlarımı sunmak isterim.

Konu ile ilgili sohbetlerimiz esnasında fikir alışverişi yaptığım Sayın Arş. Gör. Dr. Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir'e de teşekkür ederim.

Son olarak tez danışmanım olan ve bu çalışmada çok emeği bulunan, beni cesaretlendiren ve bana inanan, tüm fikir ve bilgisini benimle paylaşan, değerli vakitini ayıran danışmanım Sayın Doç. Dr. Çağla Derya Tağmat'a minnettar olduğumu belirtmeliyim. Ayrıca tüm doktora süreci boyunca bana destek olan anneme, eşime ve aileme teşekkür ederim.

Bu tez Pontus konusuna dair bir savunma ya da Yunan tarafına bir cevap niteliği taşımamaktadır. Tamamen bir merakla çıkılan yolda, elden geldiğince tarafsız ancak analitik ve üzerinde kafa yorularak ortaya çıkmış bir çalışmadır. Diğer yandan bu çalışma elbette ki konu ile ilgili dosyanın kapandığı anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla Türkiye’de belki de daha çok ağırlık verilmesi gereken Pontus konusuna farklı bir pencerenin aralanması hedeflenmiştir. Bu çalışmanın, tarihsel gerçeklerin ışığında, Yunan ve Türk kaynaklarının kullanılması açısından alanına katkı sağlaması en büyük isteğimdir. Bu tez, herhangi bir ideoloji ya da siyasi görüşün ürünü olmamakla birlikte, Pontus konusunun siyasetin bir malzemesi olmadan, tarihçilik açısından ele alınabileceğinin de bir kanıtıdır düşüncesindeyim.

Uzun ve meşakkatli bir çalışmanın sonucunda ortaya çıkan bu tezi bitirmenin mutluluğunu yaşarken, elbette birtakım eksikliklerinin olmasını da doğal görüyorum. Bu eksikliklerin ilerleyen süreçte başka araştırmacı ve akademisyenler tarafından tamamlanması en öncelikli isteğimdir.

Bu tezin alanına katkı sağlamanın yanında, tüm eksikliklerine rağmen, konu ile ilgilenen herkesi cesaretlendirmesi dileğiyle...

Ankara-2022

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	11
1. Terminoloji ve Araştırma Yöntemi Hakkında.....	11
2. Araştırma Yöntemi	17

BİRİNCİ BÖLÜM

KARADENİZ RUMLARINA GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Karadeniz Rumlarının Tarihi.....	21
1.2. Karadeniz Rumlarının Yaşadığı Coğrafya	28
1.3. Osmanlı Son Döneminde Karadeniz Rumları	38
1.4. Yunanistan'ın Bağımsızlığına Giden Yol	50
1.5. Karadeniz Rumlarının Meşrutiyet Heyecanı	60
1.5.1. Meşrutiyet Döneminde Karadeniz Rumları	62
1.5.2. Meşrutiyet Döneminde “Pontus” (Sürelî) Yayınları.....	67

İKİNCİ BÖLÜM

VENİZELOS’UN İKTİDARA GELİŞİ VE KARADENİZ RUMLARI

2.1. 1909 Gudi Darbesi ve Venizelos’un İktidara Gelişi.....	71
2.1.1. Yeni Bir Dönem Yeni Bir Lider : Eleftherios Venizelos.....	75
2.1.2. Savaşlar Dönemi ve Venizelos’un Politikası	81
2.1.3. Venizelos’un Dış Politikası: “Megali İdea” ve Karadeniz Rumları	88
2.2. Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Yaşanan Gelişmeler	92
2.2.1. Birinci Dünya Savaşı’nda Yunanistan	92
2.2.2. Savaş Yıllarında Karadeniz Rumları.....	96
2.2.3. Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Pontus Çetelerinin Faaliyetleri ve Yunanistan ..	100
2.2.4. Sevk ve İskân Kanunu Çerçevesinde Karadeniz Rumları	104

2.2.5. Savaş Yıllarında Pontus Kongreleri.....	109
--	-----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI YAŞANAN GELİŞMELER IŞIĞINDA KARADENİZ RUMLARI VE VENİZELOS

3.1. Mondros Mütarekesi ve Karadeniz Rumları	126
3.2. Diplomasi ve Propaganda: Paris Barış Konferansı'nda Pontus Propagandası.....	135
3.2.1. Trabzon Metropolit Hrisanthos'un Diplomatik Faaliyetleri	147
3.3. Konferanstaki Pontus Baskısı.....	154
3.3.1. Batum'daki "Pontus" Gelişmeleri.....	157
3.3.2. Tiflis'teki Gelişmeler	161
3.3.3. Din ve Siyaset: Patrikhane'nin Propagandası	166
3.3.4. 19 Mayıs 1919'da Ne Oldu?	169
3.3.5. Bağımsızlık Konusunda Dış Destek Arayışı.....	171
3.3.6. Rum Bağımsızlık Hareketine Karşı Türk Direnişi.....	178
3.4. Sevr Antlaşması'nın Hazırlık Sürecinde Venizelos'un Pontus Politikası.....	181
SONUÇ	199
KAYNAKÇA.....	203
EKLER	221
ÖZGEÇMİŞ	229

KISALTMALAR

Ar./Arith. : Arithmos (Sayı)

ATASE : Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı

ABCFM : American Board of Commissioners for Foreign Missions

BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Bkz. : Bakınız

BM. : Birleşmiş Milletler

C. : Cilt

Çev. : Çevirmen

ÇTTAD: Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırma Dergisi

Ed. : Editör

ELİA : Elliniko İstoriko kai Logotekniko Arheio (Yunan Edebiyat ve Tarih Arşivi)

EPM. : Pontus Araştırmaları Komisyonu Arşivi

Fak. : Fakelos (Dosya)

Haz. : Hazırlayan

KE.MI.PO. : İonias Kentro Spoudis kai Anadeiksis Mikroasiatikou Politismou

Md. : Madde

OTAM : Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)

pp.: Paper

s. : Sayı

TİTE : Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü

TTK : Türk Tarih Kurumu

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TBMMZC: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

Tom : Tomos

Yay. : Yayınları

V. : Volume

GİRİŞ

1. Terminoloji ve Araştırma Yöntemi Hakkında

Yunanistan Başbakanı Venizelos'un Pontus politikasını (1914-1920) konu alan bu çalışma, Venizelos'un iktidara gelme sürecini, iktidara gelmesiyle birlikte izlediği dış politika ve bu politika içerisinde Pontus sorununu incelerken, Pontus Rumlarının örgütlenme sürecini, bağımsızlık talepleri doğrultusunda yapılan faaliyetleri araştırmayı amaçlamıştır. Tarih aralığı olarak da Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından, Venizelos'un 1920'de Yunanistan'da gerçekleşen seçimler sonucunda siyasi kariyerine ara verdiği yıl aralığı tercih edilmiştir. Bu çalışmada öncelikli olarak Türkçe kaynaklar taranmış ardından İngilizce ve Yunanca kaynaklar incelenerek konu etrafıca ortaya konulmaya çalışılmıştır. Elbette ki farklı dilde kaynakların kullanılması sonucunda terminolojik bazı açmazlarla da karşılaşmıştır.

Konunun Türk, Yunan ve Batı kaynakları ile beraber incelenmesi nedeniyle pekçok farklı terimle karşılaşmıştır. Çalışmada sık kullanılan Rum, Helen, Yunan kavramları farklı anlamlarda ve farklı yerlerde kullanılmıştır. “*Rum*” sözcüğü Roma İmparatorluğu'nda Romeos veya Romyos kelimelerinden türetilmiş olan Romalı sözcüğünden gelmektedir ve Bizans İmparatorluğu'nda yaşayan Yunanlara verilen isimdir.¹ Bizans İmparatorluğu'ndan sonraki Türk döneminde ise yeni Yunan devleti kurulana kadar Ortodoks Hristiyanları nitelendirmek için kullanılmıştır.² Özellikle kendilerini Yunanca ifade ettikleri zaman “*Hristiyan*” tanımlamasını kullandıkları bilinmektedir. Yunanca metinlerde Anadolu'da yaşayan Yunanları tanımlamak için “*Rum*” kelimesi ile eş zamanlı olarak “*Helen*” başka bir deyişle “*Yunan*” kelimesi de kullanılmıştır. Ancak Yunan tarih yazımında kullanılan terminoloji incelendiğinde, Rum ifadesinin sık kullanılmadığı Anadolu'da yaşayan Yunanlar için genellikle “*Helen/Yunan*” ifadesinin kullanıldığı görülmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu'nda “*Rum*” tanımlaması Ortodoks Kilisesine bağlı toplulukları belirtmek amacıyla yüzyıllar boyunca kullanılmış olsa da halkın kendini sadece “*Rum*” olarak tanımladığı söylenemez. Patrikhane de hem kurumsal olarak hem de cemaat olarak kendini “*Ortodoks Kilisesi*” olarak adlandırılırken büyük kentlerdeki üst sınıfların özellikle milli, etnik veya dilsel kimliklerine gönderme yapıldığında “*Helen*” sözcüğünü tercih ettiği, daha küçük kasaba ve köylerin cemaat liderlerinin ise “*Rum Ortodoks*” veya “*Ortodoks Hristiyan*”

¹ Salahi R. Sonyel, *İngiliz Belgelerinde Türk-Yunan İlişkileri 1821-1923*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011, 9.

² Georgios Babinotis, *Leksiko tis Neas Ellinikis Glossas*, 3. Basım, Athina: Kentro Leksilogias E.R.E, 2008, 1559.

terimlerini tercih ettiği bilinmektedir.³ Diğer yandan Yunan dilinde “*Ελληνας/Ellinas*” sözcüğünden türetilmiş olan “*Helen/Yunan*” tanımlaması ise daha çok Antik Yunan’la ilişkilendirildiği için Yunan Devleti’nden söz edilirken ve Yunan anakarası/coğrafyasına hitaben kullanılmaktadır.⁴ Avrupalı kaynaklarda ise Yunan kelimesi için “*Grek*” ifadesine yer verilmiştir.⁵

Türk ve Yunan toplumu için farklı adlandırılan bir sözcük karşımıza çıkmıştır. “*Karadeniz*” kelimesi, Yunancada “*Μαύρη Θάλασσα/Mavri Thalassa*”⁶ ya da İngilizcede “*Black Sea*” olarak adlandırılmıştır. Türkler Anadolu’ya girişlerinden itibaren “*Bahr-i Siyah/Kara Deniz*” olarak adlandırmışlardır. Sahip olduğu koyu renginden dolayı kara denildiği düşünüldüğü gibi, azgın, hırçın, acımasız olduğu için böyle adlandırıldığı düşünülebilir.⁷

Türkler, Karadeniz bölgesinde yaşayan Rumlar için özel bir adlandırma kullanmamış olsa da Yunanlar Anadolu’nun kuzey kıyılarını diğer bir deyişle Karadeniz’in güney kıyılarını Trabzon Rum İmparatorluğu kurulmasından itibaren “*Pontus*” olarak adlandırmıştır. Böylece Pontus kelimesi hem genel anlamda bir coğrafyayı hem de bu bölgede yaşayanları nitelendirmek için kullanılmıştır. Türkçe “*Pontus*” kelimesi Yunancada “*Πόντος/Pontos*” olarak karşılık bulmaktadır ve bu çalışmada Türkçesinin kullanılması tercih edilmiştir. İngilizcede ise “*Pontic*” olarak adlandırılmaktadır. Tezin ana konusu olan Pontus kelimesi ile Karadeniz Rumları ifadesi eş anlamlı olarak kullanılmıştır.

“*Pontus-Pontos*” ifadesinin anlamı incelendiğinde deniz/açık deniz anlamına gelmektedir.⁸ Kelimenin kökeniyle ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Latince köprü anlamına gelen “*pons*” sözcüğü ve Yunancada yol anlamına gelen “*patos*” kelimesi ile ilişkili olduğu düşünülmektedir.⁹

³ “*Babannem bana “Türk” ve “Helen” ifadelerini hiç kullanmadıklarını söylemeyi akışkanlık haline getirmişti. Her zaman “Müslüman” ve “Hristiyan” terimlerini kullanırlarmış.”* Yorgos Andreadis, *İstenmeyen Adam Persona Non Grata*, Çev: Tanju İzbek, İstanbul: Belge Yayınları, 2005, 35.

⁴ Ayşe Özgül, *Anadolu Rumları Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminde Millet Sistemi -Yeniden Düşünmek*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016, 29-30.

⁵ Osmanlı Devleti’nde yaşayan Ortodoks dinine mensup olanlar Avrupalıların gözünde Grek olarak tanımlanmaktadır. Mark Mazower, *Bizans’ın Çöküşünden Günümüze Kadar Balkanlar*, Çev. Ayşe Ozil, İstanbul: Alfa Tarih, 2014, 27-28.

⁶ Yunan dilinin günlük kullanımında “*Μαύρη Θάλασσα*” olarak kullanılsa da sözlüğe bakıldığında “*Euksinos Pontos olarak bakınız*” yazmaktadır. Babiniotis, *Leksiko tis Neas*, 692.

⁷ Konstantinos Papamichalopoulos, *Perigiseis eis ton Ponton (Travels in Pontos)*, Atina: Ek ton Tipografeon tou Kratou, 1903, 19.

⁸ Babiniotis, *Leksiko tis Neas*, 1453.

⁹ Egon Friedell, *Antik Yunan Kültür Tarihi*, Ankara: Dost Kitapevi, 2004, 17.

Tek başına kullanıldığında sadece *deniz* anlamına gelen “*Pontus*” kelimesi zamanla farklı ifadelerle kullanılmaya başlamıştır. Yunanlar için Pontus kelimesinin anlamı temelinde aynı kökende birleşmiş olsa da kelimenin başına aldığı kelimeler çelişkiler yaratmıştır.¹⁰ *Pontus* kelimesi zamanla “*Ἀβξεινος Πόντος/Akseinos Pontos*” olarak kullanılmaya başlanmıştır. Yunancada “*Akseinos Pontos*” yani misafir sevmeyen deniz anlamına gelmektedir. Denizin vahşi olarak nitelendirilmesinden dolayı bu şekilde adlandırıldığı düşünülmektedir.¹¹ Bir diğer görüşe göre Eski Pers/İran dilinde koyu renk, siyah, gece mavisi anlamına gelen “*Ahseana*” kelimesi zamanla değişip “*Akseinos*” ifadesine dönüşmüştür.¹² Pontus’un koyu renk suları nedeniyle böyle adlandırılmış olabileceği düşünülebilir.

Romalılar ve Yunanlar zamanında kelime bir kez daha değişerek misafirperver deniz anlamına gelen “*Εὐξεινος Πόντος/Euksinos Pontos*” olarak kullanılmaya başlanmıştır.¹³ Bölgenin 19. yüzyılın ortaları ve sonrasında önemli ticari gelişim bölgesi haline gelmesi ile “*Euksinos Pontos*” ifadesinin değişimi arasında bir bağlantı olduğu düşünülmektedir.¹⁴

Türk ve Yunan tarihinde Anadolu’nun farklı bölgelerinde yaşayan Rumlar bulundukları şehirin ismiyle (İzmir Rumları, İstanbul Rumları) adlandırılırken Türk tarih yazımında “*Karadeniz Rumları*” olarak nitelendirilmiştir. Pontus kelimesinin kullanımına bakıldığında coğrafi bir bölgeyi belirttiğinden Anadolu’nun kuzey kıyılarında yaşayan Rumlar için Yunan tarih yazımında “*Pontus Yunanları*”, “*Pontus Rumları*”, “*Pontuslular*” olarak adlandırmıştır. Küçük Asya’daki yaşayan Pontus bölgesini özellikle belirtmek için ise “*Mikrasiatiko Ponto/Μικρασιατικό Πόντο*” ifadesi kullanılmıştır.

Yunanların kendilerini tanımladıkları Helen sözcüğünden türetilmiş olan “*Helenizm*” yani “*Ελληνισμός/ Ellinismos*” sözcüğü, Yunanca sözlükte yer alan ilk anlamı ile dünyada yaşayan Yunanların hepsi, Yunan ulusu olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamının yanı sıra Yunanistan dışında Küçük Asya, Kıbrıs gibi yaşayan belirli bir bölgedeki Yunanları

¹⁰ Theofanis Malkidis, *Ἡ Γενεκτονια τον Ellinon Ponton - Ἱστορία, Πολιτική και Αναγνωρίσι*, Athina: Gordios, 2008, 48.

¹¹ Papamichalopoulos, *Perigiseis eis ton Ponton*, 18. M.Ö.8’inci yüzyılda ilk Yunan kentlerinin kuruluşundan Roma İmparatorluğu dönemine kadar; Pont Aexinos adı ilk kez Yunan şair Pindaros (M.Ö. 4.yy) tarafından kullanılmış ve Pontos Eukseinos ifadesine de yine ilk kez Pindaros yer vermiştir. Hadiye Yılmaz, *Dünden Bugüne Pontus Macerası*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016, 25.

¹² Pontus’un ismini yönelik detaylı bilgi için bakınız: Murat Arslan, “Pontos’tan Karadeniz’e: Bir Adlandırmanın Ardındaki Önyargılar, Varsayımlar ve Gerçekler”, *OLBA XIV*, 2006, 80.

¹³ Mahmut Goloğlu, *Anadolu’nun Millî Devleti Pontos*, Ankara: Kalite Matbaası, 1973, 32.

¹⁴ Eleftheria Kifonidos, *Pontiako Zitima Stratigikes Epiloges kai Adieksoda 1917-1922*, Doktora Tezi, Athina, 2013, 16-17.

tanımlamak için kullanıldığı gibi, tüm Yunan kültürünü tanımlamak için de kullanılmaktadır.¹⁵ Türkçe sözlükte “*Grek uygarlığı ve Grek olmayan ulusların Grek düşüncesinin etkisiyle gerçekleştirdiği uygarlık olarak*” tanımlanmaktadır.¹⁶ Karadeniz bölgesinde yaşayan Rumlar bu coğrafyadaki Rum nüfus yoğunluğunu anlatmaktadır. Dolayısıyla bölgedeki Rum nüfus için Yunanca ve İngilizce kaynaklarda sıklıkla *Pontus Helenizmi* kavramının kullanılmış olması dikkat çekmiştir. Bu çalışmada yeri geldiğinde bu kavrama da yer verilmiş ve belirtilen anlamda kullanılmıştır.

Bu çalışmada Yunanistan dışında yaşayan “*Helenler/Yunanlar*” ile anlam karmaşasını önlemek amacıyla “*Helen/Yunan*” yerine “*Rum*” ve “*Karadeniz/Pontus Yunanları*” yerine yoğunlukla “*Karadeniz Rumları*” yeri geldiğinde ise “*Pontus Rumları*” ifadesinin kullanılması tercih edilmiştir. Ancak bazı noktalarda orijinal kaynakta kullanılan halini korunmak amacıyla “*Pontus*”, “*Pontus Rumları*”, “*Pontuslular*” ifadeleri özellikle kullanılmıştır. Doğu Karadeniz/Pontus adı verilen bölgede bir Rum Pontus Devleti’nin kurulması düşüncesi ise “*Pontuşçuluk*” olarak adlandırılmıştır. Pontuşçuluk düşüncesi Türklerle birlikte yaşamın sona ermesi, bölgenin Rum yönetimine geçmesi ve ana vatan Yunanistan’a bağlı ya da özerk bir Yunan/Rum devleti kurulması anlamına gelmektedir.

Karadeniz Rumları ile ilgili iki ülkenin tarih yazımına baktığımızda çok farklı yaklaşımlarla karşılaşılmaktadır. Karadeniz Rumlarının ya da Pontus Rumlarının bir Pontus devleti kurma çabalarının hem Yunanca ve hem de Türkçe kaynaklarda “*Pontus meselesi/Pontus sorunu*” olarak adlandırması dikkat çekici bulunmuştur. Ayrıca Yunan kaynaklarında “*Pontus çıkmazı*” ifadesi ile sık sık karşılaşılmıştır. Bunun sebebinin Yunan siyasilerin Karadeniz Rumları konusunda ortaya net bir politika ve çözüm koyamamış olmaları, ayrıca Müttefik devletlerin ve Yunan siyasilerin ilgisizliği sonucu meselenin Yunanların/Rumların istediği gibi sonuçlanmamasından kaynaklanmış olabileceği değerlendirilmektedir.

Ayrıca Yunan tarih yazımında Pontus sorununun kronolojik olarak üç aşamada incelendiği görülmektedir. Birinci aşama Balkan Savaşları 1912-1913, ikinci aşama Birinci Dünya Savaşı yılları 1914-1918 (Ermeni soykırımı iddiası ve Rumların yer değiştirmesi (εκτόπιση/ektopisi) konularının olduğu dönem ve üçüncü aşama (1919-1923) millî mücadele

¹⁵ Babiniotis, *Leksiko tis Neas*, 589.

¹⁶ *Türkçe Sözlük*, Cilt I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, 976.

döneminde¹⁷ Pontus soykırımı (γενεκτονία/genektonia) iddiası olarak yer almaktadır.¹⁸ Birçok Yunan kaynağında Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkış tarihi 19 Mayıs 1919 Pontus soykırımının başlangıç tarihi olarak değerlendirilmektedir.¹⁹ Oysaki cumhuriyet tarihinde bu dönem genel olarak milli mücadele dönemi, özel bir deyişle bölgesel olarak Karadeniz bölgesindeki Rumların özerk olma, bağımsızlık kazanma ya da ayrılıkçı faaliyetlerde bulunduğu bir süreç olarak değerlendirmektedir.

Yunan tarihi ve Pontus üzerine araştırmaları bulunan Vlasıs Angtızidis ise Türk egemenliği dönemindeki Pontus Rum tarih yazımını Trabzon'un Türk yönetimine geçmesi ile başlatarak üç dönem olarak kabul etmektedir. Birinci dönemini 1461 yılı Trabzon'un düşüşünden 17. yüzyılın ortalarına, ikinci dönemini 17. yüzyılın ortalarından Osmanlı-Rus Savaşı ve Küçük Kaynarca Antlaşması'na ve üçüncü dönemi 19. yüzyılın ilk yarısı/Tanzimat döneminden 1922 yılının sonu kadar olan süreç olarak ayırmaktadır.²⁰

Araştırma sırasında iki ülke için önemli bazı olaylar ve yer isimlerinin genellikle tamamen farklı adlandırıldığı görülmüştür. Türkler için araştırmanın coğrafyası “Anadolu” iken Yunanlar için “Küçük Asya” (Μικρά Ασία/Mikra Asia) ve hatta kaybedilmiş topraklardır. Yunanların Anadolu'ya çıkışını Türkler “Yunan İşgali” olarak adlandırırken- Yunanlar “Küçük Asya Harekâtı” (Μικρά Ασιατική Εκστρατεία/ Mikra Asiatiki Ekstrateia) olarak adlandırmış, Osmanlı'nın Trabzon'u ele geçirmesi yine Türkler için “Trabzon'un Fethi” öteki için “Trabzon'un Düşüşü” (Πτώση της Τραπεζούντας/ Ptosı tis Trabezountas) olarak ifade edilmiştir. Karadeniz Rumlarının Osmanlı Devleti'nden ayrılma faaliyetleri Yunan kaynaklarında “bağımsızlık faaliyetleri”, Türk kaynaklarında ise “bölücü faaliyetler” olarak yansımıştır. Bu gibi nitelendirmeler, iki ülke tarih yazıcılığında olayların kavranması açısından önemli noktalar. Yunan kaynaklarında Pontus Rumlarının devlet kurma isteği “Pontus Devleti”, “Pontus Cumhuriyeti”, “Özerk Yönetim” ifadeleri ile karşılanmıştır. Türkçe kaynaklarda ise isyan ya da yıkıcı hareketler olarak geçmiştir.

Yunanistan'ın Karadeniz Rumları politikasını incelemeyi amaçlayan bu çalışmada, olaylara Yunan bakışını kaçırmamak adına Yunanca özel nitelendirmeleri korumaya çalışırken

¹⁷ Yunan kaynaklarında “Kemalist hareketin soykırımı” ifadesi ile yer almaktadır.

¹⁸ Periklis Rodakis, *İ İstoria Tou Pontou*, Tomos 2, Apo tin Tourkiki Katakisti os tin Genoktonia kai ton Ksehorismo, Athina, Gordios, 2004, 308, 315, 337.

¹⁹ *The Genocide of the Ottoman Greeks 1914-1923*, Ed., E. Dionesotes Woodlock, U.S.A., The Asia Minor and Pontos Hellenic Research Center, 2013, 30, 31.

²⁰ Vlasıs Angtızidis, *Ellines tou Pontou – İ Genektonia apo ton Tourkiko Etnikismou*, Athina: Nomarhiaki Autodiokisi Anatolikis Attikis, 2005, 97.

Çalışmanın anlaşılmasını sağlamak için yer isimlerinin ve bazı kelimelerin Türkçeleri tercih edilmiştir. Coğrafi terimler ve yer isimleri kullanılırken Türkçeleri kullanılmaya çalışılmış, bazı özel ifadeler ise özellikle aynen bırakılmıştır. Örneğın, Yunanlar Anadolu'yu Küçük Asya olarak tanımladıklarından bazı yerlerde Küçük Asya ifadesine yer verilmiştir. Şehir isimlerinin ise Türkçelerinin kullanılması tercih edilmiştir.

Öte yandan tezde yararlanılan Yunanca ve Osmanlıca süreli yayınların esas aldığı takvimlerin farklı olduğunu da burada belirtmek gerekir. Yunanca kaynaklar genellikle Jülyen takvimini kullanmışlardır. Günümüzdeki Jülyen takviminin miladi takvimle (Gregoryen takvim) arasında 1900 yılından önce 12 gün ve 1900 yılından sonra 13 günlük bir farkın bulunduğunu belirtmek gerekir.²¹ Tezde kullanılan Yunanca kaynaklar ve gazetelerde yer alan tarihler orjinal şekliyle yazılmıştır.

Bu çalışmanın adında da bulunan dış politika kavramının kullanım şeklini açıklamakta fayda vardır. Bir devletin diğer devlet(ler) ile kurmuş olduğu iletişim ve genel anlamda uyguladığı politik ilkeler şeklinde açıklanması mümkün olan dış politika, bahsi geçen devlete ait bir davranış şeklidir. Bir devletin her devlete yönelik dış politikasının aynı olduğunu söylemek çok mümkün değildir. Başka bir deyişle dış politika, uygulayıcı devletin uzak ya da yakın komşularına ya da büyük-küçük diğer devletlere göre farklılık gösterebilir. Bu bağlamda dış politikanın bir aracı olan diplomasi de önem kazanmaktadır. Diplomaside ise o devletin resmi görevlisi olan diplomat, bahsi geçen devletin dış politika ilkelerini ya da kararlarını uygulamakla yükümlüdür. Zaman zaman o devletin başbakanı ya da dışişleri bakanı bu görevi üstlenebilir. Bu çalışmaya konu olan dönemde Yunanistan'ın Başbakanı olan Venizelos'un Pontus politikası da onun dış politikasının bir parçasını temsil etmektedir. Başka bir deyişle bu başlıkla Yunanistan Başbakanının, bölgesel anlamda uyguladığı dış politikanın farklılığı vurgulanmıştır. Yani Venizelos'un Anadolu politikası farklı Pontus politikası ise daha farklı bir şekilde kendini göstermiştir. Benzer durum büyük devletlere yönelik uygulanan dış politika hamleleri ya da ilkeleri için de geçerlidir.

²¹ Osmanlı Devleti'nde 1917 yılına kadar kullanılan Rumi takvim de Jülyen esasına dayanmıştır. 1917 yılından itibaren Osmanlı Devleti, 13 günlük farkı kaldırarak Gregoryen esaslı Rumi takvim kullanmaya başlamış, ancak Rumlar Jülyen takvimini kullanmaya devam etmiştir. Yunanistan 1 Mart 1923 tarihine kadar Jülyen takvimini kullanmıştır. Andrew Dalby, *Eleftherios Venizelos 1919-1923 Barış Görüşmeleri ve Sonrası*, Ankara: Akılçelen Kitapları, 2014, vii.

2. Araştırma Yöntemi

Bu tez çalışmasında 1914-1920 yılları arasında Yunanistan'ın yönetiminde söz sahibi olan Başbakan Eleftherios Venizelos'un dış politikası ve Pontus/Karadeniz Rumlarının taleplerine yönelik düşünceleri aktarılmaya ve onun açısından olayların incelenmesine özen gösterilmiştir. Ayrıca dönemin Yunan hükümetinin iktidara gelişi, izlediği iç ve dış politika, liderleri, dış ülkelerle ilişkileri de genel hatlarıyla ortaya konulmuştur. Diğer yandan bu çalışmada anlatılan dönem bir savaş sürecini kapsadığından, savaş koşullarında bulunan ırkı ve dini ne olursa olsun tüm insanların zor şartlar altında yaşadığı göz önünde bulundurularak değerlendirmek doğru olacaktır. Özellikle 1919-1922 yılları arası dönem Türklerin bir ölüm kalım mücadelesi içinde olduğu bir süreçtir. Bu süreçte ise Anadolu'ya asker çıkarmış olan Yunanlar işgalci güç konumundadırlar. Tüm bunlar ışığında mevcut çalışmada Türkler, Yunanlar ya da Rumlara yönelik kullanılan ifadeler dikkatlice seçilmiştir.

Yapılan araştırmalar doğrultusunda Türkiye'de ve Yunanistan'da mevcut konu farklı bakış açılarıyla incelenmiş ve araştırılmıştır. Ancak bu tezde hedeflenen iki ülkenin kaynaklarının birlikte kullanılarak bir çalışmanın ortaya konulmasıdır. Türk ve Yunan kaynaklarına dayanarak yapılan bu çalışmanın hazırlıklarına Türkçe literatür ile başlanmış ve konu ile ilgili olarak bugüne kadar yayımlanmış eserler taranmış ve incelenmiştir. Diğer taraftan ikincil olarak Yunanca kaynaklara yönelinmiş ve Pontus konusundaki kitaplar ve makaleler taranmıştır. Bu çalışmanın önemli olan özelliklerinden biri olan Yunan arşivleri de çalışmaya katkı sağlayacak objektif bakış açısını sunmak bakımından önem arz etmektedir.

Yunanistan'da ilk olarak Küçük Asya Araştırma Merkezi'nde araştırmaya başlanmış, tezin konu aldığı döneme ait kaynaklar ve belgeler incelenmiştir. Söz konusu arşivin daha çok döneme tanık olan kişilerin bizzat kaleme aldığı anılardan oluştuğu tespit edilmiştir. Ancak erişilen belgelerdeki sorun tarih ve objektif bilgilerin bulunamaması olmuştur. Bu sebeple kaynaklardaki verilerde net tarih ve bilgi içermeyen ve daha çok savaş dönemi yaşanan perişanlığı, evlerini terk edenlerin memleketlerine duydukları özlemi anlatan anılarla karşılaşmıştır. Objektif yaklaşımdan yoksun olan bu kaynaklara yer verilmemiştir. ELIA Arşiv Merkezi'nde ise dönemin Yunanistan Başbakanı Eleftherios Venizelos, Trabzon Metropolitisi Hrisanthos Filippidis ve Dışişleri Bakanı George Streit'in arşiv kutularında bulunan konuyla ilgili resmî belgelere ulaşılmıştır. Arşiv kutularındaki Yunanca ve Fransızca mektuplar, resmi yazışmalar, anlaşma metinleri incelenmiştir.

Araştırmanın Yunanistan ayağında Yunanistan Millî Kütüphanesi'nin taşınma faaliyetleri nedeniyle burada bir çalışma yapılamamıştır. Atina Halk Kütüphanesi'nde konuyla ilgili kaynaklar incelenmiştir. Son olarak Pontus Araştırmaları Komisyonu Arşivi ve ilgili arşiv binasında bulunan Pontus Müzesi belgeleri hakkında bilgi edinilmiştir. Arşiv belgelerinin çoğunun (kitap, gazete ve yayınlar), internet adresinde bulunmasından dolayı internet adresi üzerinden incelenmesi tercih edilmiştir. Ayrıca Yunanistan Dışişleri Bakanlığı Arşivlerine de başvurulmuş ancak yabancı vatandaşların araştırma yapması için komisyondan özel bir izin gerektiğinin bildirilmesi üzerine araştırma yukarıdaki arşivlerle kısıtlı tutulmuştur. Türkiye'de ise Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğüne ait belgeler ve TİTE arşivleri incelenmiştir.

Tezde Yunanca ve Türkçe kaynaklar bir arada kullanılmış, olaylara iki toplumun bakış açıları, karşılaştırmalar ve benzerlikler ortaya konularak anlatılmaya çalışılmıştır. Yunanca isimlerin yazımı en orijinal şekliyle korunmaya çalışılmıştır ancak belirtilmelidir ki tercih edilen Yunanca kelimelerin yazılışı araştırmacılar arasında farklılıklar gösterebilmektedir. Bu noktada da en çok tercih edilen ve anlaşılır olan yöntem tercih edilmiş, kelimeler okunduğu şekline en yakın haliyle latinize edilmiştir.

Yukarıda da bahsedildiği gibi Türk ve Yunan milli duyguları ile kaleme alınmış olan eserlere ek olarak akademik eserler de titizlikle incelenmiştir. Türk araştırmacılarından Mahmut Goloğlu, Hadiye Yılmaz ve Mesut Çapa Yunan yazarlardan ise Konstantinos Fotiadis, Periklis Rodakis, Vlasıs Angtızidis ve Theofanis Malkidis'in kitapları ve makaleleri, Stefanos Yerasimos'un eserleri temel eserler olarak bu çalışmaya katkı sağlamıştır. Ayrıca dönemin bizzat tanığı ve Pontus politikasının savunucusu olan Trabzon Metropolitisi Hrisanthos'un yazdığı iki kitaptan yararlanılmıştır. Patrikhane'nin Yunan propagandası amacıyla yayınladığı Yunanca ve Fransızca olarak yayınlanan "Siyah/Kara Kitap" tamamen Yunan milliyetçiliği ile yazıldığından, objektif bilgilerden yoksun olduğundan dikkate alınmamıştır.²² Ayrıca Pontus Rumlarına ait olan Eleftheros Pontos, Pontos Dergisi, Atlantis gazetesi ve Ethnikos Kiriks gazetelerinden yararlanılmıştır. Diğer taraftan İngiliz gazatelerine de yer verilmiştir. Söz konusu gazetelerdede Pontusla ilgili haberler yer almakla birlikte Yunanistan'ı ve dünya savaşını ilgilendiren gelişmelere de yer verildiği görülmüştür.

²² Alexander Papadopoulos, *Resmî Belgelerle Avrupa Savaşından Önce Türkiye'li Rumlar Üzerindeki Zulüm-Pontus Trajedisini 1914-1922 Kara Kitap*, İstanbul: Pencere Yayınları, 2013. Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I*, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1973, 94.

Tezin planı konusunda kısaca bilgi vermek gerekirse; birinci bölümde kısaca Karadeniz Rumlarının tarihi, Helenizm'i, coğrafyasıyla ilgili bilgilere, Osmanlı Devleti'nin son döneminde Karadeniz Rumlarının faaliyetleri ve Meşrutiyet'in Karadeniz Rumlarına etkisi konularına yer verilmiştir.

İkinci bölümde Yunanistan'ın iç ve dış dinamikleri, Venizelos hükümeti ve iktidara gelişinden itibaren izlediği genel politika, dış politika ve Karadeniz Rumları politikası incelenmiştir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Yunanistan'ın ve Karadeniz Rumlarının durumu, Pontus çeteleri, Sevk ve İskân Kanunu'nun Karadeniz Rumlarına etkisi ve Pontus Kongreleri ile anlatılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde Mondros Mütarekesi sonrasında yaşananlar, Paris Barış Konferansı'nda Pontus konusunun ne şekilde gündeme geldiği, Trabzon Metropolit Hrisanthos'un Pontus sorununa yaklaşımı ve uluslararası girişimleri, 19 Mayıs 1919 sonrasında Karadeniz Rumlarının durumu, Batum ve Tiflis'te Pontus Rumlarının faaliyetleri ve Sevr Barış Antlaşması'nda Pontus sorunu incelenmiştir.

Yunanistan'da Pontus konusunda devlet ve özel kurumların desteğiyle kitaplar, makaleler, tezler hazırlanmakta olup Pontus Araştırma Merkezi ve Müzesi gibi resmî kurumlar ya da internet siteleri ile Yunanistan Pontus politikasını devam ettirmektedir. Bu tür faaliyetlerle Pontus konusunun Yunan milletinin hafızasında her zaman yer tutmaya devam etmesini sağlamanın yanı sıra konuyu uluslararası boyutta da gündemde tutmaya çalışılmaktadır. Türkiye'de ise bu çalışmalar bireysel boyutta kalmakta ve özel olarak bu konuyu araştıran herhangi bir birim olmadığı gibi devletin ya da herhangi bir özel kurumun araştırmaya yönelik bir merkezi bulunmamaktadır. Bu da iki ülke tarihçiliği arasındaki farkı ortaya koyan önemli bir noktadır. Ancak diğer taraftan bakıldığında bu durum Türkiye'nin uluslararası arenada pasif kalması gibi bir durum yaratmaktadır.

Bu tezde amaçlanan, objektif bir bakış açısıyla Birinci Dünya Savaşı'ndan Yunanistan'da 1920 yılında gerçekleşen seçimlere kadar olan zamanda Karadeniz Rumlarının siyasi faaliyetlerini ortaya koymak ve Başbakan Venizelos'un bağımsız bir Pontus Devletine yönelik politikasını ve düşüncelerini analiz etmek, diğer yandan da Türk İstiklal Harbi ya da diğer bir ifadeyle Milli Mücadele döneminde Yunanların iddia ettiği Pontus Soykırımı iddialarına yönelik akademik bir bakış açısı ve bilgi ortaya koymaktır. Bu bağlamda da 1919 yılında yaşananlar Yunan arşiv belgeleri ve kaynaklarıyla ilgili bölümde aktarılacaktır.

Diğer yandan bu çalışmada bazı soruların cevabı aranmıştır. Araştırmada Pontus'un coğrafi olarak tanımının nasıl yapılabileceği, Helenizm'in ve Megali İdea'nın Anadolu'daki hedeflerinin neler olduğu, Yunanistan'ın Karadeniz Rumlarına nasıl baktığı, Yunan hükümetlerinin hangi argümanları/propagandaları kullandığı, Venizelos'un Karadeniz Rumlarına yaklaşımlarının nasıl olduğu, Karadeniz Rumlarına yönelik politikanın ulusal boyutta mı, uluslararası boyutta mı kaldığı, yapılan uluslararası antlaşmalarda Karadeniz Rumlarına yönelik politikaların yer alıp almadığı ve almışsa ne şekilde yer aldığı, diğer devletlerin Karadeniz Rumlarına yaklaşımlarının nasıl olduğu, Yunanistan'daki siyasi durum ve Megali İdea politikasının Yunanistan'ı ve Türkiye'yi nasıl etkilediği, Patrikhane'nin Karadeniz Rumları politikasına yaklaşımının nasıl olduğu, Anadolu'daki Rum faaliyetlerine dış güçlerden ekonomik destek gelip gelmediği gibi sorulara yanıt aranmıştır. Ayrıca özellikle 1919-1920 yıllarında Karadeniz coğrafyasında yaşayan Rumların Anadolu'da ve Anadolu dışındaki faaliyetleri, toplamış oldukları kongreler, Ermeniler ile iş birliğine nasıl baktıkları da analiz edilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KARADENİZ RUMLARINA GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Karadeniz Rumlarının Tarihi

Doğu Karadeniz bölgesindeki ilk yerleşim tarihinin alt paleolitik çağa kadar gittiği bilinmektedir.²³ İlk yerleşenler arasında Gaşkalar, Kimmerler²⁴, Kohlar, Driller, Makronlar, Mosinekler, Haibler, Tibarenler, İskitler/Sakalar ve Med kavimleri bulunmaktadır.²⁵ Medler Anadolu’da işgal ettikleri yerleri Kapadokya olarak adlandırırken Medlerin yerini alan Persler “Deniz Kapadokyası” anlamına gelen “Pont Kapadokyası” olarak isimlendirmiştir.²⁶ Persler M.Ö.521 yıllarından itibaren Anadolu’yu ve Karadeniz bölgesini hâkimiyet altına alarak Yunan kolonilerini kendilerine bağlamış ve yerli halktan vergi toplamıştır. Perslerin hâkimiyet alanı kısa sürede genişleyerek Yozgat, Muş, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Trabzon²⁷, Ordu, Giresun, Samsun, Amasya, Tokat ve Sivas’ı içine alan bir alanı kapsar hale gelmiştir.²⁸

Yunanların Karadeniz’e neden geldiklerine dair ise çeşitli mitler bulunmaktadır. Genellikle Yunan tarih kitaplarında Pontus’un tarihinin bazı mitlerle başladığını söylemek mümkündür. Bu konuda çok farklı mitlerle karşılaşılmaktadır. Mitlerden birinde Prometheus’u özgürleştirmek için Kafkaslara İraklis’in getirilmesi, İraklis’in Thermodenta nehrine Thisea ve Themona’nın yardımını almak için İppolitis Amazonlarının Kraliçesinin hayatı koruması anlatılmaktadır.²⁹ Bir başka mit ise Friksos’un üvey annesinin hırsından kurtulmak için tanrıça

²³ Alt paleolitik çağ M.Ö. 1.000.000 ile 100.000 yılları arasına denilmektedir. Mehmet Özsait, “İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi”, *Trabzon Tarih Sempozyumu 6-8 Kasım 1998*, Trabzon, 1999, 35.

²⁴ Karadeniz bölgesinin hâkimi olan Kimmerlerin proto-Türk oldukları kabul edilmektedir. Mehmet Okur, “Pontus Meselesinin Ortaya Çıkışı”, *Karadeniz Araştırma Sayıları*, Sayı 14, Yaz 2007: 2. Rodakis’e göre Pontus’un Kimmerler tarafından işgal edilmesi Yunanlı ve Pontus soyunu yok edilme tehlikesi ile karşı karşıya kalmaları sebebiyle Pontus tarihinin önemli noktalarından biridir. Rodakis, *İ İstoria tou Pontou*, 12.

²⁵ Fatma Acun, “Tarih Boyunca Pontus”, *Millî Mücadele Döneminde Giresun Sempozyumu*, 6-7 Mart 1999, İstanbul (1999), 19-34, 21; Okur, “Pontus Meselesinin”, 1. İlkçağda Karadeniz’i ticaretten kültüre kadar her alanda etkilemiş olan iki uygarlık ise Fenike ve Asurlular olmuştur. Yılmaz, *Dünden Bugüne*, 20.

²⁶ Mahmut Goloğlu, *Trabzon Tarihi - Fetihden Kurtuluşa Kadar*, Trabzon, Serander Yayınları, 2013, 15.

²⁷ Trabzon isiminin şehrin kalesinin dört köşeli olmasından kaynaklanan Yunancada “Trapezus” olarak adlandırıldığı düşünülmektedir. Goloğlu, *Trabzon Tarihi*, 16.

²⁸ Acun, “Tarih Boyunca Pontus”, 22.

²⁹ Th.Malkidis, “Ethnikes kai Diethneis Diastaseis tis Genoktonias ton Ellinon Ponton” (Pontus Yunanlı Soykırımının Milli ve Uluslararası Boyutları), *Ellinika Diavitologika Hronia* 22, 4, 2009: 265.

Nefeli'nin yardımıyla kız kardeşi Elli'yle birlikte altın postlarına binerek Pontus'a doğru gitmesini anlatmaktadır. Bu mitte, antik çağlarda Yunanların bu kadar tehlikeyi göz önüne alarak Pontus'u geçmesinin asıl nedeninin maden ve özellikle altını bulmak olduğunu belirtilmektedir.³⁰ Bunlar dışında Pontus'taki Oresti'nin mucizeleri, Kimmerlerle Odiseus'un maceraları, Prometheus'un Zeus tarafından cezalandırılması ve Kafkaslara sürülmesi, Herakles'in Pontus seyahati gibi Pontus mitleri bulunmaktadır.³¹

Karadeniz'in dağlarının maden yönünden zengin olması Ege bölgesinde yaşayanların dikkatini çekmiş ve Doğu Karadeniz bölgesi için önem taşıyan dönemeçlerden biri olan kolonizasyon devri başlamıştır.³² Yunan kolonilerinin daha erken dönemde³³ Karadeniz'e yerleştiği iddia edilen görüşler olmasına rağmen, genel kanı geniş kapsamda kolonizasyon döneminin M.Ö.8. veya M.Ö 7. yüzyılda başlatılmış olduğudur. Ege kıyılarında ve Büyük Menderes nehri ağzında yaşayan Miletos/Milet şehrini kuran Miletoslular, ekonomik ve siyasi nedenlerle yeni yerler aramaya koyulmuş, ticaret için zengin kaynaklara ve pazarlara sahip olan Karadeniz'e yönelmişlerdir.³⁴ Başlangıçta maden aramak için kurulan koloniler, kısa süre sonra ticaretle uğraşmaya başlamış ve genelde iç kısımlara giden yolun başı/sonuna ya da sahillere kurulmuşlardır. İlk koloniciler güvenli limanlarda kurdukları küçük şehirlerde ticaretin durumuna göre zamanla genişlemişler, pazaryerleri kurmuşlar, bir süre sonra bağlı bulundukları merkezleri tanımayarak yeni şehir devletleri oluşturmuşlardır.

Miletosluların Doğu Karadeniz'de kurduğu ilk koloni Sinop kolonisi olmuş, bunu Samsun, Ordu, Giresun ve Trabzon kolonileri izlemiştir. Yunanlar tarafından, Sinop kolonisinin M.Ö.562'de kurulmasıyla Karadeniz'de Yunan varlığının başladığı kabul edilmektedirler.³⁵ Kolonizasyon döneminde Karadeniz Bölgesi M.Ö. VI. yüzyıl başlarında Perslerin, M.Ö.334 yılında Makedonya Kralı Büyük İskender'in Anadolu'dan geçerek Hindistan'a düzenlediği sefer sırasında Makedonyalıların hâkimiyetine geçmiştir.³⁶

³⁰ Lampsidis, "Sinehis i Parousia tou Ellinismou sto Mikrasiatiko Ponto: Paragontes pou Sinevallon stin Epiviosi tou", *Deltio Mikrasiatikon Spoudon*, Tom.16, 2009: 31.

³¹ Konstantinos Fotiadis, *Pontos Justice and Honor To Memory*, Norwalk, Connecticut: The Pan-Pontian Federation of the U.S.A. and Canada and the Pontian Society "Pontos" of Norwalk, 2011, 14.

³² Malkidis, *İ Genektonia ton Ellinon*, 49.

³³ Malkidis'e göre, Pontus'ta ilk Yunan yerleşimi M.Ö.1100 yılında Truva Savaşı'ndan hemen sonra olmuştur. Malkidis, "Ethnikes kai Diethneis", 265.

³⁴ Goloğlu, *Anadolu'nun Millî*, 26-27.

³⁵ Rodakis, *İ İstoria tou Pontou*, 11.; Goloğlu, *Anadolu'nun Millî*, 26.

³⁶ İbrahim Tellioğlu, "Doğu Karadeniz Bölgesindeki Rum Varlığına Dair Görüşler", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Ankara: Sayı 60, Kasım 2004, 788-789; Acun, "Tarih Boyunca Pontus", 22.

M.Ö.323'te Büyük İskender'in ölümünün ardından yardımcısı Eumenes bölgeye hâkim olmuştur. Daha sonra komutanları arasında çekişmeler başlamış ve İran'ın Pontus Valisi Mithradates Kristes (Mihirdad olarak da geçmektedir) M.Ö.298 yılında Pontus Krallığı'nı kurmuştur. Mithradates Kristes Pontus'un ilk kralı olarak tarihe geçmiş, krallığın ilk başkenti Amasya olmuş ve armalarında ay-yıldız şekli kullanılmıştır. Bu dönemde İranlılar, Yunanlar ile yerli halktan oluşan krallık, Amasya çevresi, Kelkit çayı ve kolları ile Paflagonia'nın (Kastamonu, Sinop, Çorum, Zonguldak, Samsun) bir kısmına yayılmıştır. Ayrıca paralı askerlere son vererek bölgenin yerli halkından oluşan Anadolu'nun ilk millî ordusu kurulmuştur.³⁷ Mithradatesler döneminde Pontus krallığı sınırlarını oldukça genişleterek bir imparatorluğa dönüşmüştür.³⁸

Ancak Romalılar tüm Anadolu'yu istila edince Doğu Karadeniz bölgesi de Romalıların eline geçmiş ve Pontus İmparatorluğu tarihe karışmıştır. M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla da Doğu Roma İmparatorluğu/Bizans'ın egemenliği altına girmiştir.³⁹ Bu dönemde Karadeniz'deki Yunan şehirleri ticaretle ve Karadeniz dağlarındaki madenleri çıkararak ekonomik olarak güçlenmiştir.⁴⁰

Bizans döneminde Karadeniz; merkezden gönderilen valilerle yönetilmiş⁴¹, Hristiyanlık resmi din olmuş⁴², Hristiyanlık dininin ve kilisenin etkisiyle Latince'nin yerini Yunan dili almıştır.⁴³ Bu gelişmelerin Karadeniz bölgesindeki Yunan ilerlemesini durduramadığına, bölgede Helen kültürünün yayılmaya devam ettiğine dair görüşler bulunmaktadır. Bu görüşün

³⁷ Yılmaz, *Dünden Bugüne*, 28.; Goloğlu, *Anadolu'nun Millî*, 49,50-54; Goloğlu, *Trabzon Tarihi*, 16.

³⁸ Goloğlu, *Trabzon Tarihi*, 16-17. II. Mithradates döneminde ise Pontus Krallığı'nın sınırları genişleyerek, batıda Amasra ve Samsun, güneyde Poti ırmağından Sinop'a kadar olan bölge Krallığın sınırlarına katılmıştır. Yılmaz, *Dünden Bugüne*, 28. III. Mithradates döneminde Pontus Krallığı simgeleri olan hilal ve yıldızın ilk kez bu dönem kullanıldığı ve krallığın esasen III. Mithradates tarafından kurulduğu ifade edilmektedir. Goloğlu, *Anadolu'nun Millî*, 78. III. Mithradates'ten sonra tahta çıkan I. Pharnakes döneminde Pontus Krallığı, iç bölgelerden Trabzon'a kadar sınırlarını genişletmiş ve başka devletlerin kontrolleri altında bulunan bölgelere saldırdıkları bir dönem olmuştur. Bu dönem başkent, Amasya'dan Sinop'a taşınmıştır. Yılmaz, *Dünden Bugüne*, 28-29. Yunan bir kadınla evli olduğundan Helen kültürünün etkisinde kaldığı düşünülen IV.Mithradates, söz konusu krallığın bir Yunan Devleti niteliği taşıdığı iddialarının ortaya atılmasına neden olmuştur. Haşim Albayrak, *Tarih Boyunca Karadeniz'e Etnik Yapılanmalar ve Pontus*, İstanbul: Babıali Kitaplığı, 2010, 63. V. Mithradates döneminde ise Pontus Krallığı dış siyasetini değiştirerek Roma ile dostluk kurmuş ve bu durum krallığın dışarıya karşı saldırgan bir politika izleyebilmesine olanak vermiştir. VI. Mithradates, daha da farklı bir dış politika izleyerek bütün Anadolu'da egemen olmak isteyen Roma'ya karşı Anadolu'nun bağımsızlık hareketini başlatmıştır. Trakya, Makedonya, Yunanistan ve Ege Adaları'nın büyük bir kısmını ele geçirmiştir. Yılmaz, *Dünden Bugüne*, 29.

³⁹ Bizanslılar egemenlikleri altındaki bölgeye Romania ve bu ülkede yaşayanlara da "Romaioi" demiştir. Araplar ise bu ifadeyi "Rûm" olarak değiştirmiştir. Bu sebeple "Rûm" sözcüğü bir soy anlamı taşımamaktadır. Goloğlu, *Trabzon Tarihi*, 16.

⁴⁰ Lampsidis, "Sinehis i Parousia", 32.

⁴¹ Fatma Acun, "Tarih Boyunca Pontus", 23.

⁴² Goloğlu, *Anadolu'nun Millî*, 20.

⁴³ Albayrak, *Tarih Boyunca*, 69-70.

aksine bölgede yaşayanların aslında tamamen Helen kimliği taşımadıklarına ve “barbar” kaldıklarına dair görüşler de mevcuttur.⁴⁴

Goloğlu; ülkenin, halkının ya da krallarının Yunanlılık ile ilgisi olmadığını, kendilerini Anadolu saydıkları ancak Helen kültürü, uygarlığı, sanatı, dili ve ticaretine hayranlık duyduklarını söylemektedir.⁴⁵ Farklı bir görüşe sahip Malkidis ise halkın resmi dili olarak Yunan dili kullanması ve 12 tanrıya tapmalarının Helen olduklarını kanıtladığını iddia etmektedir.⁴⁶ Bir diğer görüş ise dönemin dini ideolojisinin Helen, Phrgian-Anadolu ve İran olarak üç aşamadan oluştuğunu, dönemin dini hayatında Helenizm kültleri ve yerel tanrılar beraber yer aldığını belirtmektedir.⁴⁷

Bizans döneminde Trabzon önemli bir ticaret şehri ve transit merkezi haline gelmiş, şehre limanlar, yeni binalar, garnizonlar inşa edilmiştir.⁴⁸ Bunların dışında piskoposluk merkezi kurulmuş, Orta Doğu’dan gelen tüccarlar için ticaret merkezi haline gelmiş, özellikle Kafkas halkları tekstil satın almak için şehre gelmiş ve geniş çaplı uluslararası ticaretle uğraşmaları kentin tüccarlarını zenginleştirmiştir. Yunanların ürettiği tüm kumaşlar ve ithal edilen ipekli kumaşlar Trabzon’dan geçmiştir.⁴⁹

11. yüzyıldan itibaren ise Anadolu’nun genelinde olduğu gibi Doğu Karadeniz bölgesinde de hızlı bir Türkleşme süreci başlamıştır. İlk aşamada Orta Asya’dan Orta Avrupa’ya kadar uzanan geniş bir alana yayılan Kıpçak Türkleri, 1080 yılından itibaren Kafkasların güneyine ilerleyerek, Azerbaycan, Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgesinin kuzey kesimlerine yerleşmişlerdir. Öte yandan Moğol baskısının önünden çekilen Türkmen grupları da bölgeye gelmişlerdir. Böylece Trabzon Devleti’nin varlığı son bulmadan önce bölge önemli ölçüde Türkleşmiştir.⁵⁰ Karadeniz bölgesini Doğu Roma İmparatorluğu’nun yanı sıra Türkmenler, Selçuklular ve Oğuz toplulukları fethetmiş, daha sonra Danişmendler Pontus krallığı dönemindeki kadar geniş bölgeye yayılmış ve aynı dönemde Saltuklular da bölgedeki varlıklarını sürdürmüştür.⁵¹

⁴⁴ Malkidis, *İ Genektonia ton Ellinon*, 52; Georgios Nacracas, *Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni*, İstanbul: Kitabevi, 2005, 179.

⁴⁵ Goloğlu, *Anadolu’nun Millî*, 67, 72, 103.

⁴⁶ Malkidis, “Ethnikes kai Diethneis”, 266.

⁴⁷ Stavros Christodoulou, “The Pontic Kingdom Under Mithridates VI”, *Balkan Studies* 50, 2015, 4.

⁴⁸ Goloğlu, *Anadolu’nun Millî*, 129; Malkidis, *İ Genektonia ton Ellinon*, 52.

⁴⁹ Murat Keçiş, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013, 8.

⁵⁰ Yusuf Sarıay, Hamit Pehlivanlı, Abdullah Saydam, *Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası (Makaleler)*, Ankara: ATAM, 2015, 3.

⁵¹ Yılmaz, *Dünden Bugüne*, 33, Goloğlu, *Anadolu’nun Millî*, 129-137.

1203 yılında İstanbul'un Haçlılar/Katolikler tarafından işgal edilip burada bir Latin Devleti'nin kurulmasından sonra Bizanslı prensler üç yeni devlet kurmuştur.⁵² Bu vârislerden Komnenoslar İstanbul'dan kaçmış, Gürcülerden yardım istemiş ve Gürcü Kraliçesi Tamara'nın⁵³ kurduğu bir orduyla Doğu Karadeniz kıyılarında varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bizans hanedanından Aleksius Komnenos 1204 yılında Trabzon'u ele geçirerek hükümdarlığını ilân etmiş ve Samsun, Sinop ve Karadeniz Ereğlisi'ne kadar olan bölgeye uzanarak Trabzon Krallığı'nı⁵⁴ kurmuştur. Bizans'ın diğer vârisi Theodore Laskaris ise İznik'te hâkimiyet kurduktan sonra Aleksius'la mücadeleye başlamış ve İstanbul'daki Latinlerin de desteğiyle Sinop'u ele geçirerek Aleksius'u esir almıştır. Aleksius, Anadolu'nun büyük bir kısmını hâkimiyeti altına alan Selçukluların desteğiyle kurtularak Trabzon'daki tahtına geri gönderilmiş ancak bu yardımın karşılığında Trabzon Krallığı Selçuklulara yıllık vergi ödeme ve sefer zamanında Selçuklu ordusuna asker gönderme koşullarını kabul etmiştir. Böylece 1214'ten itibaren Trabzon Krallığı'nın etrafı Türkmenlerle çevrilmiş ve fiilen Selçuklulara bağlı bir krallık durumuna gelmiştir. 1243'ten sonra Moğollara bağlı bir şekilde varlık gösteren Trabzon Helenlerinin 13. yüzyılın sonuna gelindiğinde hâkimiyet alanı, Giresun ve Trabzon'la sınırlı kalmıştır. 1396 yılında Giresun'un da hakimiyetini kaybeden Komnenosların 1461 yılına kadar egemenliğinde kalan tek bölge Trabzon olmuştur.⁵⁵ Bu dönemde Trabzon çok önemli bir ticaret merkezi olmaya devam etmiş, öyle ki Rusya'nın güneyi ve tüm Küçük Asya köylerinin de ticaret merkezi olmuştur.⁵⁶ Ticaretle birlikte bölgede manastırların varlığı Pontus'un konumunu güçlendirmiştir.⁵⁷

Ancak bu krallık hakkında günümüzde bile önemli farklı görüşler bulunmaktadır. Yunanlar Trabzon Devleti'ni Pontus Devleti'nin bir uzantısı olarak görmektedir. Yüzyıllar sonra Pontus hayalini canlandırmak isteyen düşünce, Pontus Devleti ile iki bin yıl sonra kurulan Trabzon Krallığı'nı birbirlerinin devamı olarak kabul etmekte ve arasında bir ilgi olduğunu iddia etmekte, Pontus Rum İmparatorluğu adıyla da anmaktadır.⁵⁸ Bir başka görüş, Trabzon

⁵² Goloğlu, *Anadolu'nun Milli*, 149.

⁵³ Trabzon Krallığı ile Gürcü ilişkileri hakkında detaylı bilgi için bakınız: Murat Keçiş, "Trabzon Rum İmparatorluğunun Kuruluşunda Çevreyle Olan İlişkileri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XXVIII, Sayı: 46, Ankara 2009, 143-162.

⁵⁴ Trabzon Rum İmparatorluğu ve Pontus Rum İmparatorluğu isimleriyle de anılmaktadır. Acun, "Tarih Boyunca Pontus", 24.

⁵⁵ Yılmaz, *Dünden Bugüne*, 31.

⁵⁶ Rodakis, *İ İstoria tou Pontou*, 34

⁵⁷ Eleni Gavra, "Oreinoi Oikismois tis İpeirotikis Endohoras ston İstoriko Ponto kai ton 19ou Aiona eos tis Arhes tou 20. Horikes Eksartiseis kai Epiroes," *O Pontos stin İsteri Othomaniki Autokratoria (1774-1908) Koinonia kai Oikonomia*, Ed. Theodosios Af. Kirakidis- Kirakos St. Hatzikirakidis, University Study Press, 2.

⁵⁸ Acun, "Tarih Boyunca Pontus", 24; Goloğlu, *Anadolu'nun Milli*, 145.

Krallığı'nın kuruluşundan bir süre sonra Selçuklulara bağımlı olarak hüküm sürdüğünü, o dönemde Rumluğu küçük gördüklerini ileri sürmekte ve kendilerini Helenizm'le ilişkilendirdiklerine dair yerli ve yabancı araştırmalar bulunmadığını iddia etmektedir.

Bu dönemde Karadeniz bölgesinde Pervaneoğulları, Çobanoğulları, Akkoyunlular ve Candaroğulları gibi Türk Beylikleri egemenlik sağlamış olsa da Karadeniz'in tümüyle Türk hâkimiyeti altına girmesi Fatih Sultan Mehmet döneminde gerçekleşmiştir. Trabzon Krallığı'nın Osmanlı Devleti'ne vergisini ödememesinin ardından Fatih Sultan Mehmet tarafından 1461 tarihinde önce Amasra'nın ve ardından Trabzon'un alınmasıyla son bulmuştur. Trabzon'u kendi rızasıyla Osmanlılara teslim eden İmparator David ve ailesi ve Trabzonlu Rumların ileri gelenleri İstanbul'a ve diğer kısmı da Edirne'ye götürülmüş, geri kalan kısmı da kendi isteğiyle Trabzon'dan ayrılmıştır. Az sayıda Rum Trabzon'da kalmış, Trabzon'un idaresi Gelibolu Valisi Kâzım Bey'e verilmiş ve bir miktar asker, silah ve mühimmat bırakıldıktan sonra ordu sahil yolunu takip ederek İstanbul'a dönmüştür.⁵⁹

Trabzon'un Türklerin ele geçmesi ile Trabzon İmparatorluğu'na ait topraklar Osmanlı'ya katılmış, önceleri Rum eyaletine bağlı olarak idare edilen Trabzon 16. yüzyılın sonlarına doğru Batum'dan Samsun'a kadar uzanan ayrı bir eyalet haline getirilmiştir.⁶⁰ Bu olay iki ülke tarihine doğal olarak farklı geçmiştir. Yunan tarih kitaplarında Trabzon'un düşüşü veya Trabzon'un işgali olarak adlandırılırken Türk kaynaklarında Trabzon'un fethi olarak yer verilmiştir. Bir başka görüş farklılığı da nüfusta yaşanan değişiklikler hakkında ortaya çıkmaktadır, bölgede yaşayan Rumlar hakkında farklı nüfus verileri bulunmaktadır. Ancak Trabzon'un fethinden sonra Hristiyanların da bölgeyi boşaltmaya ve Trabzon bölgesinin Müslümanlar/Türkler tarafından iskân edilmeye başlandığı bilinmektedir.

Rumların elindeki toprakları yitirerek başka yerlere göç etmesi, sosyal ve ekonomik alanda yeniden düzenlenmelere neden olmuştur. Yunan tarih yazımında Trabzon'un Türkler tarafından fethedilmesi Yunanlar/Rumlar için bir travma olarak anlatılmaktadır. Yunanlar/Rumlar için Trabzon'u düşüşü ile olumsuz kavramları üretilmesini de ("*katliamlar*", "*yağmalar*", "*zorla İslamlaştırma politikası*") beraberinde getirmiştir. Bu konuda Yunan tarihçiler Malkidis ve Rodakis benzer görüşlere sahiptir. Bu yazarlara göre; katliamlar,

⁵⁹ Yılmaz, *Dünden Bugüne*, 32-33. Pelagidis'in eserinde, Kraliçe hariç David'in tüm aile üyelerinin İstanbul surları dışına başı kesilmiş bir şekilde atıldığı yazmaktadır. Eustathios Eustathiou Pelagidis, *Mikrasiatikos kai Pontiakos Ellinismos Apo tin Arhaiotita Mehri tin Antallagi Me to Vtokoumento tin Genoktanias tis G'en Athnais Ethipsineleuseos*, Ekdotikos Oikos Ant.Stamouli, 2004, 156-157.

⁶⁰ Acun, "Tarih Boyunca Pontus", 24.

yağmalar, “*zorla İslamlaştırma*” politikası ile karşılaşan Rumlar Batı Avrupa ve Tuna ülkelerine, özellikle de Rusya’ya kaçmıştır.⁶¹ Kalan Rumların bazıları ise bölgenin coğrafi özelliklerini iyi bildikleri için güvenlikleri sağlamak amacıyla dağlara kaçmıştır. Ticari açıdan önemli olan şehirlerde İslamlaştırma politikasını uygulamada farklı yöntemler izlenmiştir. Gümüş, kurşun, altın madenlerinin önemini kavrayan Osmanlı yönetimi bölgeyi ele geçirmesinden sonra İslamlaştırma politikasını önemli bir liman kenti olan Sinop’ta yaşayan Rumlara uygulamamış, böylece ülkenin deniz ticaretini korumayı amaçlamıştır. Aynı şekilde Haldia (Gümüşhane çevresi) bölgesinde yaşayan madencilere de benzer uygulama yapılmıştır.⁶²

Türk kaynaklarında ise Trabzon fethi olayına sevinçli/mutlu/iyi gibi olumlu ifadelerle yer verilmektedir. Ancak Türklerin iskân ettikleri bölgede yaşayanlara yeni uygulamalar Rumlar arasında hoşnutsuzluğa sebep olmuş, Rumlara özel olarak yaptırımlar/uygulamalar olarak algılanmıştır. Bu sebeplerle ve devletin din değiştirmesi gibi unsurları da eklenince Osmanlı’nın Trabzon’un ele geçirmesi olayı Rum/Yunan kaynaklarında kötü/yağma/barbar/kıyım gibi olumsuz ifadelerle anlatılmaktadır.

Trabzon’un fethinin ardından Osmanlı yönetimi tarafından bölgeye Türk iskânı yapılmış, Hristiyanlara da millet sistemi içinde dini, kültürel ve ekonomik alanlarda çeşitli ayrıcalıklar tanınmıştır.⁶³ Burada dikkat çekici diğer bir konu ise Yunan kaynaklarında Trabzon’da bulunan Hristiyanların hepsine Helen/Yunan/Rum olarak bahsedilmesidir. Bu görüşe Karadeniz konusunu araştırmalar yapan tarihçi Mahmut Goloğlu karşı çıkmaktadır.⁶⁴ Benzer bir şekilde ünlü tarihçi Stefanos Yerasimos, bölgede yaşayanların çoğunun Ortodoks Hristiyan olduğunu, Ortodoks Yunan olmadığı görüşüne sahiptir.⁶⁵

Yunan kaynaklarına göre Trabzon’un Osmanlı yönetimine geçmesinden sonra Trabzon ve çevresindeki Hristiyan nüfusta bir düşüş yaşanmıştır.⁶⁶ Bunun sebebini aslen bir Rum olan Yerasimos, Türk fethinden sonra bölgedeki yerel halkın (Tzanlar ile Lazların) bir kısmının

⁶¹ Malkidis, “Ethnikes kai Diethneis”, 267.

⁶² Rodakis, *İ İstoria tou Pontou*, 66-67.

⁶³ Sarıay, vd., *Pontus Meselesi*, 108-109.

⁶⁴ Goloğlu, *Anadolu’nun Millî*, 17.

⁶⁵ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, 346.

⁶⁶ Rodakis, *İ İstoria tou Pontou*, 39. Konstantinis Fotiadis, *Pontos Rumlarına Yönelik Soykırım*, Çev. Atilla Tuygan, İstanbul: Belge Yayınları, 2018, 32. Trabzon Metropolitliği bölgesindeki on yedi episkoposluk yok olmuş ve sadece iki episkoposluk kalmıştır. Mitropolit Trapezountos Hrisanthos, *İ Ekklesia Trapezountos*, Typographeion Estia, en Athinais, 1933, 529-530.

İslamiyet’i kabul etmesinden ya da iki din arasında, “iyi belirlenmemiş bir inanca” bağlı kalmayı tercih etmesinden kaynaklandığını ifade etmektedir.”⁶⁷ Diğer bir deyişle “*Gizli Hristiyanlar*” oluşmasından kaynaklanmış olabilir.⁶⁸ Angtzidis’e göre Müslümanlığı kabul eden Helenler, Türk olarak kabul edilmiştir.⁶⁹

Bir diğer görüşe göre bölgedeki Helen nüfusunun azalmasının sebebi nüfusun büyük bir kısmının İstanbul’a nakledilmesinden kaynaklanmaktadır.⁷⁰ Trabzon’un Türkler tarafından fethedilmesinin ardından Pontus’un Nikousios, İpsilantis, Maurouzis, Nerouloi, Karapatzades gibi köklü ailelerinin İstanbul’a göç etmeye başlaması Pontus Rum nüfusunun azalmasına yol açmıştır.⁷¹ Ayrıca bölgenin Türkler tarafından fethinden itibaren Türk egemenliğinden kaçmak için Rusya ve Karadeniz kıyılarında bulunan diğer ülkelere gitmişlerdir.⁷² Pontus Rumlarının 1864 yılından itibaren 1922 yılına kadar Rusya’ya sistematik göç hareketi görülmüştür.⁷³ Bölgenin Osmanlı yönetimine geçmesinin ardından Rumların kimliklerini saklamaları ve Rumların göç etmesi nedeniyle kayıtlarda görünen Rum nüfusun azalmasına yol açmış olabileceği değerlendirilmektedir.

1.2. Karadeniz Rumlarının Yaşadığı Coğrafya

“*Pontus*” kelimesi deniz anlamına gelmekle birlikte, ağırlıklı olarak Karadeniz Rumlarının yaşadığı bölgeyi adlandırmak için kullanılmıştır. Genellikle Doğu Karadeniz sahilleri için kullanılan Pontus kelimesinin, tanımladığı bölge zaman zaman değişiklik göstermiştir. Ancak hiçbir zaman Karadeniz bölgesinde yaşayan Rumların kesin bir coğrafi çizgisi olmamıştır. Bu konuda hepsi birbirine yakın olsa da “*Pontus*” coğrafi sınırlarının çok farklı tanımlamaları olduğu görülmektedir.

Antik Yunanlar, “*Pontus*” ifadesini Anadolu’nun bütün kuzey ve kuzeydoğu şeridini adlandırmak için kullanmışlardır. M.Ö.8.yüzyıldan itibaren “*Pontus*”, Asya’nın Karadeniz’deki kuzey kıyılarında Atina’dan Sinop ve İraklia-Karadeniz Ereğli’sine kadar yer

⁶⁷ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 347.

⁶⁸ Gizli Hristiyanlar hakkında detaylı bilgi sayfa 24-25’de yer almaktadır. Osmanlı’da Gizli Hristiyanlar oluşmaya başlaması Bryer’a göre 15.yüzyıl genel kaynaklara göre ise 17. yüzyıl olarak geçmektedir. Anthony Bryer, *The Empire of Trebizond and the Pontus*, London, Varium Reprints, 1980, 48.

⁶⁹ Angtzidis, *Ellines tou Pontou*, 99.

⁷⁰ Fotiadis, *Pontos Rumlarına Yönelik*, 32.

⁷¹ Pelagidis, *Mikrasiatikos kai Pontiakos*, 194-199; Angtzidis, *Ellines tou Pontou*, 97.

⁷² Vlasıs Angtzidis, “To Kivima Aneksartisias tou Pontou kai oi Autonomes Ellinikes Periohes sth Sovietiki Enosi kata ton Mesoplemou”, *Mikrasiatiki Katastrofi kai Elliniki Koinonia*, Ed. Pashalis, Athina: Kitromilidis, Kentro Mikrasiatikon Spoudon, 2019, 161; Hrisodiloudou Kyriaki, *Oi Krupthristianoı tou Pontou*. Yüksek Lisans Tezi, Aristotelios Paneipistgimio, 2008, 11.

⁷³ Angtzidis, *Ellines tou Pontou*, 101.

alan coğrafi alan için kullanılmıştır.⁷⁴ Daha sonra Pontus coğrafi sınırı; İraklia-Karadeniz Ereğlisi'nden yani Boğaziçi'nin kuzey çıkışından başlayarak Trabzon doğusundaki bölgelere, Kafkasya dağları ve Gürcistan'a, Batum'a kadar uzanan ve hatta daha kuzeyde bulunan Fassi (Poti-Gürcistan) şehri ve Dioskurias-Sivastapol'a (Ukrayna'ya) kadar devam eden tüm kıyı bölgeleri için kullanılmıştır. Dönem dönem kapsadığı coğrafya tanımı değişen Pontus, Trabzon Metropolit Hrisanthos'a göre Dioskouriados'tan (Gürcistan'da bulunan Sohum şehri) Sinop ve Halys (Kızılırmak)'a kadar uzanmakta, Trabzon, Canik, Tokat, Karahisar, Amasya, Sivas, Kastamonu yerleşimlerini içermektedir.⁷⁵

Şekil 1 : Pontus Haritası. Pontus Araştırmaları Komisyonu Arşivi.

Pontus konusunda birçok araştırması olan Pelagidis'e göre “Pontus” coğrafyası, Paflagonia ve Kolhidos arasında kalan bölgeden oluşmaktadır. Kuzeyde Karadeniz (Evksinos

⁷⁴ Lampsidis, “Sinehis i Parousia”, 28.

⁷⁵ Hrisanthos, *Ī Ekklesia Trapezountos*, 28. Yeşilirmak, Kızılırmak ve Kelkit havzası Pontus sayıldığı gibi, bu alan daha da genişleyerek, Doğu'da Kafkasya'dan bütün Karadeniz kıyıları boyunca Sinop ötesine kadar yayılmıştır. Yakın devirlerde ise bu bölge Samsun ve Trabzon sahiliyle hinterlandından ibaret sayılmıştır. Sarıay, vd., *Pontus Meselesi*, 1.

Pontos), güneyde Kapadokya, Doğuda Kolhida ve Küçük Ermenistan, batıda ise Paflagonia (kısmen Sinop, Çorum, Çankırı, Karabük ve Bolu illeri kapsayan) bulunmaktadır.⁷⁶

Diğer yandan yakın dönemde Pontus olarak adlandırılan bölgenin 20. yüzyılda Pontus'un coğrafi sınırlarının Batum'dan Sinop'a kadar 71.500 km²'lik bölge için kullanıldığı söylenebilir.⁷⁷ Başka bir deyişle Sinop'un Batısından bugünkü Gürcistan'a kadar uzanan Küçük Asya yarımadasının Kuzeydoğu bölümünü içermektedir.⁷⁸

Bölgenin iklimsel ve fiziksel özellikleri ise özgün yapısı gereği insan yerleşim alanlarının sınırlanmasına ve nüfusun yarımadaının kuzey kıyısında yoğunlaşmasına neden olmuştur. Dağlar denizden dik yükselip Küçük Asya platosunun kuzey sınırı boyunca Karadeniz'e paralel olarak uzanır ve böylece iç kısımların kıyıyla ilişkisini keser.⁷⁹ Bu durum kıyı kültürü ile Orta Anadolu kültürünün ayrılmasına yol açmaktadır. Dağların yağmur çekmesi ve tutması özelliği, verimli orman alanları ve işlenebilir toprak için gerekli ılıman ve nemli iklimi yaratmaktadır. Bölgede yer alan nehir vadileri ise, kıyıdan güney alanlara geçiş görevi görmektedir.⁸⁰

Coğrafi yapısı gereği, yerleşim merkezleri vadilere ve verimli kıyı şeridine kurulmuştur. İç kısımlarda tarımsal gelişmeye elverişli alanlar, her noktada yetiştirdikleri ürünlerin pazara aktarılabilmesi için merkezlerle açılmamaktadır. Bu da bölgenin limanlarını önemli bir konuma getirmiştir. Karadeniz'in az sayıdaki doğal limanları arasında Sinop limanı fiziksel anlamda en iyi şartlara sahip liman olma özelliğini taşımıştır.⁸¹

Farklı doğal kaynaklara ve tarım ürünlerine sahip olan Pontus kıyılarında meyve, fındık ağaçları ve baklagiller, kerestelik ağaçlar bulunmakta ve gümüş üretilmekte ayrıca iç kısımlardaki vadilerde de hububat yetiştirilmektedir.⁸²

⁷⁶ Pelagidis, *Mikrasiatikos kai Pontiakos*, 17. Antik dönemde bölgenin batıda Halys (Kızılırmak) nehri güneyde Kapadokya, kuzeyde Karadeniz'le sınırlı bölümü Pontus; kuzeyi Kafkasya dağları, güneyi Ermenistan, doğusu İberia ve batısı Pontus'la sınırlı bölümü ise Kolhis olarak adlandırılmıştır. Yılmaz, *Dünden Bugüne*, 21.

⁷⁷ 31.300 km²'si Trabzon bölgesi oluşturmaktadır. D.Economides, *The Pontus and the Right Claims of Its Population*, İstanbul, 1920, 6 Pontus coğrafyası hakkında detaylı bilgi için bakınız: Economides, *The Pontus and the Right Claims*, 6-31.

⁷⁸ Kifonidos, *Pontiako Zitima*, 16.

⁷⁹ Bryer, *The Empire of Trebizond*, 34. Ayrıca ilk kez Pontus için "ağaç denizi" (*sea of trees*) ifadesine yer vermesi dikkat çekici bulunmuştur. Tezin literatür araştırmasında ilk defa bu kullanım ile karşılaşılmıştır. Aynı yer.

⁸⁰ Gerasimos Augustinos, *Küçük Asya Rumları 19.Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Etnisite*, Ankara: Dipnot Yayınları, 2013, 31.

⁸¹ Augustinos, *Küçük Asya Rumları 19.Yüzyılda*, 31.

⁸² Augustinos, *Küçük Asya Rumları 19.Yüzyılda*, 31.

Bölgenin doğal coğrafi yapısal özelliği, Yunan tarihini ve kültürünü şekillendiren unsur olmuştur. Bu coğrafi yapı, yerleşim yerlerini, tarım, ticaret, ekonomik geçim, ulaşım, iletişim şeklini doğrudan etkilemiştir. Yunan tarihi hakkında birçok araştırması bulunan Periklis Rodakis ise Pontus coğrafyasının Trabzon, Lazistan, Gümüşhane ve Canik olarak dört bölgeden oluştuğunu belirtmektedir.⁸³ Kitabında Pontus coğrafyası hakkında detaylı bilgilere yer veren Economides ise Pontus’u üç bölgeye ayırmaktadır. Birincisi vali ile yönetilen Trabzon bölgesi, ikincisi bağımsız Canik sancağı ve üçüncüsü geri kalan bölge olarak Sivas ile Kastamonu’nun bazı vilayetleri, Tokat sancağı, Kara-Hisar, Samsun ve Sinop’u içermektedir.⁸⁴

Kozmopolit bir yapıya sahip olan Pontus coğrafyası içinde günümüze kadar, Türkler, Pontuslular, Türkmenler, Lazlar, Ermeniler, Gürcüler, Çerkezler, Kürtler, Tatarlar, bazı Yahudi ve Avrupalılar yaşamıştır.⁸⁵

Diğer yandan bu coğrafyayı yakından ilgilendiren bir kavram olan Helenizm’i incelemekte de fayda vardır. Çünkü Yunanca kaynaklarda “Pontus helenizmi” kavramı sıklıkla yer almakta ve bu bölgedeki Rum nüfus bu şekilde belirtilmektedir. Yunanların kendilerini tanımladıkları Helen sözcüğünden türetilmiş olan “*Helenizm*” yani “*Ellinismos*” (*Ελληνισμός*) sözcüğü, Yunanca sözlükte yer alan ilk anlamı dünyada yaşayan Yunanların hepsi, Yunan ulusu olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamının yanı sıra Yunanistan dışında Küçük Asya, Kıbrıs gibi yaşayan belirli bir bölgedeki Yunanları tanımlamak için kullanıldığı gibi, tüm Yunan kültürünü tanımlamak için de kullanılmaktadır.⁸⁶ Türkçe sözlükte “*Grek uygarlığı ve Grek olmayan ulusların Grek düşüncesinin etkisiyle gerçekleştirdiği uygarlık olarak*” tanımlanmaktadır.⁸⁷ Bir ideolojiyi de temsil eden “*Helenizm*” içinde dil başta olmak üzere din ve ortak tarih gibi unsurları barındırmış ve bu unsurların farklı şekillerde yorumlanmasıyla sosyal, siyasal ya da kültürel nitelik kazanmıştır.

Karadeniz bölgesinde var olan Yunan nüfus bu coğrafyadaki Helenizm’i *Pontus Helenizm*’i olarak adlandırmaktadır. Karadeniz bölgesinde Helenizm’in ne zaman şekillenmeye başladığına dair farklı görüşler mevcuttur. Rodakis’e göre, Karadeniz’de Yunan Helenizm’i Büyük İskender’in Ortadoğu’yu ele geçirmesinden ve Pers İmparatorluğu’nun yıkılmasından çok önce şekillenmiştir. Tarih boyunca birbiriyle ilişki kuran halklar kendilerinden daha

⁸³ Rodakis, *İ İstoria tou Pontou*, 77-78.

⁸⁴ Economides, *The Pontus and the Right Claims*, 6, 31.

⁸⁵ Economides, *The Pontus and the Right Claims*, 32.

⁸⁶ Babiniotis, *Leksiko tis Neas*, 589.

⁸⁷ *Türkçe Sözlük*, Cilt I, 976.

gelişmiş olan halklardan kültür unsurlarını almıştır. Böylelikle daha gelişmiş bir kültüre sahip olan Miletos'luların Karadeniz bölgesine gelmesiyle yani M.Ö.8. veya M.Ö.7. yüzyılda bu bölgede Helenizm benimsenmiştir. Büyük İskender'in bölgedeki fetihlerinden sonra Helenizm Ortadoğu'ya yayılmıştır.⁸⁸

Bir başka iddia ise İskender dönemine kadar Pontus Helenizmi'nin var olmadığı yönündedir. Bu iddiaya göre Batı Anadolu'da ve Karadeniz'de kültür ve ticaret yönünden gelişmiş ancak dağınık olarak ayrı şehir devletleri oluşturan Anadolu'daki Yunanlar, farklı dillere, ırklardan ve kültürlerle sahip olduklarından birleştirici bir ilkeye gereksinim duymuş ve birleştirici ilkeyi Helenizm'de bulmuştur. Yunanca resmi dil olarak kabul edilmiştir. Eğitimli yerli halk, Yunan adetlerini kabul etmiş Yunan adlarını almış, Yunanca öğrenmiş böylece Anadolu Helen kültürü yavaş yavaş Anadolu'ya yerleşmeye başlamıştır.⁸⁹

Diğer yandan Mithradates dönemine bakıldığında Helenizm'in öğelerinden dil ve din ön plana çıkmaktadır. Yunan şehirlerinin özerkliğinin tanınması, bölgeye klasik Yunan kültürünün yerleşmesine yol açmıştır. Ancak bölgeye yerleşenlerin kendi kültürlerini de yanlarında getirmeleri sonucu Helenizm'le Pers kültürü karışmaya başlamıştır. Karadeniz ve Mezopotamya bölgelerindeki ticari ilişkilerin gelişmesi Ege'deki metropolitlerle mesafeleri yakınlaştırmış ve Pontus Helenizm'i şekillenme sürecine girmiştir.⁹⁰ Halkın resmi dili olarak Yunan dili kullanılmış, Yunan unsurlarının etkisi ile 12 tanrıya tapınılmıştır.⁹¹

Roma hâkimiyeti döneminde ise Doğu Karadeniz'de Yunan varlığı sürmeye devam etmiş, Hristiyanlık dinine ilgi duyulmaya başlanmış ve manastırların kurulması ile millî bilinç oluşmaya başlamıştır. Böylelikle Karadeniz bölgesinde Helenizm öğeleri kuvvetlenmiştir. Andreas ve Petros havarileri Hristiyanlığı yaymış, Hristiyan manastırlarının oluşması da milli bilinç oluşturmaya katkı sağlamıştır. Andreas, Sinop, Samsun, Amasya, Trabzon kiliselerini kurmuştur. Ancak tüm Roma İmparatorluğu'nda olduğu gibi Pontus'ta da Hristiyanlar kovulmaya başlanmıştır. Sürgünlerin devam ettiği bu yıllarda Moni Agiou İoanni ve Agiou Georgiou manastırları kurulmuştur.⁹²

⁸⁸ Rodakis, *İ İstoria tou Pontou*, 11.

⁸⁹ Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, Çev. Halim İnal, Ankara: Ayraç Kitabevi, 2002, 42-43.

⁹⁰ Rodakis, *İ İstoria tou Pontou*, 13.

⁹¹ Malkidis, "Ethnikes kai Diethneis", 265-266. Trabzon Metropolit Hrisantos, Pontus Krallığını "Mithridateslerin Yunanlaştırılmış Devleti" olarak adlandırmış ve Pontus ırkının yerleşenleri ile ilişkilerini geliştirmesi ile çeşitli ırkların kişisel, dilsel, adet ve özellikle dini yönlerini birleştirildiğini ifade etmiştir. Hrisanthos, *İ Ekklesia Trapezountos*, 96.

⁹² Malkidis, "Ethnikes kai Diethneis", 266; Malkidis, *İ Genektonia ton Ellinon*, 53-54.

Balkanlar, Slav istilaları altında bulunurken, Anadolu'nun savaşlardan uzak olması Helenizm'in ağırlık merkezinin, eski Yunanistan'dan İstanbul'a ve Anadolu'ya kaymasına neden olmuştur.⁹³ Ancak bölge halkının tamamen Helenleşmediğine, barbar kaldıklarına dair görüşler de bulunmaktadır.⁹⁴ Bu dönemde özellikle Trabzon'daki Helenler kilit bir role sahip olmuş, hem dini hem de ticari yönden ayrı bir önem taşımıştır. Gelişen Trabzon bu dönemde önemli bir ticaret şehri ve transit merkezi haline gelmiştir.⁹⁵

Bölge, Hristiyanlık dini için büyük bir öneme sahip olmuştur. Niksar Piskoposu Aziz Giorgios (M.S.210-270), Hristiyanlığın Pontus'ta yayılmış olduğunu ima etmiştir. Bu devirde üç büyük aziz de Pontus'ta doğmuş büyümüş ve Pontus'ta dini merkez kurmuştur. Bu azizler, Aziz Dorotheos, Aziz Nikon Metanoite ve Aziz Athanasios'tur.

Roma İmparatorluğu M.S.395 yılında ikiye ayrıldığında Trabzon, merkezi İstanbul olan Doğu Roma / Bizans İmparatorluğu'nun sınırları içinde yer almıştır. Çeşitli ırkların bir arada bulunduğu Bizans İmparatorluğu'nda Hristiyanlık dini kabul edilmiş ve Helenizm egemen olmaya devam etmiştir. Ortodoks Kilisesi, Yunan kültürünü, dilini ve ayinlerini korumuştur.⁹⁶ Pontus bölgesindeki dönemin paralarına bakıldığında Yunan tanrıları ve tanrıçalarının (Zeus, Pallas, Atina, Aris, Dionisos, Niki, Tihi, Dioskovroi...) simgelerine yer verildiği görölmektedir.⁹⁷

11. yüzyıldan itibaren ise Karadeniz bölgesinde hızlı bir Türkleşme süreci başlamış, Doğu Roma İmparatorluğu'nun yanı sıra Türkmenler, Selçuklular ve Oğuz toplulukları , daha sonra Danişmendler ve Saltuklular bölgedeki varlıklarını sürdürmüştür.⁹⁸ 1203 yılında İstanbul'un Haçlılar/Katolikler tarafından işgal edilip burada bir Latin Devleti'nin kurulmasından sonra Bizanslı prensler üç yeni devlet kurmuştur.⁹⁹ Bizans hanedanından Aleksius Komnenos 1204 yılında Trabzon'u ele geçirerek hükümdarlığını ilân etmiş ve Samsun, Sinop ve Karadeniz Ereğlisi'ne kadar olan bölgede Trabzon Krallığı hüküm sürmüştür.¹⁰⁰

⁹³ Smith, *Yunan Düşü*, 42-43.

⁹⁴ Nacracas, *Anadolu ve Rum*, 179.

⁹⁵ Goloğlu, *Anadolu'nun Millî*, 129.

⁹⁶ Smith, *Yunan Düşü*, 43.

⁹⁷ Rodakis, *İ İstoria tou Pontou*, 13-14; Hrisanthos, *İ Ekklesia Trapezountos*, 99-100.

⁹⁸ Yılmaz, *Dünden Bugüne*, 33, Goloğlu, *Anadolu'nun Millî*, 129-137.

⁹⁹ Goloğlu, *Anadolu'nun Millî*, 149.

¹⁰⁰ Yılmaz, *Dünden Bugüne*, 31.

Bizans döneminde Helenizm dinin de etkisiyle Ermenistan ve Gürcistan bölgelerine yayılmıştır. Küçük Asya'dan Bağdat ve Şam'a çeşitli ürünlerin nakledildiği Trabzon önemli bir ticaret merkezi olmuş, Trabzon limanından tüm Avrupa merkezlerine ürünler ihraç edilmeye başlamış, şehrin nüfusu önemli ölçüde artmıştır.¹⁰¹ Bizans'ın ardından bölgede kurulan Trabzon İmparatorluğu Yunan dilini benimsemiş, 14.yüzyıldan sonra matematik ve astronominin merkezi oluşmuştur. Aynı zamanda çok sayıda kilise ve manastırlar inşa etmişlerdir. Helenizm'in merkezi haline gelen Trabzon'un bölgenin ticari, dini, bilimsel gücünü elinde tuttuğu söylenebilir.¹⁰²

Varlıklarını sürdürebilmek için Yunanlar, kendi ticari, entelektüel ve politik kaynaklarına yönelmişler ve Helen-Ortodoks dünyaları da uzun süre devamlılığını korumuştur. Trabzon'un Türklerin eline geçmesine kadar İstanbul'un siyasi ve ruhani otoritesinden uzakta kalması kendi dünyalarını korumalarını sağlamıştır.¹⁰³ Goloğlu'na göre ise bölgenin kozmopolit sosyal yapısından dolayı Hristiyanlığı kabul eden Ortodoksların tamamının Yunan/Rum olduklarını söylemek çok da doğru değildir. Çünkü buradaki Ortodoks halk Yunancayı anımsatan bir dil konuşmakla beraber, bölgeye has bir diyalekt kullanmış ve kendilerine özgü pek çok geleneğini korumuştur.¹⁰⁴ Bu görüşe katılan Liakos, Yunan milliyetçiliğinin tüm Yunanca konuşan Ortodoksların Yunan olduğu iddia ettiğini ancak Yunanca bilmenin Yunan olduğunun kanıtı anlamına gelmediği görüşünü taşımaktadır.¹⁰⁵

İstanbul'un fethi ve Türklerin Anadolu'ya yayılmasıyla Anadolu'daki Rumlar, bir süreliğine varlıklarını yitirme tehlikesi ile karşılaşmış ve kilise bocalamıştır. Özellikle iç bölgelerde köylüler, Türk dilinin ve adetlerinin etkisi altında kalmış, Hristiyanların bir bölümü Müslüman olmuştur.¹⁰⁶ İslam dinin kabul edilmesi Helen kimliğinin kaybedilmesine yol açtığı gibi Türkleşmelerine de neden olmuştur.¹⁰⁷ Yine de kilise 15. yüzyıl ile 17. yüzyıl arasında Helen topluluğuna önderlik etmiş, Hristiyanların İslam dinine geçmesini engellemeye çalışmış ve kültürlerini canlandırmak için faaliyetlerde bulunmuştur. Bu amaçla İlk Patrik Genadios,

¹⁰¹ Malkidis, *İ Genektonia ton Ellinon*, 55-56.

¹⁰² Hatta 1461'de "Trabzon'un Düşüşü" ile Anadolu'dan kaçan Rumların Avrupa'da Rönesans'ın koşullarını yarattığına inanmaktadırlar. Malkidis, "Ethnikes kai Diethneis", 266-267.

¹⁰³ Augustinos, *Küçük Asya Rumları 19.Yüzyılda*, 36.

¹⁰⁴ Goloğlu, *Anadolu'nun Millî*, XVII.

¹⁰⁵ Liakos, Antonis, "Hellenism and the Making of Modern Greece: Time, Language, Space", (*Hellenism: Culture, Identity and Ethnicity From Antiquity to Modernity*, Ed. Katherina Zacharia, Aldershot, Ashgate, 2008, 221. 1821 Yunan devriminden önce Yunan dili bir ulus kriteri olarak kabul edilmemiş ancak 19.yüzyılda ulusa kavramı ile ele alınmıştır. Liakos, "Hellenism and the Making of Modern", 220.

¹⁰⁶ Smith, *Yunan Düşü*, 44.

¹⁰⁷ Rodakis, *İ İstoria tou Pontou*, 72.

Patrikhane Okulu’nu yeniden kurdurmuştur. 16.yüzyıl ortalarında Helen düşün ve eğitim hayatı gelişmeye başlamış ve Patrik II. Yeramias, Fener Patrikhanesi’ni Rus kilisesine kabul ettirmiş, Protestan kilisesi ile ilişki kurmuş ve birçok okul açmıştır. Katolik kilisesinin kurduğu Helen koleji öğrencileri ile Venedik’teki Helen koleji öğrencileri Avrupa’ya gitmiş ve ardından yurtlarına dönmüşlerdir. Venedik’te kurulan Helen basımevleri birçok Yunanca kitap basmış, Yunanistan’daki kültür merkezlerinin sayısı artmış, İstanbul’da bir basımevi kurulmuştur.¹⁰⁸

Yunanlara göre Pontus Helenizm’i için “trajedi”, 17. yüzyıl ortalarından itibaren başlamıştır. Osmanlı devlet yetkililerinin uygulamaları ve feodal sistemin yerleşmesi Hristiyan nüfus arasında hoşnutsuzluk yaratmıştır. IV. Mehmet döneminde Hristiyan nüfus İslamlaştırılmış ve İslamlaştırma gizli Hristiyanların oluşmasına sebep olmuştur. Yunancada *Κλωστοί/Klosti*, *Κρυφοί/Krifoı*, *Γυριστοί/Yiristoi*, *Τενεσοῦρηδες/Tenesourides* olarak adlandırılan Gizli Hristiyanlar dışarıya karşı sadece İslam’ı kabul etmiş görünürken, kendi içlerinde Helenizm’in öğelerini, Hristiyan inancını ve Yunan dilini korumuşlardır. Böylece Ortodoks inançlarını ve millî kimliklerini kaybetmemişlerdir.¹⁰⁹ Bu amaçla vadilerin yüksek ve uzak bölgelerine göç ederek buralarda Yunan toplulukları oluşturmuşlardır.¹¹⁰ Pontus bölgesinin tamamında, tüm şehirlerinde ve köylerde gizli Hristiyanlar yaşamıştır.¹¹¹ Ancak müslümanlığı kabul ettikten sonra Rumlar Türk milleti olarak kabul edilmiştir.¹¹²

18. yüzyıl Helenler için bir dönüm noktası olmuştur. Fransız İhtilali’nin etkisiyle Yunan toplumunda *milliyetçilik* (*εθνότητα/etnotita*), *millî bilinç* (*εθνική ταυτότητα/etniki taftotita*) ve *ulus-devlet* (*ἔθνος-κράτος/ethnos-kratos*) kavramları önem kazanmaya başlamıştır. Bu kavramların daha öncesinde Rönesans’ın Yunan düşünce yapısını etkilediği görülmektedir. Yunan düşünce yapısını etkileyen diğer bir etken de 18. yüzyılın ortaları ve 19. yüzyılın başlarından itibaren *Yunan Aydınlanması* akımının ortaya çıkması olmuştur.¹¹³ Osmanlı

¹⁰⁸ Svoronos, *Çağdaş Hellen Tarihine Bakış*, 25-26.

¹⁰⁹ Malkidis, *İ Genektonia ton Ellinon*, 61. Gizli Hristiyanlar “*Tenesur*” ya da “*Klostus*” olarak da adlandırılmıştır. Yorgo Andreadis, *Temel Garip Todoron Anadolu’nun Tarihinden Gizli Sayfalar*, Çev: Sema Sandalcı, İstanbul: Belge Yayınları, 1998, 23. 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanının yarattığı özgürlük ortamı içinde tekrar Hristiyanlığa dönenler olmuştur.

¹¹⁰ Bryer, *The Empire of Trebizond*, 43. Bryer, Gizli Hristiyanların 15.yüzyıldan itibaren oluşmaya başladığını ve iki isimleri, iki inançları, yer altı kiliseleri, gizli dilleri olduğu söylemektedir. Bryer, *The Empire of Trebizond*, 48.

¹¹¹ Pelagidis, *Mikrasiatikos kai Pontiakos*, 167.

¹¹² Angtzidis, *Ellines tou Pontou*, 99.

¹¹³ Herkül Milas, *Geçmişten Günümüze Yunanlılar: Dil, Din ve Kimlikleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, 163; Herkül Milas, *Yunan Ulusunun Doğuşu*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, 43. Yunanlar için ulusal bilincin oluşmaya başlaması ile ilk olarak 13.yüzyılda Yunanca dil kitapları ve daha sonra Yunan ulusuna dair ile ilgili kitapların basılması ile başlamıştır. 1790 yılında Viyana’da ilk Yunanca gazete basılmıştır. Milas, *Geçmişten Günümüze Yunanlılar*, 164-166.

Devleti'nde 1821 yılında Yunan isyanı ve Yunan Devleti'nin kurulmasıyla *Yunan Devrimi* olarak adlandırılan yeni bir süreç başlamıştır.¹¹⁴

Yeni kurulan Yunan Devleti'nde Helenizm'e önem verilmiş ve kullanılacak olan dilin belirlenmesi öncelik verilmiştir. Antik Yunancanın mı yoksa mevcut dilin mi kullanılmaya devam etmesi gerektiği sorunu çıkmıştır. Böylece yeni devlet ilk 50 yılında Yunan dilinin Helenleşmesi ile meşgul olmuş ve bu durum Osmanlı Devleti'ndeki Rumları da etkilemiştir.¹¹⁵

Bununla birlikte yeni kurulan devletin personel gereksinimini karşılamak ve Batı medeniyetinin ile tanışmasını sağlamak amacıyla 1837 yılında Atina Üniversitesi kurulmuştur. Üniversite aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde yaşayan Rumları “yeniden Helenleştirme” çalışmalarını başlatmıştır.¹¹⁶ Böylece “Helenizm” kavramına bir devlet sahip çıkmaya başlamıştır. Ancak Yunan tarihi ile geçmiş arasında problem var olduğundan tarihsel süreklilik yakalanmak istenmiş, Helenizm şekli verilerek modern Yunan tarih bilinci özel olarak önemli hale getirilmeye çalışılmıştır.¹¹⁷ Bu konuda farklı tezleri savunanlar bulunmaktadır. Bu konuda Jacob Philpp Fallymeyer; Yunan halkı için Slavlaşmış ifadesini kullanmış ve Avrupalı kimliklerinin yok olduğunu iddia etmiş, “*Yok olmuş Yunanlık*” tezini savunmuştur.¹¹⁸ Bu tez karşısında Yunan halkı geçmişi ile yakın bağ kurma çabasına girmiş, geçmişini tekrar kurmak istemiştir. Bu amaç doğrultusunda Konstantinos Paparigopoulos, Helenizm'i beş döneme ayırmış ve tarihsel sürece Bizans'ı da dahil ederek tarihsel devamlılık elde etmiştir.¹¹⁹

Böylece Yunan aydın ve düşünürler Batı kaynaklı yeni bilgilerin yayılması için çaba göstermiş, özellikle ticaretin ve sanayinin güçlü olduğu bölgelerde bulunan okullarda

¹¹⁴ Thanos Veremis, İoannis Koliopoulos, *Ellas i Singhroni Sineheia apo to 1821 Mehri Simera*, Atina: Ekdoseis Kastanioti, 2006, 21.

¹¹⁵ Liakos, “Hellenism and the Making of Modern”, 224. Yunan dili araştırmacılar Yunan dilinin tarihi gelişimini beş döneme ayırmaktadırlar: 1-M.Ö.1400- M.Ö. 323 Klasik Yunanca, 2-M.Ö. 323-M.S. 395 Helenistik Ortak Yunanca, 3-M.S. 395-M.S. 1453 Bizans Yunancası (Ortaçağ Yunancası), 4-M.S 1453- M.S.1821 Türk Egemenliği Dönemi Yunancası, 5-M.S. 1821-Günümüze, Çağdaş Yunanca. İbrahim Kelağa Ahmet, “Çağdaş Yunancanın Tarihsel Gelişimi”, *Balkanlar El Kitabı*, Cilt II: Çağdaş Balkanlar, Ed. Bigehan A. Gökdağ-Osman Karatay, Ankara: Akçağ Yayınevi, 2017, 480.

¹¹⁶ Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, Çev.Dilek Şendil, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997, 69.

¹¹⁷ Liakos, “Hellenism and the Making of Modern”, 219.

¹¹⁸ Elli Skopetea, *To Prototipo Basileio kai I Megali İdea: Opseis tou Ethnikou Provlīmatos Stin Ellada*, Athina: Politipo, 1988, 175.

¹¹⁹ 1-Antik Helenizm, 2-Makedonya Helenizm'i, 3-Orta Çağ (Bizans) Helenizm'i, 4-Neo Helenizm (Türkokratia), 5- Son dönem Helenizm. Outkou Kırılı Ntokme, “*Ulus Devlet Oluşturmada Yunanistan Örneği: Büyük Ülkü-Megali İdea*”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 46, Güz 2010, 411. Antonis Liakos, Paparigopoulos'un Helenizmin aşamalarını şu şekilde aktarmıştır: 1-İlk (Antik) Helenizm, Makedonya Helenizm'i, 3-Hristiyan, 4- Orta Çağ (Bizans) Helenizm'i, 5- Modern Helenizm. Liakos, “Hellenism and the Making of Modern”, 210.

öğretmenlik yapmaya başlamıştır.¹²⁰ Yunan toplumu, Yunan diline ve eğitimine yönelmiş ve Yunan/Rum toplumunun düşünce yapısında büyük bir değişim başlamıştır. Bu ortamda Batı Anadolu’da Helenizm bir değişim sürecine girmiş, Yunan ticaret burjuvasının gücünün ve zenginliğinin artması Rum toplumunun ekonomik ve kültürel yönden hızlı bir gelişim göstermesine yol açmıştır.¹²¹ Buna ek olarak Osmanlı’nın millet yapısı ve Gayrimüslimler tanıdığı sosyal, kültürel, ekonomik haklar da Rumlardaki değişimi hızlandırmıştır. Bu dönemde Pontus Helenizm’i ise yeniden uyanış yaşamaya başlamış, esin ve kabiliyetlerini kullanarak tekrar kendini bulmuş, iç ve dış göçler Yunan toplumunun sosyal ve ekonomik yapısını değiştirmiş olsa da yok olmamış, din, dil ve Yunan kültürel gelenekleri Osmanlı etkilerine direnmiştir.¹²²

Özellikle Helenizm’in taşıyıcısı olan dil, tarihsel sürecin pek çok döneminde olgular üzerindeki etkisini muhafaza etmiştir. Özellikle Türk egemenliği (Τουρκοκρατία/Turkokratia) döneminde de ulus bilincinin bireylere yerleştirilmesinde kullanılarak Osmanlı idaresinde yaşayan Rumların ulusal kimliklerini bulmaları/korumalarında önemli bir görev görmüştür. Dil ile birlikte eğitim, kültür ve hatta sosyal yaşam Helenleştirilmeye çalışılmıştır.¹²³ 19. yüzyılda ise dil önemli bir kıtas hâline gelmesi Osmanlı Gayrimüslimleri arasında kullanılan bir uygulama olmuştur.¹²⁴ Dil, belirli bir siyasal grubun belirleyici olduğu gibi, Gayrimüslimler arasında da etnik kimlik belirleyicisi olmuştur. Yunanistan’la yakın ticari ilişki içinde olan Batı Anadolu Rumları Yunan dilini etkin bir şekilde kullanılırken iç kesimlerde kalan ve ekonomik yönden çok da gelişmemiş Orta Anadolu Rumları genel olarak Türkçe kullanmıştır.

¹²⁰ Milas, *Geçmişten Günümüze Yunanlılar*, 163. Milas, *Yunan Ulusunun Doğuşu*, 43. Yunanlar için ulusal bilincin oluşmaya başlaması ile ilk olarak 13.yüzyılda Yunanca dil kitapları ve daha sonra Yunan ulusuna dair ile ilgili kitapların basılması ile başlamıştır. 1790 yılında Viyana’da ilk Yunanca gazete basılmıştır. Milas, *Geçmişten Günümüze Yunanlılar*, 164-166.

¹²¹ Smith, *Yunan Düşü*, 44.

¹²² Malkidis, *İ Genektonia ton Ellinon*, 61-62.

¹²³ Çağla Derya Tağmat, “İstanbul’da Sosyo-Kültürel Helenizm’in Temsilcisi Bir Cemiyet: “Syllogos” (1861-1923)”, *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi-Yıl: 2015, Sayı: 13*, 103, 104.

¹²⁴ Kemal Karpat, *Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012, 17. Hristiyanlara ait dini kuruluşların merkezi Trabzon ve dört başpiskoposluğa olan Rum Metropolitliği vardı. Bunlar, Rize, Gümüşhane, Samsun ve Niksar’dı. Ayrıca Trabzon’da Maçka ilçesinde bulunan ve kutsal bir öneme sahip olan Sümela Manastırı İstanbul’daki Rum Patrikhanesine bağlanmıştır. Goloğlu, *Anadolu’nun Milli*, 236. Hristiyanlık için öneme sahip olan Trabzon bölgesinde Ortodokslara ait olan üç önemli manastır doğrudan İstanbul patrikliğine bağlanmıştır. Manastırlardan Sümela’ya on beş, Vazelon’a yirmi ve Peristera’ya on bir köy bağlanmış, bazı kazalar (Ordu, Fatsa, Ünye ve Terme) Sivas vilayeti sınırları içerisinde olan Niksar Piskoposluğu bölgesinde yer almıştır. Aydın Özgören, *Osmanlı’nın Son Döneminde Pontus Rumları Büyük Güçler, Diaspora ve Silahlı Kalkışma*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017, 22-23.

Ekonomik yönden gelişmiş ve Rusya ile yakın ticaret yapan Karadeniz Rumları ise *Pontiaka* adı verilen bir Yunan lehçesi kullanılmıştır.¹²⁵

Helenizm'in bir diğer ögesi olan din, Pontus'ta konuşulan Yunan dilinin canlı tutulma çabası bölgedeki Helenizm kültürünün şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. 19. yüzyılda ise Pontus bölgesinde Trabzon (Trebizond), Maçka (Rodopolis), Chaldea, Koyulhisar (Colonia), Niksar (Neocesarea) ve Amasya (Amasia)'da yer alan 6 adet başpiskoposluk bulunmaktadır.¹²⁶ Pontus coğrafyası içinde Aziz Andrew Havarisi'nin Hristiyanlık hakkında vaaz vermiş olması ve Sümela Manastırı bölgeyi Hristiyanlık için önemli hale getirmiştir.¹²⁷ Ayrıca Pontus bölgesinde bulunan dört manastır (Aziz Yeorgios Peristerotas, Meryem Ana Sümela, Aziz İoannis Vazelon ve Aziz Georgios) bölgede önemli manastırlar olarak kabul görmüştür. Manastırlar dağlık ve zor ulaşılabilir yerlere inşa edildiği için yağmalardan korunmuştur. Ayrıca manastırlar dini öneme sahip olmakla birlikte Helenizm açısından da önem taşımış, Yunan dilinin, Helen geleneklerinin unutulmaması engellenmiştir.¹²⁸

1.3. Osmanlı Son Döneminde Karadeniz Rumları

Trabzon'un fethinden önce Fatih Sultan Mehmet, Osmanlı topraklarında yaşayan toplulukların din veya etnik kökenlerine göre ayrılıp yönetilmesi üzerine kurgulanan millet sistemini başlatmıştır.¹²⁹ Millet sistemi Müslümanlar ve Gayrimüslimler şeklinde yatay bir ayrımın ardından Gayrimüslimler arasında da Rumlar¹³⁰, Ermeniler ve Yahudiler şeklinde bir dağılımı öngörmüştür.¹³¹ Din odaklı olan bu tasnifle Gayrimüslimlerin idari ve hukuki statüleri zimmet hukuku ile garanti altına almıştır. Her dini grup bir millet başı seçerek kendi topluluğunu temsil etmiş ve yönetmiştir.¹³² Gayrimüslimler, Müslümanlarla aynı hükümler altındaki fakat farklı hukuk düzenlemelerine tabi olsalar da Osmanlı tebaası olarak kabul edilmiş, can ve mal güvenliğini devlet üstlenmiş ve yargı, maliye, eğitim gibi alanlarda farklı kurumlara

¹²⁵ Foti-Stefo Benlisoy, "Millet-i Rum'dan Helen Ulusuna (1856-1922)", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C. 1: Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi*, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekinil, 8. B., İstanbul: İletişim Yay., 2020, 367; Pantelis M. Kontogiannis *Geografia tis Mikras Asias – Fusiki Sustasis tis Horas, Politiki Geografeia, Fusikos Ploutos*, Atina: Petrakou, 1921, 54.

¹²⁶ Bazı kaynaklarda bu sayı beş olarak geçmektedir. Rodopoulos yer almamaktadır. G. Dominiou, *Geografia tou Pontou*, Trabzon: Serasi Tupografiou, 1896, 70.

¹²⁷ Economides, *The Pontus and the Right Claims*, 6, 31.

¹²⁸ Bryer, *The Empire of Trebizond*, 36.

¹²⁹ İlber Ortaylı, *Osmanlı'ya Bakmak - Osmanlı Çağdaşlaşması*, İstanbul: İnkılap Yayınları, 2016, 171-173.

¹³⁰ Bulgarlar, Sırlar, Romenler gibi çeşitli etnik kökenlere sahip Ortodokslar da kimliklerini belirtmek Yunan ya da Rum ifadesini kullanırlardı. Karpas, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası*, 24.

¹³¹ Ortaylı, *Osmanlı'ya Bakmak*, 172-178.

¹³² Eric Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, 27.

sahip olmuşlardır.¹³³ Aile, miras ve kendi aralarındaki meseleleri kendi mahkemelerinde çözmeye, Müslüman memurlarla eşit maaş ve kamu hizmetlerinden yararlanma hakkına sahip olan Gayrimüslimler, askerlik hizmetine karşılık devlete yıllık cizye vergisi ve topraktan ya da öşür vergisini ödemekle yükümlü olmuşlardır.¹³⁴

Fatih Sultan Mehmet tarafından Ortodoks Kilisesi'nin tek elden yönetilmesi amacıyla Bulgar ve Sırp kiliselerin bağımsızlığı kaldırılmış böylece İstanbul Patrikhanesi bütün Balkan Ortodoksları üzerinde dini, ekonomik ve adli yetkilere sahip olmuştur. Elde ettiği bu dini yetki sayesinde Ortodoks Rumları ayrıcalıklı bir etnik grup özelliklerine kavuşmuş, Yunan dilini rahatlıkla kullanabilmiş ve Yunan eğitimi herhangi bir engelle karşılaşmadan yaşayabilmiştir.¹³⁵ Çeşitli etnik kökenlere sahip olan Ortodoks cemaat ise kendi dillerini kullanmaya devam etmişlerdir. Patrikhane, vergiden muaf dinsel kurum mülkü olan vakıf arazisinden ve zenginlerinden kiliseye gelir etmiştir. Ancak Patrikhane yerel kurumları maddi olarak desteklemeyince, cemaatler kendi imkânları ile isteklerini karşılamış ve bu durum da cemaat içerisinde dayanışma duygusunu geliştirmiştir.¹³⁶

1699 yılında Karlofça Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Osmanlı İmparatorluğu gerileme süreci başlamış, 1774 yılında Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı Ortodoksları/Hristiyanları Rusya'nın koruması altına girmiş, 1789 Fransız İhtilali'yle birlikte milliyetçilik akımından Osmanlı Devleti'ndeki Gayrimüslimler arasında bağımsızlık düşüncesi ortaya çıkmaya başlamış ve bu düşünceden Rumlar da etkilenmiştir. Milliyetçilik ve bağımsızlık gibi düşüncelerin yaygınlaşmaya başladığı bu dönemde Rumlar arasında Helenizm düşüncesi canlanmış, Patrikhane'ye bağlı bir kısım güçler ise Bizans'ın ve Hristiyanlığın savunuculuğunu üstlenmişlerdir.¹³⁷ Bu gelişmeler, Rumlarda ulusal bağımsızlık düşüncesini geliştirmiş ve Rumların bağımsızlık yönündeki faaliyetlerine ivme kazandırmıştır.

Yukarıdaki gelişmelerin dışında Osmanlı içindeki Gayrimüslimler arasında bağımsızlık düşüncesinin oluşmasını ve gelişmesini etkileyen birçok unsur vardır. Bu amaçla Osmanlı Rumlarının faaliyetleri incelendiğinde Rumların siyasi ve ekonomik faaliyetlerinin yükselişi ile bağımsızlık düşüncesinin oluşmasının ve gelişmesinin aynı döneme rastladığı görülmektedir. Osmanlı'nın diğer devletlerle düzenli diplomatik ilişkiler içinde olmaya gereksinim duyduğu

¹³³ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 1 - 18. ve 19. Yüzyıllar*, İstanbul: Küre Yayınları, 2009, 312.

¹³⁴ Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Milet Sistemi*, İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 1997, 15,17, 91, 103.

¹³⁵ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, Kronik Kitap, 2019, 66.

¹³⁶ Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası*, 22-23.

¹³⁷ Millas, *Geçmişten Günümüze Yunanlılar*, 166.

bir dönem olan 17. yüzyıl sonu ve 18. yüzyılın başlarında Osmanlı devlet idaresinde Gayrimüslimler arasında Rumlar daha fazla görev almış ve üst seviye mevkilere sahip olmuştur.¹³⁸ İstanbul’da Fener bölgesinde ikamet eden Fenerliler olarak adlandırılan Fener Rum Beylerinin Osmanlı içindeki yükselişi de bu dönemde başlamıştır. Osmanlı devlet hayatında siyasi ve ekonomik güç elde etmiş, Batı ile olan ticari ilişkiler sayesinde yabancı dil öğrenmiş ve bu sayede özellikle dış politikada etkin rol alarak diplomat ve tercüman görevlerinde bulunmuşlardır.¹³⁹

Diğer yandan 18. ve 19. yüzyılın Rum tüccarlarının yükseliş ve güç kazanma dönemi olduğu söylenebilir.¹⁴⁰ Kapitülasyonlardan da yararlanan Rumların ekonomik yönden güçlenmesi ile batı sermayesinin Osmanlı Devleti’ne girmesi de bağımsızlık düşüncesinin oluşmasını doğrudan etkileyen unsurlar arasında yer almıştır.¹⁴¹

Osmanlı Devleti’nde yaşayan ve Rusya’da ticaretle uğraşan Rumların, çocuklarını eğitim almaları amacıyla Avrupa’ya göndermesi, genç neslin milliyetçilik ve özgürlük gibi düşüncelerle tanışmasına neden olmuştur. Bu akımdan etkilenen, Osmanlı toprakları içinde ve dışında faaliyet gösteren varlıklı Rum tüccarlar, vakıf okulları ve kütüphaneler kurmuş, yurt dışındaki Rum kitlelere yönelik yayınlara maddi destek sağlamış, kitaplar bastırarak, Rum gençlerine yurt dışında okuması için yardım etmiştir. Bu dönemde Fenerlilerle beraber çalışmış olan Rigas Velestinlis, Fransız İnsan Hakları Bildirgesi’nden etkilenerek çeşitli yazılar yayınlamış, Bizans İmparatorluğu’nun yeniden kurulmasını ve cumhuriyetçi modelle yönetilmesini savunmuştur.¹⁴² Böylece Fenerlileri de içinde barındıran Rumlar arasında, bağımsız düşüncesi ekseninde çeşitli örgütlenmeler yardımıyla Helenleşmiş Bizans Devleti’ni canlandırma düşüncesi yaygınlaşmıştır.¹⁴³

¹³⁸ Şükrü S. Gürel, *Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)*, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1993, 24.

¹³⁹ Nikos Svoronos, *Çağdaş Hellen Tarihine Bakış*, Çev. Panayot Abacı, İstanbul: Belge Yayınları, 1988, 22. Osmanlı Devleti’nin dış siyasetinde görevlendirilen ilk Rum Panayotis Nikosios olmuştur. Yılmaz, *Dünden Bugüne*, 34-35.

¹⁴⁰ Gürel, *Tarihsel Boyutları İçinde*, 24.

¹⁴¹ Özellikle 1838 yılında İngiltere-Osmanlı arasında imzalanan Baltalimanı Ticaret Antlaşması, ticaret yasakları, yüksek ihracat gümrükleri, yabancılara uygulanan yerli alım-satım ruhsatı, iç gümrük kısıtlamaları İngiltere lehine kaldırılmış, diğer ülkelerle de bu tür sözleşmelerin imzalanmasının önünü açmış ve bu durum Osmanlı Devleti’nin ekonomi sistemini olumsuz yönde etkilemiştir. Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994, 15.

¹⁴² Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, 37-46.

¹⁴³ Smith, *Yunan Düşü*, 18. İlber Ortaylı’ya göre, Rum Ortodoks cemaatine mensup aristokratlardan oluşan Fenerli Beyler imtiyazlarını korumak için devletle iyi ilişkiler sürdürmüş ve milliyetçi bir ideolojiye sahip olmamışlardır. Farklı kökenlere sahip olan Fenerli Beyleri Rum-Ortodoks inancı ve Helen kültürü birleştirmiştir. İlber Ortaylı, *Üç Kıtada Osmanlılar - Osmanlı’yı Yeniden Keşfetmek 3*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2007, 173-174. 1750’lerde

Diğer yandan Müslümanlar uzun süren askerlik hizmeti ile uğraşırken Rumlar ve Ermeniler ticari ve serbest mesleklere yoğunlaşmıştır. Böylece Rumlar ülkedeki diğer Gayrimüslimleri de geride bırakarak sanayi, tarım, ticaret, bankacılık gibi farklı sektörlerde söz sahibi duruma gelmiştir.¹⁴⁴ Ticaretin hâkim olduğu bölgeler dışında yaşayan Rumlar ise şarap, zeytin, incir gibi özel ürünleri ve ipekböcekçiliği gibi kârlı ürünleri tercih etmiştir.¹⁴⁵

Osmanlı coğrafyasında yaşayan Rumlardan ayrı olarak düşülmemesi gereken Karadeniz Rumları da bahsedilen bu gelişmelerden etkilenmiştir. Ancak şunu belirtmek de gerekir ki Osmanlı topraklarında yaşayan bütün Osmanlı Rumları aynı dinamiklerin etkisinde kalmamıştır. Öyle ki yaşadıkların coğrafyanın denize yakınlığı-uzaklığı ya da iklimi onların meslek seçimlerinden sosyal statülerine kadar etki etmiş, hatta bilinç düzeyleri, dünya görüşleri ve ideolojik fikirlerini de şekillendirmiştir. Başka bir deyişle, İstanbul’da yaşayan bir Rum ile İzmir, Kayseri ya da Trabzon’da yaşayan bir Rum bilinç ve algı dünyaları oldukça önemli farklılıklar göstermiştir.

Osmanlı topraklarındaki diğer bölge Rumları gibi Karadeniz Rumlarının da ekonomik yönden güçlü olması bağımsızlık düşüncesinin yarattığı heyecanın bu bölgede de yaşanmasına neden olmuştur. Başlangıçta manastırları güçlendirmek için madenleri değerlendiren Karadeniz Rumları, bölgedeki madenlerin çıkarılması işini neredeyse tekellerine almış ve Osmanlı Devleti içinde imtiyaz sahibi bir konum elde etmiştir.¹⁴⁶ Madenle uğraşanların yanısıra tersanelerde çalışan Karadeniz Rumları da devletin hazinesine büyük katkı sağlaması sebebiyle birçok ayrıcalık elde etmiş, Rumların idari makamlar ve derebeylerden de koruma sağlamıştır.¹⁴⁷ Böylece devletin içindeki diğer Rumlar gibi Samsun ve Trabzon gibi şehirlerdeki Rumların ekonomik güç elde etmesi birtakım siyasi talepleri de beraberinde getirmiştir.¹⁴⁸

Özellikle “Pontus” ve “Anadolu Helenizmi”, 19. yüzyılın son on yılında ve 20. yüzyılın başlarında ticarete hâkim olmak konusunda büyük ilerleme kaydetmiş, bunu sosyal sektör ve

Fenerliler, eski Bizans İmparatorluğunu Helenleştirilmiş biçimde yeniden oluşturmayı amaçlamıştır. Karpas, *Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, 33. Bağımsız Ortodoks tek ülke Rusya olduğundan Rusya’dan destek beklemişlerdir. Jelavich, *Balkan Tarihi 1*, 62.

¹⁴⁴ Svoronos, *Çağdaş Hellen Tarihine Bakış*, 29.

¹⁴⁵ A.J. Panayotopoulos, “On the Economic Activities on the Anatolian Greeks- Mid 19th Century to Early 20th, Deltio Kentrou Mikrasiarikon Spoudon, Tomos 4, Atina: 1983, 89-91. <https://ejournals.e-publishing.ekt.gr/index.php/deltiokms/article/viewFile/2418/2183.pdf> Erişim 17.10.2021.

¹⁴⁶ Malkidis, *İ Genektonia ton Ellinon*, 62. 16. yüzyılın başlarından itibaren madenleri Pontus Rumları tekeline almıştır. Malkidis, *İ Genektonia ton Ellinon*, 62.

¹⁴⁷ Fotiatis, *Pontos Rumlarına Yönelik*, 35.

¹⁴⁸ Sarıay, vd., *Pontus Meselesi*, 4.

eğitim alanlarındaki gelişmeler izlemiştir.¹⁴⁹ Özellikle Yunan Devleti'nin kendi ulusal meselelerini çözmek amacıyla Anadolu'daki Rumların eğitimini ve cemiyet oluşumunu desteklemesi bu gelişmelerde büyük rol oynamıştır.¹⁵⁰

Osmanlı Devleti'nin diğer ülkelerle ticaret antlaşmaları imzalaması ve yeni ticaret yollarının yapımı da Karadeniz Rumlarının genel durumunu olumlu yönde etkileyen gelişmeler arasında sayılabilir. Karadeniz'de serbest ticaret yapma hakkı 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması¹⁵¹ ile Rusya'ya verilmiş daha sonra diğer antlaşmalarla bu hak diğer ülkelere tanınarak sırasıyla Avusturya, İngiltere, Fransa ve Prusya'ya verilmişti. Böylece Avrupalı ticaret gemileri Karadeniz'de görülmeye başlamıştı. Bu gelişme, bölge halkının dönüşümüne yol açmış önce ekonomik daha sonra toplumsal yaşamlarının ve düşüncelerinin değişmesine neden olmuştu. Ticaret antlaşmalarının yanı sıra İran transit ticareti ile bölgenin yakınlığı Karadeniz ticaret değerinin artmasına yol açmıştı.¹⁵²

Diğer yandan bölgede ticaretin gelişmesi daha doğrusu dinamizm kazanması ile birlikte yabancı ülkeler, bölge ticaretini ve kendi ülke çıkarlarını gözetmek amacıyla konsolosluk açma ihtiyacı duymaya başlamıştı. 1785'te Sinop'a temsilcilik açan Rusya Karadeniz sahillerine temsilcilik açan ilk ülkeydi. 1802 yılında ise Fransa, Osmanlı Devleti ile imzaladığı Paris Antlaşması'na dayanarak Sinop'ta konsolosluk ile Ereğli ve Trabzon'da birer konsolosluk yardımcılığı açma hakkı elde etmişti.¹⁵³ 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde ise Almanya, İngiltere, Avusturya-Macaristan, Belçika, Danimarka, İspanya, ABD, Fransa, Yunanistan, İtalya, Hollanda, İran ve Rusya'ya ait konsolosluklarla özellikle Trabzon'da temsilcilikler açarak Trabzon'un uluslararası bir merkez görünümünü almasını sağlamışlardır.¹⁵⁴

Bu gelişmelere paralel olarak buharlı gemilerin Karadeniz'e seferlerinin başlamasıyla bölgenin ticaret hacmi daha da artmıştır. Karadeniz'in güney limanlarına çeşitli ülkelere ait

¹⁴⁹ Panagiotis Papadopoulos, "İ Dimokratia tou Pontou- Skepseis kai Simperasmata yia tin Ekseliksi tis (1)", *Pontiaki Estia*, Ed. Panagiotis Papadopoulos, Teuhos 175, 2012: 245-246.

¹⁵⁰ Athanasia Anagnostopullu, "Tanzimat ve Rum Milletinin Kurumsal Çerçevesi", *19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler*, Ed. Pınar Stathis, Çev. Foti ve Stefo Benlisoy, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003:27.

¹⁵¹ Küçük Kaynarca Antlaşması'nın Osmanlı-Rus ilişkilerine ve Rum milletine yansımaları için bakınız syf.52. Ayrıca Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya Osmanlı içerisindeki Ortodoksları temsil etme hakkı kazanmasıyla imparatorluk içerisindeki Ortodokslar Rus etkisinden etkilenmeye başlamıştır. Rusya ise Ortodoks Hristiyanlığı siyasal bir ideoloji haline getirmeye çalışmış ve böylelikle Rusya Osmanlı yönetimine karşı Ortodoks Hristiyanları kullanmıştır. Karpas, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, 32.

¹⁵² Özgür Yılmaz, "Victor Fontainer'in Trabzon Konsolosluğu (1830-1832)", *OTAM*, 35/Bahar, 156. 1784'te Avusturya, 1799'da İngiltere, 1802'de Fransa ve 1806'da Prusya'ya verilmiştir. Yılmaz, "Victor Fontainer'in Trabzon Konsolosluğu", 156.

¹⁵³ Özgören, *Osmanlı'nın Son Döneminde*, 24.

¹⁵⁴ Yılmaz, "Victor Fontainer'in Trabzon Konsolosluğu, 156-157; Özgören, *Osmanlı'nın Son Döneminde*, 27-28.

denizcilik şirketleri düzenli seferler başlatmış, böylece yük, posta ve yolcu taşıma ağı gelişmiştir. Kara yolu ulaşımında da önemli adımlar atılmıştır. Gelişen ticaret ve ulaşım; bölge halkının sosyolojik, demografik ve ekonomik olarak değişimine yol açmış, toplumun dışa açılımını ve ekonomik rekabetini arttırmıştır.¹⁵⁵

Karadeniz Rumları ticari faaliyetlere ek olarak demircilik, kuyumculuk, saatçilik, bıçakçılık, terzilik, duvarcılık, yorgancılık, kunduracılık, madencilik, tamircilik, kürkçülük, balıkçılık, dokumacılık, halıcılık, fırıncılık, çiftçilik, besicilik, ipek böcekçiliği, arıcılık ve şarapçılık gibi meslekler de icra etmişlerdir.¹⁵⁶ Başka bir ifadeyle bölge Karadeniz Rumları, bölgenin şekillediği coğrafi özellikleri, iklimi ve ulaşım koşulları doğrultusunda ekonomik duruma uygun iş kollarına yönelmişlerdir.

Özellikle liman ve iç kesimler ile uygun ulaşım ağı sayesinde Trabzon, 19. yüzyılda uluslararası ticaret merkezlerinden biri haline gelmiştir. Bölgedeki Rumlar ticaret üzerindeki hakimiyetlerin yanı sıra, ekonomik ve sosyo kültürel açıdan da bölgedeki diğer topluluklardan daha üstün bir konuma ulaşmışlardır.¹⁵⁷ Bu koşullara ek olarak Karadeniz bölgesinin ticaret sözleşmeleri çerevesinde yaşadığı ekonomik hareketlenme, Trabzon'un transit konumu ve yabancı devletlerin kurduğu konsolosluklar bölgeyi daha da önemli hale getirmiştir. Karadeniz bölgesindeki diğer illerden ayrı bir öneme sahip olan Trabzon'un ekonomik durumunu ve Rumların faaliyetlerini (çok da objektif analizler yapmayan ve taraflı yaklaşımları olan) Yunan araştırmacı Fotiadis şu sözlerle anlatmaktadır.¹⁵⁸

“Trabzon Doğu-Batı ticaretinin kavşağında yer alıyordu ve Rusya, İran, İstanbul, Marsilya, Britanya'daki ve tüm Avrupa'daki ticaret depoları ve deniz nakliyat acenteleri Rumların elindeydi. 1880'lerde Batı Pontos'un neredeyse tüm ekonomisini Trabzon'daki dört büyük Yunan bankası ve ticarethanesiyle birlikte kentteki Bank of Athens (Atina Bankası) şubesi kontrol ediyordu. Pek çok Rum ve Ermeni'nin hissesi olmasına rağmen Osmanlı bankasının şubesi ancak beşinci sıradaydı.”

Fotiadis'in satırlarına taşıdığı bu bilgiler aslında bölgede ekonomik anlamda varlık gösteren Rum unsurunun gücünü gözler önüne seren bir veri olarak değerlendirilebilir. Yani Rumlar ticaretle birlikte ticaret için büyük öneme sahip banka sektöründe de oldukça önemli

¹⁵⁵ Özgören, *Osmanlı'nın Son Döneminde*, 29-31.

¹⁵⁶ D. İ. Oikonomidou, *O Pontos kai ta Dikaia tou en Auto Ellinismou*, en Athinais: Ioannou N. Sideri, 1920, 159.

¹⁵⁷ Bryer, *The Empire of Trebizond*, 51-52.

¹⁵⁸ Bu tüccar grup kârlarının bir kısmını cemaate, dini vakıflara, eğitim kurumlarına yatırmıştır. Fotiadis, *Pontos Rumlarına Yönelik*, 42. 1869 yılına kadar Trabzon, İran ticaretinin yüzde 40'ını elinde tutmuştur. Antonis Kasotakis, Dimitris Stembilis, *Themata Neoellinikis İstorias*, Atina: Ekdotikos Organismos Livani, 2008, 11.

bir konumdaydılar. Kısacası Karadeniz kıyılarındaki ekonomik yaşamın denetiminin büyük bölümünü Rumlar elinde tutmuştur.¹⁵⁹

Trabzon haricinde Karadeniz'in daha batısında yer alan Bafra çevresindeki gelişmiş tütün endüstrisi, Samsun limanı ile iç kesimlere ulaşma imkânı tanıyan Amasya ulaşım ağı sayesinde bölge ticaretinin güçlenmesini sağlamıştır. Tütün piyasasının ve yerel işletmelerin pek çoğunun Rumlarla Ermenilerin elinde bulunmuştur.¹⁶⁰

Diğer yandan Karadeniz Rumlarının ulaştıkları ekonomik refah, hukuki gelişmeler Rumlar arasında bağımsızlık düşüncesinin hızla yayılmasına yol açmıştır. İstanbul Rumlarının zaten hali hazırda bir burjuva sınıfına sahip olmaları, İzmir Rumlarının da sosyo kültürel ve ekonomik anlamda ayrıcalıklı konumda bulunmalarına ek olarak Karadeniz Rumları da bu yap-bozun eksik parçasını tamamlamışlar ve kendilerini Osmanlı Rumları içinde diğerleriyle benzer bir noktaya getirmişlerdir.

Bu süreçte ekonomik gelişmeler yeni iş kollarında nitelikli işçi ihtiyacını yaratmış ve Osmanlı Devleti'nin ilan ettiği reformlar çerçevesinde okul/kilise açılmasına izin verilmesiyle eğitim koşulları değişmiş ve Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslimlere getirdiği/getireceği birtakım hakların etkisi Karadeniz Rumlarını hareketlendirmiştir. Zira Fotiadis'in de belirttiği üzere Karadeniz'de ticaretin gelişmesiyle bölge nüfusunda artış yaşanırken, Rumca eğitim yaygınlaşmaya başlamış ve Helen bilinci su yüzüne çıkarak kendisini yeni okullar ve kilisede göstermeye başlamıştı.¹⁶¹ Bu da elbette ki Tanzimat döneminin bir sonucuydu. Tanzimat dönemi tüm Osmanlı Rumları gibi Karadeniz Rumları açısından bir sıçrayış dönemi olacaktı.

Doğu Karadeniz bölgesinde Helenizm etkisi Batı Anadolu Rumlarına göre daha geç bir dönemde (19. yüzyılın sonlarında) ortaya çıkmıştır. Bu durum Yunan Devleti'nin ve sıcak denizlere inme potikası izleyen Rusya'nın Osmanlı içindeki Rumlara ilgilerinin artmasından kaynaklanmıştır.¹⁶² Karadeniz şehirleri arasında da bu etkinin hissedilmesi farklı zamanlarda

¹⁵⁹ Angtzigdis, *Ellines tou Pontou*, 119.

¹⁶⁰ Bryer, *The Empire of Trebizond*, 51-52. Samsun'da 15. yüzyıla kadar sadece birkaç Rum yaşamıştır. 1860'larda ise Samsun'un İstanbul-Bağdat rotasında ana liman haline gelmesi ve uluslararası tütün pazarı olmasıyla bölgedeki Yunan nüfusu yükselmiştir. Samsun ve Bafra'da 1900'lü yılların başlarında yerel Yunan nüfusu yüzde 40'lara yükselmiştir. Yunan ve Ermeniler iş kontrolünü eline almış ve tütün pazarını özel bir hale getirmiştir. Bryer, *The Empire of Trebizond*, 52.

¹⁶¹ Fotiatıs, *Pontos Rumlarına Yönelik Soykırım*, 41-42.

¹⁶² Bestami S. Bilgiç, *Doğu Karadeniz Rumları: İsyan ve Göç (1919-1923)*, Ankara: TTK, 2011, 33.

gerçekleşmiş, örneğin Karadeniz bölgesinin çoğunlukla tarımla uğraşan Rize Rumları arasında eğitim faaliyetleri daha geç görülmüştür.¹⁶³

Bu bağlamda Karadeniz Rumlarının uyanışı, eğitim seviyesinin yükselmesi ile doğru orantılı bir seyir izlemiştir. Göreli olarak daha erken yıllarda sanayi ve ticareti gelişmiş olan Trabzon'da, 1846'da ilk defa kız çocuklarının eğitimi için *Kız Mektebi* (*Παρθενωγωγείο/Parthenagogio*) açmıştır. Diğer yandan Karadeniz Rumlarının eğitim ihtiyacını karşılamak için 1862'de Sevastos Kyminitis tarafından *Trabzon Okulu* (*Φροντιστήριο/Frontistirio*)¹⁶⁴ kurulmuştur. Diğer taraftan, görünürde eğitim ihtiyacı için kurulan okulun asıl amacının, Ortodoksların İslamiyet'e geçmesine engel olmak, Katolik propagandasına karşı Ortodoksları korumak ve Ortodoksluğu yaymak olduğu gibi iddiaların da var olduğunu belirtmek gerekir.¹⁶⁵ Diğer yandan Atina'dan okula gelen öğretmenler sayesinde Karadeniz Rumları ile Atina arasında sürekli bir iletişim kurulmuştur.¹⁶⁶ Bu eğilim, aslında Anadolu Rumlarının yaşadıkları pek çok coğrafyada yaşanan bir olgu olarak ifade edilebilir. Zira, İstanbul'un zaten Patrikhane'den dolayı Rum eğitimi açısından ileri seviyede olması, Anadolu Rumlarının eğitim konusunda ayrı bir desteğe ihtiyaç duyduğunu ortaya koymuştur. Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olmasının ardından ise Anadolu Rumları eğitim ve öğretmen ihtiyacı açısından düzenli olarak deyim yerindeyse Atina tarafından beslenmiştir. Bu beslenme durumunu, sadece ve pür eğitim açısından değerlendirmek çok sağlıklı bir yaklaşım olamaz. Çünkü eğitim, içinde ulusal bilinci, uyanışı ve ulusal dili içeren bir silah şeklini alarak Helen bilincinin Anadolu'daki uzak coğrafyalara ulaştırılması en önemli faktör olarak değerlendirilmiş ve önemsenmiştir. Öte yandan Osmanlı Devleti'nde Müslüman okullarının açılması Tanzimat döneminde hükümetin eğitim sorununa eğilmesiyle gerçekleşmiştir.¹⁶⁷

Zira “*Doğu'nun Feneri/Yol Göstericisi* (*Φάρος της Ανατολής/Faros tis Anatolis*)” olarak da adlandırılan Trabzon Okulu, Ortodoksların eğitimi ve manevi ihtiyaçları için büyük öneme sahip bir kurum haline gelmiştir.¹⁶⁸ 1899 yılında 40 derslikli okulun yeni binasının

¹⁶³ Oikonomidou, *O Pontos kai ta Dikaia tou*, 15.

¹⁶⁴ Esra Özşüer, *Trabzon Rum Mektebi: Doğu'nun Deniz Feneri*, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2009, 68.

¹⁶⁵ Antoni İ. Pavlidis, “To Frontistirio Trapezountos (1900-1914) kai i İdeologiki Kiriaria ton Ellinon ston Ponto”, *Periodikou Arheio Pontou*, Atina: Epitropi Pontiakon Meleton, Pararthma 24, 2004, 116.

¹⁶⁶ Angtzidis, *Ellines tou Pontou*, 119.

¹⁶⁷ Halil İnalçık, *Tanzimat- Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015, 675.

¹⁶⁸ Pelagidis, *Mikrasiatikos kai Pontiakos*, 228-230. Trabzon Okulu dışında Giresun ve Gümüşhane'de benzer okullar faaliyet göstermiştir. Pelagidis, *Mikrasiatikos kai Pontiakos*, 228-230; Özşüer, *Trabzon Rum Mektebi*, 35.

inşasına başlanmış, okulun maddi ihtiyaçları Trabzon bölgesinde yaşayan Rum zenginlerinin paralarını kiliseye, kilisenin de okula aktarması ile karşılanmıştır. Başka bir deyişle İstanbul Rumları arasında da oldukça önemli bir yere sahip bağış kültürü burada da kendisini göstermiştir. Özellikle okulun inşa maliyetinin fazla olması nedeniyle Kafkasya ve Rusya'daki Rum cemaatlerinden yardım istenmiş ve kısa süre içinde bağış Rusya'ya göç etmiş olan Karadenizli Rumlar tarafından karşılanmıştır.¹⁶⁹ Trabzon'daki Rum bankaları (Kapsyiannidi, Theofilaktou, Fostiropoulou ve Atina bankaları) da bu okul için faizsiz kredi vermiştir.¹⁷⁰

Trabzon Okulu'nda Yunan dili ve Ortodoksluk dini eğitimi ile öğrenciler yetiştirilmeyi amaçladığı iddia edilse de okul, bölgenin manevi gelişim rolünü de üstlenmiş, Rumların kültürel gelişiminde ve ulus kimliği algısının yerleşmesinde önemli rol oynamıştır.¹⁷¹ Ancak Karadeniz Rumları için okulların eğitim politikasını düzenleyebilme ve işleyişini denetleyebilme yetkisine sahip olan en etkili ismin metropolit olması dikkat çekici bir nokta olmuştur.¹⁷²

Bu bağlamda Metropolitler Yunanistan toprakları dışında Helenliğin devamını sağlanmasında büyük rol üstlenmiştir.¹⁷³ Pontus Rumları, el ele yürüyen ve sekülerlikten uzak olan eğitim kurumları ile cemiyetler kurmuş, Avrupa'ya öğrenciler göndermiş ve Avrupa'dan ise öğretmenler gelmiştir.¹⁷⁴ Atina'da kurulan *Maarifperver Cemiyet* (*Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία /Filekpaideftiki Eteria*) ve *Küçük Asyalıların Anatoli Cemiyeti* (*Σύλλογος των Μικρασιατών Η Ανατολή/ Syllogos ton Mikrasiaton I Anatoli*) gibi oluşumlar Yunanistan'da

¹⁶⁹ Özsüer, *Trabzon Rum Mektebi*, 82. Ayrıca Osmanlı'nın Rumların eğitim imkânını kısıtladıkları iddia edilse de Osmanlı Devleti'nin okula gümrük vergisi indirimi yaptığı bilinmektedir. Okula ithal edilen malzemeler vergiden muaf tutulmuştur. Özsüer, *Trabzon Rum Mektebi*, 84.

¹⁷⁰ Pelagidis, *Mikrasiatikos kai Pontiakos*, 228-230.

¹⁷¹ Pavlidis, "To Frontistirio Trapezountos", 156, Fotiadis, *Pontos Rumlarına Yönelik*, 42, Pelagidis, *Mikrasiatikos kai Pontiakos*, 228-230. Sonraki yıllarda dershanede çalışan eğitimcilerin çoğu Atina'dan bir kısmı da Rusya'dan gelmiştir. Pavlidis, "To Frontistirio Trapezountos", 213. Trabzon Dershanesi 1682-1921 yılları arasında hizmet vermiştir. Pelagidis, *Mikrasiatikos kai Pontiakos*, 215. Okulun öğretmenleri *Karadeniz Yıldızı* (*Astir tou Pontou*) dergisi ve *Doğu'nun Deniz Feneri* (*Faros tis Anatolis*) gazetesi ile *Promitheus* ve *Ksenofon* (*O Ksenofon/O Ξενοφών*) gibi cemiyetlerde rol almıştır. Özsüer, *Trabzon Rum Mektebi*, 84.104. Ksenofon Maarifperver Cemiyeti (*Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Ξενοφών /Filekpaideftikos Syllogos Ksenofon*) Trabzon'da kurulan en eski Rum eğitim cemiyetidir. Hrisanthos, *Ī Ekklisia Trapezountos*, 745.

¹⁷² Pavlidis, "To Frontistirio Trapezountos", 213. Ayrıca Trabzon Dershanesi 1682-1921 yılları arasında hizmet vermiştir. Pavlidis, "To Frontistirio Trapezountos", 215.

¹⁷³ Anagnostopullu, "*Tanzimat ve Rum Milletinin Kurumsal Çerçevesi*", 26.

¹⁷⁴ Kasotakis, Stembilis, *Themata Neollinikis İstorias*, 10.

hem de Osmanlı ülkesindeki Rumların gelişiminde, eğitiminde ve örgütlenmesinde önemli bir rol üstlenmiştir.¹⁷⁵

Böylelikle Yunan Devleti ile bağlantısı olamayacak kadar uzak olan Doğu Karadeniz Bölgesindeki Rum nüfusu, bağımsızlık politikasını benimsemiş ve o dönemde adı konulmamış olsa da Megali İdea düşüncesi bölgedeki halktan büyük kabul görmüştür. Diğer taraftan Karadeniz’de bir Rum Devleti yaratılması amacıyla girişimler hız kazanmış ve bağımsızlık düşüncelerini yaymak amacıyla Rum gazeteleri de yayımlanmaya başlamıştır.¹⁷⁶ Yunanistan’ın bağımsız bir devlet olmasından sonra Megali İdea’nın yayılmasını sağlamak için Yunanistan içinde ve dışında yaşayan Helenler arasında milli bilinç oluşturmak zorunlu görülmüştür.¹⁷⁷

Diğer yandan Karadeniz, coğrafi yapısı gereği Küçük Asya’nın diğer bölgelerine göre dış gelişmelerden daha az etkilenmiş olsa da Osmanlı’daki Gayrimüslimleri etkileyen dış unsurlar arasında Rusya, Karadeniz Rumları arasında bağımsızlık fikrinin oluşmasında en çok etkili devlet konumunda olmuştur. Rusya’nın izlediği “*Ortodoksluğun merkezi İstanbul’un ele geçirilerek Slavların öncülüğü ve yönetiminde eski Roma’nın sınırlarını kapsayacak bir Ortodoks Slav imparatorluğunun kurulması*” siyaseti, daha sonra “*Rusya Bizans’ın halefidir ve üçüncü Roma İmparatorluğu’nun kurucusu olacaktır*” temel görüşüne dönüşmüştür.¹⁷⁸

Özellikle Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı Ortodoksları/Hristiyanlarının Rusya’nın koruması altına girmesi ile Rusya, tüm Anadolu ve özellikle Karadeniz Rumları açısından kilit bir rol üstlenmiş, Yunan ulusal bilincinin şekillenmesinde ciddi rol oynamıştır.¹⁷⁹ Ortodokslar Rus etkisine açılmış, bu etki Balkanlara kadar olan millî hareketleri etkilemiş ve Rusya Ortodoks Hristiyanlığı siyasal bir ideoloji haline getirmeyi amaçlamıştır.¹⁸⁰ Bu hareketler Megali İdea’nın hedeflerinden biri olan Karadeniz Rumlarının bağımsızlığı için umut yaratmaya başlamış ve Pontus Helenizmi’ne ivme kazandırmıştır.¹⁸¹

¹⁷⁵ Detaylı bilgi için bakınız Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir, *İkinci Meşrutiyet’ten Millî Mücadele’ye Anadolu’da Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Rum Örgütlenmeleri (1908-1922)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2017, 72-78.

¹⁷⁶ Vlasıs Angtzigidis, “To Kivima Aneksartiasias tou Pontou kai oi Autonomes Ellinikes Periohes sti Sovietiki Enosi kata ton Mesopolemos”, *Mikrasiatiki Katastrofi kai Elliniki Koinonia*, Ed. Pashalis, Kitromilidis, Athina: Kentro Mikrasiatikon Spoudon, 2019, 165-166.

¹⁷⁷ Maria Vergetis, “İ Pontiki Tautotita tis Trithis Genias”, *Mikrasiatiki Katastrofi kai Elliniki Koinonia*, Ed. Pashalis Kitromilidis, Athina: Kentro Mikrasiatikon Spoudon, 2019, 87.

¹⁷⁸ Yılmaz, *Dünden Bugüne*, 54.

¹⁷⁹ Malkidis, *İ Genektonia ton Ellinon*, 62.

¹⁸⁰ Karpat, *Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, 32.

¹⁸¹ Malkidis, *İ Genektonia ton Ellinon*, 62-63.

Osmanlı son söneminde özellikle Rusya ile yaşanan savaşların bir sonucu olarak Karadeniz bölgesinde göç hareketliliğinin de yaşanmış olması bölgenin demografik yapısında bir hareketliliğe neden olmuştur. Müslümanlar Anadolu'ya göç etmeye başlarken, bölgeye çeşitli mesleklere veya zanaatlara sahip dindaşları getirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Hristiyan göçmen toplamak için Karadeniz'deki Rus Konsolosları ve temsilcileri büyük çaba sarf etmişlerdir. Ruslar, Ermeni ve Ortodoks Rum tebaasından mesleki beceriye sahip olanların (duvar ustası, marangoz ve taş ustası) yerleşmesi için toprak teklif etmiş, kendilerine iyi davranılacağına dair sözler vermiştir.¹⁸²

Bölgedeki çoğu Rum, daha iyi yaşam koşulları elde etmek ve sıkıntılarından kurtulmak ümidiyle göç etmeye gönüllü olmuştur. Gümüşhane¹⁸³ yöresindeki Karadeniz dağlarında bulunan gümüş ve alüminyum madenlerinde iş bulan Rumlar, madenlerin ayrıcalık verilen birkaç Rum ailenin elinde olmasından ve buralarda çalışanların da haraçtan muaf tutulmasından rahatsız olmuştur. Hükümetin de artık maden işletmelerine gerek kalmadığına karar vermesi üzerine madenler kapatılmış ve geçimi madencilik olan Hristiyan topluluklar gitmekten başka bir çarenin kalmadığını düşünmeye başlamıştır. Ayrıca yüksek vergi, toprağa dayalı emek gücünün düşmesi toprakla uğraşanların da gitmek istemesine sebep olmuştur. Bu ekonomik sıkıntıların yanı sıra Karadeniz Bölgesi'ndeki dağlık vadilerin kontrolünü ele geçirmiş yerel toprak sahipleri, derebeyler ve merkezi hükümet arasındaki iktidar kavgasının arasında kalmışlardır.¹⁸⁴

Karadeniz bölgesinden göçen Rumlar Rusya'nın yanı sıra, Romanya topraklarına (Eflak, Boğdan vs), Yunanistan'a ya da Anadolu'nun başka bölgelerine yerleşmişlerdir. Ancak bir süre sonra verilen sözlerin yerine getirilmediğini gören ve Rusya'ya göç eden Rumların bazıları geri dönme izni almak için Osmanlı yetkililerine başvurmuşlardır.¹⁸⁵ Ancak yine de Karadeniz Rumları için, Rusya'nın güçlü duruşu ve Kırım'ın Pontuslular için sığınak konumunda olması yeni siyasi ve ekonomik koşullar oluşturmuştur.¹⁸⁶

¹⁸² Augustinos, *Küçük Asya Rumları*, 54-56. Rusya Osmanlı Devleti'ne 1828 yılında savaş açmış, Kırım Savaşı 1853-1856 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. İlber Ortaylı, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV Ayanlar, Tanzimat, Meşrutiyet*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021, 17, 271.

¹⁸³ Gümüşhane bölgesi Pontus'ta yaşanan ekonomik ilerlemenin en ileri örneği olmuştur. Bölgede ekonomik ortamda iyileşirken Helenizm yükselmiş ve Pontus bölgesinde 17. ve 18. yüzyıllarda bulunan kamu binalarının neredeyse tamamı Gümüşhane bölgesinde yoğunlaşmıştır. Bryer, *The Empire of Trebizond*, 49.

¹⁸⁴ Osmanlı hükümeti, 1840 yılında madenlere gerek kalmadığını ilan etmiştir. Augustinos, *Küçük Asya Rumları*, 54-56.

¹⁸⁵ Augustinos, *Küçük Asya Rumları*, 54-56.

¹⁸⁶ Malkidis, *İ Genektonia ton Ellinon*, 62-63.

Rusya’da evlerinin güvencede olacağını düşünen Karadeniz Rumları, Rusya’yı ikinci vatan olarak görmüş, böylece Rusya’ya geçici veya kalıcı göçler başlamış¹⁸⁷ ve Rusya’da Helen nüfusunda büyük artış yaşanmıştır. Öyle ki Kırım’da bulunan Mariopolis köyü tamamen Rumlardan oluşmuş, Rum mahkemeleri, hâkimleri, polisleri ve yasa yetkilileri görev yapmıştır. 1859 yılına kadar bu bölgeye başka milletten olanların yerleşmesi yasaklanmıştır.¹⁸⁸ Ancak Rusya’daki bazı bölgelerinde Rumlar, Panslavizm nedeniyle Helen kimliklerini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Onlara göre, Helen kimliklerini tehlikeye atan en temel sorun Rum okulların olmaması ve anadilde eğitimlerini yapamamaları olarak görülmüştür.¹⁸⁹

Karadeniz Helenizm’inin, Rusya’daki Helenizm’i de büyük ölçüde beslemesi ve ulusal yeniden doğuş için ön hazırlık oluşturması dikkat çekici bir nokta olmuştur. Karadeniz bölgesinde bağımsız bir Yunan devleti kurulması ya da bölgenin özerkliğine kavuşması, Yunan Devleti’nin bağımsızlığını elde etmesinden sonra gündeme gelmiştir.

1877 yılında başlayan ve 93 Harbi olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra yeni bir göç hareketi daha başlamıştır. 100 bin Pontus’lu Rum Terek, Stavropolis, Sahoumi, Batum’a gitmiştir. Aynı dönemde Kars bölgesinde 80 Rum köyü oluşturulmuştur. Geçen yüzyıl boyunca Karadeniz bölgesinden yaklaşık 350 bin kişi Rusya’ya gitmiştir.¹⁹⁰ Rusya’ya yönelik bu göç dalgası ile Helenizm Rusya’da adeta yeniden doğmuştur. Bu durum da Rusya’daki Rumların bu ülkeyle siyasi bağlarını geliştirmiştir.

Diğer taraftan, özellikle 1870’den sonra Yunanistan’dan gelen Rumların sayısı artmış, Atina’da yetişmiş siyasiler, ticari açıdan gelişmiş olan merkezi Samsun olan bir devlet kurma girişimlerine başlamışlardır.¹⁹¹ Ancak Karadeniz Rumları, iç siyasette karışıklıklar yaşayan ve

¹⁸⁷ Malkidis, *İ Genektonia ton Ellinon*, 63.

¹⁸⁸ 1810-1873 yılları arasında Mariopolis köyü tamamen Yunanlardan oluşmuştur. Kırım Savaşı süresince 60 bin Rum Kumban ve Stavropolis bölgesine yerleşmiştir. Aynı dönemde Gürcistan Çalka bölgesinde 43 Yunan köyü oluşturulmuş ve bugünkü Ermenistan’da Aleksandropoli hükümet konağına Pontuslu Rumlar yerleştirilmiştir. Angtzidis, “To Kivima Aneksartisias tou Pontou”, 162.

¹⁸⁹ Angtzidis, *Ellines tou Pontou*, 109.

¹⁹⁰ 1914 yılında Rus İmparatorluğu yaklaşık 650 bin iken 1921 yılında 700 bin olarak hesaplanmıştır. Angtzidis, “To Kivima Aneksartisias tou Pontou”, 163.

¹⁹¹ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 348-349.

Girit meselesi ile meşgul olan Yunan Devleti'nden¹⁹² düzenli bir destek almamıştır. Ara sıra yapılan yardımlar ise konsolosların vatanseverliğine bağlı olarak değişmiştir.¹⁹³

1.4. Yunanistan'ın Bağımsızlığına Giden Yol

Karadeniz Rumları ekonomik ve sosyo-kültürel bir gelişim göstermesine paralel olarak Yunanistan ve Rusya'nın Karadeniz Rumları üzerinde etkileri hissedilmeye başlamıştır. Bu gelişmeler Osmanlı Devleti'nin siyasi hamleleriyle de etkileşim içindeyken, daha genel anlamda Yunanlara göz atıldığında ise öncesinde bahsedilen milliyetçilik hareketlenmelerinin artık hissedilir boyuta geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu milliyetçilik akımının Yunanlar açısından eylem adamları olarak nitelenen Emmenuil Ksanthos, Nikolaos Skufas ve Athanasios Tsakalof isimindeki üç Yunan genci tarafından Odessa şehrinde Osmanlı egemenliğinden kurtulmak amacıyla 1814'te *Filiki Eteria*'yı (*Dostlar Cemiyeti*) kurulmuştur.¹⁹⁴ Bazı yerlerde Bulgar üyeleri de olan gizli cemiyet, genel olarak Karadeniz limanlarında ve Rusya'da ticaret yapan Rum aydın ve tüccarlardan oluştuğu gibi¹⁹⁵ bazı Fenerli tüccarlar da cemiyete üye olmuştur. Cemiyet üyelerinin; yüzde 54'ü tüccar, yüzde 13'ü doktor,

¹⁹² 1904-1905 Deliyannis, Yunan Ordusunu yeniden düzenlemeye çalışmış ancak yerine Theotokis geçmiştir. Saray, hükümet ve muhalefet arasındaki ilişkiler ise anlaşmazlıklar hüküm sürmüştür. Bu dönemde 1905 Mart'ında Girit'te yapılan seçimlerde Venizelos ve taraftarları Enosis'i kapsayan bir beyanname yayınlamışlardır. Prens Yorgo'yu istemediklerini ve Girit'in Yunanistan'la birleşmesini talep etmişlerdir. Kral ise Prens Yorgo'nun yerine Aleksandros Zaimis'i atamıştır. Yunanistan Hükümeti'nde ise Stefanos Dragumis başkanlığında Japonlar Grubu, Aleksandros Papaanastasiou başkanlığında ise Sosyologlar Grubu gibi çeşitli gruplar oluşmuştur. Murat Hatipoğlu, *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1988, 44-45. Girit, 24 Eylül 1908 tarihinde Yunanistan'la birleştiğini ilan ederek ülkeyi kral adına yönetecek beş kişilik bir icra kurulu oluşturmuştur. Bu gelişmeden büyük güçler memnun olmamış ve ülkedeki hoşnutsuzluk karşısında Georgios Theotokis (1844-1916) Korfulu bir politikacı olan Theotokis, Trikupis yanlısı bir politik görüşe sahiptir, Trikupis'in ölümünden sonra partisinin başına geçmiştir. 1900'lerde birkaç defa başbakanlık yapmıştır. Smith, *Yunan Düşü*, 480. Hükümeti istifa etmesi üzerine Başbakanlık görevine getirilen Dimitrios Rallis (184-1921) Atina'da doğmuş, 1872 yılından itibaren Attica milletvekilliği yapmıştır. 1875-1884 yılları arasında Rallis Trikupis'in partisine üyesi olmuş, iki kez bakanlık görevi yapmıştır. 1888 yılında kendi partisini kurmuş, daha sonra Deliyannis'in partisile birleşmiş ve Deliyannis'in ölümünden sonra parti yönetimini ele almıştır. 1920 Kasım ve 1921 Şubat döneminde başbakanlık yapmıştır. Smith, *Yunan Düşü*, 478. Rallis, Atina Büyükelçiliği'ne Giritli isyancıları desteklemeyeceğine ve Büyük Güçler'in kararlarına uyacağına dair bir güvence vermiştir. Fotiadis, *Pontos Rumlarına Yönelik*, 91.

¹⁹³ Fotiadis, *Pontos Rumlarına Yönelik*, 83. İlk kez 1902 yılında Yunan politikacı Konstantinos Papamichalopoulos, Pontos'u ziyaret etmiş ve burada karşılaştıklarını kitabında anlatmıştır. Bu sayede Yunan Devleti Karadeniz Rumlarını keşfetmiş ve "oradaki mevcudiyetlerini kendi çıkarlarıyla örtüştüğü oranda onlara ilgi göstermiştir". Fotiadis, *Pontos Rumlarına Yönelik*, 83.

¹⁹⁴ Yannis Birlis, *İ Elliniki Epanastasi 1699-1834*, Athina: 2002, 75. Filiki Eterya'nın Rusya'da kurulmasının nedeni, Küçük Kaynarca Antlaşması ile Karadeniz'in ticarete açılmasıyla Rum tüccarlar ve armatörlerin yaptığı Rusya'nın tahıl ticareti çok büyümüştür. Gürel, *Tarihsel Boyutları İçinde*, 27. Filiki Eterya, 1894'ten itibaren Etnik-i Eterya (Milli Cemiyet) adıyla anılmış ve Yunan askeri mensuplarının dörtte üçü cemiyetin üyeleri arasında yer almaktadır. Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2 - 20. Yüzyıl*, İstanbul: Küre Yayınları, 2015. 44. Kitsikis'e göre, Etniki Eterya 1897 Türk-Yunan Savaşı sırasında ve 1894-1899 yılları arasında faaliyette bulunan başka bir örgüttür. Dimitri Kitsikis, *Türk-Yunan İmparatorluğu*, İstanbul: İletişim Yayınları, 171.

¹⁹⁵ Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 84.

avukat gibi profesyoneller, yüzde 12'si eşraf, yüzde 10'u papaz, yüzde 9'u kleft veya armatoloi (eşkıya ve kolcu), yüzde 2'si köylü ve zanaatkârlardan oluşmuştur. Bu oluşumun, düzeni değiştirmek için ideolojik ve iktisadi ideolojiye sahip olan üyeleri, sadece Osmanlı Devleti'ne direniş sergilemek değil, aynı zamanda bu topraklardaki Rum toplumun yerleşik liderlik yapısına da meydan okumak istemiştir. Ancak cemiyet, bağımsızlıktan sonra nasıl bir toplumsal düzen kurulacağına ilişkin bir ideoloji ortaya koyamamıştır.¹⁹⁶ Cemiyetin başına Rus Ordusu subaylarından Prens Aleksandros İpsilantis getirilmiştir.¹⁹⁷ Cemiyetin çalışmaları Yunanistan'ın yanısıra Avrupa'da Helen unsurunun bulunduğu tüm bölgelere yayılmıştır.¹⁹⁸

Cemiyetin amaçları arasında Yunan halkının tam bağımsızlığının sağlanması, Batı Trakya ve Selanik'in, Ege Adalarının, On İki Ada'nın, Batı Anadolu kıyılarının ve Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı, İstanbul'un geri alınması ile Pontus Rum Hükümeti'nin kurulması yer almıştır. Bundan hareketle, Yunanistan'ın kuruluşundan sonra ilerleme kaydedecek ve daha sonrasında da Yunanistan devletinin resmî ideolojisi haline gelecek olan Megali İdea'nın da yavaş yavaş çerçevesi çizilmeye başlanmıştır.¹⁹⁹

Yunanlar arasında başlayan bu hareketliliğe Avrupalı Devletlerin sessiz ya da seyirci kaldığını söylemek pek de doğru olmaz. Zaten hali hazırda ilk defa 1815 Viyana Kongresi'nde ortaya atılan “*Doğu Sorunu*” (*Şark Meselesi/Ανατολικό Ζήτημα/Eastern Question*)²⁰⁰ ile Türkleri Avrupa ve Balkanlardan uzaklaştırmak gibi hedefler belirleyen bu devletler, Boğazlara sahip olmak amacıyla Anadolu'da yaşayan Gayrimüslimlere bağımsızlık verilmesi konusunda da Osmanlı Devleti üzerindeki baskılarını artırmaya başlamışlardır. Bu bağlamda Rumların bağımsızlık düşüncelerinin oluşmasında Rusya, İngiltere ve Fransa gibi Batılı devletlerin de büyük katkısı olmuştur. Hatta bazı Avrupalı yazarlar, Hümanizm ve Rönesans hareketlerinin etkisiyle eski Yunan kültürüne ilgi duymuş ve Yunan hayranlığından etkisiyle Yunanlar lehine yayınlar çıkararak Yunan bağımsızlığını desteklemişlerdir. Bu destek Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde “Yunanları Sevenler Cemiyetleri (Helen Dostluk Cemiyetleri)”nin kurulması ve

¹⁹⁶ Gürel, *Tarihsel Boyutları İçinde*, 27-28.

¹⁹⁷ Pelagidis, *Mikrasiatikos kai Pontiakos*, 195-196.

¹⁹⁸ Svoros, *Çağdaş Hellen Tarihine Bakış*, 36.

¹⁹⁹ Selahattin Salıslık, *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri Tarihi ve Etnik-i Eteryas*, İstanbul: Kitapçılık Ticaret LTD, 1968, 149.

²⁰⁰ Doğu Sorunu diğer bir deyişle Şark Meselesi 19.yüzyılda ve 20.yüzyılın başlarında sömürgeci Batılı Devletlerin Osmanlı Devleti'ni parçalama ve paylaşma politikası anlamına gelmektedir. Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 66-67.

desteklenmesi ile artırılmıştır.²⁰¹ Öyle ki pek çok Avrupalı şair, yazar ve entelektüel romantik bakış açılarıyla Yunanlara manevi desteklerini esirgememişlerdir. Avrupa'daki çok düşünür, edebiyatçı ve bilim insanı Yunan isyanından önce ve hatta sonra Yunan varlığını, bağımsızlığını ve gelişimini manevi olarak desteklemiştir.

Kısa süre içinde Büyük Devletlerin Osmanlı içindeki Gayrimüslim unsurları kışkırtma ve ayaklandırma politikası sonuç vermeye başlamıştır. Rusların desteklediği Sırp isyanının ardından, Rum Ortodoks kilisesi ve üst düzey Rumların destekleriyle isyanlar çıkmış ve Rumlar Yunan toplumun bir parçası olduklarına inanmaya başlamıştır.²⁰² Nihayetinde Yunan tahayyülünde yer etmiş olan Antik Yunan ve Bizans varlığı da bir zamanlar bağımsız ve kendilerine ait bir devletleri olduğu bilincinin hatırlanmasına ve bu arzusun yeniden alevlenmesine neden olmuştur. Çünkü Yunanlar uygarlığın temeli oldukları düşüncesiyle, *Tiran* olarak niteledikleri padişahın egemenliğinde yaşamaya tahammül edemez noktaya gelmişlerdir.

Olayın aksiyon boyutu ise bir isyan olarak, Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa İsyanı'nın ardından Filiki Etery'a'nın lideri Aleksandros İpsilantis tarafından 6 Mart 1821'de Boğdan'da başlamıştır.²⁰³ 6 Nisan 1821 tarihinde ise Avrupa'nın desteğiyle ve bağımsızlıkla sonuçlanan ilk isyan özelliği taşıyan Mora İsyanı Osmanlı'nın gündemine oturmuştur.²⁰⁴ Bu isyanın hızla Mora'nın tamamına ve adalara yayılmasıyla ve "Pontuslu" olarak bilinen Dimitris İpsilantis ayaklanmanın başına geçmiştir.²⁰⁵ II. Mahmut ise bu ayaklanma karşısında İstanbul Patriği V. Gregorius'u Filiki Etery'a'ya üye olması ve ayaklanmada rolü bulunması sebebiyle idam ettirmiştir. Bu gelişme üzerine Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşması'nı gündeme getirerek, Osmanlı Devleti'nden Hristiyan dinini koruma ve güvence altına almasını, kiliselerin tamir edilmesini ve Eflak-Boğdan'daki Osmanlı askerlerinin geri çekilmesini istemiştir.²⁰⁶ Yunan

²⁰¹ Avrupalı yazarlar arasında başta Lord Byron, Victor Hugo, Chateaubriand, Shelley sayılabilir. Hatipoğlu, *Yunanistan'daki Gelişmelerin*, 12.; Esra Özşuer, "19.Yüzyıl Avrupa Romantiklerinin 1821 Mora İsyanı Üzerindeki Siyasi ve Kültürel, Etkileri", *Türkiyat Mecmuası*, c.26/2, 2016, 325; Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-2010*, İstanbul: DER Yayınları, 2010, 149. İlk olarak 15. Yüzyılda Avrupa'da hümanistler Latincenin ardından Roma kültürünün asıl kaynağı olarak Yunan kültürüne inme gereği duymuş, böylelikle Yunanca ve Yunan eserleri araştırılmaya başlanmıştır. Halil İnalçık, *Seçme Eserleri- V, Rönesans Avrupası Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2021, 60.

²⁰² Tellioglu, "Doğu Karadeniz Bölgesindeki", 792. Mora İsyanı'ndan önce 1815'te Viyana Kongresi'nde İyonya adaları İngiliz koruması altında ilk bağımsız devlet olarak ortaya çıkmıştır. Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, 47.

²⁰³ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 152.

²⁰⁴ İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, 113.

²⁰⁵ Fotiadis'e göre, Aleksandros ve Dimitrios İpsilantis kardeşler Pontusludur. Fotiadis, *Pontos Rumlarına Yönelik*, 33.

²⁰⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt:4, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995, 424; Hasan Demirhan, *Yunanistan'da Emperyalist Kavga (1914-1918)*, İstanbul: İdil Yayıncılık, 2002, 22-23.

sorununda Rusya belirleyici olmuş ve yaygın olan görüşü desteklemiştir. Rus hükümeti Yunan devrimine doğrudan katılmamasına rağmen Yunanları kendi kaderlerine terk etmemiş ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ortodoksların koruyuculuğu rolünü güçlendirerek devam etmiştir.²⁰⁷

Ayaklanma devam ederken, Yunanistan 1 Ocak 1822'de bağımsızlığını ilan etmiş ve meclisini kurmuştur. Bu meclis Epidavros bölgesinde toplandığı için Epidavros meclisi olarak adlandırılmıştır.²⁰⁸ Böylece Yunanlar uzun süreden sonra ilk defa siyasi bir varlık oluşturmuştur. Ayrıca beş üyeden oluşan bir hükümet ve Dimitris İpsilantis başkanlığında beş üyeli Senato oluşturulmuştur. Rusya'nın Akdeniz'e açılmasından rahatsız olan ve Yunanların bağımsızlıklarını kazandıklarında Rusya'ya değil kendisine minnet duymasını isteyen İngiltere de 1823 yılından itibaren Yunan isyancılarını desteklemeye başlamış, Mora Rumlarına maddi yardım yapmıştır.²⁰⁹ Böylelikle Yunan isyanı aslında büyük devletlerin birbirlerinin nüfuzunu kırma yarışına dönerken, Yunanistan ise üç (İngiltere, Rusya, Fransa) koldan desteklenen bir konuma kavuşmuştur. Osmanlı Devleti ise Mora'daki Yunan isyanını bastırmak için Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'yı 1825 yılında Mora'ya göndermiştir.²¹⁰

Ancak Osmanlı'nın isyanı bastıramaması ve bu isyanın Avrupa'daki ilk Hristiyan davası olarak görülmesi ve Yunan Devleti'nin Rus etkisi altına girmesini engellemek gibi görüşler, İngiltere'nin Yunanistan üzerindeki politikasını etkilemiştir. Osmanlı Devleti ile Yunan isyancılar arasında arabulucu olan Rusya ve İngiltere arasında 4 Nisan 1826'de St. Petersburg Protokolü imzalanmış, bu protokolle Yunanistan'ın Osmanlı'ya bağlı her yıl vergi ödeyen, içişlerinde tamamen özerk bir devlet konumuna gelmesi ve Yunanistan'daki Türklerin çıkarılmasına karar verilmiş, bu hükümler Osmanlı'ya kabul ettirilmeye çalışılmıştır. Böylece devletlerarası diplomasi alanında ilk adım atılmıştır. Avusturya ve Prusya bu protokole katılmayı reddederken Fransa'nın kabul etmesi üzerine İngiltere ve Rusya Osmanlı Devleti'nden protokolün hükümlerini uygulamasını istemiştir. Osmanlı Devleti ise protokolü kabul etmeyerek Yunan ayaklanmasının bir iç mesele olduğunu açıklamıştır.²¹¹

²⁰⁷ Veremis, Koliopoulos, *Ellas i Singhroni Sineheia*, 201.

²⁰⁸ David Howarth, *The Greek Adventure*, New York, Hallisay Lithograph, 1976, 78-79, Svoronos, *Çağdaş Hellen Tarihine Bakış*, 42.

²⁰⁹ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 154,155, Demirhan, *Yunanistan'da Emperyalist*, 23. İsyen 1917 yılında bastırılmıştır. Uçarol, *Siyasi Tarih*, 155; Fahir Armaoğlu, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, İstanbul: Alkım Yayınları, 2010, 264-265.

²¹⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi VIII*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1962, 18.

²¹¹ Demirhan, *Yunanistan'da Emperyalist*, 23-25, Armaoğlu, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 270, 271, 273. Uçarol, *Siyasi Tarih*, 156-158.

Bu durum karşısında Rusya ve Fransa yakınlaşmasından rahatsız olan İngiltere 6 Temmuz 1827’de Yunanlar lehine ateşkesin sağlanması amacıyla Londra Anlaşması’nın imzalanmasını istemiştir. Osmanlı’ya bağlı her yıl vergi ödeyen, iç işlerinde özerk bir Yunanistan’ın kurulması, ana kıta ve adalarda tüm Türk mallarının Yunanistan’a devredilmesi ve Yunanistan’ın bu malların bedelini ödemesine ilişkin maddeleri Osmanlı Devleti’nin kabul etmesini istemişlerdir. Osmanlı Devleti ise bu kararı çok ağır ve iç işlerine müdahale şeklinde değerlendirerek reddetmiştir.²¹² Yunanistan 1820’nin ortalarından itibaren İngilizlerin yöreğinde kalmış ve bu da yeni başlayacak olan Yunan-İngiliz ittifakının temellerini atmıştır. Yunanistan, izlediği bu politika ile İngilizlerin çağın büyük güçleri ile olan güçlü siyasi ve diplomatik ilişkilerden yararlanma fırsatı yakalamıştır.²¹³ Hatta uzun yıllar İngiltere’yi arkasına alma ve bu yönde politikalar geliştirme geleneğinin de ilk adımı atılmıştır.

Osmanlı Devleti’nin teslimiyetçi olmayan bu tutumu üzerine İngiltere, Fransa ve Rusya aldıkları kararları silah zoruyla kabul ettirme yoluna başvurmuştur. Osmanlı-Mora bağlantısını kesmek amacıyla Navarin limanında bulunan Mehmet Ali Paşa’nın donanması (Ekim 1827’de) yakılmıştır.²¹⁴ Mısır’daki Osmanlı kuvvetlerinin çekilmesi üzerine İngiltere, Rusya ve Fransa 16 Kasım 1828’de Londra’da bir protokol imzalayarak Mora yarımadası ve kıyılarındaki adalar ile Kiklat adalarının üç devletin garantisi altına alınmasını kabul etmiş ve bu kararı Osmanlı Devleti’ne bildirmiştir. Bu üç devlet; 22 Mart 1829’da Londra’da yeni bir protokol imzalayarak Yunanistan’ın bağımsız bir devlet olması, her yıl Osmanlı Devleti’ne 1,5 milyon kuruş vergi ödemesi, bir krallık ile yönetilmesi ancak prensin İngiltere, Rusya ve Fransa hükümdarlık ailelerinden birine mensup olmaması kararlarını kabul etmiştir.²¹⁵

Yunanlar, Türk anakarasına ve topraklarına sahip olmak istemiş, imzalanan bu protokol ile her iki ulus arasında çatışmaların önlenmesi amaçlanmıştır.²¹⁶ Yunan isyanının sebep olduğu Osmanlı-Rus Savaşı’nı kaybeden Osmanlı Devleti, 14 Eylül 1829 tarihinde Edirne Antlaşması’nı imzalamış ve böylece Yunanistan’ın bağımsızlığını tanımıştır. 3 Şubat 1830 tarihinde ise İngiltere, Fransa ve Rusya arasında imzalanan Londra Protokolü ile Batılı Devletler, Yunanistan’ın bağımsızlığını tanımış, Yunanistan’ın monarşi ile yönetilmesine ve

²¹² Uçarol, *Siyasi Tarih*, 158. Armaoğlu, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 273-274.

²¹³ Aristides, N. Hatzis, “A Political History of Modern Greece 1821-2018”, *Encyclopedia of Law and Economics* (pp.1.;1-12), Chapter: A Political History of Modern Greece, 1821-2018, January 2019, Publisher: Springer, 4.

²¹⁴ Aristides, “*A Political History*”, 4.

²¹⁵ Armaoğlu, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 281.

²¹⁶ Ploumidis Spiridon, “İ Ennoia tou “Thanatou” stin Elliniki Epanastasi (1821-1832): İdeologikes Proslipseis kai Politiki Praktiki”, *Mnimon*, Tomos 32: 2012, 84.

yeni Yunan kralının, protokolü imzalayan devletlerle (koruyucu güçler) bağlantısı olmayan bir aileden seçilmesi istenmiştir. Aynı gün imzalanan başka bir protokol ile Krallığa Cermen hanedanından olan Saxe-Cobourg ailesinden Prens Leopold'ün getirilmesine karar verilmiştir. Ancak Prens görevi kabul etmemiş ve yeni kral seçilene kadar baskıcı yöntemlerle Kapodistrias (Capo d'Istria) ülkeyi yönetmiştir. Ancak Kapodistrias'ın 1831 yılında muhalifler tarafından öldürülmesiyle Yunanistan bir süre karışıklık içinde kalmıştır.²¹⁷

İngiltere, Fransa ve Rusya'nın 13 Şubat 1832'de Londra'da imzaladığı başka bir protokol ile Yunan Krallığına Bavyera Kralı I. Ludwig'in küçük oğlu Otto (Othon) getirilmiştir.²¹⁸ Ancak kralın yaşı küçük olduğundan 1835 yılına kadar Bavyeralı ileri gelenlerinden oluşan üç kişilik bir kurul ülkeyi yönetmiş ve yeni devlet kurumlarını oluştururken Yunan geleneklerini dikkate almamıştır.²¹⁹ Bu koşullar altında sosyal, ekonomik, siyasi açıdan zayıf olan ve bağımsız bir devlet olarak ele almak mümkün olmayan Yunanistan'da var olan partiler (İngiliz Partisi, Fransız Partisi ve Rus Partisi) bunu açıkça göstermiştir.²²⁰ Dış güçlerin, kuruluşundan itibaren Yunanistan'a devletin yönetim şekline, iç meselelerine ve dış politikasına kadar her konuda müdahaleleri olmuştur. Yunanistan'ın dışa bağımlılığı ve sık sık dış müdahalelere maruz kalması, Avrupa'nın Büyük Devletlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı politikalarının bir yan ürünü olarak doğduğu şeklinde düşünülmesine yol açmıştır. Uluslararası ilişkiler uzmanı Couloumbis'e göre, doğduğu andan itibaren Yunanistan kendisini himaye eden İngiltere, Fransa ve Rusya'ya bağımlı olduğunu fark etmiştir. Kuruluşundan itibaren irredantist dış politika izlemesi de bu devletlerin koruyuculuğuna bağımlı olmasından kaynaklanmıştır.²²¹

Yunanistan için, kuruluşunun ilk yılları yeni kurulan devletin dinamiklerinin oturtulmaya çalışıldığı dönemdir. Ancak diğer yandan Yunanistan siyasetindeki çalkantılar ve halktan alınan ağır vergilerden dolayı, 1843 gibi erken bir dönemde Yunanistan ilk askeri darbesini yaşamıştır.²²² Bu darbe sonrasında ise başlayan Anayasa çalışmaları esnasında varlığı

²¹⁷ Svoronos, *Çağdaş Hellen Tarihine Bakış*, 45; Armaoğlu, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 282-238; Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, 62.

²¹⁸ Aristides, "A Political History", 5.

²¹⁹ Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, 65, 68.

²²⁰ Svoronos, *Çağdaş Hellen Tarihine Bakış*, 50.

²²¹ Gürel, *Tarihsel Boyutları İçinde*, 14:

²²² John Koliopoulos, Thanos Veremis, *Modern Greece: A History Since 1821*, United Kingdom: Wiley-Blackwell, 2010, 36; Bu darbe halkın desteğini almış, Otto 1844 Mart'ında yeni bir anayasa yürürlüğe koyarak tüm halkın oy kullanma hakkını kabul edilmiş, liberal parlamenter demokrasiye geçiş yapmıştır. Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, 71.

hissedilen ancak adı konulmayan hedef Mecliste Başbakan İoannis Kolettis tarafından “Megali İdea” olarak dile getirilmiştir.²²³

Yunanistan Devleti’nin kurulmasından sonra Megali İdea, üç ortak amaç etrafında birleşmiştir. Bu amaçları merkezi İstanbul’da olan Bizans/Yunan İmparatorluğu’nu canlandırmak; Osmanlı İmparatorluğu’nda Yunan kültürel ve ekonomik egemenlik sağlamak; ülke dışında yaşayan Yunanların üzerinde yaşadıkları toprakları geri alarak Yunan Krallığı’yla birleşmek şeklindedir.²²⁴ Ulus-devlet anlayışı beraberinde Yunan ulusal kimliği, kimlik adlandırması ve siyasi anlamda önemli sorunlarla yüzyüze gelmiştir. Yeni kurulan devletin ordusunun eylemsel ideolojisi olarak milliyetçilik politikası benimsenmiş ve bu politika “Megali İdea” terimi ile ifade edilmiş; ayrıca bu düşünce Yunanistan’daki toplumsal ve ekonomik politikalara da güç vermiştir.²²⁵ 1844 yılından 1922 yılına kadar Yunanistan’da irredentist milliyetçi politika egemen hale gelmiştir. Bu durum da Yunanistan için en azından bir dönem etkileyici toprak genişlemelerine yol açtığı gibi aynı zamanda büyük bir felakete giden sürecin kapısını aralamıştır.²²⁶

Yunanistan’ın bağımsızlığını kazanması sonrasında gerek iç politikasının gerekse dış politikasının çok da sabit olduğunu söylemek mümkün değildir. Yeni kurulan devletin öncelikle çözmek zorunda olduğu tarih yazımı, kimlik ve dil sorunu bu ülkeyi ciddi bir şekilde zorlarken, dış politikada da yine garantör güçler olarak nitelenen İngiltere, Fransa ve Rusya’nın etkisi çok baskın şekilde hissedilmiştir. Özellikle 1856 yılındaki Kırım Savaşı sırasında Kral Otto, Megali İdea düşüncesini yüceltmış ve bu davranış da ona saygınlık kazandırmıştır.²²⁷ Nihayetinde Helen kimliğine sahip olmayan ve Bavyera kökenli olan Kral için Megali İdea’yı sahiplenmek, onun da Helenler tarafından benimsenmesi açısından bir basamak olarak görülmüştür denilebilir.

Kuruluşunun üzerinden kısa bir süre geçtikten sonra aldığıyla yetinmeyen genç Yunanistan’ın ilgisini çeken başka bir coğrafya da Girit olmuştur. Girit Rumları ise 1866’da Yunanistan’la birleşmek/Enosis için ayaklanmış ancak isyan bastırılmış olsa da Girit Rumları

²²³ Smith, *Yunan Düşü*, 17.

²²⁴ Smith, *Yunan Düşü*, 18-19.

²²⁵ Augustinos, *Küçük Asya Rumları 19.Yüzyılda*, 21.

²²⁶ Aristides, “*A Political History*”, 5.

²²⁷ Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, 74. Siyasi açıdan ise Kırım Savaşı ve işgal güçlerinin ülkeyi terk etmesinin ardından krala tepkiler başlamış bunun sonucunda anayasa yürürlükten kaldırılmış, ülkede kanlı ayaklanmalar yaşanmıştır. Svoronos, *Çağdaş Hellen Tarihine Bakış*, 62-66, 77.

bu düşünceden vazgeçmemişlerdir.²²⁸ Böylece ada İngiliz, Fransız, Rus ve İtalyan askerlerine bırakılmış, adaya Yunan kökenli bir Prens tayin edilmiştir. Belirli aralıklarla Girit'te çıkan ayaklanmalar, Yunanistan tarafından desteklenmiş, İngiltere ve Rusya ise farklı bir tutum içine girmişlerdir. İngiltere Girit'in Yunanistan'a bağlanmasını istememiş, adanın özerk statüye sahip olmasını savunmuştur.²²⁹ Karadeniz Rumları ise Girit'teki ayaklanmaları desteklemiş ve çıkan savaşa gönüllü askerler ve para yardımı göndermiştir. Böylece Yunan ulusal mücadelesini desteklemiştir.²³⁰ Bu durum aslında, Karadeniz Rumlarının kendisini Yunanistan ile organik bağa sahip olarak görmesinin başlangıcını teşkil ettiği şeklinde yorumlanabilir.

Öte yandan Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim ayaklanmalarının yaşandığı, modernleşme çabalarına hız verildiği ve Batı'yla ilişkilerin arttığı bu dönemde Büyük Devletlerin talepleri ve dış müdahaleleri devamlı olarak artmıştır. Bu müdahaleleri önlemek ve ayaklanmaları durdurmak amacıyla tüm Osmanlı tebaasını eşit kabul ederken can emniyeti, mal ve namus güvenliğinin sağlanacağına dair güvence veren Tanzimat Fermanı²³¹ ilan edilmiş

²²⁸ Hatipoğlu, *Yunanistan'daki Gelişmelerin*, 36. Girit Rumları muhafazakârlar ve liberaller olarak ikiye ayrılmıştır. 1889'daki genel seçimleri liberaller kazanmış ve adanın Yunanistan'a ilhakını diğer bir deyişle Enosis'i istemişlerdir. Muhafazakâr kesim ise adanın Osmanlı idaresinde kalması görüşünü desteklemiştir. Görüş ayrılıkları silahlı bir çatışmaya dönüşmüştür. Osmanlı'dan adaya Hristiyan bir vali atanmasını, Girit'in ekonomik bağımsızlığa kavuşmasını, memuriyetlerin Hristiyan ve Müslümanlar arasında nüfus oranına göre dağıtılmasını, adadaki Osmanlı kuvvetlerinin dörtte bire indirilmesini vb. istemişlerdir. Osmanlı Devleti, bu istekleri kabul etmemiş ve 1890'da çıkan ayaklanmayı bastırmıştır. Ancak Ermeni ayaklanması sırasında Girit'te yeniden olaylar baş göstermiştir. Nitekim Osmanlı Devleti, 1897 Mart ayında Girit'e geniş özerklik vermeyi kabul etmiştir. Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 790, 795, 796. Girit'te 1841, 1858, 1866-1869, 1877-1888, 1888-1889 ve 1896-1897 yıllarında ayaklanmalar çıkmıştır. Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, 89.

²²⁹ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 787-788. Girit Rumları muhafazakârlar ve liberaller olarak ikiye ayrılmıştır. 1889'daki genel seçimleri liberaller kazanmış ve adanın Yunanistan'a ilhakını diğer bir deyişle Enosis'i isterken Muhafazakâr kesim ise Osmanlı Devleti yönetiminde kalmayı istemiştir. 1889'da görüş ayrılıkları silahlı bir çatışmaya dönüşmüştür. Osmanlı'dan adaya Hristiyan bir vali atanmasını, Girit ekonomik bağımsızlığa kavuşmasını, memuriyetlerin Hristiyan ve Müslümanlar arasında nüfus oranına göre dağıtılmasını, adadaki Osmanlı kuvvetlerinin dörtte bire indirilmesini vb. istemişlerdir. Osmanlı Devleti bu istekleri kabul etmemiş, 1890'da ayaklanmayı bastırmıştır. Ancak Ermeni ayaklanması sırasında Girit'te yeniden ayaklanma başlamıştır. Osmanlı 1897 Mart'ında Girit'e geniş özerklik vermeyi kabul etmiştir. Ancak 1898'da Hanya bölgesinde tekrar karışıklık çıkmış ve İngilizler Osmanlı'dan adadaki askeri çekmesini istemiştir. Osmanlı Devleti'nin Girit'i boşaltmayı kabul etmesi üzerine Prens Yorgi'nin 21 Kasım 1898'de Girit'e vali olarak gelmesiyle özerk yönetim başlamıştır. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhak ettiği gün Girit Meclisi de Yunanistan'a katıldığını ilan etmiş ve Yunanistan da bunun kabule ettiğini açıklamıştır. Bu kararı Osmanlı Devleti tanımadığını ilan etmiştir. Yunanistan Büyük Devletlerden bu kararı tanımamasını istemiş ancak bu istek kabul edilmemiş, müzakere edilip karara bağlanması gerektiğini söylemişlerdir. 1909 Temmuz'unda İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya adadaki kuvvetlerini çekme kararı almıştır. Osmanlı'nın ise Souda limanında bayrağının ve 4 küçük savaş gemisinin bulunmasına karar verilmiştir. Aynı yıl Yunanistan'da ise Ağustos ve Ekim aylarında iki kere hükümet darbesi yapılmıştır. Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 787, 788, 795, 796, 883, 884.

²³⁰ Karadenizli Rumlar, 1866-1869 Girit ayaklanmasında Yunanlara yaptığı yardımı 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda da yapmıştır. P.Euripidis Georganopoulos, *Oi Prospatheies ton Ellinon tou Pontou Gia Autodiathesi kata to Telos ton Othomanikis Autokratorias 1916-1922*, Doktora Tezi, Selanik, 2007, 19, 20, 22.

²³¹ Sultan Abdülmecid döneminde Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa tarafından Gülhane Parkı'nda 3 Kasım 1839'da duyurulan Tanzimat Fermanı (Gülhane Hattı) ile herkesin kanun önünde eşit olacağı, can emniyeti sağlanacağı, namuslarının güven altında olduğu belirtilmiş; yargılamasız kimsenin cezalandırılmayacağı, mal ve

ancak bu gelişmeler ülkedeki olumsuz gidişatı durduramamıştır. Daha sonra Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı'nda müttefiki bulunduğu Avrupa devletlerinin isteği üzerine baskıları azaltmak amacıyla Gayrimüslimlere verilen haklarının genişletildiği Islahat Fermanı'nı²³² ilan etmiştir. Ancak beklenenin aksine bu gelişmeler İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Gayrimüslimleri öne sürerek Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahalesini kolaylaştırmıştır. Osmanlı Devleti ise kendisinden istenen siyasi reformları ve ticari kolaylıkları devam ettirerek üzerindeki baskıyı azaltmaya çalışmıştır. Böylelikle Osmanlı Devleti'nde modernleşme süreci yaşanırken aynı dönemde Yunanistan'da ise ikinci bir aydınlanma dönemi yaşanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde ve Yunanistan'da farklı siyasi rüzgarlar eserken, iki ülke arasındaki diplomatik ilk gelişme 1850'lerde yaşanmıştır. Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasında 1855 yılında birbirlerinin topraklarında konsoloslukların kurulmasına dair bir antlaşma imzalanmıştır.²³³ 1856 yılında ise İngiltere ve Fransa'nın yoğun baskıları sonucu sınır güvenliğini içeren yeni bir anlaşma imzalanmıştır.²³⁴ Bu gelişmelerin ardından Osmanlı Devleti içerisinde Gayrimüslimlere özel birtakım hakların verileceği nizamname çalışmaları başlamıştır. 1862 yılında Rum Milleti Nizamnamesi,²³⁵ daha sonraki yıllarda ise Ermeni Milleti

mülkiyetinin korunması ilkesi getirilmiş, vergilendirme konusunda yenilikler yapılmış, devletle birey arasındaki ilişkileri düzenleyecek yasaların çıkarılacağı açıklanmıştır. Millet anlayışı terk edilerek eşit vatandaşlık bağı oluşturulmaya başlanmıştır. Ayrıca, vergi tayini ve gereken askerlerin toplanması (Gayrimüslimlerin de askerlik yapacağı) ilan edilmiştir. İncılık, Seyirdanlıoğlu, *Tanzimat- Değişim*, 66, 86-87, 99-101; Halil İncılık, *Osmanlı ve Avrupa Osmanlı Devleti'nin Avrupa Tarihindeki Yeri*, İstanbul: Kronik Kitap, 2017, 51. Tanzimat Fermanı'nı, o güne kadar diğer Gayrimüslimlerden imtiyazlı bir konuma sahip olan Rum cemaati ve Rum Patriği hoşnut karşılamamıştır. Ortaylı, *Osmanlı'ya Bakmak*, 225.

²³² Islahat Fermanı Kırım Savaşı'nın ateşkesinden sonra Türkiye lehine bir barış antlaşması yapabilmek için Batı'nın yardım severliğine ihtiyaç olduğu bir ortamda açıklanmıştır. İngiliz, Fransız ve Avusturya büyükelçilerinin baskısı altında hazırlanan Ferman, Padişah Abdülmecid zamanında Sadrazam Mehmed Emin Ali Paşa tarafından 18 Şubat 1856'da ilân edilmiştir. Bu Ferman Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminde, devletin yıkılmaktan kurtarılması, batılı devletlerin özellikle de Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmasının engellenmesi amacıyla yapılmıştır. Siyasi kuruluşlar, kişi hakları ve yeni kurumların kurulması konularında yapılması tasarlanan köklü değişiklikleri içermiştir. Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı'nın getirdiği reformları genişletmiştir. Müslim ve Gayrimüslim tebaası arasında tam bir eşitlik sağlanması amaçlanmıştır. Gayrimüslimlere de devlet kademelerinde memur olma yolu açılmış, askeri okullara gitme hakkı, din değiştirme hakkı verilmiş, İslam'dan çıkmanın ölümle cezalandırılması usulüne son verilmiş, cinayet ve ticaret yasalarının azınlık dilleri ile de yayınlanacağı yasalaştırılmıştır. Her iki ferman da her din mensubunun ayin ve ibadetlerini serbestçe yapabileceği, mezhep değiştirmeye kimsenin zorlanmayacağı, Gayrimüslimlerin serbestçe okul açabileceği ancak bu okulların devlet tarafından denetlenebileceği kararlaştırılmıştır. Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 89-90; Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev.Boğaç Babür Turna, Ankara: Arkadaş, 2009, 162; Yavuz Ercan, *Türkiye'de Azınlıklar Sorunu*, Ankara: Turhan Kitapevi, Yayınevi, 2011, 303-309.

²³³ Koliopoulos, Veremis, *Modern Greece*, 41.

²³⁴ Koliopoulos, Veremis, *Modern Greece*, 41.

²³⁵ Bu nizamname ile Osmanlı vatandaşları tarafından kurulan maden şirketlerine ortak olma hakkı tanınmış, yabancılara 1867'de ilk maden imtiyazı da verilmiştir. Bu suretle yabancılar Hicaz vilayeti dışında her yerde taşınmaz mal edinme hakkı kazanmıştır. Madencilik gelişmesiyle birlikte çıkarılan bakır, gümüş, demir madenleri yörede bakırcılık, gümüşçülük ve demircilik gibi zanaatların gelişmesini de beraberinde getirmiştir. Bu

Nizamnamesi, Yahudi Milleti Nizamnamesi yürürlüğe girmiş ve bağımsız Bulgar Kilisesi tanınmıştır.²³⁶ Islahat Fermanının da bir sonucu olarak hazırlanan Rum Milleti Nizamnamesine göre Rum okulları Patrikhanenin boyunduruğundan kurtulmuş ve ruhban üyeleri ile sivil temsilcilerden oluşan karma meclis tarafından yönetilmesine karar verilmiştir. Cemaatlere kilise, yetimhane, hastane ve okul gibi binalar inşa etme yetkisi de verilmiştir.²³⁷ Bu durum Osmanlı ülkesinde başlayan seküler adımların Rum milleti içindeki yansıması olarak değerlendirilebilir. Zira mevcut dönemin Tanzimat dönemi olduğu hatırlanırsa nasıl ki Tanzimat Fermanı ile batılı kanunların Osmanlı hukuk sistemine girmesi Osmanlı yönetim sisteminde bir sekülerleşmeye yol açıyorsa, Rum milletinin yönetiminde de ciddi bir sekülerleşme meydana gelmiştir.

Tanzimat Fermanı'nın getirdiği eşit statü ve Islahat Fermanı'nın Gayrimüslimler için yarattığı ortamda Rumlar arasında eğitim seferberliği başlamış, İstanbul ve İzmir başta olmak üzere tüm ülkede Rum okulları açılmıştır. Söz konusu iki fermanın Rumlara eşitlik ve dini özgürlük²³⁸ haklarının getirmesiyle birlikte Rumların ticaret ve ekonomik faaliyetleri de olumlu yönde etkilenmiştir. Karadeniz Rumları bağlamında ise buradaki Rum nüfusun artması ve çok sayıda açılan Rum okulu bölgenin Helenleşmesinde oldukça etkili olmuştur.²³⁹

Bağımsızlık düşüncesinin oluşmasında ve Helenizm'in Anadolu'da canlandırılmasında eğitimin rolünü fark eden Rumlar²⁴⁰, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Büyük Devletlerle birlikte Anadolu genelinde faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu amaçla tüm Anadolu ve Trakya'da birçok kültürel amaçlı cemiyetler kurmuş ve okullar açmıştır. İngiliz uyruklu bir Rum olan Pantoleon Sevastopoulos, Osmanlı Devleti içindeki yabancı okulların baskı altında tutulduğunu iddia ettiğinden İzmir'de bulunan Ruhban Okulu'nu İngiliz Konsolosluğu'nun

süreçten yararlanan Rumlar Avrupa'dan getirdiği ustalara bazı merkezi kiliselerde kurslar verdirmiş, özellikle Rum gençler demircilik ve dövme bakırcılık gibi modern maden işleme ve döküm sanatlarını öğrenmiştir.

²³⁶ Ramazan Erhan Güllü, "İstanbul'da Rum-Ermeni Kiliseleri Krizi ve Ermenilere Tanınan İmtiyazlar (1890-1891)", *OTAM* 38, Güz 2015, 32. 1863 yılında Ermeni Milleti Nizamnamesi, 1865 yılında Yahudi Milleti Nizamnamesi yürürlüğe girmiştir. 1870 yılında da bağımsız Bulgar Kilisesi tanınmıştır. Güllü, "İstanbul'da Rum-Ermeni", 32.

²³⁷ Özsüer, *Trabzon Rum Mektebi*, 51

²³⁸ Tanzimat döneminde gizli Hristiyanların büyük bir kısmı, reformların getirdiği özgürlükler çerçevesinde dinlerini açık bir şekilde ilan etmiş ve Patrikhane'nin bu Hristiyanları tanıyarak onlara bir metropolitlik sağlamaya çalışmıştır. 1863 yılında *Rodopolis* Metropolitliği gizli Hristiyanlıktan sıyrılıp dinlerini açıkça ilan eden Rum Ortodokslar için kurulmuştur. Bryer, *The Empire of Trebizond*, 48.

²³⁹ Kasotakis, Stembilis, *Themata Neollinikis Istorias*, 10.

²⁴⁰ Özellikle 18.yüzyıldan itibaren Yunan şiirine bir mücadele ruhu vermek isteyen Rigas ve Yunan dil ve gramerini canlandırmaya çalışan Korais gibi şairler Yunan edebiyat kültürünü canlandırmaya başlamışlardır. Armaoğlu, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 257.

koruyucu kanadı altına sokmuştur.²⁴¹ Zapyon Rum Kız Lisesi, Zoğrafyan Rum Erkek Lisesi, Fener Lisesi, Patrikhane Dil ve Ticaret Okulu, Heybeliada Kutsal Din Okulu, Heybeliada Ticaret Okulu gibi yeni Yunan okullarının açılmasıyla ulusal eğitimle ulusal inanç ve kimlik oluşmaya başlamıştır.²⁴²

1897 yılında Girit sorunundan dolayı başlayan Türk-Yunan Savaşı (Tesalya Savaşı) her ne kadar Yunanistan'ın yenilgisiyle sonuçlanmış ama garantörleri tarafından himaye edilen Yunanistan, masadan bir zarara uğramadan kalkmayı başarmıştır. Aslında Tesalya Savaşı Yunanistan için oldukça önemli bir kırılmaydı. Osmanlı devleti karşısında yenilgiye uğraması, Yunanistan'a ordusunun ne kadar zayıf olduğunu göstermiş, bu durum da ordu içinde reform görüşünü savunan bir grup genç subayın bir darbe girişiminde bulunmasına neden olmuştur. Gudi darbesi olarak anılan bu askeri müdahale²⁴³ siyasette ve askeri yapılanmada yeni bir rehabilitasyon dönemini başlatmıştır. Görünürde Krala karşı olmayan bu hareketin mimarları olan subaylar, geleneksel Yunan siyasetçilerinden ziyade yeni ve genç bir siyasetçi arayışına girmiş ve Girit'in bağımsızlığı için Girit Meclisi'nde anayasa çalışmalarında parlayan Eleftherios Venizelos'u Atina'ya çağırmışlardır. Atina Üniversitesi'nde hukuk eğitimi almış olan Venizelos, bu rehabilitasyon döneminde Yunanistan'ın bel bağladığı isim olmuştur.²⁴⁴

1.5. Karadeniz Rumlarının Meşrutiyet Heyecanı

Osmanlı Devleti'nde yaşanan iç ve dış gelişmelerden de bağımsız incelemenin mümkün olmadığı bu coğrafyadaki gelişmeler ağırlıklı olarak Rumlar lehine ilerleme kaydetmiş ve 20. yüzyılın başlarında Rumlar arasındaki bağlar, sağlam temellere oturtulmaya başlanmıştır. 20. yüzyılın ilk yıllarında Karadeniz Rumları açısından dönüm noktası olan bir gelişme de 24 Temmuz 1908 Meşrutiyet'in ikinci kez ilan edilmesi olmuştur.²⁴⁵ Abdulhamit yönetiminin son bulması ve meşruti monarşi sisteminin yeniden yürürlüğe girmesi, tüm Gayrimüslimlerde olduğu gibi Rumlar ve özellikle de Karadeniz Rumları tarafından da sevinçle karşılanmıştır. İstanbul, İzmir gibi büyük kentlerde olduğu gibi Trabzon'da da halk sevinç gösterileri yapılmıştır. Dönemin Yunan Hükümeti, meşrutiyeti Rumların özgürlüklerinin genişletilmesi yönünde bir gelişme olarak yorumlanmış ve 21 Ekim 1908'de "*Yunan halkı Jöntürkler'in*

²⁴¹ Smith, *Yunan Düşü*, 44.

²⁴² Alexis Alexandris, *The Greek Minority Of İstanbul and Greek – Turkish Relations 1918-1914*, Athens: Centre for Asia Minor Studies, 1992, 45-48; Georganopoulos, *Oi Prospatheies ton Ellinon*, 21.

²⁴³ Smith, *Yunan Düşü*, 25.

²⁴⁴ Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, 96-97.

²⁴⁵ Hasan Taner Kerimoğlu, *İttihat-Terakki ve Rumlar 1908-1914*, İstanbul: Libra Yayınları, 2018, 48.

görevlerinde başarılı olmalarını yürekten temenni eder” sözleri ile Osmanlı Devleti’ndeki siyasi değişimden memnuniyetlerini ifade etmiştir.²⁴⁶

1908 Aralık ayında gerçekleştirilen seçimlerde 23 Rum Meclis-i Mebusan’a girmiş ve daha sonra bazı sebeplerle boşalan koltuklara üç Rum mebus daha seçilmiştir.²⁴⁷ Meclise giren mebuslardan biri olan Mathaios Kofidis²⁴⁸ Karadeniz Rumlarını temsilen Trabzon mebusu olarak Meclise girmiştir.²⁴⁹ Kendilerinden Rum bir mebusun parlamentoya girmesi Karadeniz Rumları için olumlu bir gelişme olarak karşılanmıştır. Ancak Yunan Devleti yetkilileri bir Rum adayın Osmanlı fırkası ile iş birliği yapmasına pek de sıcak bakmamıştır. Buna gerekçe olarak bu durumun seçimlerde Rumların güç birliği oluşturmasını engelleyeceği gösterilmiştir. Bu gelişme karşısında Patrikhane ihtiyatlı davranmaya çalışmış, Yunan ırkının tehlikeye atıldığını düşünmüştür.²⁵⁰ Öte yandan Samsun’daki Rumlar, daha fazla Ortodoks nüfusa sahip olmalarına rağmen İttihat ve Terakki Fırkası ile anlaşamadığından hiç Rum mebus çıkaramamıştır. Buna karşın Samsun Belediye Başkanlığı görevine Rum bir tütün tüccarı olan Georgios Papazoglou atanmıştır.²⁵¹

Ancak Karadeniz Rumları arasındaki bu olumlu hava çok uzun sürmemiştir. 1908 seçimlerinden önce kurulan Karadeniz’deki Rum cemiyetlerinin işsizliğe karşı koymak amacıyla kurulduğu iddia edilse de kısa bir süre sonra silahlı yapılanmaya dönüştüğü ve bunun sebebinin ise seçimlerin etkilerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Önce Müslümanların ve ardından Ermenilerin silahlanması karşısında Karadenizli Rumlar, Yunan elçilerinden 1908 Kasım’ında silah yardımı talep etmiş ve bunun sebebinin planlı bir ayaklanma ya da Jön Türklere karşı koymak olmadığını, sadece “zamanı geldiğinde” kullanmak için sakladıklarını söyleyerek çelişkili bir ifade kullanmışlardır.²⁵²

Karadeniz Rumları silahlanma faaliyetlerinin organize edilmesinde Amasya Metropolitisi Germanos Karavangelis²⁵³ ismi öne çıkmıştır. Germanos, Amasya ve çevresindeki silahlanma

²⁴⁶ Fotiadis, *Pontos Rumlarına Yönelik*, 86-87.

²⁴⁷ Kerimoğlu, *İttihat-Terakki*, 88.

²⁴⁸ Kofidis, Osmanlı tütünlerinin tekeli ve Fransız ve İngiliz bankalarının kontrolü altında olan Societe de la Regie Cointeresse des Tabas de l’Empire Ottoman’da yüksek mevkiye sahip bir memur olarak görev yapmıştır. Evangelos Hekimoglou, “Ena Kratos Sta Hartia: İ Dimokratia Tou Pontou”, *Elliniki İstoria İ Stafı Ton Ponton*, 2 Vivlio, 49.

²⁴⁹ Yılmaz, *Dünden Bugüne*, 35.

²⁵⁰ Kifonidos, *Pontiako Zitima*, 23.

²⁵¹ Georganopoulos, *Oi Prospatheies ton Ellinon*, 21-26.

²⁵² Georganopoulos, *Oi Prospatheies ton Ellinon*, 26.

²⁵³ Germanos Karavangelis (1866-1935) Midilli’de dünyaya gelmiştir. Heybeliada Teoloji Okulu’nu ve Lipsia Üniversitesi’ni bitirmiş, ardından Heybeliada Teoloji Okulu’nda öğretmen olarak çalışmıştır. 1896’da piskopos,

girişimlerini düzenlemiş, Rumları örgütlemiş ve silahlandırmıştır.²⁵⁴ Karadeniz bölgesindeki ilk silahlı çete yine Germanos tarafından Samsun'da 1908 yılında kurulmuş ve bu çete bir Yunan şirketinin gemisiyle getirilen 50 civarında Manlieher tüfek ile silahlandırmıştır.²⁵⁵

Öte yandan başlangıçta İttihat ve Terakki'nin yönetime gelmesi Rumlar tarafından olumlu karşılanırken, 1909 yılından itibaren İttihat ve Terakki'nin uyguladığı siyasetin şekil değiştirerek milli bir özellik kazanması Gayrimüslimler tarafından hoş karşılanmamış, Karadeniz Rumlarının da tutumlarının değişmesine yol açmıştır. Karadeniz Rumları uygulanan yeni siyasetin anti-Yunan bir özellik halini aldığı, Rumlara ticari ambargo, ekonomik baskı, tehdit uygulandığı ve milli cemiyetlerin yasaklandığı, kilise haklarına ise müdahale edildiği iddia edilmiştir. Bunlara ek olarak, Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslimleri zorunlu askere alma emri vermesi, Karadeniz Rumlarının göç ve direnişe geçmesini hızlandırmıştır. Bu gelişmeler karşısında Patrikhane ve Konstantiniye Cemiyeti, Yunan Dışişleri Bakanlığı ile iş birliği yaparak siyasi cemiyetler kurmuş ve direnişe başlamıştır. Bu cemiyetler metropolitler ve elçililer liderliğinde Yunan siyasetini uyandırmaya çalışmıştır. Ancak bölgedeki Rumların özellikle Trabzon'daki Rumların Jön Türklerden korkması nedeniyle faaliyetleri kısıtlı kalmıştır.²⁵⁶ Anadolu Rumlarının toplumsal, coğrafi, ekonomik gibi sebeplerle farklı düşünceler, istekler, beklentiler içerisinde olması Rumlar arasında farklı cemiyetler oluşmasına neden olmuştur.²⁵⁷

1.5.1. Meşrutiyet Döneminde Karadeniz Rumları

19. yüzyılda Karadeniz'de hızla gelişmeye başlayan ticaret hayatından Rumlar da fayda sağlamış ve bölgede bir Rum burjuvazisi oluşmaya başlamıştı. Ticaretteki bu gelişme bölgede çok sayıda eğitim ve dini kurumun kurulmasına da ivme kazandırmış ve Karadeniz bölgesi kendi dinamikleri içinde ve Rusya ile temasları sayesinde ciddi bir Rum cemaatinin bulunduğu bir bölge haline gelmişti. Osmanlı Devleti için önemli bir dönemeç olan Birinci Meşrutiyet'in ilanından sonra ise Karadeniz Rumlarının bağımsızlığı yönünde atılan adımlar hızlanmıştı.²⁵⁸

1900 Kastoria metropoliti, 1909 Amasya metropoliti olarak görev yapmıştır. 1914-1918 savaş dönemi boyunca İstanbul'da hapishanelerde kalmıştır. Savaşın bitmesiyle tekrar Amasya'ya dönmüş ancak Amasya İstiklal Mahkemesi 1921'de ölüm emri vermesiyle İstanbul'a kaçmıştır. 1922'den sonra Yunanistan'a gelmiş, 1923 Yanya metropoliti, 1924'te Viyana'da Orta Avrupa metropoliti görevlerine getirilmiştir. Pontus bölgesindeki faaliyetlere ilişkin anılarını yazmıştır. Od. Lampsidis, "İ Proti Ekdilos (1.10.1917) Gia Autonomia- Anerksartisia tou Ellinikou Mikrasiatikou Pontou", 102.

²⁵⁴ Georganopoulos, *Oi Prospatheies ton Ellinon*, 26-27.

²⁵⁵ Sarinay, *Pontus Meselesi*, 5.

²⁵⁶ Georganopoulos, *Oi Prospatheies ton Ellinon*, 27.

²⁵⁷ Augustinos, *Küçük Asya Rumları 19.Yüzyılda*, 349; Benlisoy, "Millet-i Rum'dan Helen Ulusuna", 368.

²⁵⁸ Vlasi Angtızidis, "To Kivima Aneksartisia", 157-196.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Karadeniz Bölgesi'nde cemiyetleşme hareketleri hızlanmış, 20. yüzyıla girildiğinde artarak devam etmiştir. Megali İdea'nın gerçekleştirilmesi ve bağımsızlık amacıyla harekete geçen Karadeniz Rumları öncelikle cemiyetler kurmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde yaşanan iç ve dış gelişmelerden de bağımsız incelemenin mümkün olmadığı bu coğrafyadaki gelişmeler ağırlıklı olarak Rumlar lehine gelişmiş ve 20. yüzyılın başlarında Rumlar arasındaki bağlar, cemiyetleşme olgusuyla sağlam temellere oturtulmaya başlanmıştır. Cemaat olmanın bir sonucu olan cemiyetleşme, tıpkı İstanbul ve İzmir'de olduğu gibi ancak daha geç bir dönemde pek çok alanda doğan ihtiyaçları karşılamak amacıyla kendini göstermeye başlamıştır. Karadeniz bölgesinde Rumlar arasında cemiyetleşme olgusunun geç sirayet etmesi, elbette ki bu bölgenin Yunan anakarasına olan uzaklığı ve kültürel farklılıklardan kaynaklanmıştır.

Cemiyetleri incelemeden önce Rumlar için önemli bir rol üstlenen ve Rum cemiyetleri üzerinde güçlü etkiye sahip olan Merzifon Amerikan Koleji/Anadolu Koleji/Anatolia Koleji'ne (Κολλέγιο Ανατολία) değinmekte fayda vardır. Boston'da 1810 yılında kurulan *American Board of Commissioners for Foreign Missions* (ABCFM ya da Board) adlı oluşum 1820 yılından itibaren Osmanlı Devleti içerisinde misyonerlik faaliyetlerini yürütmüştür. ABCFM Merzifon dışında İzmit (Bahçecik/Bardezag), İstanbul, İzmir, Kayseri, Sivas ve Trabzon vilayetlerinde faaliyet göstermiştir. Ermeni nüfusun yoğun olduğu Merzifon'da misyonerlik çalışmaları 1851 yılında başlamıştır. 1859 yılında İstanbul'da Bebek'teki İlahiyat Okulu ve Hasköy Kız Yatılı Okulu'nun Anadolu'nun iç kesimlerinde bulunan Merzifon'a taşınmasına karar verilmiştir. 1864 yılında Merzifon Lisesi ve 1865 yılında İlahiyat Okulu (Ruhban Okulu) faaliyete geçmiştir. Lisenin eğitim programının yeniden düzenlemesine karar verilmiş ve 1886 yılında *Anadolu Koleji* kurulmuştur.²⁵⁹ Karma bir lise olan okulun başlangıç amacı din adamı

²⁵⁹ Nazan Maksudyan, "Amerikan Kaynaklarında Merzifon Anadolu Koleji'nin Kısa Tarihçesi", *Kebikeç Dergisi*, Sayı 36, 2013, 132,133. Ayrıca 1908 yılına kadar Ermeni ve Rum öğrencilere hizmet vermiştir. Bu tarihten sonra ise Ruslar da kayıt olmaya başlamıştır. 1912 yılında ise Ermeni, Rum, Rus, İranlı, Sırp, Türk, Yahudi, Gürcü, Alman, Avusturyalı, Polonyalı gibi milletler kayıt olmuştur. Maksudyan, "Amerikan Kaynaklarında", 134.

yetiştirmek olmuştur.²⁶⁰ Yurt ve öğrenim ücretleri ve misyonerlerin yardımları okula finansman sağlamıştır.²⁶¹ Misyonerler ise okulu ilgilendiren her konuda denetim sağlamıştır.²⁶²

*Pontus Rum Spor Cemiyeti/Pontus İdman Kulübü (Ελληνικός Αθλητικός Σύλλογος Πόντος /Ellinikos Athlitikos Syllogos Pontos)*²⁶³ Anadolu Koleji'nin Rum öğrencileri ve mezunları tarafından 1904 yılında kurulmuştur. İsminde bir spor cemiyeti olduğu belirtilen cemiyet, edebiyat ve müzik gibi kültürel ve sanatsal konularla da ilgilenmiştir. Cemiyet, Helenizm'e ve Ortodoksluğa olan inanç ve bağılılıklarını dile getirmiş ve Atina'daki *Anatoli Cemiyeti* ile iş birliğı geliştirmiştir. Anadolu Koleji'nin desteğıyle kurulan bir başka Rum cemiyeti olan *Rum Maarifperver Kulübü (Ελληνική Φιλεκπαιδευτική Λέσχη /Elliniki Filekpaideftiki Leshi)* ile 1909 yılında birleşen *Pontus Rum Spor Cemiyeti* adındaki spor ifadesini çıkarmıştır.²⁶⁴ Daha sonraki süreçte faaliyetlerine *Pontus Rum Cemiyeti (Ελληνικός Σύλλογος Πόντος /Ellinikos Syllogos Pontos)* ya da kısaca *Pontus Cemiyeti* adı altında devam eden cemiyet giderek tüm Karadeniz Rumları için önemli hale gelmiştir.²⁶⁵

Bir kültür cemiyeti olarak varlığını sürdürürken zamanla siyasi bir kimlik kazanan Pontus cemiyetinin amacı Batum, Trabzon, Giresun, Ordu, Samsun, Sinop, Kastamonu, Zonguldak, Tokat, Amasya, Çorum, Yozgat ve Sivas'ı içine alan bir Pontus devleti kurmak olmuştur.²⁶⁶ Anadolu Koleji de iki cemiyetin birleşmesini desteklemiş ve hatta arsa bağışı yaparak yeni bir merkez ihtiyacını karşılamıştır.²⁶⁷

²⁶⁰ Stephens Everett, *Survival Against All Odds The First 100 Years of Anatolia College*, Aristide D. Caratzas, Newyork, 1986.

²⁶¹ Maksudyan, “*Amerikan Kaynaklarında*”, 136. Anadolu Koleji'ndeki öğretmenler Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla savaşa gönderilmiş, eğitim kesintiye uğramıştır. Okul tekrar Mondros Mütarekesi'nden sonra 1 Ekim 1919'de tekrar açılabilmiştir. Selanik'e taşınan Anadolu Koleji halen eğitim vermektedir. Maksudyan, “*Amerikan Kaynaklarında*”, 139, 142, 148.

²⁶² Gülbadi Alan, *Amerikan Board'ın Merzifon'daki Faaliyetleri ve Anadolu Koleji*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2008, 40.

²⁶³ Bkz. Yılmaz Kurt, *Pontus Meselesi*, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 1995, 125.

²⁶⁴ Kılıçoğlu Cihangir, *İkinci Meşrutiyet'ten*, 202. Türkçe bazı kaynaklarda *Rum İrfanperver (Rum Bilgisever)/Rum İrfan Kulübü* adıyla geçmektedir. Mesut Çapa, “Belgelerin Işığında Pontus Meselesi”, *AVİM*, Ankara, 2017, 3; Okur, “Pontus Meselesinin”, 7. *Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri 1918-1922*, Yay.Haz. Ahmet Tetik, Cilt I, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2009, 284, 287; Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I*, 96; Ali Güler, *Yakın Tarihimizde Pontus Meselesi ve Rum-Yunan Terör Örgütleri*, Ankara: Rizeliler Kültür ve Dayanışma Derneğı, 1995,123. Ayrıca Rum Maarifperver Kulübü 1907 yılında Orfeus (Ορφεύς) adında bir müzik şube oluşturmuştur. Kılıçoğlu Cihangir, *İkinci Meşrutiyet'ten*, 205.

²⁶⁵ Kılıçoğlu Cihangir, *İkinci Meşrutiyet'ten*, 202-203.

²⁶⁶ Okur, “Pontus Meselesinin”, 7. Bu kolejin 16 şubat 1921'de aranması üzerine ele geçen belgelerden anlaşılmıştır. Bundan sonra kolej bine yakın Rum gencini Pontusçuluk için yetiştirmiştir. Sarınay, vd., *Pontus Meselesi*, 6.

²⁶⁷ Kurt, *Pontus Meselesi*, 125-126. Öte yandan birleşmeden sonra cemiyet mührünü değıştirmiştir. Detaylı bilgi için bakınız Kılıçoğlu Cihangir, *İkinci Meşrutiyet'ten*, 203.

Yeni cemiyete daha detaylı olarak incelediğinde nizamnamesinde amacını kolejdeki Rum öğrencilerin kardeşlik duygularıyla bir araya gelmesini ve üyelerinin fikirsel, bedensel ve estetik açıdan gelişimlerini sağlamak olarak belirtmiştir. Spor, edebiyat, ve müzik faaliyetleri başta olmak üzere cemiyet, konferanslar ve edebi yarışmalar düzenlemek, kütüphane oluşturmak, bir dergi yayınlamak, spor müsabakalar düzenlemek; bir orkestra ve dans topluluğu oluşturmak, tiyatro gösterileri düzenlemek gibi çok yönlü faaliyetler icra etmiştir.²⁶⁸ Helenizm ideolojisini gizlemeyen cemiyet, formalarında Yunan bayrağının renkleri olan mavi ve beyazın üzerine Pontus'un baş harfi olan P (Yunan alfabesinde Π harfi)'yi kullanan bir futbol takımı oluşturmuştur.²⁶⁹

Anadolu Koleji içinde *Pontus Cemiyeti*'nden başka cemiyetler de kurulmuştur. Bunlar arasında yalnızca Rumlardan oluşan cemiyetler bulunduğu gibi, farklı etnik kökenlere sahip öğrencilerin ve öğretmenlerin bir araya gelmesiyle kurulan cemiyetler de yer almıştır. Örneğin *Arkeoloji Kulübü* (*Αρχαιολογική Εταιρεία* /*Arhaiologiki Etaireia*) Anadolu kolejinin öğrencilerden ve öğretmenlerden oluşmuş ve Karadeniz Bölgesinde, Anadolu'nun tarihi mirasını araştırmak amacıyla faaliyetler organize etmiş ve üyelerinin bulduğu tarihi eserleri kolejin müzesinde sergilemiştir.²⁷⁰

Diğer yandan Karadeniz bölgesindeki Rum örgütlenmelerinde komşu coğrafyalardan da destek alındığı söylenebilir. Atina'da bulunan Asya-i Suğra Cemiyeti'nin emri altına girmiş ve Batum'dan İnebolu'ya kadar şubeler açarak genişleyen "*Mukaddes Anadolu Rum Cemiyeti*" 1909 yılında kurulmuştur. Cemiyetin amacının Trabzon, Ordu, Giresun, Samsun gibi sahil vilayetleri ile Kastamonu, Gümüşhane, Erzincan ve Sivas vilayetlerinin bir kısmını içine alan bölgede yani Batum'dan İnebolu'ya kadar olan alanda, başkenti Samsun olan ve gelecekte Yunanistan'la birleştirilmesi planlanan bağımsız bir "Pontus Cumhuriyeti" kurmak olduğu bilinmektedir.²⁷¹ Anadolu Koleji'nin desteklediği Pontus cemiyetlerinin faaliyetleri, metropolitler ve papazların çalışmaları ile sürdürülmüştür.

Bu gelişmelere paralel olarak 1909 baharında gündeme gelen iki yasa tasarısı Gayrimüslimler arasında huzursuzluk yaratmıştır. Bu yasa tasarılarından birisi, Gayrimüslimlere zorunlu askerlik hizmeti getirilmesine yönelik olurken diğeri de tüm

²⁶⁸ Kılıçoğlu Cihangir, *İkinci Meşrutiyet'ten*, 203.

²⁶⁹ Kılıçoğlu Cihangir, *İkinci Meşrutiyet'ten*, 204.

²⁷⁰ Pontos, Etos A', Martios 1910, Ar. 1, 12; Alan, *Amerikan Board'ın*, 328.

²⁷¹ Sarıay, vd., *Pontus Meselesi*, 6.

İmparatorluğa tek bir birleşik eğitim sistemi²⁷² getirilmesi olmuştur. Zorunlu askerlik hizmeti, meclisin Rum üyeleri arasında tartışmalara sebep olmuştur. Halk arasında tam eşitlik ve devlet meselelerine fiili katılım sağlayacağını savunan bir kesim olduğu gibi tamamen karşı çıkan bir kesim de olmuştur. Bu tasarılarla yönelik Patrikhane ilave şartlar sunmuş ancak bu şartlar Türkler tarafından kabul edilmemiştir. Rumlar; Jön Türklerin, eğitim konusunda Rumlara baskı uyguladığı, Rum okullarını, eğitim cemiyetleri, yerel idare kurumlarını kapattırdığını, Rum okullarına ise devletin para vermediğini iddia etmişlerdir.²⁷³

İttihat ve Terakki Osmanlı Devleti'nin üzerindeki ekonomik baskıyı azaltmak amacıyla milli bir ekonomi ve milli (Türk ve Müslüman) bir burjuvazi oluşturmak istemiş, bu durum kendilerine rakip istemeyen Rum ve Ermeniler tarafından hoş karşılanmamıştır. Bu dönemde ithal ürünlere karşı boykot politikası uygulanmıştır. Osmanlı Devleti'nde ilk boykot hareketi Avusturya'ya karşı uygulanmış, 1909-1911 yılları arasında Yunanistan'a karşı da boykot uygulamasına gidilmiştir. Bu hareketin sebebi Rumların Osmanlı Devleti içerisinde gizli faaliyetlerde bulunmaları, Girit'in Yunanistan'a katılmak istemesi, Yunanistan'ın Ege adaları üzerindeki isteklerinden vazgeçmemesi dolayısıyla kamuoyunda oluşan Yunan karşıtlığından kaynaklanmıştır. Bu durum Rumlar ile yönetim arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine yol açmıştır.²⁷⁴

Karadeniz Rumlarına ait Epohi dergisinin yoruma göre, 1908 seçimlerinden sonra Pontus'taki Rum toplumu uyku halinde olduğundan, İttihat ve Terakki onları uyandırmadan Yunan Devleti ve yerel kiliseyi kullanmış, her yönden kendi hesapları için siyasal bir denetleme mekanizması yaratmıştır. Yunan Dışişleri Bakanlığı, Rumların faaliyetlerini elçiler aracılığıyla kontrol etmiş ve yönlendirmiştir. Kilise ise aracılık rolünü korumayı ve yerel çıkarları doğrultusunda yönlendirmek istemiştir.²⁷⁵ Ancak bu dönemde sınırlarını genişletme düşüncesine sahip olan Yunan Devleti uzun süredir çözilemeyen bir sorun olan Girit'i topraklarına katmaya odaklanmış, Küçük Asya ve Karadeniz Rumları konusunda belirgin bir

²⁷² Tüm milliyetler için devlet kontrolü altında karma okullar kurulması ve serbest okullarda Türk dilinin öğretilmesine karar verilmiştir. Bu durum Gayrimüslimlerin bazı kesimleri arasında Türk dilinin diğer dillerden üstün olması olarak algılanmış ve rahatsız olmuşlardır. Vilma Hastaoğlu, "Anastaios Adosidis'e Ait Metinlerden Anadolu Rumlarına Dair Bilgiler", *19.Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler*, Ed. Pinelopi Stathis, Çev. Foti ve Stefo Benlisoy, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003, 63.

²⁷³ Fotiadis, *Pontos Rumlarına Yönelik*, 95, 98.

²⁷⁴ Kerimoğlu, *İttihat-Terakki*, 272-379.

²⁷⁵ Hekimoglou, "Ena Kratos sta Hartia", 49.

politika oluşturmamıştır. Bu da aslında Yunanistan'ın öncelik sırasında Karadeniz'in yer almadığı gibi bir algı yaratmaktadır.

1.5.2. Meşrutiyet Döneminde “Pontus” (Sürelî) Yayınları

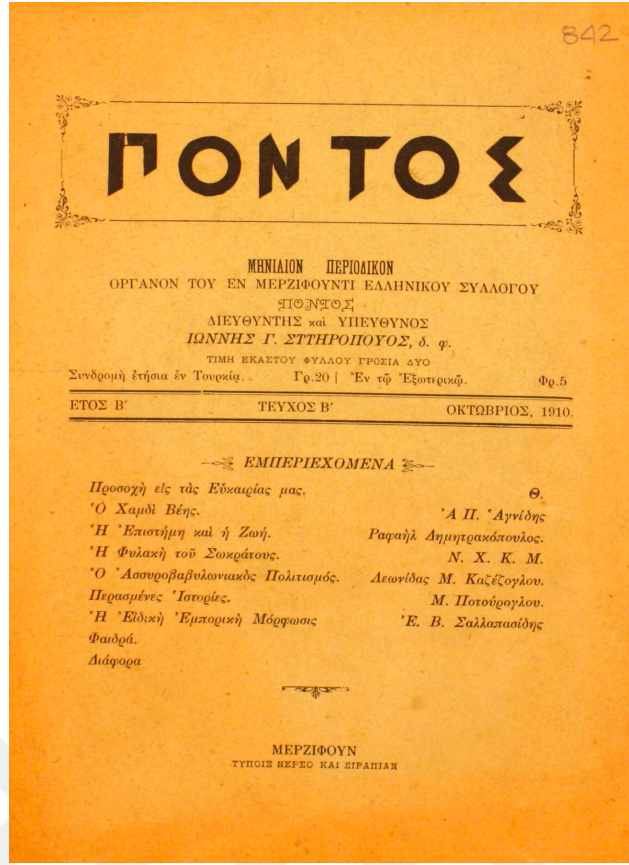
Meşrutiyetin yarattığı coşku ve getirdiği hareketlilik Osmanlı ülkesinin her yerindeki Gayrimüslimler arasında açık bir şekilde kendini göstermiştir. İstanbul Rumları, İzmir Rumları gibi sosyal statüleri ve dünya görüşleri farklı olan Osmanlı Rumlarına ek olarak Karadeniz Rumları da bu dönemde cemiyetleşme ve basın yayın faaliyetlerine bu coşkuyu yansıtmışlar ve fikri gelişim anlamında da bu serbestiyi kendi lehlerine kullanmışlardır.

Diğer yandan Türk kaynaklarında Karadeniz Rumlarının örgütlenmesinin ve “Pontusçuluk” isimli siyasi bir hareketin mümkün olabileceği düşüncesinin oluşmasının sebebi olarak İkinci Meşrutiyet'in Gayrimüslimlere geniş bir örgütlenme ve propaganda özgürlüğü getirmiş olması gösterilmektedir. Çünkü mevcut dönem hürriyet kavramıyla ilişkilendirilmiş ve bu da kısa sürede Rum faaliyetlerine yansımıştır. Öyle ki bu dönemde bağımsız Pontus devleti kurulması yönündeki fikirler, açıkça tartışılmaya başlanmıştır. Karadeniz Rumları tarafından yazılan mektuplar arasında “*Yaşa Yunan, Yaşa Pontus*” sözlerine yer verilmesi ile Pontus düşüncesinin açıkça dile getirildiği görülmüştür.²⁷⁶ Ayrıca 1910 yılında Merzifon'da aylık olarak “*Pontos*” isimli bir dergi yayımlanmaya başlamıştır. Derginin adının altında “*Merzifon Yunan Cemiyetinin Yayın Organıdır*” ifadesine yer verilmiş olması dikkat çekicidir.²⁷⁷ Derginin tanıtım başlığında “*Pontos, Pontus'un Filolojik, Bilimsel ve Pedagojik Aylık Yayını*” ibaresi bulunan derginin yayın kurulunda Anadolu Koleji'nde öğretmenlik yapan isimler Dimitrios Theoharidis, Kallisthenis G. Hourmouziadis, Leonidas M. Kazezoglu gibi isimler de yer almıştır.²⁷⁸

²⁷⁶ Goloğlu, *Anadolu'nun Millî*, 238; Mustafa Yahya Metintaş, Mehmet Kayran, “Pontus Sorunu: Tarihi Seyri ve Çözüm Çalışmaları”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran 2014, 197.

²⁷⁷ Pontos, Etos B', Oktovriou 1910. 1914 yılında ise derginin Anatolia Koleji'nin yayın organı olduğu ifadesine yer verilmiştir.

²⁷⁸ Pontos, Etos A', Martios 1910.

Şekil 2 : Pontos Dergisi Kapağı: Pontos, Etos B', Oktovriou 1910.

Pontos dergisinde; tarih (özellikle Bizans tarihi), bilim, eğitim, edebiyat, arkeoloji, Yunan filolojisi, felsefe, sosyoloji ve hatta pedagoji gibi çok çeşitli konularda makalelere yer verilmiştir. Ayrıca dergide cemiyetin faaliyet ve raporlarının yanı sıra, Anadolu Koleji'nden ve kolejde kurulan başka derneklerden de haberler yer almıştır. Bu konulara ek olarak Avrupa'daki gelişmeler ve Pontus Rumlarının eğitim ve ekonomi ile ilgili sorunlarına yer verildiği gözlemlenmiştir. Dergi, Balkan Savaşlarının yarattığı ekonomik tahribattan dolayı yeterli miktarda bağış ve abonelik alamamış, ekonomik olarak zarara uğramış, bu nedenle baskı sayısını azaltmak durumunda kalmıştır.²⁷⁹ Bu dönemde bir süre daha yayımlanmaya devam eden derginin ulaşılabilen en son sayısının 1914 yılının Haziran-Temmuz aylarına ait olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

Meşrutiyet döneminde çıkan diğer bir Karadeniz Rum gazetesi ise “*Faros tis Anatolis*” (Φάρος της Ανατολής/Doğu'nun Deniz Feneri) gazetesidir. Trabzon'da her çarşamba ve cumartesi günleri çıkan gazete; siyasi, filoloji ve ticari bir gazete olarak kendini tanımlamaktadır. Yayın müdürleri ise D.Sevastis ve G.Sevastis, baş editörü ise Anadolu

²⁷⁹ Pontos, Etos D', Iounios-Ioullos 1913.

Okulu'nun öğretmenlerinden Aritisidis İeroklis'tir. Osmanlı Devleti, Avrupa Devletleri'ne ait siyasi gelişmelere yer verdiği gibi Yunanistan'daki siyasi gelişmeleri de yakından takip etmiştir. Özellikle Patrikhaneye yönelik bilgileri halka duyurmaya özen göstermiştir.²⁸⁰

Şekil 3: Faros tis Anatolis Gazetesi İlk Sayfa. Faros tis Anatolis, 31 Ağustos 1911.

Karadeniz Rumların kültürel gelişimini desteklemek amacıyla haftalık olarak Trabzon'da “*Astir tou Pontou*” (*Αστήρ του Πόντου/Karadeniz Yıldızı*) isimli dergi yayımlanmıştır.²⁸¹

Diğer yandan Osmanlı Rumları kapsamında bölgesel bir analiz yapıldığında Anadolu'nun batısında yaşayan Rumların Yunanistan ile etkileşiminin fazla olduğu dikkat çekmektedir. Öte yandan bölgesel bir bağımsızlık düşüncesinin Karadeniz Rumları arasında İkinci Meşrutiyet sonrasında dillendirilmeye başlanması da vurgulanması gereken bir husustur. Batıdaki örgütlenmeler ağırlıklı olarak sosyo kültürel bir nitelik taşıırken ve daha sonraki süreçte de bağımsızlıktan ziyade Yunanistan'a bağlanma gibi bir eğilim kaydedilirken, Karadeniz Rumları için enosisten ziyade bağımsızlık düşüncesinin ağırlık kazanmış olduğu yorumu

²⁸⁰ Faros tis Anatolis, 1910-1911.

²⁸¹ Astir tou Pontou, 29 Aralık 1884.

yapılabilir. Bunda da şüphesiz ki bölgenin ana kara Yunanistan'ına uzak olmasının etkisi muhtemeldir.

İKİNCİ BÖLÜM

VENİZELOS'UN İKTİDARA GELİŞİ VE KARADENİZ RUMLARI

2.1. 1909 Gudi Darbesi ve Venizelos'un İktidara Gelişi

Devlet adamları ya da siyasetçilerin fikir dünyasının oluşmasında onların doğdukları coğrafya, çocukluk yılları, aldıkları eğitim hatta okudukları kitaplar ve yakın çevreleri oldukça önemli bir belirleyicidir. Tüm bu etkenlerle birlikte gençlik yıllarının geçtiği dönemdeki siyasi konjontürde gözlem yoluyla deneyim sahibi olmalarında etkilidir. Venizelos'un siyasi kariyeri ve kendisine çizdiği yolu da bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir.

Yunan siyasetinde derin bir iz bırakan Eleftherios Venizelos, 24 Ağustos 1864 tarihinde Hanya'nın (Girit) Mournies köyünde dünyaya gelmiştir. Kendisine, varlıklı bir tacir olan babasının adı Kyriakos ve doğduğu köyün koruyucusu azizin adı olan “Eleftherios” (kurtarıcı, özgürleştirici) adları verilmiştir. Kendisi gibi bir tüccar olmasını isteyen babası 13 yaşına geldiğinde onu, Atina'daki özel bir ticaret okuluna yazdırmış ancak maddi imkânlar nedeniyle son yılında okul değiştirerek Sire'deki ücretsiz devlet okulu olan Gymnasion'a (üniversiteye hazırlık okulu) gitmeye başlamıştır.²⁸²

1881 yılında Venizelos Atina'ya hukuk okumaya gitmiştir. Babasının rahatsızlığı nedeniyle bir süre okul ve aile dükkânını beraber yürütmüştür. Öğrencilik yıllarında arkadaşları arasında özgüven sahibi bir kişi olarak tanınmıştır. Yeri geldiğinde öğretmenlerine sakince itiraz etmiş, düşüncelerini kararlı şekilde savunmuştur. Öğrencilik yıllarında bir gün arkadaşlarını çalışma odasına, kocaman bir haritanın başına toplamış ve haritaya Arnavutluk'un, Anadolu'nun neredeyse tamamını kapsayan ve başkenti de İstanbul olan hayalindeki Yunanistan'ı çizmiştir.²⁸³

Üniversite eğitimini tamamladıktan sonra, 1886 yılında İngiliz devlet adamı Joseph Chamberlain'ın Yunanistan ziyaretinde kendisi ile görüşme fırsatı yakalamıştır. Girit konusundaki düşüncelerini Chamberlain'e aktarmış, kendisini zekice ifade etmiş, sayısal ve bilgi içeren veriler kullanmıştır. Girit'te çıkarılan çeşitli gazete ve dergilerde yazarlık ve

²⁸² Eleni Gardia Katsiadakis (Ed.), *Sta Hronia tou Venizelou*, Athina: Ekdoseis Kaleidoskopio, 2010, 17-18, Margaret Macmillan, *Barış Yapanlar Dünyayı Değiştiren- 6 Ay Alfa Tarih 1919 Paris Barış Konferansının Hikayesi*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2015, 534-535.

²⁸³ Macmillan, *Barış Yapanlar*, 534-535.

editörlük yapmıştır.²⁸⁴ 1888 yılında Hanya/Girit'te çıkarılan Lefka Ori (Beyaz Dağ/Λευκά Όρη) dergisinde yazarlık yapmıştır.²⁸⁵

Eğitim hayatından sonra Girit'te bir süre avukatlık yapmış ve daha sonra da siyasete yönelmiş ve özerkliğini kazanan ancak bir türlü Yunanistan'a bağlanmayan Girit'in anavatana katılması yönünde kararlı bir politika izlemiştir. Bu dönemde Büyük Devletler ve Osmanlı temsilcileri ile görüşmeler gerçekleştirerek diplomasi ile tanışmıştır. Venizelos, Girit'in Yunanistan'a bağlanması yönünde İngiliz, Fransız, İtalyan ve Rus temsilcileri ile yapılan görüşmelerde adını duyurmaya başlamıştır. Girit sorunun ancak Yunanistan'la birleşmesi ile çözülebileceğini, aksi takdirde hiçbir çözümün geçici olmaktan öteye geçemeyeceğini savunmuştur. Aslında Venizelos'un Girit konusundaki başarısı, Yunan ve diğer Büyük Güçlerin konsolosları ile uyum içerisinde hareket etmesinden kaynaklanmıştır.²⁸⁶

Venizelos, 1889 yılında Girit meclisine seçilerek ilk defa milletvekili olmuştur. Böylelikle ilk siyasi deneyimini Girit'te elde etmiştir. Ancak hükümetler değiştikçe konsolosların da değişmesi özellikle de Yunan hükümetlerinin değişmesi Venizelos için güvensiz bir ortam yaratmıştır.²⁸⁷

Öte yandan Berlin Kongresi'nde savaşmadan ve Büyük devletlerin desteğiyle Yunan topraklarına katılan Teselya bölgesinin hakimiyet sorunu, 1897 yılında yaklaşık bir ay süren Osmanlı-Yunan Savaşı ile tekrar ele alınmıştır. Başkomutan Konstantinos başarısız olmuş, Yunan hükümetinin yenilgisi üzerine Başbakan Rallis istifa etmiştir. Savaşın sonucunda Teselya Yunanistan'da kalmış ancak sınırlar yeniden düzenlenmiştir. Avrupalı devletler savaş tazminatı ödemek zorunda kalan Yunanistan'ın maliyesine borçları nedeniyle el koymuştur. Kral Yorgos tahta oturduğu dönemde siyasilerin devlet makamlarını kendi çıkarları için kullanması ve ülkenin kötü mali durumu Venizelos'un iktidara geliş sürecini hızlandırmıştır.²⁸⁸

²⁸⁴ Macmillan, *Barış Yapanlar*, 534-535; Öte yandan Venizelos, 1890 yılında Maria ile evlenmiş ve Sophocles isimli oğlunun doğumu sırasında eşini kaybetmiştir. Venizelos yaşadığı ebedi acının işareti olarak hayati boyunca sakalını kesmemiştir. Dimitris Michalopoulos, *Eleftherios Venizelos An Outline of His Life and Time*, Lambert, 20.

²⁸⁵ Georgios Kandrakis, Dimitrios Katsakis, Konstantinos Manolakis, *Eleftherios Venizelos sta Vimata tou Diadromi sto Hrono*, Atina: Ekdoseis Kaleidospoia, 2008, 11.

²⁸⁶ Dalby, *Eleftherios Venizelos*, 16-17, 20.

²⁸⁷ Eleftherios Venizelos 1889 ve 1896-97 ayaklanmalarına katılmış, 1897 Yunan-Türk savaşının bir sonucu olarak Girit'e özerklik tanınince anayasa taslağının hazırlanmasına yardım etmiş, adada toplanan kurulun üyesi olmuştur. Dalby, *Eleftherios Venizelos*, 21-24; Gürel, *Tarihsel Boyutları İçinde*, 33.

²⁸⁸ Demirhan, *Yunanistan'da Emperyalist*, 40-44.

Yunan basınında krala yönelik hoşnutsuz tavırların artmasıyla Venizelos'a yeni bir gözle bakılmaya başlanmıştır.

1898'de Yunanistan'ın Girit'e müdahalesi sonucu Girit, dört amiral ve milis güçleri tarafından yönetilmiştir. Daha sonra Dört Büyük Güç (Rusya, İngiltere, Fransa ve İtalya), Osmanlı Devleti askerlerinin adadan çekilmesini ve Osmanlı yönetimi altında bir Hristiyan yüksek komiseri tarafından yönetilmesine karar vermiştir.²⁸⁹ Büyük Güçler tarafından adaya Yüksek komiser olarak (Kral Yorgos'un oğlu) Prens Yorgos seçilmiştir. Prens ilk iş olarak bir anayasa taslağının hazırlanmasına karar vermiş ve anayasa hazırlık komitesinin en aktif üyesi Venizelos olmuştur. Venizelos daha sonra Adalet Danışmanlığı görevine getirilmiştir. Ancak sık sık Prens'le görüş ayrılıkları yaşamıştır.²⁹⁰

1901 yılında Adalet Bakanı olarak anayasa hazırlıkları yaptığı dönem, Venizelos'un siyaset yaşamında en yoğun olan dönemlerden biri olmuştur. Ancak Kral ile yaşadığı görüş ayrılıkları nedeniyle 31 Mart 1901'de Venizelos görevinden azledilmiştir. Aynı yıl yapılan Girit seçimlerinde seçilememiştir.²⁹¹

Venizelos'un dünyasında oluşan kraliyet karşıtlığının başlangıcı olan bu dönemde görüşlerini farklı şekillerde ifade etme fırsatını bulduğunu da söylemek mümkündür. 1903 yılında "*Kiriks*" adlı gazetede Prens Yorgos karşıtı yazılar yazmıştır. Diğer yandan aynı yıl yapılan seçimlerde Girit Yüksek Komiserliğine Aleksandros Zaimis seçilmiştir.²⁹² Seçimlerde Venizelos yanlıları ise dört koltuk kazanmıştır. 1905 yılında Girit'te bulunan Therisos bölgesindeki Kral karşıtı isyanda liderliği eline alan Venizelos, Girit'in Yunanistan'la birleşmesini kararlı savunan siyasilerden olmuş ve isyancılar ile görüşmüş ve Geçici Milli Komite'yi oluşturmuştur.²⁹³ 1906 yılı seçimlerinde kral yanlıları %53,4 ve Venizelos yanlıları %46,6 oy almıştır. Venizelos seçimleri kazanamamış ancak muhalefetin seçmenler arasında azımsanmayacak bir güç olduğu ortaya çıkmıştır.²⁹⁴

²⁸⁹ Kritiki Politeia, 30 Kasım 2007, Ekdoseis Patris, 12- [01 \(wseas.org\)](http://wseas.org)

²⁹⁰ Kandrakis, *Eleftherios Venizelos*, 12-13.

²⁹¹ Dalby, *Eleftherios Venizelos*, 24-25.

²⁹² Kandrakis, *Eleftherios Venizelos*, 15.

²⁹³ Herbert Adams Gibbons, *Venizelos mia Biyografia (1864-1920)*, Athina: Eleftheria Tipou, 2008, 72; Emmanouil G. Halkiadakis, "İ Epanastasi tou Therisou os Esoteriko Zitima i Prosopiki pringia Georgiou-Eleftherios Venizelos", *Therisson 1905- Sinedrio ipo tin Aigidia tis Voulis ton Ellinon Hania*, 3-5 Martiou 2005, Pragtika, Hanya, 2009, 29.

²⁹⁴ Katsiadakis, *Sta Hronia tou Venizelou*, 31.

Teselya Savaşı'nın ve sonrasında da 1908 Girit'in Yunanistan'a bağlanmasının etkisiyle 1909 yılında Yunanistan, dış politikada sorunlarla karşılaşmış ve iç politikada istikararsızlık dönemi yaşamıştır. Yunanistan, topraklarını genişletmekle meşgul olurken iç politikasında ise genel bir hoşnutsuzluk hâkim olmuş, Prens Konstantinos²⁹⁵ itibarını yitirmiş, ülke ekonomisi çökme aşamasına gelmiş, iktidara reform yapılması yönünde baskılar artmış ve ülkede huzursuzluk baş göstermiştir. Buna ilave olarak Kral Konstantinos'un silahlı kuvvetlerde bazı kişileri kayırdığı düşüncesi nedeniyle rahatsız olan askerler, *Askeri Birlik/İttifak (Stratikos Sindesmos/Στρατιωτικός Σύνδεσμος)* adı altında toplanmıştır Yunanistan bir kaos ortamına girmiş ve Askeri Birlik öncülüğünde ülkede gizli bir hareket başlamıştır.²⁹⁶ Askeri Birlik Yunanistan'ın Teselya yenilgisi sonrasında ülkenin mağlup pozisyonunu değiştirmek ve Megali İdea'yı yeniden hayata geçirmek istemiştir. Birlik, kendilerine bir süre lider aradıktan sonra Albay Nikolaos Zorbas'ı seçmiştir. Zorbas'ın Kral'la sürtüşmeleri ve ordudaki kraliyet hâkimiyetine yönelik eleştirileri, eğitilmiş subayların saygısını kazandırmasına yol açmıştır.²⁹⁷ Askeri Birlik'in kuruluşuna dair protokolü Yunan Ordusunda görevli Theodoros Pangalos, Hristos Hatzimihalis, Dimitrios Katheriotis, Konstantinos Sarros ve diğer altı üst düzey asker imzalamıştır.²⁹⁸

Askeri Birlik 15 Ağustos 1909 tarihinde hazırladığı muhtıra basına verdikten sonra 449 subay ve 2.546 asker ile Gudi kışlasında toplanmıştır.²⁹⁹ Muhtıradan, Krala ıslahat mücadelesinin hem asker hem de halk tarafından yürütüleceğini iletmış ve politik rüşvetin bertaraf edilmesi, ordu ve donanmada reform yapılması, vergilerin azaltılması, tefeciliğin kaldırılması istediklerini bildirmiştir.³⁰⁰ Askeri Birlik, Atina yakınlarındaki Gudi'de gövde gösterisinde bulunarak şartlarının yerine getirilmemesi halinde Atina'ya yürüyeceklerini açıklamıştır. Eylül ayında halkın desteğiyle Atina'da büyük bir gösteri düzenlenmiş, iktidarda

²⁹⁵ Kral Konstantinos: 1868'de I. Georgios'un oğlu olarak doğmuş, sırasıyla Evelpidon Harp Okulu ve Berlin Harp Akademisinde eğitim almıştır. Alman İmparatoru II. Wilhelm'in kardeşi Sophia ile evlenmiş ve daha sonra Alman ordusunun onursal mareşali unvanını almıştır. Birçok savaşta komutanlık görevini icra etmiş, özellikle Balkan Savaşlarında Yunan Ordusuna önemli galibiyetler kazandırmıştır. Smith, *Yunan Düşü*, 20; Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir, "Yunanistan'da Ulusal Bölünme ve Birinci Dünya Savaşı'na Giriş", *100. Yılında Birinci Dünya Savaşı Sempozyum Bildiriler Kitabı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi II. Uluslararası Tarih Sempozyumu, 16-18 Ekim 2014, 348-349.

²⁹⁶ Niki Maroti, "To Kinima sto Goudi 1909", *Eksi Stigmes tou Eikosti Aiona*, Ed. İlias Nikolakopoulos-Vasilis Panagiotopoulos, Ta Nea İstoria, 66.

²⁹⁷ Koliopoulos, Veremis, *Modern Greece*, 66.

²⁹⁸ Maroti, "To Kinima", 66.

²⁹⁹ Leonidas Moiras, *1909 Gudi Darbesinin Türk ve Yunan Kamuoyuna Yansıması*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 2006, 80.

³⁰⁰ Moiras, *1909 Gudi Darbesinin*, 86-87.

bulunan Başbakan Rallis istenen şartları önce kabul etmiş ancak meclisin feshedilmemesi şartını kabul etmeyince istifa etmiş ve Kiriakulis Mavromihalis yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Mavromihalis tam bir askeri dikta rejimi kurma tehdidi altında isteklerini kabul etmiş ve Kral Yorgos, prensleri ordu yönetiminden almıştır.³⁰¹ Böylece tek kurşun atılmadan gerçekleşen Gudi darbesi ile Askeri Birlik isteklerini Kral'a kabul ettirmiş ve düşüncelerinin halk arasında destek bulması için "*Hronos*" isimli gazetede makaleler yayınlamıştır.³⁰² Bu süreç içerisinde Hronos gazetesi Gudicilerin resmi yayın organı haline gelmiştir.

2.1.1. Yeni Bir Dönem Yeni Bir Lider : Eleftherios Venizelos

Yunan siyaseti açısından bir dönüm noktası olan Gudi sonrasında ülkede iç siyasette karışık bir dönem başlamış, devlet yönetiminde tecrübesi olmayan cunta yönetimi bir lider arayışına girmiştir. Cunta yönetimi karşısında siyasette özel bir yeteneğe sahip olan ve hiçbir derneğe üye olmayan Venizelos ismi ön plana çıkmıştır.³⁰³ Darbe sırasında Girit'te bulunan Venizelos, devam eden kargaşa ortamını sonlandırmak için 8 Eylül'de yazdığı bir makalede, Kral'ın tahtı varislerine bırakmasının en iyi çözüm ama kralın ailesiyle birlikte Yunanistan'dan ayrılmasının iyi bir fikir olmayacağı yorumunu yapmıştır.³⁰⁴ Yunanistan'da darbenin ardından iç politikada ise bir reform sürecine girilmiş, ordunun parlamento üzerindeki etkisiyle kısa süre içerisinde birçok yeni kanun çıkarılmıştır. Ağustos 1909 ile Ocak 1910 tarihleri arasında ordu, parlamentoyu etkilemeyi başarmış ve en az 169 kanunun onaylanmasını sağlamıştır.³⁰⁵ Bu durum aslında mevcut dönemde ordunun meclis üzerindeki etkisini ortaya koyması açısından oldukça dikkate değerdir. Elbette ki bu durum ordu mensupları ile siyasiler arasındaki ilişkilerde de gerilime neden olmuş ve yeni ve modern bir siyasetçi arayışı gündeme gelmiştir.

Ancak yılın sonunda siyasilerle ordu arasındaki gerilim tırmanmaya başlamış ve çok destek görmeyen Askeri Birlik, Venizelos'u saray ve ordu arasındaki uyumsuzluğun giderilmesi amacıyla Atina'ya çağırmıştır. Birliğin siyasi danışmanı olması istenen Venizelos bu teklifi kabul etmiştir.³⁰⁶ Venizelos 10 Ocak 1910 tarihinde Girit'ten Pire'ye gelmiştir. Yönetim konusunda da hızlı bir şekilde önerilerini ortaya koymuş, parlamenter sisteme

³⁰¹ Mavrogordatos, *1915 Ethnikos Dihamos*, 23.

³⁰² Maroti, "To Kinima", 68.

³⁰³ Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, 96-97.

³⁰⁴ Dalby, *Eleftherios Venizelos*, 37.

³⁰⁵ Koliopoulos, Veremis, *Modern Greece*, 67.

³⁰⁶ Katsiadakis, *Sta Hronia tou Venizelou*, 36-37.

geçilmesini ve reformların geçici bir meclis tarafından yapılmasını önermiştir. Venizelos'un uyarısını dikkate alan Kral, Askeri Birlik ve siyasi partiler Ocak 1910'da anayasayı yeniden yapılandırmayı kabul etmiştir.³⁰⁷ Venizelos olağanüstü ikna yeteğini kullanarak Stefanos Dragumis ile Askerleri Birlik'in bakanlar kurulu listesinde uzlaşmaya varmasını sağlamıştır. Ulusal Meclisin toplandığı 17 Mart 1910 tarihinde Askeri Birlik kendini lağvettiğini açıklamıştır.³⁰⁸ Böylece Askeri Birlik siyaset sahnesindeki resmi rolü bırakmış ve Venizelos bu tarihten itibaren "düzenleyici" görevini üstlenmiştir.³⁰⁹ Ardından Venizelos'un istediği gibi Mavromihalis hükümetten çekilmiş ve yerine 18 Mart 1910 tarihinde Stefanos Dragumis başbakanlık görevine getirilmiştir. Yeni hükümet, Askerî Birlik'in lideri konumunda olan Zorbas'a Kara Ordu Bakanlığı ve Askeri Birlik'i destekleyen A. Miaulis'a Deniz Ordu Bakanlığı görevleri verilmiştir. Venizelos Girit'e geri dönmüştür.³¹⁰

Yunanistan Ağustos ayında seçimlere gittiğinde, Yunanistan'da olmayan Venizelos için taraftarları oy pusulasına onun adını yerleştirmiştir. 8 Ağustos 1910 tarihinde yapılan seçimlerde geleneksel partiler oyların %65'ini almış olmasına rağmen Venizelos resmi olarak seçim kampanyasında yer almadan Attika-Boetica milletvekili olarak mecliste yer almayı başarmıştır. Theotakis'in başkanlığını yaptığı partiden 112, Rallis'in başkanlığını yaptığı partiden ise 67 milletvekili meclise girmiştir.³¹¹

Bu dönemde halkın desteğini alan Venizelos, Yunan siyasi hayatı için önemli bir adım atmış ve yönlendirmeleriyle tüm ülkeyi birleştiren bir parti olarak Liberal Parti'nin (Komma Filelefthron/ Κόμμα Φιλελευθέρων) 22 Ağustos 1910 tarihinde kurulmasını sağlamıştır. *Patris*, *Eleftheron Vima* gibi yayın organlarına sahip olan Liberal Parti reformlarını 18 Eylül 1910 tarihinde açıklamıştır.³¹² Venizelos ılımlı politika takip edeceği izlenimi vermiş ve ordunun ihtiyaç duyduğu reformları gerçekleştirmek için çaba sarf edeceğinden söz etmiştir. Kral Yorgos'un ise ülkeyi karışıklıktan koruma düşüncesi ile Venizelos'a kolaylık sağlamaya çalışmıştır. Böylelikle hem halkın hem Kral'ın desteğini alan Venizelos 6 Ekim 1910 tarihinde

³⁰⁷ Koliopoulos, Veremis, *Modern Greece*, 67.

³⁰⁸ Hatipoğlu, *Yunanistan'daki Gelişmelerin*, 52.

³⁰⁹ Dalby, *Eleftherios Venizelos*, 41.

³¹⁰ Moiras, *1909 Gudi Darbesinin*, 94; Mavrogordatos, *1915 Ethnikos Dihasmos*, 26.

³¹¹ Koliopoulos, Veremis, *Modern Greece*, 69; Dalby, *Eleftherios Venizelos*, 43. Bu seçimlerde ilk defa Sosyalistler ve Ziraatçiler partileri seçilmiş, böylece sosyal sınıflar Yunan meclisinde temsil edilme imkânı bulmuştur. İlias Nikolakopoulos, "Oi Ekloges 1910-1920", *İstoria tou Neou Ellinismou 1770-2000*, Ed. B. Panagiotopoulos, Bölüm 6, Athina: Ta Nea & Ellinkika Grammata, 2003, 34.

³¹² Hatipoğlu, *Yunanistan'daki Gelişmelerin*, 52.

Başbakan olmuştur.³¹³ Venizelos'un siyasi kariyerindeki bu dönüm noktası Osmanlı Rumları tarafından da takip edilmiş hatta Karadeniz Rumları seçimleri kazandığı zaman Venizelos'a tebrik telgrafı göndermiştir.³¹⁴

Venizelos'un popülaritesi artarken siyasi üstünlüğü meydan okunamaz bir hale gelmiştir. “*Kurucu*” olarak nitelenen ve esasında büyük umutlar bağlanan Venizelos sadece liberaller tarafından değil, aynı zamanda bağımsız milletvekilleri tarafından da desteklenmiştir. Seçimlerden sonra yaptığı bir konuşmada Venizelos, Askeri Birlik'le iş birliği ve meclisin düzenleyici meclis olarak çalışması konusundaki ısrarını şu sözlerle anlatmıştır: “...*Tekrar ediyorum. Ben ordunun silahlı kuvvetleri yeniden yapılandırması olan bu acil görev üzerine odaklanma fikrini savundum; aynı zamanda Grup'a düzenleyici bir meclis talep etmelerini ve eğer mecbur kalırlarsa bunu zorla kabul ettirmelerini tavsiye ettim.*” Halktan “*Kurucu! Kurucu!*” destek sesleri aldığı gibi, karşıtları ise “*Hayır! Hayır*” olarak tepkilerini gösterse de Venizelos bu tepkilerden hiç etkilenmemiş şekilde konuşmasına devam etmiştir.³¹⁵

Birlikten yoksun olan Meclis 28 Kasım 1910'da yeniden seçimlere gitmiş ve Venizelos'un aday olduğu Liberal Parti 362 meclis sandalyesinden 307'sini almayı başararak ikinci düzenleyici meclisin yüzde 84,8 çoğunluğunu oluşturmuştur.³¹⁶ Bu başarı Venizelos'un halktan aldığı desteği göstermektedir. Meclise seçilen vekillerin yüzde 87'si ilk kez Meclise girme hakkı kazanmış kişilerden oluşmuştur.³¹⁷ Bu da aslında yeni Meclisin tamamen tazelendiği şeklinde yorumlanabilir. Başka bir deyişle, eski tip bürokrasi ve diplomasi artık büyük ölçüde ortadan kalkmıştır.

Diğer yandan Teselya Savaşı yenilgisinin yarattığı olumsuz itibar ve ülkenin kötü mali durumu Yunan halkı arasında Kral Konstantinos'a ve o dönemin başbakanı Rallis'e karşı öfke oluşturmuştu. Bu sayede yalnızca Meclis yenilenmekle kalmamış Yunanistan modern ve yeni tip bir lidere kavuşmuştur. İşte bu sayede Venizelos arkasına uzun süre devam edecek olan halk desteğini kazanmıştır.³¹⁸

³¹³ Moiras, *1909 Gudi Darbesinin*, 96.

³¹⁴ Benaki Mouseio Arheio Venizelou, Belge No: 173.362.81

³¹⁵ Dalby, *Eleftherios Venizelos*, 45-46.

³¹⁶ Nikolakopoulos, “Oι Ekloges 1910-1920”, 31-32; Koliopoulos, Veremis, *Modern Greece*, 69.

³¹⁷ Koliopoulos, Veremis, *Modern Greece*, 69.

³¹⁸ 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sırasında Osmanlı'nın savaşa katılmayan Yunanistan Epir ve Teselya'da ayaklanmalar çıkarmıştır. Savaşın sonunda düzenlenen Berlin Kongresi'nde Yunanistan Epir, Teselya ve Girit'i istemiş ve Yunanistan'a Yanya ve çevresi verilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak Yunanistan'ın itirazları üzerine 24 Mayıs 1881'de Yunanistan'a Teselya ve Osmanlı Devleti'ne Kuzey Epir'in verilmesine karar verilmiştir. Böylece Yunanistan savaşa katılmadan bir toprak daha elde etmiştir. 1897 yılında Türk-Yunan Savaşı Teselya, Epir ve Ege

Venizelos Başbakan olduktan sonra Yunanistan hızlı bir yeniden yapılanma dönemine girmiştir. Özellikle ordu ama ayrıca sosyal ve siyasi hayat alanında yapılacak olan yenilikler ivedilikle uygulama sahasına kavuşmuştur. Venizelos reformlarını öncelikle anayasa üzerinde yoğunlaştırmış ve 1864 Anayasası'nın 53 maddesinde değişiklik yapılmıştır. Bunlar arasında yargı, yasama ve yürütmenin ayrılması yani kuvvetler ayrılığı, danıştay kurumunun oluşturulması gibi köklü yenilikler yer almıştır. Ayrıca meclis toplanma sayısı meclis üyelerinin yarısı olarak uygulanırken üçte biri olacak şekilde değiştirilmiştir.³¹⁹

Venizelos derhal silahlı kuvvetleri yeniden düzenlenme işine soyunurken, bunların tümüyle bizzat ilgilenmiştir. Askeri Birlik'in bir adamı olmadığını göstermek için Kral Konstantinos'a ordudaki üste düzey görevini iade etmiş ve Gudi hareketine engel olmaya çalıştıkları için tutuklanan subayları serbest bırakmıştır. Kara ve Deniz Bakanlıklarını görevlerini bizzat kendi uhdesine almıştır. Düzensiz Yunan birliklerinden rahatsız olan Venizelos askeri eğitimin Fransız ve İngiliz ekolüne göre verilmesi üzerinde durmuştur.³²⁰

Diğer önemli konu olan anayasanın gözden geçirilmesi Mayıs 1911'de tamamlanmış ve meclisteki anayasa toplantıların 42'sinden 41'ine Venizelos bizzat katılmıştır.³²¹ Anayasal reformlarla parlamenter rejim garanti altına alınmaya çalışılarak kralın yetkileri hakkında sağlam düzenleyici maddeler oluşturulmuş, devlet başı (kral) ile hükümetin başı (başbakan) arasındaki iki kutupluluğu ortadan kaldırılmıştır. Böylece Gudi darbesi ile zarar gören monarşinin saygınlığı yeniden kazandırılmaya çalışılmış ve Kral Yorgos'un (George I) itibarı iade edilmiştir.³²² Bu dönemde halktan büyük destek gören Venizelos ile Kral Yorgos yakın ilişki içinde olmasa da Venizelos'un Kralı karşısına almak istemediği gibi bir algı ortaya çıkmıştır. Venizelos ayrıca bu dönemde Yunan ordusunda görevli olan ve krala bağlılığı ile tanınan Ioannis Metaksas ile yakın temasa geçmiştir.³²³ Başka bir ifadeyle Venizelos politik bir şekilde hareket etmiş, ülke yönetiminde dengeleyici bir unsur olma görevini de üstlenmiştir denilebilir.

denizinde yapılmıştır. Başkomutan Konstantinos başarısız olmuş, Yunan hükümetinin yenilgisi üzerine Başbakan Rallis istifa etmiştir. Savaşın sonucunda Teselya Yunanistan'da kalmış ancak sınırlar yeniden düzenlenmiştir. Savaş tazminatları ödemek zorunda kalan Yunanistan'a borçları nedeniyle Avrupalı devletler maliyesine el koymuştur. 1864 yılından itibaren Kral Yorgos tahta oturduğu dönemde siyasilerin devlet makamlarını kendi çıkarları için kullanması ve ülkenin kötü mali durumu Venizelos'un tahta çıkışına zemin hazırlamıştır. Demirhan, *Yunanistan'da Emperyalist*, 40-44.

³¹⁹ Koliopoulos, Veremis, *Modern Greece*, 69, Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, 98.

³²⁰ Katsiadakis, *Sta Hronia tou Venizelou*, 38-39.

³²¹ Katsiadakis, *Sta Hronia tou Venizelou*, 39.

³²² Koliopoulos, Veremis, *Modern Greece*, 69.

³²³ Dalby, *Eleftherios Venizelos*, 48-49.

Siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal pek çok alanda köklü reformlar yapan Venizelos, önceki siyasetçilerden esinlenmiş ancak yeni bir politika geliştirmiştir.³²⁴ Geçmiş tecrübelerle modern görüşleri ve reformist yaklaşımı bir araya getiren bu yeni siyasi figür iç politikada Yunanistan'ın güçlü bir alt yapı ile büyümesini ve tarımsal olarak kendine yeterli ve refah içinde olması görüşlerini sentezlemiştir.³²⁵

Diğer taraftan çağdaş bir devlet yaratma düşüncesi ve uygulamaları Yunanistan'da uluslararası baskıların artmasına sebep olmuştur. Venizelos, reel politik ile siyasi sorumluluk duygularını birleştiren bir duruş sergilerken, her zaman adımlarında kararlı davranmıştır.³²⁶

1911 yılında Venizelos 330 yeni yasa tasarısı sunmuştur. Toprak reformu yaparak toprak ve mal varlıklarının ulusal çıkar için kamulaştırılması sağlanmıştır. Sosyal alanda eğitimin zorunlu ve parasız olması, kadınlara ücret verilmesi, işçi sendikalarının yasallaşması, devlet memurlarına kadro hakkı verilmesi gibi yasalar çıkarmıştır. Venizelos döneminde eşitlik, iş ve işgücünde hakların iyileştirilmesi, denizcilik, ticaret, tarımın geliştirilmesine yönelik yasalar yeniden düzenlenmiştir. Onun ılımlı ve reformist olarak nitelendirilen politikası hem iş çevrelerinin desteğini almış hem de hem de sosyalist ve köylü hareketlerinin durmasını sağlamıştır.³²⁷

Ayrıca Venizelos; klasik Yunanca olan ve okullarda öğretilen halk dili (katharevousa)³²⁸ Yunan ulusal dili olarak devam etmemesini, okullarda halk dili olan Dimotikinin kullanılmasını savunmuştur. Hangi dilin kullanılacağına dair kararın Eğitim Bakanlığı'na bırakılmasıyla Dimotiki ders kitaplarındaki yerini almıştır.³²⁹

Yunanistan'da bu dönemde yapılan reformlar kısa sürede olumlu sonuçlar vermeye başlamıştır. Ekonomik alanda el sanatları, sanayi, denizcilik ve tarımın gelişmesiyle uzun süren iç kargaşa ve devletin istikrarsızlığı hatta pahalılık azalmış, günlük yevmiye artmış, yaşam

³²⁴ Venizelos önceki siyasetçilerden esinlenerek yeni bir politika izlemiştir. Trikoupis'in ülkenin güçlü bir alt yapı ile büyümesini sağlamak için ve Deliyannis'in ülkeyi tarımsal olarak kendine yeterli ve refah içinde olmasını sağlama politikalarını birleştirmiştir. John Koliopoulos, Thanos Veremis, *Greece The Modern Sequel From 1831 to the Present*, New York University Press, 2002, 128.

³²⁵ Veremis, Koliopoulos, *Greece The Modern*, 128.

³²⁶ Tsangratis Stamatis, "İ Anadiorganosi Tou Ellinikou Kratous kai İ Elliniki Politiki Asfaleias En Opsei Ton Balkanikon Polemon, 1912-1913", *Naftiki Ellas*, Ed. Spiros Pervainas, Teuhos 953 (2013), 5.

³²⁷ Stamatis, "İ Anadiorganosi", 7-9; Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, 98.

³²⁸ Temiz, arı dil anlamına gelmekte olan "*katharevousa*" ilk kez Turkokratia döneminde görülmüştür. Söz dizimi olarak yeni ancak kelime bilgisi olarak eskiye bağlıdır. Milas, *Geçmişten Bugüne Yunanlılar*, 36.

³²⁹ Vasilis Tsilimingras, "İ Peripeteia Tou Ethnikou Dihasmou kai i Stasi tou Pnevmatikou Kozmou tis Epohis", *1915/2015 100 Hronia apo ton Etniko Dihasmo, Oi Politikes, Politeiakes, Koinonikes Diastaseis ton Gegonoton kai oi Meragenesteres Epidraseis*, Arholiki Arheiki Vivliothiki İstorias & Politismou, Argos, (2018), 59,60.

standartları yükselmiştir.³³⁰ Tüm bu reformlar, ekonomik iyileşme ve askeri düzenlemeler ile toplum arasında önceden var olan sert dikey tabakalaşmadaki soylular ve köylüler arasındaki boşluğu orta kesimin yaratılması ile ortadan kaldırmış ve Venizelos'un popülaritesi artmıştır.

331

Diğer yandan Yunan iç politikasında böylesi bir yeniden yapılanma yaşanırken, Balkanlarda başlayan hareketlenme Yunanistan'ın da çeşitli önlemler almasına neden olmuş hatta bir yandan iç politika ile meşgul olan Venizelos, dış politikadaki iddiasını gösterecek bir fırsat elde etmiştir. Balkan ülkelerinin Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak kurma çabalarını yakından takip eden Venizelos da yaklaşan savaşı görmezden gelmemiş ve savaş hazırlıklarına başlamıştır.

Büyük bir bütçe harcanarak Yunan Millî Savunma Bakanlığı'na ait cephane depoları doldurulmuş ve askerlerin birlikten yoksun bir halde olması nedeniyle orduda birlik oluşturmaya ağırlık verilmiştir. Yunanistan'ın asker eksikliği nedeniyle yabancı güçlere ihtiyacı olduğundan Venizelos, batı güçlerinin organize olmuş subaylarını Yunanistan'a kabul etmiş ve Fransız subaylar gelmiştir. Şubat 1912'de meclisin Yunan Ordusu'nu düzenlemeye ilişkin planı oylamasıyla Yunanistan, dört askeri bölgeye ayrılmış, yedek askerlerin artırılmasına karar verilmiş, Yunan Ordusu'nun eğitimi de yeniden düzenlenmiş ve ordu modern silahlarla donatılmıştır.³³²

Halkın yaşamına iyimserlik getiren ve halk arasında üstünlüğü meydan okunamaz bir hale gelen Venizelos 1912 Mart'ında yapılan seçimlerde, ülkede başlattığı bu hızlı revizyon sürecinin karşılığını almış ve Liberal Parti 181 sandalyeli meclisin 146 sandalyesini alarak mecliste yüzde 80,6'lık bir çoğunluk elde etmiştir.³³³ Seçimlerden güçlü bir şekilde çıkan Venizelos, ülkeyi silahlandırmaya devam ederken Osmanlı ile ilişkilerinde askeri ve diplomatik konularda durağan bir politika sürdürmüştür. Yunanistan'ın sorunları çözülene kadar Osmanlı Devleti ile yakınlaşma politikasına sıcak bakan Yunan Başbakan, Türk-Yunan iş birliği içinde olmayı öngörmüştür. Yunanistan'ın savaşa hazır olmadığı düşüncesi ile Osmanlı Devleti ile ilişkilerinde sorun yaratmaktan kaçınmıştır. Özellikle 1912 yılından sonra Yunanistan Balkan politikası ekseninde Kuzey Balkan komşularıyla yakınlaşma sürecine girmiştir.³³⁴

³³⁰ Stamatis, "İ Anadiorganosi", 9-11.

³³¹ Katsiadakis, *Sta Hronia tou Venizelou*, 40.

³³² Stamatis, "İ Anadiorganosi", 9-12.

³³³ Nikolakopoulos, "Oi Ekloges 1910-1920", 33-34.

³³⁴ Stamatis, "İ Anadiorganosi", 11-12.

2.1.2. Savaşlar Dönemi ve Venizelos'un Politikası

İtalya'nın Osmanlı Devleti egemenliğinde bulunan Trablusgarp ve On İki Ada'ya saldırısının ardından Venizelos Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıfladığını düşüncesi ile hiç vakit kaybetmeden Balkan devletlerine yakınlaşmıştır. Başka bir deyişle Osmanlı Devleti'nin siyasi ve askeri zafiyetini değerlendirmek istemiştir. Nihayetinde güçsüz bir devletle müttefik olunmayacağı sonucu ortaya çıkarken, iç politikadaki revizyona ek olarak dış politikada da genişleme politikası için uygun bir ortam doğmuştur. Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarını paylaşmak isteyen üç Balkan devleti (Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan) Rusya'nın öncülüğüyle bir ittifak sürecine girmiştir.

Bu ittifak sürecinde ilk girişim Bulgaristan ile Sırbistan arasında 13 Mart 1912'de gerçekleşirken, iki devlet birbirlerine yardım etmeyi, toprak paylaşımını ve askeri düzenlemeyi öngören Sırp-Bulgar Antlaşmasını imzalanmıştır.³³⁵ Sırp-Bulgar görüşmeleri devam ederken, Venizelos Bulgaristan ile müttefikliğe yaklaşmış, Yunan-Bulgar görüşmeleri başlamış, Makedonya'nın paylaşımı sorununun sonraya bırakılmasına ve Girit'in ittifak dışı tutulmasına karar verilmiştir. Her iki devlet de birbirine yardım etmeyi taahhüt ederken, Yunanistan'ın Girit yüzünden Osmanlı Devleti ile savaşa girmesi halinde Bulgaristan'ın tarafsız kalacağına dair antlaşma ise 29 Mayıs 1912 tarihinde imzalanmıştır. Ardından Karadağ, Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan ile sözlü antlaşmalar yapmıştır.³³⁶

1912 baharında Büyük Devletler, Sırbistan ve Yunanistan'ın Bulgaristan ile görüşmeleri sırasında Balkanlardaki çıkarlarını korumak amacıyla var olan sınırların bozulmasını hoş görmeyeceklerini açıklamışlardır. Ancak Bulgaristan, İtalya ile Osmanlı Devleti'nin savaşı devam ederken yeni bir savaş başlatmak istemiş, Yunanistan ise 1912 Ağustos'undan itibaren Osmanlı sınırına asker yığmaya başlamıştır.³³⁷

Venizelos, savaşın başlarında Yunanistan'ın Bulgar ve Sırp tehdidi altındayken taraf olmasını istememiştir. Yunanistan'ı savaş dışında tutmayı düşünen Venizelos, Yunanistan'ın tarafsız kalması durumunda Epir ve Makedonya'yı tazminat olarak alacağına, Girit'in de Büyük

³³⁵ İoannis A. Papandrianos, "To Makedoniko Zitima kata tis Servovoulgarikes Diaoprgrmatevseis sta 1911-1912 yia tin Sinapsi Sintikis Simmahias", *Makedonika Singramma Periodika tis Etaireias Makedonoikon Spoudon*, Tom. 30 1995-1996: (1996), 323-324.

³³⁶ Armaoğlu, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 926-927. Venizelos, Bulgaristan ile müttefikliğe yaklaşmış ve 6/19 Mart 1912'de Yunan hükümetinin Türk tehdidine karşı antlaşma imzalanmıştır. Girit nedeniyle Türk-Yunan savaşı olursa Bulgaristan, Girit sorununa tarafsız kalmayı kabul etmiştir. Yunanistan-Bulgaristan sözleşmesi 5 Ekim 1912'de Balkan Savaşı başlamadan birkaç gün önce imzalanmıştır. Stamati, "İ Anadiorganosi", 16.

³³⁷ Armaoğlu, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 930-932.

Devletlere bağılıklarından dolayı hediye olarak verileceğine inanmıştır. Ancak Balkan Savaşları sırasında verdiği kararlarından dolayı Venizelos “temkinli” ve “bilge” olarak adlandırılmıştır.³³⁸ Osmanlı Devleti’nin toprak paylaşımlarından pay almak istemiş ve İngiltere’yle ilişkilerini iyi tutmaya çalışmıştır. Bu da Yunanistan’ın kuruluş sürecinden beri süre gelen Yunan dış politikasının geliştirilmiş bir hali olarak ortaya çıkmıştır. Zira Balkan Savaşları ve sonrasında Yunanistan İngiltere’ye sürekli olarak isteklerini sunarken biyat etmeyi de ihmal etmeyecektir.

Balkan Savaşları Venizelos’un dış politikada da başarısını ispat etmek için oldukça önemli bir fırsat olmuştur. Megali İdea ideolojisini eyleme çevirme fırsatını yakalarken, bu ideolojinin coğrafyası olan Anadolu ve İstanbul’daki Rumlara yönelik propaganda faaliyetlerinden de geri kalmamıştır. 23 Eylül 1912 tarihli Atina’da yayınlanan Patris adlı gazetede “*Dünyanın her yerindeki evlatlarını silahaltına almaya ve Yunanistan’ın milli ayaklanmasına çağırıyor*”³³⁹ sloganı ile Venizelos Hükümeti’nin Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan Yunanların menfaatlerini düşünmek zorunda olduğunu haberine yer verilmiştir.

Şekil 4: Patris Gazetesi, 23 Eylül 1912.

³³⁸ Gibbons, *Venizelos mia Biyografia*, 131-132.

³³⁹ (Το Εθνικόν εγερτήριον της Ελλάδος καλούσης υπό τα όπλα τα απανταχού της γης τέκνα της) *Patris Gazetesi*, 23 Eylül 1912.

Bu slogan aslında artık Yunanistan'ın dış politikasında ulusal menfaat ifadesinin daha fazla kullanılmasının ve bir dış politika argümanı olmasının da yolunu açmıştır. Zira artık Yunanistan'ın katılacağı her savaş ve toprak genişletme adımı bu ifadelerle açıklanacak ve halka sunulacaktır.

1912 Ekim'inde Balkanlarda hareketlilik artarken Yunanistan'da önemli bir iç gelişme yaşanmıştır. Mayıs ayında Girit milletvekilleri Yunan Meclis'i katılma girişimlerinde bulunmuş ancak bu durum karşısında zaman kazanmak isteyen Girit'in Yunanistan'la birleşmesi konusunda Venizelos, doğru zamanı beklemek gerektiğini düşünmüş ancak Ekim ayında koşulların olgunlaştığı düşüncesi ile Girit'li milletvekilleri Atina'daki meclise kabul edilmiştir.³⁴⁰

Karadağ'ın Osmanlı'ya savaş açmasının ardından Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan da Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir.³⁴¹ Savaşın en hararetli döneminde ise 28 Kasım 1912'de Arnavutluk bağımsızlığını ilan etmiş ve Balkanlardaki dengeler yeniden alt üst olmuştur.³⁴² Balkan Devletleri Osmanlı'ya savaş esnasında ciddi bir üstünlük sağlarken, Megali İdea'nın gerçeğe dönüştürülmesi için uygun fırsatları arayan Venizelos, 1912 Balkan Savaşı ile bu fırsatı yakalamıştır.³⁴³ İtalya'da üretilen ve Balkan Savaşı'ndan bir yıl önce teslim edilen Averof zırhlısı, Balkan Savaşları sırasında Yunanistan'a Ege kontrolünün sağlanmasında ve Yunanistan'ın bunu Balkan müttefiklerine karşı bir koz olarak kullanmasında etkili olmuştur. Yunanistan'ın bu savaşta başarıları deniz gücü sayesinde olmuştur.³⁴⁴ Yunanistan; Selanik, Bozcaada, Semadirek, Taşöz, Sakız, Midilli, Sisam adalarını, Yanya'yı ele geçirmiştir.³⁴⁵

³⁴⁰ Katsiadakis, *Sta Hronia tou Venizelou*, 41.

³⁴¹ Veremis, Koliopoulos, *Ellas i Singhroni Sineheia*, 321.

³⁴² Armaoğlu, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 943.

³⁴³ Gürel, *Tarihsel Boyutları İçinde*, 33.

³⁴⁴ Koliopoulos, Veremis, *Greece A History*, 71.

³⁴⁵ Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, 104., Armaoğlu, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 939-940. Almanya ve Avusturya tarafından desteklenen Bulgarların Çatalca ve hatta İstanbul'a kadar ilerlemeleri ve Yunan donanmasının Çanakkale Boğazına egemen olması Rusya'yı endişelendirmiştir. Sırbistan ve Karadağ adına da yetkiye sahip olan Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ ile Osmanlı arasında 3 Aralık 1912 tarihinde ateşkes imzalanmıştır. Yunanlar ise görüşmelere katılmış ancak Osmanlı Devleti'nin şartlarını kabul etmemesi üzerine görüşmeleri terk etmişlerdir. (Ateşkes antlaşmasında; Osmanlı Devleti Karadeniz'de Bulgar limanlarına ablukaya uygulanmaktan vazgeçilmesi, Bulgar trenlerinin Edirne'den geçerek ordu ile bağlantı kurulabilmesi, 20 gün içinde Londra'da görüşmelerin icra edilmesi, barış sağlanamazsa mütarekenin sona erdiği gün ve saati dört gün önce bildirilmesi kararları alınmıştır. Veremis, Koliopoulos, *Ellas i Singhroni Sineheia*, 323-324; Armaoğlu, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 945) 1912 Aralık ayında Londra'da Osmanlı ile savaşan diğer devletler arasında görüşmeler başlamış, ancak Balkan devletleri Edirne'nin bırakılması konusunda ısrar edince Osmanlı da Edirne'den vazgeçmeyince 1913 Ocak ayının başlarında görüşmeler kesilmiştir. Savaşın tekrar başlayabileceği düşüncesi ile üçlü İttifak ve üçlü İtilaf Devletleri 17 Ocak 1913'te verdikleri nota ile savaşın başlamasını istemediklerini, Osmanlı'nın Edirne'den vazgeçmesi ve Ege Adaları konusunda kararı Büyük Devletlere bırakmasını tavsiye etmiştir. Bunun karşısında Osmanlı Edirne'den vazgeçilemeyeceğini ve Ege Adaları konusunda taviz verilemeyeceğini açıklamış ve

Balkan Savaşları bir yandan Osmanlı iç dengelerini de alt üst etmiştir. Özellikle Bulgarların Edirne ve Kırklareli'yi işgal etmesi, Ocak 1913'te İstanbul'da bir hükümet darbesi yaşanmasına neden olmuş, Bab-ı Ali Baskını olarak adlandırılan bu müdahale ile İttihat ve Terakki Fırkası yönetimi ele almıştır.³⁴⁶

Öte yandan toprak kayıpları yaşayan Osmanlı Devleti, 30 Mayıs 1913'te imzalanan Londra Antlaşması ile Balkan Devletleri'nin kazanımlarını kabul etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Enez-Midye batı sınırı olarak belirlenmiştir. Bulgaristan'ın düşünülen fazla toprak elde etmesi Yunanistan ve diğer balkan devletlerinde rahatsızlık yaratırken, ikincisinde hedefin Bulgaristan olacağı İkinci Balkan Savaşı için adımlar atılmaya başlanmış ve Yunanistan, Bulgar tehdidine karşı Romanya ve Sırbistan ile anlaşma yapmıştır.³⁴⁷

Bulgarlar ise savaşın asıl yükünü kendilerinin çektiğini düşüncesi ile kazanımlarından memnun olmamıştır. Bulgaristan 29 Haziran 1913'te Yunanistan ve Sırbistan'a saldırmış, bunun üzerine Birinci Balkan Savaşı'ndan uzak kalan Romanya da Bulgaristan'a savaş ilan etmiş ve böylece İkinci Balkan Savaşı başlamıştır.³⁴⁸

Bu fırsattan yararlanmak isteyen İttihatçılar, Doğu Trakya'yı kurtarmak için harekete geçmiş ve Edirne'yi geri almıştır. Bulgaristan toprak kaybetmeye başlayınca ateşkes istemiş ve Temmuz ayında Bükreş Konferansı toplanmıştır. Venizelos Balkanlarda sürekli barış sağlanması yönünde bir tavır takınırken, Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Romanya arasında 10 Ağustos 1913'te Bükreş Barış Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın ardından Osmanlı Devleti de Balkan Devletleri arasında da ikili antlaşmalar imzalamıştır. Yunanistan ile

kapitülasyonların kaldırılmasını istemiştir. Bu sırada Osmanlı Devleti'nde ise önemli bir iç gelişme yaşanmıştır. İttihad ve Terakki Partisi'nin ileri gelenlerinden oluşan bir grup 23 Ocak 1913 günü kabinenin toplantı halinde bulunduğu Bab-ı Ali'ye baskın yapmıştır. İttihad ve Terakki kabineyi orduyu ihmal etmekle ve Edirne'nin Bulgaristan'a terk edilemeyeceği düşüncesiyle baskın yapmıştır. Osmanlı'nın Edirne konusundaki ısrarı karşısında 3 Şubat 1913'te muharebeler tekrar başlatılmış Osmanlı başarılı olamayınca İngiltere nezdinde 20 Şubat'tan itibaren barış aramaya başlamıştır. Edirne'yi bırakmayı kabul etmiş ve Büyük Devletlerin aracılığı istemiştir. Yanya 6 Mart'ta Yunanlara, Edirne 26 Mart'ta Bulgarlara ve İşkodra 23 Nisan'da Karadağlılara teslim olmuştur. Büyük Devletler 29 Mart'ta Bulgaristan'a ve 31 Mart'ta Osmanlı'ya kararlarını bildirmiştir. Bu kararlar arasında Osmanlı'nın Avrupa'daki sınırlarının Midye-Enez hattı olması, Arnavutluk sınırlarının Büyük Devletler tarafından çizilmesi, Ege adalarının durumunun Büyük Devlet kararlarına bırakılması ve Osmanlı'nın Girit Adası üzerindeki tüm haklarından vazgeçmesi yer almıştır. Balkanlarda süregelen anlaşmazlıklar sonucu Elçiler Konferansı toplanmıştır. Elçiler Konferansı İşkodra'yı Arnavutluk'a vermesi üzerine Yunanistan Güney Arnavutluk'tan toprak istemiş ancak konferans bunu kabul etmemiştir. Aynı zamanda Konferansta Arnavutluk'un Osmanlı Devleti ile hukuki bağının sona erdiğini, altı büyük devletin garanti olduğu kararlarını almıştır. Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 947-952.

³⁴⁶ İlber Ortaylı, Erol Şadi Erdinç, *İttihat ve Terakki – Osmanlı İmparatorluğu'nda Gizli Örgütlenmeler ve Darbeler*, İstanbul: Inkılâp Yayınları, 2016, 63-71.

³⁴⁷ Katsiadakis, *Sta Hronia tou Venizelou*, 42-43.

³⁴⁸ Yannis N. Yannouloupoulos, *Evgenis Mas Tiflosi - Eksoteriki Politiki, kai "Ethnika Themata" Apo Tin İtta Tou 1897 eos tin Mikrasiatiki Katastrofi*, Athina: Ekdoseis Bibliorama, 2003, 213-214.

Osmanlı Devleti 14 Kasım 1913 Atina Antlaşması'nı imzalanmıştır. Bundan bir ay sonra 1 Aralık 1913'te ise Girit Yunanistan'a bağlanmıştır.³⁴⁹

Bu dönemde Yunanistan, Megali İdea'ya hiç olmadığı kadar yakınlaşmıştır.³⁵⁰ Balkan Savaşları'nın zaferi Yunan halkı arasında Venizelos'a olan güveni artırmış, onun kararlılığı ve ileri görüşlülüğünün fark edilmesini sağlamıştır. 1913 yılında Liberal Parti tarafından gerçekleştirilen bir kutlama töreninde Venizelos, babası öldükten sonra tahta geçen yeni Kral Konstantinos'a şu sözlerle başından beri kendinden emin olduğunu açıklamıştır: *"Majesteleri,.... Hükümdarlığınızın on beşinci yılını, muazzam bir biçimde genişlemiş bir Yunanistan ile kutlayacağınız konusunda sizi temin ederim. Yunanistan'ın büyüyeceğini biliyordum ama o zamanlar toprakların büyüklüğünün ikiye katlayacağını tahmin etmemiştim."*³⁵¹ Dalby'e göre, Venizelos Yunanistan'a yeni kattığı topraklar sayesinde bir "baba" figürü haline gelmeye başlamış ancak kral için de bir risk oluşturmaya başlamıştır.³⁵² Kral Konstantinos ise Bükreş Antlaşması sonrasında Venizelos'a çektiği bir telgrafta *"Millet adına size memnuyetimi ifade ediyorum. Vatan size minnettardır"* sözleriyle sınırların genişlemesi karşısında Venizelos'a teşekkür etmiştir. Venizelos artık sadece büyük bir politikacı değil, aynı zamanda büyük bir diplomat ve bir vatansever olarak kabul görmeye başlamıştır.³⁵³

Venizelos'un iktidara gelmesiyle birlikte varlıklı ailelere mensup eski tip politikacılar büyük hezimete uğramışlar ve Venizelos'a karşı kraliyetin yanında yer almışlardır. Bu durum, ilerleyen süreçte Venizelos'a karşı, Kralcı ya da Antivenizelist olarak anılacak olan bir cephe oluşmasına yol açacaktır. Balkan Savaşları sonrasında Kral Konstantinos, kardeşleri Prens Georgios ve Prens Nikolaos'un teşvikiyle Yunanistan'ın eski politikacılarının etrafına toplanmış ve Venizelos'a karşı bir grup oluşturmuştur. Bu tarihten itibaren kraliyet ve destekçileri, ülkenin siyasi, toplumsal ve ekonomik hayatına müdahaleye başlamışlardır.³⁵⁴ İlerleyen zamanda ise bu ayrışma siyasi fikir ayrılıklarıyla güçlenecek ve içinden çıkılmaz ve hatta Yunan halkını da bölen ulusal bir çıkmaz halini alacaktır.

³⁴⁹ Katsiadakis, *Sta Hronia tou Venizelou*, 42-43.

³⁵⁰ *Greece A Country Study*, Ed. Glenn Curtis, United States, Library of Congress - Federal Research Division 1995, 44.

³⁵¹ Dalby, *Eleftherios Venizelos*, 57.

³⁵² Dalby, *Eleftherios Venizelos*, 58.

³⁵³ Ed.İ.Roufi, *Eleftherios Venizelos: İ Zoi kai i Drasis tou Megalou Ellinas Politikou*, 13.

³⁵⁴ Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir, "Yunanistan'da Monarşi Üzerine Bir Değerlendirme," *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 58 (Bahar 2016), 109,110.

Balkan Savaşları'nın Osmanlı Devleti ve Yunanistan için farklı sonuçları olduğu gibi Rumlar ve Karadeniz Rumları için de farklı sonuçlar doğurmuştur. Zaten Balkan Savaşları esnasında Karadeniz Rumları Yunanistan'ı desteklemiş ve hatta bu bölgeden 20 Yunan çetesi Yunan Ordusu'nun yanında savaşmak üzere cepheye gitmişti.³⁵⁵ Öte yandan savaşın öncesinde ve savaş süresince Karadeniz Rumları, Yunan Ordusunu, Yunan Denizciliğini ve Kızılhaçı'na da ciddi destekte bulunmuştur. Özellikle Kars bölgesinde bulunan Rumlar Yunanistan'a para ve askeri giysi malzemesi göndermiştir. Önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de Rusya'yı kurtuluş umudu olarak gören Pontus Rumları, bölgede bulunan Rus gemilerinin Osmanlı Devleti'ni korkuttuğunu ve bölgedeki Rumların katliama uğramasını engellediğini düşünmüşlerdir. Bu gelişmeler Karadeniz'de Müslümanlarla Rumların ilişkisini kopma noktasına yol açtığı gibi Karadeniz Rumları arasında ulusal bilincin daha da gelişmesine neden olmuştur.³⁵⁶ Diğer yandan Balkanlardan kovulan Müslümanların Rum köylerine yerleştirilmesi yeni bir Rum göç dalgası yaratmıştır. Karadeniz Rumları Rusya'ya göç ederken; Batı Anadolu Rumları Yunanistan ve Ege Adalarına gitmeyi tercih etmiştir.³⁵⁷

Bu ortamda Yunan toplumunda “*panhelenizm*” diğer bir deyişle “*tüm Yunanların birleşmesi düşüncesi*” desteklenmiştir. Panhelenizm görüşünü savunan, din ve eğitim özerkliğine sahip olan Rusya'daki Rumlar, Anadolu'daki Rumlara göre daha iyi organize olmuştur. Bu düşünce Rusya'da yayımlanan yeni Yunan gazeteleri ile yaygınlaşmıştır. Bu ortamda Batum'da yayınlanmaya başlayan *Argonaftis Gazetesi* ilk defa Yunan-Amerikan iş birliğini ve Osmanlı'ya karşı Rusya garantörlüğünü desteklediğini açıklamıştır. Yunan elçilik yetkilileri de Rusya'daki Rumları siyasi açıdan desteklemiştir.³⁵⁸

Temmuz 1912-Şubat 1918 yılları arasında yayımlanan Argonaftis Gazetesi, Balkan Savaşları sırasında önemli haberlere yer vermiştir. Gazete, Pontus bölgesinin yanı sıra, tüm Rusya, Gürcistan Azerbeycan Ukrayna'da takip edilmiş ve Pontus'un sesi olarak nitelendirilmiştir.³⁵⁹ Diğer yandan, 1906'da Odessa'da *Kozmos* (Κόσμος), 1908'de Batum'da *Ethniki Drasis* (Εθνική Δράσις), 1909'da *Fos* (Φως), 1912 *Argonaftis* (Αργοναύτης), 1913'te *Ellinikos Astir* (Ελληνικός Αστήρ), 1914'te *İho* (Ηχώ), 1916'da *İlios* (Ηλιος) 1918'de *Sahoumi*'de *Nea Zoi* (Νέα Ζωή) ve *Morfosis* (Μόρφωσις), 1919'da Argonaftis'in matbaasında

³⁵⁵ Sarıay, vd., *Pontus Meselesi*, 5.

³⁵⁶ Georganopoulos, *Oi Prospatheies ton Ellinon*, 28-29.

³⁵⁷ Önder Duman, *Emperyal Bir Araç Olarak Rum-Pontus Sorunu*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2010, 33-35,43,44.

³⁵⁸ Georganopoulos, *Oi Prospatheies ton Ellinon*, 30-31.

³⁵⁹ Georganopoulos, *Oi Prospatheies ton Ellinon*, 31.

Eleftherios Pontos (Ελεύθερος Πόντος) gazeteleri basılmış ve bu bölgelerdeki Helenizm ciddi bir süreli yayın akımıyla desteklenmiştir.³⁶⁰

Osmanlı aydınları, Balkan Savaşlarında askeri başarısızlığın nedeninin Türk ve Müslümanların ülke ekonomisinde rol almamasından kaynaklandığını düşünmüş ve Rumların Yunanistan’a para yardımı/bağış yapmasından rahatsızlık duymuştur. Bu sebeplerle Osmanlı Devleti Rumlara 1913-1914 yılları arasında boykot uygulamıştır.³⁶¹ Balkan Savaşları’ndan sonra da boykot uygulamasına devam edilmiş ve Balkanlardan gelen göçmenler Karadeniz’deki Rum köylerine yerleştirilmiştir. Ancak Karadeniz’deki Rumlar bu durumdan rahatsız olmuş, Türk ve Rum nüfus arasında gerginlik oluşmuştur.³⁶² Fener Rum Patrikhane’si Yunan makamlarıyla ortak hareket etmiş ve 1914 yılında Yunan elçiliğinin baskısıyla Fener Rum Patrikhane’si Osmanlı Devleti’ndeki Rum kilise ve okullarını kapattırmıştır.³⁶³

Diğer yandan Balkan Savaşları’nın ardından kaybedilen toprakların coğrafyasında/nüfus yapısında yarattığı değişiklikler ve bunların ekonomiye yansımaları özellikle Osmanlı Devleti’nde yaşayan Gayrimüslimleri olumsuz etkilemiştir. Daha önce anayasal hakların Gayrimüslimler arasında yarattığı olumlu hava milliyetçi bir yaklaşım olan Türkleştirme politikasına dönüşmüş, savaşın yarattığı sıkıntılar özellikle Gayrimüslimler arasında zorunlu askere alma politikası ile daha da hissedilir hale gelmiştir. Tüm Rumlar arasında olduğu gibi Karadeniz Rumları arasında da “*Balkan Zaferi*”ni elde eden Yunanistan’a olan hayranlık her geçen gün artmaya başlamıştır.³⁶⁴

Özellikle zorunlu askere alma politikası karşısında özgürlük düşüncesi güçlenmiş, Karadeniz’deki Rumlarının faaliyetleri Osmanlı’ya başkaldırı haline gelmiştir. Bu durum, Karadeniz Rumlarının göç etmelerine ve askerlikten kaçmalarına neden olmuştur. Askere gitmek istemeyen Karadeniz Rumları, dağlara çıkmış ve silahlı çeteler kurmuştur. Askere

³⁶⁰ Vlasis Angtzidis, *Pareukseinos Diaspora – Oi Ellinikes Engkatakastaseis stis Voreioanatolikis Periohes tou Ekseinou Pontou*, Thessaloniki: Ekdotos Oikos, 2001, 73-78.

³⁶¹ Kerimoğlu, *İttihat-Terakki*, 299-300. Başka bir devlete karşı değil, Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan Rumlara karşı yapılması sebebiyle bu boykot hareketi bugüne kadar uygulananlardan farklı olmuştur. İttihat ve Terakki’nin “milli iktisat” politikasını Gayrimüslimlerin toplumsal ve ekonomik yaşamında sahip olduğu rolü azaltmak istemiştir. Bu koşullar altında güçlü Rum burjuvazisi dikkat çekmiştir. Kerimoğlu, 1913-1914 “*Rumlara Karşı Boykot ve Hüseyin Kazım Bey’in Bir Risalesi*”, ÇTTAD, V/13, (2006/Güz), 93.

³⁶² Georganopoulos, *Oi Prospatheies ton Ellinon*, 29-30.

³⁶³ Kerimoğlu, *İttihat-Terakki*, 326.

³⁶⁴ Smith, *Yunan Düşü*, 51.

gitmeme kararına yönelik Pontus cemiyetleri ve kiliseler de propagandalar yapmış ve orduya girenleri kaçırmaları yönünde cesaretlendirmiştir.³⁶⁵

Osmanlı yönetiminde ve özellikle seçimlerde ve Rumların genel durumuna bakıldığında ise Osmanlı Mebusan Meclisindeki Rum temsilinin devam ettiğini söylemek mümkündür. 1912 yılında gerçekleştirilen seçimlerde Karadeniz Rumları milletvekili çıkarmayı başarmıştır. Bu seçimlerde Karadeniz Rum çoğunluğu, Mecliste temsil edilmeyen Hürriyet ve İtilaf Fırkası altında birleşmiştir. Ancak sadece İttihat ve Terakki'nin değişmez destekleyicisi ve Osmanlı Devleti ile iyi ilişkilerin Rumların çıkarına olacağı görüşünde olan Trabzon Bölgesi'nden Kofidis tekrar seçilmiştir. 1912 yılında 15 Rum milletvekili seçilmiştir. 1912 seçimlerinde ilk defa Yunan Hükümeti, Osmanlı'daki seçimleri yakından takip etmiş ve Dışişleri bakanlığının büyükelçilikler ve metropolitlikler aracılığıyla Rum adaylarla iş birliğinde bulunmuş ve mali yönden seçim öncesinde adayları desteklemiştir.³⁶⁶

Diğer yandan Rumlar, 1914 seçimlerinde 16 Rum milletvekili çıkarmıştır. Trabzon Bölgesi'nden Karadeniz Rumları ise her iki yılda bir milletvekili çıkarmayı başarmış ve Kofidis tekrar seçilmiştir.³⁶⁷

2.1.3. Venizelos'un Dış Politikası: “Megali İdea” ve Karadeniz Rumları

Megali İdea, Yunan dünyasında 19.yüzyılın ortalarından 20.yüzyılın sonlarına kadar hüküm süren “*esaret altındaki tüm Yunanların*” bağımsızlığını amaçlayan ve başkenti İstanbul

³⁶⁵ Okur, “Pontus Meselesinin”.8; Kerimoğlu, *İttihat-Terakki*, 163. Pontus'un dışındaki bölgelere 22 bin Rum göç etmiştir. *ELİA, Fak.Venizelou* 5.3,

³⁶⁶ Hekimoğlu, “Ena Kratos sta Hartia”, 49-50. Kyfonidos, *Pontiako Zitima*, 24. Seçilen Rum mebusların büyük bir kısmı da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin listelerinden seçilmiştir. Dört Rum mebus, muhalefetin listesinden Meclis'e girebilmiştir. 1912 seçimlerinde Meclis-i Mebusan'a giren Rum mebusların isimleri şöyledir: Serfice/Ligor Efendi, Yanya/Dimitraki Kingos, Yanya/Konstantin Surlas, Manastır/Trayan Nali, Selanik/Kiryako Koçuno, İstanbul/Yorgaki Artas, İstanbul/Vasilaki Orfanidis, İzmit/Anastas Efendi, Midilli/Dimitraki Sava, Sakız/Ehlefe Apodyoko, İzmir/Emanuel Emanuelidi, İzmir/Pavlo Karolidi, Karesi/Konstantin Savapulos, Niğde/Ananyas Efendi, Trabzon/Matyos Kofidis. Kerimoğlu, *İttihat-Terakki*, 124. Seçim döneminde bölgedeki Rumlar Yunan yetkililerden tekrar silah istemiştir. Georgopoulos, *Oi Prospatheies ton Ellinon*, 28. Amasya Metropolit Germanos, Trabzon'daki Yunan Konsolosluğu da 18 Ekim 1912 tarihinde Trabzon Metropolitine bir tezkere yazmış ve Yunan Kralı Birinci Yorgos'un isim günü olan 23 Nisan'da Aya Gregoriyos Kilisesi'nde tören yapılmasını istemesiyle konu Helenizm boyutu kazanmıştır. Sarıay, vd., *Pontus Meselesi*, 5. Ayrıca İttihatçıların devlet gücünü kullanarak seçimlerde üstünlüğü sağlamaya çalışması, muhalefete baskı yapılması ve yasal olmayan durumların yaşanmasından dolayı 1912 seçimleri “sopalı seçimler” olarak anılmaktadır. Kerimoğlu, *İttihat ve Terakki*, 119.

³⁶⁷ 1914 yılında Meclis-i Mebusan'a seçilen Rum mebusların isimleri şöyledir: Gelibolu/Dimitraki Fito, Tekfurdağı/Timestokli Efkalidis, Çatalca/Tokidis Efendi, İstanbul/Viktor Çorbacioğlu, İstanbul/Haralambidis Efendi, İstanbul/Vasilaki Orfanidis, İzmit/Anastas Efendi, Aydın/Emanuel Emanuelidi, İzmir/Vangel Mimaroglu, İzmir/Simonoglu Simonaki, Karesi/Konstantin Savapulos, Niğde/Ananyas Efendi, Canik/Arzuoglu Todoraki Efendi, Karahisar-ı Şarki/Kuvanoğlu Yanko, Trabzon/Matyos Kofidis, Trabzon/Hacı Yorgi Yuvanidis. Kerimoğlu, *İttihat-Terakki*, 134-135.

olan büyük bir Yunan devleti yaratmak hedefine sahip bir ideolojidir.³⁶⁸ Megali İdea, 1821 Yunan isyanı ile şekillenmiş ve ilk kez 1844 yılında Yunan Parlamentosu'nda Fransız Partisi Vekili ve Başbakan İoannis Kolletis tarafından ortaya atılarak ilerleyen yıllarda Helenizm'e siyasal bir kimlik vermiştir.³⁶⁹ Böylece yeni bir devlet kuran Yunanlar kendilerine yeni bir bilinç oluşturmak ve kimliklerini yeniden tanımlamak istemiştir. Kısa süre sonra bu arayışlarının ulusal birlik ve ulusal burjuvazi inşasına katkıda bulunması amacıyla Megali İdea olarak biçimlendirildiği söylenebilir.

Dönem dönem farklı amaçlar belirlenen Megali İdea için, 1844-1856 yılları arasında merkezi İstanbul olan Doğu İmparatorluğu'nun yeniden kurulması, 1856'dan sonra ulusal merkezi Atina olan Yunan Devleti'nin sınırlarını genişletmesi ve 1870'lerden sonra bir Osmanlı-Helen İmparatorluğu oluşturması hedeflenmiştir.³⁷⁰ Megali İdea'nın amaçları değişmiş olsa da her zaman irredantist bir ideolojiye sahip olmuştur. Sınırları zaman zaman değişiklik gösterse de genel anlamda Teselya, Makedonya, Trakya, Yedi Adalar, On İki Ada, Girit, Kıbrıs, Anadolu'nun Batısı ve Karadeniz'i /Pontus'u içeren bir Yunan İmparatorluğu yaratmak amaçlanmıştır. Politikacı Kolettis, Megali İdea'nın kapsadığı coğrafyayı şu sözlerle ifade etmiştir:³⁷¹

“Yunanistan Krallığı, Yunanistan değildir. Yunanistan'ın sadece bir parçası, en küçük, en yoksul bir parçasıdır. Yunanlar, sadece krallık içinde oturanlar değildir, aynı zamanda Yanya'da ya da Selanik'te, Serez'de ya da Edirne'de, İstanbul'da ya da Trabzon'da, Girit ya da Sisam Adası'nda, Yunan tarihinde ya da Yunan ırkına bağlı başka yerlerde oturanlar da Yunanlıdır. Helenizm'in iki büyük merkezi vardır: Krallığın başkenti Atina'dır, İstanbul (Konstantinopolis), büyük başkent, Bütün Yunanlıların kenti, düşü, umududur.”

Kısa süre içerisinde teorik alt yapısı güçlendirilen bu ideoloji için aynı zamanda milli kimliğe hizmet eden unsurlar da yeniden tasarlanmaya başlamış ve bu ideoloji etrafından ortak bir dil, din, kimlik ve sınırlar kurgulanmıştır. Her ne kadar Yunanistan'a mahsus bir söylem ve siyaset olsa da, Megali İdea kısa süre içinde hedeflediği coğrafya içinde yaşayan Rumlara da nüfuz etmeye başlamıştır. Başka bir deyişle Megali İdea, zaman içerisinde yalnızca ana kara Yunanistan'ına mahsus olmaktan çıkmış, hizmet ettiği alan genişlemiş ve Osmanlı sınırlarına kadar ulaşmıştır. Ortak kimlik olarak Helenizm'i kabul eden Karadeniz Rumları da 19. ve 20.

³⁶⁸ Babiniotis, *Leksiko tis Neas*, 1063.

³⁶⁹ Veremis, Koliopoulos, *Ellas i Singhroni Sineheia*, 135, 226, 535; <https://www.kathimerini.gr/429125/article/epikairothta/ellada/h-megalh-idea-ths-e8nikhs-oloklhrwshs>

³⁷⁰ Elli Skopetea, *To Prototipo Basilei*, 269, 273-306.

³⁷¹ Smith, *Yunan Düşü*, 17.

yüzyılın başlarında soydaş nüfusla bileşerek milli devlet oluşturmayı hedeflemiş, Megali İdea'nın bir parçası olmayı onaylamışlardır.³⁷²

Yunan irredantizmini, diğer bir deyişle Megali İdea'yı coğrafya, nüfus, tarih, din ve Batının Helen hayranlığı gibi unsurlar beslemiştir. Bulunduğu coğrafyanın yanısıra bu coğrafyadaki ekonomi ve ticaretin gelişiminden etkilenmiş, boyunduruk altında olarak nitelenen Osmanlı Helen nüfusunu kurtarmayı, tarihi unsur olarak kabul edilen Bizans anısını korumayı içinde barındırırken, Batının Helen hayranlığı ile de günden güne güçlenmiştir.³⁷³

Megali İdea romantik ve bir o kadar ulaşılmaz gibi görünmekle birlikte Venizelos'un da bu ideolojiden etkilendiğini hatta öğrencilik yıllarından beri de sempati duyduğunu söylemek mümkündür.³⁷⁴ Girit'in *enosisini* (Yunanistan ile birleşmesini) ve Teselya'nın ilhakını savunan Venizelos "*Gençliğimden beri ben İskiri (Skirios) Adası'nı (ki Ege Denizi'nin tam ortasındadır) Helenizm'in coğrafi merkezi saymışımdır*"³⁷⁵ sözleriyle hayalindeki Yunanistan haritasını ifade etmiştir. Venizelos'un Megali İdea'ya böylesi sempati duymasının altında yatan etkenlerden biri de şüphesiz ki kendisinin bir Osmanlı Rum'u olarak dünyaya gelmiş olmasıdır. Başka bir deyişle Megali İdea'nın klasik söylemi olan 'Boyunduruk Altındaki Helenler' (Αλύτρωτοι Έλληνες/Alitroti Elines) ifadesi, esasında Venizelos'u da tanımlayan bir söylemdir. Bu bağlamda Venizelos'un genel yapısı, Balkan Savaşları esnasında oluşmaya başlayan diplomatik kişiliği ve sonrasında Megali İdea'nın gerçekleşmesi için gösterdiği tüm siyasi çabalar bu gerekçeyle açıklanabilir.

İktidara geldiği ilk günden beri ülkenin iç meselelerine eğilmiş olsa da Venizelos daha sonraki yıllarda dış politikaya ağırlık vermeye başlamıştır. Aslında Venizelos'un iç ve dış politikasının temelinde zihninde yer etmiş olan Megali İdea'nın olgunlaşma süreci de O'nunla birlikte gelişmiştir denilebilir. Venizelos, Ege'yi bir Yunan denizi haline getirmeyi, iki kıtaya uzanan ve beş denize açılan Yunanistan'ı yaratmayı amaçlamış ve bunun için batılı devletlerin desteğini alma girişimlerine başlamıştır.³⁷⁶ Bu politikanın Batılı güçlerin ve

³⁷² Vergetis, "İ Pontiaki Tautotita", 87.

³⁷³ Bilal Şimşir, *Ege Sorunu Belgeler*, Cilt 1 (1912-1913), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989, XXIX-XXXVII.

³⁷⁴ Veremis, Koliopoulos, *Ellas i Singhroni Sineheia*, 150., Detaylı bilgi için bakınız: Tez çalışmasının Karadeniz Rumlarının Yaşadığı Coğrafya bölümü.

³⁷⁵ Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, İstanbul: Meydan Neşriyat Yayınları, 22.

³⁷⁶ Gürel, *Tarihsel Boyutları İçinde*, 31.

özellikle İngiltere'nin desteğini alarak başarılı olabileceğine inanmıştır.³⁷⁷ Tüm bunlara ek olarak aslında Megali İdea'ya milli kimlik kazandıran kişinin de Venizelos olduğunu söylemek mümkündür. Zira onun döneminde yani 1910-1920 yılları arasında Megali İdea Yunanistan'ın resmî ideolojisi ve dış politika söylemi olarak anılacaktır. Buna ek olarak zaman zaman Megali İdea kavramının yerine Büyük Yunanistan /Η Μεγάλη Ελλάδα- Μεγάλη Ελλάς ifadeleri de sıklıkla kullanılacaktır.

Venizelos bu ideolojiyi ilk olarak Balkan Savaşları ile hayata geçirme fırsatı bulmuştur. Bu düşüncüyü kararlı ama temkinli uygulamıştır.³⁷⁸ Balkan Savaşları sonunda genişletilen Yunanistan sınırlarının yeterli olmadığı görüşünde olan Venizelos, Bükreş Antlaşması imzalanırken “*Ve Şimdi gözlerimizi doğuya çevirmeliyiz*” sözleri ile Anadolu toprakları ile ilgilendiğini açıkça belirtmiştir.³⁷⁹ Dolayısıyla her ne kadar sınırları belirsiz olsa da Megali İdea'nın genişleme alanı Doğu olarak belirlenmiştir. Bunda elbette ki Yunanistan'ın Batıya ilerlemesindeki engeller ve doğudaki tarihsel geçmiş ve miras oldukça önemli bir rol oynamıştır. Savaşlar dönemi olarak da adlandırılması mümkün olan 1912 yılından sonra, Venizelos Yunanistan'ın savaflara katılarak Megali İdea'yı gerçekleştirme fırsatını değerlendirmesi gerektiğini savunmuştur. Venizelos Doğu Akdeniz'de stratejik geçitlere hâkim olan Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılacağı öngörüsüyle kilit noktalarda bulunan Helen nüfusu ile birleştirerek bölgedeki imparatorluğun mirasını Yunanistan'ın elde etmesini istemiştir. Bu hedef, Anadolu'da *canları ve malları tehlikede olan soydaşlarının özgürlük beklentisi* ve Yunan devletinin soydaşlarını koruma yükümlüğü ile birleşmiştir. İngiltere ve Fransa'nın Rus/Komünizm tehdidine karşı Yunanistan'ı destekleyeceğini tahmin eden Venizelos Osmanlı İmparatorluğu yıkıldıktan sonra da Yunanistan'ın Orta Avrupa ile Rusya arasında bir Balkan ülkesi olmasını öngörecektir.³⁸⁰

Öte yandan ortak kimlik olarak Helenizm'i kabul eden Karadeniz Rumları ise 19. yüzyılın. ve 20. yüzyılın başlarında Megali İdea'nın bir parçası olmak istemiştir.³⁸¹ Ancak İstanbul ve İzmir Rumlarının aksine kendi bağımsız devletlerini kurmak isteyeceklerdir. Bu

³⁷⁷ Hatipoğlu, “Eleftherios Venizelos'un 1910 Yılında İktidara Gelmesiyle Megali İdea'nın Kazandığı Yeni Karakter”, *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'e Kadar) III. Askeri Tarih Semineri*, Genelkurmay Yayınları, Ankara: 1986, 460-461.

³⁷⁸ Gibbons, *Venizelos mia Biyografia*, 131-132.

³⁷⁹ Dalby, *Eleftherios Venizelos*, 57-58, 60.

³⁸⁰ Konstantina E. Botsiou “İ Ellada Os Valkaniki kai Mesogeiki Dinami- İ Geopolitiki Kilironomia tou Eleftheriou Venizelou”, *İ Politiki Klironomia tou Eleftheriou Venizelou; Sineheis kai Asineheis*, Ed. Georgos Koukourakis, Tasos Sakellaropoulos, Athina: Ekdoseis Evrasia, 2021, 146-147.

³⁸¹ Vergetis, “*İ Pontiaki Tautotita tis Trithis Genias*”, 87.

bağlamda Megali idea'yı destekleyerek Yunanistan'dan destek almayı hedefleyeceklerdir. Birinci Meşrutiyet'in ilanından sonra Karadeniz Rumlarının bağımsızlık ve Megali İdea'nın gerçekleştirilmesi yönünde girişimler başlamıştır. Bu amaçla propagandalar yapılmış ve Yunanistan'ın içinde olduğu her siyasal gelişme bu bağlamda takip edilmiştir.

2.2. Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Yaşanan Gelişmeler

19. yüzyılda başlayan ve 20. yüzyılda hızlanan sömürge arayışları kısa süre içinde dünya siyasetinde bir kutuplaşmaya neden olmuştur. Balkan Savaşları birer prova olarak değerlendirildiğinde, gerilen siyasi ortam kısa sürede küresel bir savaşa başlamasına neden olmuştur. Bu savaşta, İngiltere ve Fransa'nın başını çektiği ve Müttefikler ya da başka bir deyişle İtilaf Devletleri olarak adlandırılan grup, Avusturya-Macaristan Velihtı Ferdinand'ın suikaste uğramasıyla başlayan savaşta pek cephe açarak safını genişletmiştir. Almanya tarafında savaşa giren Osmanlı Devleti'nin pek çok cephede savaştığı İngiltere ise Yunanistan'ı Osmanlı Devleti'ne coğrafi yakınlığından dolayı ideal bir müttefik olarak görmüştür. İngiltere'nin 1915 yılında açtığı Çanakkale cephesi bu yılda Yunanistan'ın savaşa girmesini gündeme getirirken, Yunan iç politikasında da ciddi çalkalanmalara neden olmuştur.

2.2.1. Birinci Dünya Savaşı'nda Yunanistan

Balkan Savaşlarıyla yapabilecekleri ve elde edebilecekleri konusunda cesaret kazanan Yunanistan için beklediği fırsat 1915 yılında gelmiş ve Birinci Dünya Savaşında da geleneksel dış politikasını yani İngiliz desteğini kaybetmeme ilkesini devam ettirmiştir. Bu dış politikanın yürütücüsü de savaş yıllarında da Başbakanlık görevini sürdüren Eleftherios Venizelos olmuştur.

İngiltere, Ocak 1915'te Yunanistan'ın stratejik risk alması ve Sırbistan'a askeri destek vermesi karşılığında ona Anadolu'da toprak teklif etmiştir. Bu teklif Yunanistan'da, topraklarını genişletmek ve Rumları "kurtarmak" fırsat olarak değerlendirilmiştir. Ancak İngiltere Bulgaristan'ı savaşta İtilaf Devletleri yanına çekmek için Yunanistan'dan Balkan Savaşları'nda aldığı Kavala'yı Bulgaristan'a bırakmasını istemiştir.³⁸² İngiltere'nin bu isteği üzerine Venizelos, Yunan donanmasının Gelibolu seferine destek ve 50 bin kişilik bir kara gücü sağlamasını istemiştir. Bu noktada Albay İoannis Metaksas; Gelibolu planının başarıya ulaşmasının mümkün olmadığını, Yunanistan'ın savaşa girmesiyle Bulgaristan tehdidi ile karşı

³⁸² Smith, *Yunan Düşü*, 72-73.

karşıya kalacağını, bu savaşın Yunan ordusunu zayıflatacağını ve Anadolu’da yeni toprak kazanımlarının ükeyi savunulamaz hale getireceğini iddia etmiştir.³⁸³

Diğer yandan Yunan Devleti’nin 19. yüzyılın sonlarından itibaren Bulgar milliyetçiliğine karşı koyma politikası Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerini etkilemiş, Venizelos Bulgar tehdidinin farkında olarak yeni politikalarını şekillendirmek durumunda kalmıştır.³⁸⁴

1915 yılının başlarında Anadolu’da toprak elde etme konusunda Venizelos ile Metaksas bir dizi görüşmeler gerçekleştirmiştir. Metaksas Sırbistan’a bir Yunan ordusunun gönderilmesine karşı çıkmış ve Anadolu’da bir toprak teklifinin kabul edilmemesi gerektiğini kararlılıkla savunmuştur. Yunanistan’ın Küçük Asya’da savaşa girmesi durumunda ülkenin uzun ve ekonomik anlamda külfetli bir savaşın içinde bulunacağını belirtmiştir.³⁸⁵ Metaksas’ın düşüncelerinden etkilenen Kral’ın artan baskıları üzerine, 21 Şubat 1915’te Venizelos hükümeti istifa etmek durumunda kalmış ve Gounaris hükümeti kurulmuştur.³⁸⁶

Kral ve Alman yanlısı Gounaris hükümeti, yanlısı politikayı destekledikleri düşüncesi ile memurları ve askerleri görevden uzaklaştırmıştır. 12 Haziran’da tekrar seçimleri kazanan Liberaller başa gelmiş ancak Venizelos Kral tarafından 23 Ağustos’a kadar başbakanlık görevine atanmamıştır. Aylar sonra Venizelos göreve atanmış ve başarısının kaynağını “...her koşulda halka hakikatin bütünü anlatmak ve her an pişmanlık duymadan görevden ayrılmaya hazır olmak” şeklinde ifade etmiştir.³⁸⁷ Seçim sonrası yeni dönemde Kral ile Venizelos arasında başta Sırbistan olmak üzere çeşitli konularda fikir ayrılığı devam etmiştir.³⁸⁸

Bulgaristan Eylül 1915’te Sırbistan’a saldırınca Venizelos, Sırp-Yunan Savunma Antlaşması gereği seferberlik ilan edilmesini ve Yunanistan’ın müttefik olmasını istemiştir. Ayrıca Bulgarlar ve Türkler ile savaşın kaçınılmaz olduğunu düşünmüştür. Kral Konstantinos ise Başbakanla aynı görüşü paylaşmamış, dış politikadan kendisinin sorumlu olduğunu

³⁸³ Dalby, *Eleftherios Venizelos*, 65-66.

³⁸⁴ Marianna D.Hristopoulou, “Oneiropolos Pragmatopoios Eleftherios Venizelos kai ĩ Megali ĩdea 1909-1920”, 255.

³⁸⁵ Alexander Anastasius Pallis, *Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)*, Çev.Orhan Azizoğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995, 31.

³⁸⁶ Katsiadakis, *Sta Hronia tou Venizelou*, 45. İki Alman savaş gemisi kömür ihtiyacı talebini Yunanistan’a iletmış ve Venizelos aynı desteği İngilizlere sağladıkları için bu talebi kabul etmek zorunda kalmıştır. Daha sonra bu karar nedeniyle Venizelos ve Streit arasında ciddi anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Dalby, *Eleftherios Venizelos*, 62.

³⁸⁷ Dalby, *Eleftherios Venizelos*, 67.

³⁸⁸ Smith, *Yunan Düşü*, 83.

hatırlatmış ve Venizelos'u görevi bırakmaya çağırmıştır.³⁸⁹ Sırbistan'a yardım konusu ikinci kez Kral-Venizelos taraftarları arasında güçlü ayrılıklara yol açmış olsa da İngiliz ve Fransız orduları 1915 Ekim'inde Sırbistan'a destek olmak amacıyla Selanik cephesini açmıştır.³⁹⁰

Yunanistan'ın Birinci Dünya Savaşı'na katılması konusunda Konstantinos ile Venizelos arasındaki yaşanan işte bu düşünce ayrılığı kısa sürede Yunan halkına da sürayet etmiş, ülkede gruplaşmalar oluşmuş ve bu durum *Ulusal Bölünme (Etnikos Dihasmos/Eθνικός Διχασμός)* olarak adlandırılmıştır.³⁹¹

1916 yılında Sırbistan Avusturya'ya direniş gösterince Bulgaristan'ın çift taraflı kuşatması altında kalması ile İtilaf Devletlerine ait kuvvetler Korfu adasına geçmiştir. Bu gelişme karşısında İtilaf Kuvvetleri Korfu'yu işgal etmesi üzerine Selanik'te Venizelos yanlısı subaylar Ağustos ayında *Ulusal Savunma (Εθνική 'Αμυνα-Ethniki Amyna)* adında bir direniş hareketi başlatmıştır. Venizelos, 9 Ekim 1916'da Selanik'teki ayaklanma hareketinin başına geçmiş ve “Geçici Hükümeti” kurmuştur. Böylece Kral yanlılarının desteklediği Atina Hükümeti ve Venizelos yanlıların desteklediği Selanik Hükümeti ile ülke iki yönetime bölünmüştür. Yunanistan'da askeri birlikleri bulunan İtilaf Kuvvetleri Yunanistan'ın Makedonya bölgesinde Almanya'nın, Selanik'te ise İngiltere ile Fransa'nın askeri birlikleri bulunmuştur. Ancak Alman ve Bulgar Ordularının, Kavala Limanı'nı işgal etmesiyle İngiltere ve Fransa'nın varlıkları işgale dönüşmüştür.

Selanik Hükümeti Aralık ayında Atina üzerine harekete geçmiş ve İngiliz ile Fransız Hükümetleri Selanik'teki Venizelos yönetimini tanıdıklarını açıklamıştır. Atina'daki İngiliz ve Fransız elçilikleri Venizelos yanlılarına kolaylık sağlarken muhaliflerinin vizelerini reddetmiştir. Bu elçiliklerin istihbarat birimleri örtülü olarak Venizelos'a destek vermişlerdir. Kral ve Atina hükümetine her türlü baskı yapılmış, abluka uygulanmıştır. Aralık ayında silahlı çatışmalar başlamıştır.³⁹² Girit/Hanya'da Geçici Ulusal Savunma Hükümeti 29 Aralık'ta kurulmuş ve Almanya ile Bulgaristan'a savaş ilan etmiştir. Venizelos “Yunanistan, Akdeniz'e

³⁸⁹ Yannouloupoulos, *Evgenis Mas Tiflosi*, 232. Kral'ın bu düşünceyi reddetmesi 1911 Yunan Anayasasına göre “...Kral, savaş ve barış gibi ülkenin güvenliği ve ulusal çıkarlarıyla ilgili konularda karar verir, ancak Parlamento'nun izni olmadan gücü tek başına kullanamaz.” Madde 32, 1911 Yunan Anayasası: “*Arthro 32-Sintagma tis Ellados*”, *Efimeris tis Kiverniseos tou Vasileiou tis Ellados*, *Tevhos A'*, Fillou 127, 1 İouniou 1911, Athinais, 535. Sırp-Yunan Savunma Antlaşması 1913 Haziran ayında imzalanmıştı.

³⁹⁰ Katsiadakis, *Sta Hronia tou Venizelou*, 45-46. İngiltere Yunanistan'ı ikna etmek için farklı planlar geliştirmiştir. 17 Ekim 1915'te İngiltere Yunanistan'a Kıbrıs'ı teklif etmiş ancak teklifi kabul edilmemiştir. Pallis, *Yunanlıların Anadolu*, 36.

³⁹¹ Yorgos Mavrogordatos, *1915 Ethnikos Dihasmos*, Athina: Ekdoseis Pataki, 2015, 14.

³⁹² Gürel, *Tarihsel Boyutları İçinde*, 34.; Dalby, *Eleftherios Venizelos*, 70.

hükmeden 'Büyük Güçler'le yakın ilişkisini daim kılmadığı müddetçe asla gelişemez, hatta özgür ve bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdüremezdi” ifadeleri ile bundan sonra uygulayacağı dış politikanın da sinyallerini açıkça vermiştir.³⁹³

Ülkedeki karışıklığı sonlandırmak için 1916 Aralık ayında seçimlere gidilmiş ancak Venizelos ve yandaşları kralın anayasal hakları çiğnediği düşüncesi ile seçimlerini protesto etmiştir. Venizelos, bu boykot nedeniyle seçim sonuçlarının geçersiz olduğunu ilan etmiş ve *Lazarus Meclisi* (*βουλή των Λαζάρων*) adı verilen meclisi tekrar iş başına getirmiştir.³⁹⁴ Yunanistan’da bu kaos ortamında ardı ardına hükümetler kurulmuş ve bir denge politikası yürütmeye çalışılmıştır.

Bu dönemde Selanik’te bulunan Venizelos Hükümeti Merkezi Güçlere yani İttifak Devletlerine karşı savaş ilan etmiştir. İtilaf Devletleri ise Atina devleti yönetiminde olan Pire’yi ve Atina’yı işgal etmiştir. Bu sırada Yunan askerleri arasında çarpışmalar sert geçmiş ve iki tarafta önemli sayıda yaralı ve kayıplar vermiştir. Aynı dönemde antivenizelistlerin çok fanatik olanları Metaksas önderliğinde düzenlenen ordu birliklerinde saklanmıştır.³⁹⁵ Bu dönemin iç siyasetini bir iç savaşa benzetmek mümkündür.

Venizelos’un girişimleri ile iki büyük devlet -İngiltere ve Fransa- Yunanistan’ın yanında olmak konusunda kararlı bir politika izlemişlerdir.³⁹⁶ Zaten İngiltere savaşın başından itibaren Yunanistan’ı, yanında savaşa sokmak istemiş, Batı Anadolu kıyılarında önemli toprak tekliflerinde bulunmuştur. En başından beri Yunan topraklarını genişletmeyi ve Yunanistan’ı Akdeniz’de önemli bir devlet haline getirmeyi amaçlayan Venizelos, Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla toprak genişletme düşüncesini kaçırılmaması gereken bir fırsat olarak görmüştür.³⁹⁷ Balkan Savaşları’nın başarısı Venizelos’un Megali İdea politikasını güçlendirmiş, Girit’i topraklarına katan Yunanistan Anadolu’ya yönelmiştir. Venizelos toprakların genişlemesi durumunda ülkenin daha çok insan gücüne ve ekonomik kaynaklara sahip olacağı, bu durumun ekonomik gelişmeyi beraberinde getireceği ve zamanla Yunanistan’ın Akdeniz’de güçlü bir devlet haline gelmesinin mümkün olacağı düşüncesini taşımıştır.³⁹⁸

³⁹³ Dalby, *Eleftherios Venizelos*, 73; Svoronos, *Çağdaş Hellen Tarihine Bakış*, 89, Kılıçoğlu, “Yunanistan’da Ulusal Bölünme”, 358.

³⁹⁴ Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, 113, 116, 117.

³⁹⁵ Katsiadakis, *Sta Hronia tou Venizelou*, 47.

³⁹⁶ Gürel, *Tarihsel Boyutları İçinde*, 33-34.

³⁹⁷ Smith, *Yunan Düşü*, 59,62.

³⁹⁸ Kılıçoğlu, *Yunanistan’da Ulusal Bölünme*, 351-352.

Kurulduğu tarihten itibaren İngiltere'ye yakın bir politika izleyen Yunanistan ise özellikle Balkan Savaşları'ndan itibaren daha belirgin bir şekilde İngiltere'yle yakınlaşmıştır. Yunanistan'da ticari etkiye sahip olan İngiltere'nin savaşı kazanacağına, Doğu Akdeniz'deki İngiliz ve Yunan çıkarlarının aynı olduğuna tüm gücüyle inanmış, İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa girmek konusunda ısrarcı olmuştur. Batı Anadolu kıyılarını elde etmek ve burada yaşayan Rumları “kurtarmak” için Kavala ve çevresini elden çıkarmayı dahi göze almıştır. Venizelos'un Kavala'yı elden çıkarma teklifini kabul etmesi, Kral yanlıları tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştır. Ancak Venizelos, Kavala ve çevresinde 30 bin Yunan ve iki bin km'lik toprağın elde çıkarılmasına karşılık Anadolu'da 800 bin Rumun anavatana dahil edilmesini sağlayacağından bu durumu kayıp olarak görmemiştir.³⁹⁹

2.2.2. Savaş Yıllarında Karadeniz Rumları

Bu ortamda milliyetçilik akımı ve meşrutiyet gibi gelişmelerden etkilenen Osmanlı Devleti içinde yaşayan diğer Gayrimüslimler gibi Rumlar da Osmanlı Devleti'nden ayrılma ve bağımsızlık düşüncelerine her geçen gün daha sıcak bakmaya başlamıştır. Böylelikle Rumlar arasında Yunanistan'a bağlanma düşüncesi gündeme gelmeye başlamıştır. Karadeniz Rumları Osmanlı Devleti'ndeki gelişmelerden doğrudan etkilendiği gibi, Yunanistan'daki gelişmeleri de yakından takip etmiştir.

Öte yandan Karadeniz Rumları için bağımsızlık düşüncesi, Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile hızlanarak farklı bir boyut kazanmıştır. Yerasimos bu görüşü “*Siyasi bir eylemin mümkün olduğu fikri 1908 Jön Türk Devrim'inden sonra doğacak, 1912 Balkan Savaşı'yla gelişecek ve 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla siyaset gündemine girmiştir*” sözleriyle ifade etmiştir.⁴⁰⁰ Karadeniz Rumları arasında bağımsızlık düşüncesinin oluşmasında ve gelişmesinde bölgede görev yapan dini liderler büyük rol oynamıştır. Amasya Metropolitisi Germanos, Yunan Devletinin sınırlarının Balkanlarda yeni kurulan devletlerle Osmanlı içinde yaşayan Rumları içine alacak kadar genişletilmesini savunurken, Trabzon Metropolitisi Hrisanthos ise Ortodoks Patrikliği çatısı altında Bizans'ın tekrar kurulmasının sağlanmasını istemiştir. Dini liderlerin önderliği ile Karadeniz Rumları bağımsız devlet düşüncesine

³⁹⁹ Smith, *Yunan Düşü*, 62-64,82-84; Dalby, *Eleftherios Venizelos*, 78,80. Müttefik devletler Yunanistan'ın Anadolu'daki toprak kazanması halinde Kavala ve çevresinin orantılı olarak Bulgaristan'a vermesi koşulunu Bulgaristan'a bildirmiş ve Bulgaristan'a güvence vermişlerdir. Venizelos bu düşüncüyü desteklemiş ancak kendisinden sonra gelen Gounaris hükümetinin bu düşünceye karşı çıkması ile Kavala teklifi askıya alınmıştır. 13 Haziran genel seçimlerini tekrar Venizelos'un kazanması bu politikaya tekrar sıcak bakılmasına neden olmuştur. Smith, *Yunan Düşü*, 82, 85.

⁴⁰⁰ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 349.

kapılmıştır.⁴⁰¹ Dolayısıyla bu bölgedeki itici güç din olmuş ve dini liderler ciddi birer siyasetçi rolü üstlenmişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı esnasında özellikle Rusya'nın Karadeniz bölgesindeki işgali, Karadeniz Rumlarının Osmanlı'dan ayrılma düşüncesini güçlendiren ve hızlandıran en önemli etken olmuştur. 1916 kışında Rus birlikleri Batum'dan Trabzon'a, ve Kars'tan Gümüşhane'ye kadar olan Karadeniz topraklarını kontrol altına almıştır.⁴⁰² Rusların Trabzon şehrine girmesiyle bölgenin yönetim yetkisi, aslen Rum olan Trabzon Metropolit Hrisanthos'a verilmiştir.⁴⁰³ Vali Cemal Azmi Bey yönetimi 16 Nisan 1916 tarihinde Trabzon'ın idaresini geçici Rum Yönetimine'ne teslim etmiştir.⁴⁰⁴ Bu sırada Pontus temsilcileri Konstantinidis ve Oeconomos tarafından 10 Temmuz 1920'de Barış Konferansı'na Sunulan Memorandum Belgesinde “*Bu memleketi Rumlardan aldık, şimdi de Rumlara iade ediyoruz*” ifadesini kullandığı bilgisi yer almıştır.⁴⁰⁵ Diğer taraftan Hrisanthos'un anılarında belirttiğine göre bölgede değişen yönetim sonucunda buradan göç etmek zorunda kalan Türklerin ise, “*Metropolit vatan sana emanet (Μετροπολίτ βατάν σανά εμανέτ)*” şeklinde ifadelerde bulunduğu ve Rus yönetimindense Rum idaresine daha sıcak baktıkları iddia edilmiştir.⁴⁰⁶ Hrisanthos'un bu aktarımı taraflı bir yaklaşım olmakla birlikte bölgedeki Rum kültürel mirasını Türklerin de kabul ettiğini ispatlamaya çalışması açısından ilginçtir.

Vali Cemal Azmi Bey'i gidişinin ardından Hrisanthos Büyük Dük Nikolay Nikolaeviç'i karşılamış ve dini tören düzenlemiştir.⁴⁰⁷ Trabzon'un Rus idaresine geçmesiyle çoğunluğu Rumlardan oluşan yeni bir belediye meclisi kurulmuş ve Trabzon yaklaşık iki yıl geçici Rus Bölgesi olmuştur. Bu süreçte karma mahkemeler kurulmuş ve bölgenin denetimini sağlamak için, jandarma organize edilmiştir. Kurulan geçici hükümet; Birleşmiş Devletler, İtilaf Devletlerin yerel delegeleri, Türk ve Rus yetkililer tarafından tanınmıştır.⁴⁰⁸

Rus birliklerinin Trabzon'a girmesiyle birlikte, Rumları Türk boyunduruğundan kurtulma umutları gerçeklik kazanmaya başlamıştır. Pontus Rumları arasında özerk olmasa bile

⁴⁰¹ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 349-350.

⁴⁰² Andreadis, *Temel Garip Todoron*, 55-57.

⁴⁰³ 5/18 Nisan'da Hrisanthos'a yönetim yetkisinin devr edildiğini yazmıştır. Kifonidos, *Pontiako Zitima*, 28.

⁴⁰⁴ Hrisanthos, *İ Ekklesia Trapezountos*, 763, Rodakis, *İ İstoria tou Pontou*, 217. Hrisanthos, Mayıs 1919'da Paris'te bu dönemden “*özerklik denemeleri*” olarak bahsedecektir. Kifonidos, *Pontiako Zitima*, 28. Şubat 1918 tarihine kadar bölgedeki Rum yönetimi devam etmiştir. Papadopoulos, “*İ Dimokratia tou Pontou (1)*”, 248.

⁴⁰⁵ Benaki Mouseio Arheio Venizelou, Belge No: 173.315.33-4.

⁴⁰⁶ Hrisanthos, *İ Ekklesia Trapezountos*, 765.

⁴⁰⁷ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 360.

⁴⁰⁸ Hrisanthos, *İ Ekklesia Trapezountos*, 763-767.

en azından Rusların koruması altında bir devlet kurulabileceği düşüncesi gündemi meşgul etmeye başlamıştır.⁴⁰⁹ Bu düşünceden hareketle Hrisanthos, Rum çıkarlarını korumak amacıyla Ruslarla iş birliğini sürdürme politikası izlemiştir. Hrisanthos, bu dönemde Pontus Rumları için tek güvenli çözüm olarak Karadeniz'in Rusya'ya ilhakı düşüncesini benimsemiştir. İşgal devam ederken Rusya'da görev yapan Yunan Büyükelçisi Dimitrios Petroupolis ile Pontus Rumlarını bağımsızlığı girişimlerinin güçlü destekçisi Nikolaos Leontidis ile yakın bir iş birliği içinde olmuş ve bu iş birliği Hrisanthos tarafından desteklenmiştir. Bu ortamda Karadeniz Rumları tarafından Trabzon bölgesinin Rusya'ya ilhakına ilişkin bir teklif sunulmuştur. Bu teklifte Karadeniz bölgesinin yerel, dini ve eğitim özerkliğe sahip olması istenmiştir. Ancak bu ilhak planı, Rusya'nın politikasının değişken olması ve Karadeniz'de ABD'nin ekonomik çıkarlarının bu ilhakı baltalaması sebebiyle çok sıcak karşılanmamıştır. İlhak planı Rus yetkililerinin bölgeye yönelmesine yol açmış ancak bu durum kısa sürmüştür.⁴¹⁰ Diğer yandan bu dönemde Rumlar ile Rusların birbirlerini destekleyen politikalar sürdürmüş olması dikkat çekici bir noktadır.

Ayrıca Trabzon'daki Rus işgal dönemini kendi leyhlerine çevirmek isteyen Karadeniz Rumları, Rus askerlerine ait cephaneliklerden ve Rusya'da bulunan Rum topluluklarından silah ve cephane tedarik etmişlerdir.⁴¹¹ Bu yıllarda Karadeniz'deki her bölgede bağımsız gizli örgütlenmeler kendini göstermeye başlamıştır. Rusya'daki Rum topluluklarında da aynı tarz oluşumlar görülmüştür. Bu örgütlenmelerin temel amacı Karadeniz Rumlarına bağımsızlık kazandırmaktır. Bu küçük oluşumlar Yunanistan'a bağlanmayı istemişler ancak koşullar (özellikle coğrafi uzaklık) bunu mümkün kılmamıştır.⁴¹² Ayrıca aynı dönemde Yunanistan'da yaşanan iç karışıklıklar sebebiyle bu ortamda Karadeniz Rumları ile ilgilenebilecek bir Yunan hükümeti bulunmadığı söylenebilir.

Doğu Karadeniz bölgesinde Rus işgali devam ederken, Londra'da ise Osmanlı İmparatorluğu topraklarının paylaşıldığı Sykes-Picot Anlaşması'nın (29 Nisan 1916) görüşmeleri başlamıştır. Bu konuda Rus hükümetinin onayını almak üzere Petrograd'a gidilmiş ve Anadolu'nun Karadeniz kıyısındaki Rus-Türk sınırı konusu gündeme gelmiştir.

⁴⁰⁹ Hristos Andreadis, "O Konstantinos Konstantinidis o Etnikos Sindesmos tou Pontou sto Parisi kai ta Provlimate tis Aneksartias tou Pontou", *Pontiaki Estia*, Teuhos 187, Selanik, İoniou-Augoustou- Semptemvriou 2014, 187. Ayrıca Rumlar, Rus askerlerini "kurtarıcı" olarak görmüş ve Rus Ordusunda görev yapan Ermeniler ise Rumları koruyan bir tutum içinde olmuşlardır. Georganopoulos, 57.

⁴¹⁰ Kifonidos, *Pontiako Zitima*, 30-32.

⁴¹¹ Angtzidis, "To Kivima Aneksartias tou Pontou", 133.

⁴¹² Angtzidis, "To Kivima Aneksartias tou Pontou", 133-134.

Görüşmelerin sonunda Rus-Türk sınır hattı konusunda iki ülkenin kendi arasında uzlaşmasına karar verilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşıldığı anlaşmada Karadeniz sınırı "*Trabzon'un batısında belirlenecek bir nokta*" şeklinde ifade edilmiştir.⁴¹³

Bu dönemin bir diğer önemli gelişmesi de Karadeniz bölgesinde yaşayan Rumlara dair özerk bir yönetim girişimidir. Rus işgal döneminde ilk defa yaşanan ve Hrisanthos önderliğinde gerçekleştirilen "özerk rejim denemesi" Karadeniz Rumları için büyük öneme sahiptir. Söz konusu rejim denemesi Hrisanthos'un istekleriyle örtüşmüş, Müslümanlar ve Rumların özerkliğinin olduğu bir yönetimi öngörmüştür.⁴¹⁴ Gelecekte özerk bir Pontus yönetimine ulaşmak amacıyla Hrisanthos, Trabzon'da Yunan Ticaret Odası kurulmasını ve Trabzon'dan Kafkaslara ihracatın serbest bırakılmasını istemiştir. Rus işgalinin sonuna kadar, Ruslar tarafından mültecilerin ihtiyaçları için Ermenilere, Rumlara ve Müslümanlara yardım eden bir hastane kurulmuş ve aynı ihtiyaçla Rus hükümeti mültecilere bakım için 500 ruble verilmiştir.⁴¹⁵ Ayrıca Trabzon'un Ruslar tarafından işgali sırasında Anadolu'daki ve Karadeniz'in diğer bölgelerindeki Rumlara göre Hrisanthos'un yönetiminde olan Trabzon'daki Rumlar daha az baskı altında kalmıştır.⁴¹⁶ Ayrıca Hrisanthos önderliğinde Rum, Müslüman, Ermeni tüm göçmenlere yardım etmek amacıyla "*Göçmenler Komisyonu (Επιτροπή Προσφύγων/Epitropi Prosfygon)*" kurulmuştur. Bu komisyonun Yunan elçiliklerinden destek alması ve Rusya'daki soydaşlarına da yardım sağlaması amaçlanmıştır.⁴¹⁷

Dolayısıyla Birinci Dünya Savaşı yılları, Karadeniz Rumları açısından ağırlıklı olarak Rusların yardımı ve desteğiyle beslendikleri bir dönem olmuştur. Burada dikkati çeken nokta da Karadeniz Rumlarının Yunanistan'dan ziyade, bölgesel yakınlıktan dolayı, kuruluş yıllarında da Yunanistan'ın yanında bulunan Rusya'dan ciddi bir yardım görmesidir. Öyle ki bu durumun diğer İtilaf Devletlerinin de işine geldiği yorumunu yapmak çok da yanlış olmayacaktır. Özellikle imzalanan gizli anlaşmalarda bile Karadeniz sınırı konusunda Rumların yaşadıkları bölgeler de gözetilmiştir denilebilir.

⁴¹³ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 353-354.

⁴¹⁴ Hrisanthos, *Ī Ekklesia Trapezountos*, 765.

⁴¹⁵ Mitropolit Trapesountos Hrisanthos, *Anaminiseis*, 137.

⁴¹⁶ Rodakis, *Ī Īstoria tou Pontou*, 222.

⁴¹⁷ Hrisanthos, *Anaminiseis*, 137.

2.2.3. Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Pontus Çetelerinin Faaliyetleri ve Yunanistan

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesi hem iç hem de dış siyasette pek çok dengeyi etkilemiştir. Özellikle çok kültürlü bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'nin savaş döneminde karşılaştığı en büyük dezavantaj belki de Gayrimüslim toplulukların İtilaf kuvvetleriyle gerçekleştirdikleri iş birliği olmuştur. Buna ek olarak Osmanlı yönetiminin de birtakım önlemler almış olması şaşırtıcı görülmemelidir.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Osmanlı Devleti seferberlik ilan etmiş ve Müslümanlarla birlikte Gayrimüslimler de askere çağırılmıştır. Yunan araştırmacı İliadis'in belirttiğine göre bu kapsamda 15 ile 60 yaş aralığında bulunan Karadeniz Rumlarının köprü, yol yapımı gibi işlerde çalışmak için seferberliğe katılması istenmiştir.⁴¹⁸

Dikkati çeken bir nokta da seferberlik sırasında oluşturulan çalışma kampları/taburlarının Yunan tarih yazımında, *çalışma taburları* (τάγματα εργασίας), *açlık taburları* (τάγματα πεινάς) *ölüm taburları* (τάγματα θανάτου) ifadeleriyle yer almış olmasıdır.⁴¹⁹ 1915 başlarında Sarıkamış'ta Türk-Rus çarpışmasının Türklerin yenilgisi ile sonuçlanmasının ardından Rumlar askeri alanda çalıştırılmak istenmemiş ve iç kesimlerde bulunan çalışma kamplarına yerleştirilmiştir.⁴²⁰

Benzer Yunan kaynaklarında kıyı kesimlerinden ülkenin iç kesimlerdeki çalışma taburlarına gönderilen Rum gençlerinin bazıları bu taburlara farklı nedenlerden dolayı ulaşamamıştır. 15-35 yaş aralığında olanların Yunanlar tarafından “*açlık ve ölüm kampları*” olarak adlandırılan kamplara gönderildiği, 15-19 ile 35-55 yaş aralığında Rumların Kafkas cephesine savaşmak üzerine nakledildiği, ancak tifo hastalığı kötü tedavisi sonucu öldüğü, çalışma kamplarında bulunan 55 yaşından büyük Rumların ise kötü muamele gördüğü ve “*kurbançlandığı*” iddia edilmektedir.⁴²¹ 15-45 yaş aralığında olan birçok Rum ise Sivas-Van güzergâhındaki yol yapım inşaatında çalıştırılmış, zanaatkâr olan Rumlar ise kendi mesleklerine yönelik işlerde görevlendirilmiştir.⁴²²

⁴¹⁸ Hristos İliadis, *Pontos Genektonia*, Athina: Gordios, 2002, 35, 37.

⁴¹⁹ Benaki Mouseio Arheio Venizelou, Belge No: 173.316.79-6_7; İliadis, *Pontos Genektonia*, 35, 37.

⁴²⁰ Georganopoulos, *Oi Prospatheies ton Ellinon*, 42.

⁴²¹ Benaki Mouseio Arheio Venizelou, Belge No: 173.316.79-6_7.

⁴²² Angtzidis, *Ellines tou Pontou*, 153.

Savaş koşullarında ırkı ve dini ne olursa olsun tüm insanlar zor şartlarda yaşamıştır. Ancak Yunan kaynaklarında ve Yunan anılarında Rumların devamlı olarak perişanlığının anlatılmış olması dikkat çekicidir. Oysa dönemin savaş koşullarında göz önüne alındığında Türk askerleri de benzer koşulları yaşamıştır.⁴²³

Öte yandan silahaltına alınma kararını öğrenir öğrenmez Rumlar ya dağlara çıkmış ya da göç etmiştir. Böylece seferberliğe katılmayı reddeden Anadolu Rumları için 1914 Mayıs'ından itibaren yeni bir göç dönemi başlamıştır.⁴²⁴ Yaklaşık 300 binin üzerinde Anadolu Rumu Yunanistan'a gitmiştir.⁴²⁵ Diğer yandan Yunanistan'da 1917 yılında, mülteci ve askerin bakım ve tedavisini üstlenmek amacıyla kurulan Yunan Bakım Bakanlığı (Υπουργείο Περιθάλψεως) Güney Rusya ve Kafkasya'dan göç eden Rumlar için en büyük sorunun yiyecek sıkıntısı olduğunu tespit etmiş ve Kardeniz bölgesinde bulunan Rum nüfusa yardım etmek için 5 milyon drahmi yardım yapılmasını istemiştir. Karadeniz bölgesi yardım komisyonunda çalışmak üzere Yunan edebiyatının ünlü ismi Nikos Kazancakis⁴²⁶, Polemarhakis ve Zervas görevlendirilmiştir. Kazancakis'in Venizelos'a gönderdiği telgraflarda Pontus bölgesinden göç eden 500 bin Rumun Rusya'da olduğu ve Rusya'da bulunan Rumların ne Yunanistan'a ne de Pontus'a geri dönebildiklerini bildirilmiştir. Ayrıca sorunun çözülmesi için Yunan Devleti'nin ya da Müttefik Devletlerin Pontus'u işgal etmesi gerektiğini söylemiştir. Yunanistan'a gitmeyi bekleyen göçmenlerin Batum ve Novorosisk limanlarında beklediğini de ifade etmiştir.⁴²⁷

Anadolu'da kalan Rumlar ise saklanmış ya da dağlara çıkmıştır.⁴²⁸ Bu da aslında savaş esnasında Osmanlı yönetiminin mücadele edeceği bir başka sorunu doğurmuştur. Dağlara çıkan Rumlar çetecilik faaliyetlerine girişmiştir. İlk Pontus cemiyetinin İnebolu'da kurulması ile örgütlenmenin öneminin daha erken farkına varan Batı Karadeniz Rumları çetecilik faaliyetlerinde de diğer bölgelerde bulunan Karadeniz Rumlarına göre daha hızlı örgütlenmişlerdir.⁴²⁹ Diğer yandan 19. yüzyılın sonlarında Balkanlardaki Yunan çetecilerinin

⁴²³ İliadis'in Rum anılarına yer verdiği Pontos Genektonia (Pontus Soykırımı) isimli kitap Rumların perişanlığı, Türklerin barbarlığı, diğer devletlerin onları yarı yolda bırakmalarına yer vermiş, devamlı olarak acı çeken Rumlar imajı yaratmaya çalışmıştır. Kara Kitap, Fotiadis'in tüm yazıları ve bazı diğer Yunan yazarlarda bu algıya yer vermiştir.

⁴²⁴ Yunan tarih yazımında “διωξη/kovma” kelimesi olarak da karşımıza çıkmaktadır.

⁴²⁵ *Benaki Mouseio Arheio Venizelou, Belge No: 173.316.79-3.*

⁴²⁶ Venizelos gibi Kazancakis de Girit'lidir.

⁴²⁷ Vlasıs, *Ellines tou Pontou*, 153; *Benaki Mouseio Arheio Venizelou, Belge No: 173.022.132-1; 173.022.132-2.* Kazancakis Venizelos'a gönderdiği bir telgrafta Kafkaslardan Yunanistan'a yerleştirilen 100 bin Rumun durumun ekonomik olarak kötü olduğunu bildirmiştir. *Benaki Mouseio Arheio Venizelou, Belge No: 173.023.042.*

⁴²⁸ Rodakis, *İ İstoria tou Pontou*, 198. Rodakis göç eden Rum sayısını 400 bin olarak vermektedir. Rodakis, *İ İstoria tou Pontou*, 198.

⁴²⁹ Okur, “Pontus Meselesinin”, 25.

faaliyetlerinin de bunda etkili olduğu söylenebilir. Çetecilik kültürü kısa süre içinde Karadeniz Rumları arasında da sıklıkla görülen bir savunma ve hatta saldırı yöntemi halini almıştır.

Yunan kaynaklarda aktarılanlara göre, Batı Karadeniz’de faaliyet gösteren Rum çeteleri Türklerin “*keyfi*” uygulamalarını engelleme amacını taşımış ve hiçbir yerden emir almamıştır.⁴³⁰ Rumların silahlanarak çeteler oluşturmaları zamanla bunlarla mücadele etmek amacı taşıyan Müslüman çetelerin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Rum çete liderleri arasında Vasil Usta ismi öne çıkarken Türk direnişçileri arasında Topal Osman (Osman Ağa)⁴³¹ ismine sıklıkla rastlanır olmuştur.⁴³² Milli duyguların etkisiyle Yunan tarih yazımında Topal Osman hakkında Rum köylerini yakan, bölgedeki Müslüman nüfusun sayısını artırmak için Rumları “katleden”, dolandırıcılık faaliyetlerinde bulunan kısacası hakkında hiç iyi bir ifadeye yer verilemeyen bir Türk çeteci olduğu şeklindeki ifadeler dikkat çekicidir.⁴³³

Yeni kurulmakta olan Pontus çetelerinin önde gelen ismi olan Vasil Usta, 1915 yılında Zara vilayetinden gelmiş ve çetecilik faaliyetlerini örgütleyen kişi olarak adından bahsettirmiştir.⁴³⁴ Vasil Usta kısa sürede Batı Karadeniz çetelerinin adeta şefi ilan edilmiştir. 24 Eylül 1916’da 80 adamıyla hem Türkleri cezalandırma ve hem de Rusları etkilemeyi amaçlayan bir harekât başlatmıştır. Vasil Usta ve çetesi Türk köylerinde insanları öldürüp ve evleri yakmıştır.⁴³⁵ Ardından yanında on kadar adamıyla, Türk hatlarından geçerek, 1916 Haziran sonuna doğru Trabzon’a ulaşmıştır. Trabzon’da karşı-casusluk örgütünün şefi Albay Artatov’la buluşmuş ve 3 Temmuz 1916 tarihinde bir Rus torpido gemisinin Samsun yakınlarındaki Devrent Limanı’na çıkarılması üzerine kendisine Rus hattının gerisinde silahlı çeteler oluşturma görevi verilmiştir. Bölgede gizlenen Vasil Usta, köylerde jandarmalardan kaçanlar olmak üzere 35 kişilik bir birlik kurmuştur. Kısa bir süre Rus torpido gemisinin Rumları Trabzon’a götürmek üzere gelmesiyle Türk güçleriyle bir çatışma yaşanmıştır. Bu

⁴³⁰ Papadopoulos, “*İ Dimokratia tou Pontou- Skepseis kai Simperasmata yia tin Ekseliksi tis (1)*”, 246.

⁴³¹ Topal Osman (Osman Ağa):1883 Giresun doğumlu olan Topal Osman Balkan Savaşı katılmış ve savaşta yaralanarak “topal” lakabını almıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Rumları sürgün etmek amacıyla çetelere katılmıştır. *1922-1922 100 Hronia Apo tin Mikra Asiatiki Katastrofi*, Dimos N. İonias Kentro Spoudis kai Anadeiksis Mikroasiatikou Politismou (KE.MI.PO), Nea Ionia, 2022, 243. Topal Osman, Birinci Dünya Savaşı’nın ardından Giresun’a dönünce belediye Başkanı görevine getirilmiştir. Daha sonra Giresun Mudafaa-i Hukuk başkanlığına seçilmiştir. Mustafa Kemal Paşa tarafından muhafız komutanlığının oluşturmaya katkı sağlamıştır. Giresun’da gönüllülerden oluşan bir alay kurmuştur. Sakarya Savaşı’na katılmıştır. Mesut Çapa, *Pontus Meselesi*, Serander Yayınları, Trabzon, 2001, 109.

⁴³² Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 356.

⁴³³ Fotiadis, *Pontos Rumlarına Yönelik*, 183-185; Pelagidis, *Mikrasiatikos kai Pontiakos*, 211; *1922-1922 100 Hronia Apo*, 243.

⁴³⁴ Fotiadis, *Pontos Rumlarına Yönelik*, 165.

⁴³⁵ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 354-356.

dönemde Rumlar hemen yapılacak bir müdahaleden, Ruslar ise uzun dönemde Türk orduların oyalanmasından yana olması sonucu iki topluluk arasında görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır.⁴³⁶

Öte yandan bağımsız Pontus devleti oluşturma amacıyla yürütülen çete faaliyetlerini Patrikhane'nin yanı sıra, Trabzon ve diğer metropolitler ile Yunanistan bazen gizlice bazen de açıktan açığa desteklemişlerdir.⁴³⁷ Amasya Metropolitisi Germanos Karavengelis'in emriyle din adamları bölge halkının çetelere katılması konusunda dini ve siyasi propagandalar yapmışlardır.⁴³⁸ Ayrıca Rum çeteleri savaş sırasında Ruslar tarafından büyük ölçüde teşkilatlandırılmış ve silahlandırılmışlardır. Bölgede bulunan Rus gemilerinde Rum çete üyelerine 10-15 günlük silah ve bomba eğitimi verilmiş ve tekrar Samsun sahillerine bırakılmışlardır.⁴³⁹ Dolayısıyla Karadeniz Rum çeteleri, Yunanistan ve Patrikhaneden ziyade daha çok Ruslar tarafından himaye edilmiştir.

Bu gelişmelerle birlikte Rus askerlerinden binlerce silah tedarik eden Vasil Usta özellikle yakın köylerden kaçan Rumları bir araya getirmiştir. 1916 Ağustos ayında Amasya/Aytepe'de çatışmalar başlamış ve büyük can kayıpları yaşanmıştır. 14 aydan fazla süren çatışmalar sırasında Rum çeteciler yiyecek tedariki konusunda büyük zorluklar yaşamıştır.⁴⁴⁰ Türklerin saldırıları Ayitepe'de başarılı olmamış ancak diğer bölgelerde başarılar kazanmış, bazı bölgelerdeki çeteler iç bölgelere çekilmiştir. Türkler güvenliklerinin sağlanması, Rumlar ise kendilerine yiyecek verilmesi koşuluyla anlaşmayı kabul etmiştir.⁴⁴¹

Vasil Usta dışında öne çıkan bir diğer isim olan Çimenli Dimitris (Dimitrios Haralambidis),⁴⁴² Samsun ve çevresinde Ruslara istihbarat sağlamış ve Ruslar tarafından Samsun "merkez kumandanı" olarak tayin edilmiştir. Ruslar Temmuz 1917'ye kadar Rum çetelerine yaklaşık 5 bin silah göndermiştir. Ayrıca Çimenli Dimitris'nin oğlu Haralambos Haralambidis, Trabzon'dan Samsun'daki çetelere emirler göndermiştir. Ruslara tam güvenmeyen Vasil Usta ise Ermenilerle de iletişim içinde olmuştur. Samsun'da da Kara İlya çetesi ayaklanma faaliyetlerinde bulunmuştur. Osmanlı hükümeti çetelere müdahale edebilmek

⁴³⁶ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 354.

⁴³⁷ TİTE Arşivi, K23/G10/B10, 24.06.1335.

⁴³⁸ Duman, *Emperyal Bir Araç*, 86.

⁴³⁹ Duman, *Emperyal Bir Araç*, 87.

⁴⁴⁰ Thomas Aleksiadis, *İ Pafta tou Pontou İstoria, Ekklesia, Ethniki Agones*, Diadaktroki Diatirivi (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Aristoteliou Panepistimiou Thessalonikis, 2012, 148.

⁴⁴¹ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 358.

⁴⁴² Samsun yerlisi olan Dimitrios Haralambidis ise Pontus çetelerine finansman ve silah desteği sağlamıştır. Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 354-356.

amacıyla takip müfrezeleri oluşturmuş ve bölgedeki Türk ahaliye çete saldırılarına karşı silah ve cephane verilmiştir.⁴⁴³

Savaş döneminde Pontus çetelerinin Türkleri zayıflatmayı, Türk ordusunu meşgul ederek düşman devletlere dolaylı destek sağlamayı ve bölgedeki Rum varlığını ispatlamayı hedeflediğini söylemek mümkündür.⁴⁴⁴ Yunanistan'ın ise bu dönemde çeteleri desteklemenin yanı sıra Karadeniz Bölgesi'nde Rum nüfusunu arttırma politikası izlediği görülmektedir. Bu amaçla Yunan Başbakanı Venizelos'un, 1916 yılında Kars ve Sohum'dan 200 bin civarında Rum'un Karadeniz sahillerine göç ettirilmesi için talimat vermesi dikkati çekmektedir.⁴⁴⁵ Başka bir deyişle savaş döneminde Yunanistan demografik yapıyla oynayarak haklılık kazanmaya çalışırken, Ruslar da silah, askeri eğitim ve cephane konularında Karadeniz Rumlarını adeta donatmıştır.

2.2.4. Sevk ve İskân Kanunu Çerçevesinde Karadeniz Rumları

Osmanlı Devleti'nin toplum yapısındaki çeşitlilik 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren, dünyada yaşanan siyasi gelişmeler ve ortaya çıkan ideolojiler kapsamında birtakım dezavantajlara sebep olmuştur. Bunun öncelikli nedeni, milli kimlik açısından ortak ve bağlayıcı bir dinamik yuaratılmasındaki zorluk olmuştur. Özellikle din ve dil çerçevesinde bakıldığında bir toplum içinde yaşayan toplulukların birbirine bağlanmasında bu iki etkenin oldukça başat rol oynadığı söylenebilir. Diğer taraftan dış etkenler ve müdahaleler de oldukça önemlidir. Osmanlı toplum yapısında farklı dinden çok fazla grubun yaşıyor olması da Osmanlı yönetiminin özellikle milliyetçilik ve liberalizm kapsamında bocalama yaşamasına neden olmuş, bu durum isyan, ayaklanma ve bağımsızlık isteğini güçlendirmiştir. Dolayısıyla Gayrimüslim topluluklar dışarıdan etkiye açık ve ayrılıkçı bir tutum sergilemişlerdir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında da durum bu şekilde seyretmiştir.

Savaş ortamında Osmanlı Devleti'nin elini zayıflatan en önemli konulardan biri de Gayrimüslimlerin “düşman” kuvvetleriyle giriştikleri iş birliği olmuştur. Bu bağlamda yalnızca Ermeniler değil Rumların da özellikle Ruslarla giriştikleri askeri faaliyetleri, Osmanlı yönetiminin bu savaş ortamında bazı önlemler almasını zorunlu kılmıştır. 27 Mayıs 1915 tarihinde dönemin Dahiliye Nazırı Talat Bey tarafından hazırlanan ve daha sonra hızlı bir

⁴⁴³ Duman, *Emperyal Bir Araç*, 87,89, 90-91, 126, 136-138. 19 Haziran 1916'da bu kanun yürürlüğe konmuştur. Duman, *Emperyal Bir Araç* 136.

⁴⁴⁴ Sarıay, vd., *Pontus Meselesi*, 6-7

⁴⁴⁵ TİTE Arşivi, K19/G10/B10, 06.02.1336.

şekilde uygulanmaya başlayan Sevk ve İskân Kanunu da bunlardan biridir. Bu kanun savaş ortamının bir gerekliliği olarak hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur.⁴⁴⁶

Karadeniz Rumlarının Türklere karşı gerçekleştirdikleri ayaklanmalar ve çetecilik faaliyetleri Birinci Dünya Savaşı yıllarında yükselişe geçmiştir. Rum çetelerinin yarattığı karmaşaya ve gerilla hareketine karşı etkili bir askeri taktik olan yer değiştirme yöntemi ile cevap verilmiştir. Bu karar daha sonra sevk ve iskân kanunu olarak değiştirilmiştir.⁴⁴⁷

Ruslar tarafından cesaretlendirilmiş olan Ermeniler Türk köylerine saldırmış, bu durumdan güç alan Karadeniz Rumları da isyan etmiş ve birçoğu, Trabzon'u işgal eden Rus Ordusu'na katılmıştır. Bazı Ermeni ve Rum askerler çetecilik ile Türklere karşı casusluk ve sabotaj faaliyetlerine katılmıştır. Bölgede jandarma sayısının azlığı nedeniyle asker kaçaklarını yakalamak güçleşmiştir.⁴⁴⁸ Devletin bekası ve emniyetinin sağlanması amacıyla Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın Dahiliye Nazırı Talat Paşa'ya yazdığı bir yazı ile başladığı öne sürülen,⁴⁴⁹ Rusların Kafkaslarda yaşayan Müslümanlara yönelik olumsuz uygulamalara ve Osmanlı ülkesinde yaşayan Gayrimüslimlerin İtilaf Devletleri ile yakın temasta olmalarına karşılık Osmanlı Devleti de "Sevk ve İskân Kanunu"nu yürürlüğe koymuştur.⁴⁵⁰

Bu sebeplerle Osmanlı Hükümeti, ilk olarak 24 Nisan 1915 tarihinde tüm vilayet ve mutasarrıflıklara gönderdiği bir genelge ile düşmana destek verebilecek stratejik yerlerde bulunan Gayrimüslimlerin başka bölgelere gönderilmesini öngören bir karar almıştır.⁴⁵¹ Diğer yandan Osmanlı yönetimine karşı başlayan isyanların yayılma eğilimi göstermesi, Osmanlı hükümeti tarafından başka tedbirler alınmasını zorunlu hale getirmiştir. İlk tedbir, isyanın teorisyenleri olan komite liderlerinin tutuklanmaları ve faaliyetlerine son vermesi olmuştur.⁴⁵²

Bir ay sonra savaş sırasında Osmanlı Hükümeti'ne karşı isyan edenlere karşı önlem alma yetkisi veren Sevk ve İskân Kanunu⁴⁵³ 27 Mayıs 1915 (14 Mayıs 1331) tarihinde

⁴⁴⁶ Kemal Çiçek, *Ermenilerin Zorunlu Göçü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2005, 2,7.

⁴⁴⁷ Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, Çev. Fatma Sarıkaya, Ankara: TTK, 2014, 327.

⁴⁴⁸ Salahi Sonyel, *Osmanlı Ermenileri Büyük Güçler Diplomasinin Kurbanları*, Remzi Kitabevi, Eylül, 2009, 363-364. Sevk ve İskân Kanunu Kanunu çıkarılması kararı Ermeni isyanından sonra alınmıştır.

⁴⁴⁹ Yusuf Halaçoğlu, *Ermeni Tehciri*, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı, 2007, 66.

⁴⁵⁰ Azmi Süslü, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1990, 109.

⁴⁵¹ Süslü, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, 78-79.

⁴⁵² Karar ilk olarak İstanbul'da uygulamaya konulmuş ve 235 komite ileri geleni Ayaş ve Çankırı'ya gönderilmiştir. Detaylı bilgi için bk. *Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri*, 39.

⁴⁵³ Kanun tam adı "*Vakt-ı Seferde İcrâât-ı Hükümete Karşı Gelenler İçin Cihet-i Askeriyece İttihaz Olunacak Tedâbir Hakkında Kanun-ı Muvakkat*" (Sefer Zamanında Hükümetin İcraatına Karşı Gelenler İçin Ordu Tarafından Alınacak Önlemler Hakkında Geçici Kanun) olarak geçmektedir. Süslü, *Ermeniler ve 1915*, 110; Çiçek, *Ermenilerin Zorunlu*, 44; Babiniotis, *Leksiko tis Neas*, 1120.

onaylanmıştır. Orijinal karar metninde tehcir kelimesi kullanılmamış, “*diğer mahallelere sevk ve iskân*” ifadeleri kullanılmıştır.⁴⁵⁴ Ancak kanunda herhangi bir zümre ya da etnik grup belirtilmemiştir. Bu kanun gereğince Osmanlı Devleti’ne karşı casusluk ve ihanette bulunanların tek tek veya topluca savaş alanlarından uzak yerlere gönderilmesi karara bağlanmıştır.⁴⁵⁵ Böylece Ermeniler ve Rumlar stratejik yerlerden/sahillerden uzaklaştırılmış ve iç kesimlere doğru gönderilmiştir.⁴⁵⁶ Bu kanunun bir diğer önemli özelliği de işbirlikçilerin Osmanlı sınırları içinde sevk ve iskân edilmesini öngörmesidir. Başka bir deyişle bu kişiler ya da gruplar sınır dışı edilmemiştir. Dolayısıyla mevcut dönemde kendi isteği ile Yunanistan’a ya da başka ülkelere giden Gayrimüslimler bu kanun dışında kendi istekleri ile gönüllü olarak göç etmişlerdir.

Asayiş bozanların iç kesimlere gönderilmesi, Ermeni ve Rumların bölgeden uzaklaştırılmasına yönelik kanun “sevk” (gönderme, götürme), “iskân” (yurtlandırma), “sürgün” (ceza olarak belli bir yerin dışında veya belli bir yerde oturtulan kimse/ kimsenin sürüldüğü yer), “tehcir” (göç ettirme, göç etmesine sebep olma, sürme), “nakil” (bir yerden alıp başka bir yere iletme, aktarma, taşıma, geçirme, aktarım) kavramlarıyla da ifade edilmiştir. Yunan kaynaklarında ise konu ile ilgili anlatımlarda ağırlıklı olarak “*ξεριζωμός*” (kserizomos/kökünden şiddetle sınır dışı edilme, doğum yerinden zorla uzaklaştırılma) ya da “*δίωξη*” (dioksi/eziyet, işkence) ifadesine yer verildiği görülmektedir.⁴⁵⁷ Esasında bu durum yukarıda da belirtildiği gibi Osmanlı sınırları içinde kalacak şekilde düşmanla iş birliği yapanların başka bölgelere gönderilmesini öngörmektedir. Dolayısıyla özellikle Yunanca eserlerde kullanılan kelimelerde ciddi anlam farklılıkları dikkati çekmektedir. Bu anlam farklılığı kanunun Yunanistan’da anlaşılma ya da anlatılma tekniğindeki zaafiyeti de gözler önüne sermektedir. Oysa ki Osmanlı devleti güvenlik zafiyetini azaltmak ve toprak bütünlüğünü sağlamak adına böyle bir karar almıştır.

⁴⁵⁴ Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1983, 215.

⁴⁵⁵ Süslü, *Ermeniler ve 1915*, 110. Sevk ve İskân karşısında milliyet, din, mezhep ayrımı yapılmamıştır. Bu kanunla Osmanlı Devleti’ne karşı gelen, isyan eden, katliamlar yapan çeteler hedef alınmıştır. Detaylı bilgi için bk. Erol Kürkcüoğlu, *Kurtuluşunun 100.Yılında Erzurum ve Ermeniler* Erzurum: Erzurum Valiliği, 2018, 138. Kanun, savaş sırasında Ermeni, Rum ve Arap kabilelerinin sürgün edilmesi için Osmanlı yönetimi bu kanunu hazırlarken savaş sırasındaki güvenlik endişelerini bertaraf ettirmesinin düşünüldüğünü göstermektedir. Bu kanun çerçevesinde Arabistan’dan Anadolu’ya Vahabi Arapların sürgün edilmesi de Sevk ve İskân Kanunu’nun açıkça genel bir askeri tedbir için verildiğini göstermektedir. Çiçek, *Ermenilerin Zorunlu*, 45-46.

⁴⁵⁶ Nuri Yazıcı, *Millî Mücadele (Canik Sancağı’nda) Pontusçu Faaliyetler (1918-1922)*, Ankara: AÜ Basımevi, 1989, 101,102; Sonyel, *Osmanlı Ermenileri*, 364.

⁴⁵⁷ Çiçek, *Ermenilerin Zorunlu*, 44; Babiniotis, *Leksiko tis Neas*, 1120.

Sevk ve İskân Kanununun hemen ardından 30 Mayıs 1915 tarihinde bir karar mazbatasını ile de göçün kanun ve yönetmelikler çerçevesinde disiplinli ve insani koşullar sağlanarak yapılması öngörülmüştür. Ayrıca göç edenlerin gereksinimlerinin yolda ve vardıkları yerlerde sağlamaya dönük önlemler alınmış, geride kalan mallarının devlet tarafından korunması için komisyonlar kurulmuştur.⁴⁵⁸

Belgelerde görülen ilk yer değiştirme uygulaması 5 Aralık 1915'te Cunda adasına gerçekleşmiştir. İkinci yer değiştirme Antalya, Finike ve Kaş sahillerinde gerçekleşmiştir.⁴⁵⁹ 1915 yılında Trakya ve Marmara, Ayvalık ve Muğla'da yaşayan Rumlar da Anadolu'nun iç kesimlerine nakledilmiştir.⁴⁶⁰

Karadeniz bölgesinde ise ilk yer değiştirme Giresun'da 9 Mart 1916 tarihinde gerçekleşmiş ve Rumlar, 1915'te boşatılmış bir Ermeni köyü olan Birk'e yerleştirmişlerdir.⁴⁶¹ Bu durumdan rahatsız olan ve yer değiştirme hareketine son vermek isteyen Metropolit Germanos, Kafkasya Cephesi Kumandanı Vehip Paşa nezdinde bir girişiminde bulunmuş ancak bundan bir sonuç alamamıştır.

Ermeni ve Rumların güvenli bir şekilde götürülmeleri amaçlanmış olsa da ülke savaş durumundayken bu durumun sağlanmasında bazı aksaklıklar yaşanmıştır. Ayrıca beslenme sıkıntısı, salgın hastalıklar (özellikle tifüs hastalığı çok sayıda ölüme yol açmış), psikolojik etkiler, iklim koşulları ve çete savaşları ölüm sayılarının artmasına yol açmıştır. 1915 yılının şartlarında mümkün olan hemen her tedbiri alarak yapılan bu yer değiştirme esnasında meydana gelen ölümlerden Türkler de etkilenmiş ve ciddi kayıplar yaşanmıştır.⁴⁶² Aynı yıl İstanbul'da bulunan Dahiliye Nazırı Talat Paşa tarafından taşra yöneticilerine gönderilen talimatlarda Gayrimüslim çocukların akrabaları veya cemaatlerine teslim edilmesi kararı ile bazı Türk aileleri Hristiyan çocukları yaşanan sefaletten korumak için evlat edinmiştir.⁴⁶³

Öte yandan Yerasimos, Rumların göç ettirilmesi ile ilgili olarak şu tespitlerde bulunmuştur:⁴⁶⁴

⁴⁵⁸ Çiçek, *Ermenilerin Zorunlu*, 48.

⁴⁵⁹ Duman, *Emperyal Bir Araç*, 143-144.

⁴⁶⁰ Duman, *Emperyal Bir Araç*, 143.

⁴⁶¹ Mustafa Balcıoğlu, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Karadeniz'de Rum Faaliyetleri ve Sivil Tepki", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, s:4, 1999, s.118-119.

⁴⁶² Kürkçüoğlu, *Kurtuluşunun 100.Yılında*, 147; Sonyel, *Osmanlı Ermenileri*, 365; Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 358; Kürkçüoğlu, *Kurtuluşunun 100.Yılında*, 147.

⁴⁶³ Kürkçüoğlu, *Kurtuluşunun 100.Yılında*, 150.

⁴⁶⁴ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 358.

“Rum tehciri, bir yıl önce Ermenilere uygulanandan farklı olarak katliamlara yol açmamıştır ne Rum ne de başka bir kaynak bu konuda herhangi bir iddia öne sürmüştür. Buna karşılık Yunanlı yazarlar sürülenlerin toplam nüfusun üçte birinde fazla olduğunu ve kayıpların da sürülenlerin üçte ikisine ulaştığını ileri sürerek, tehciri, amacı sürülen nüfusu yoksunluk ve hastalıklar yoluyla ortadan kaldırmak olan “kansız bir katliam” olarak nitelendirmektedir.”

Yerasimos’un yukarıda alıntılanan cümleleri, Ermeniler açısından değerlendirildiğinde, yazarın Ermenilere yönelik katliam yapıldığını ifade etmesi dikkat çekicidir. Öte yandan Rumları yer değiştirme faaliyetlerinin bir yıl sonra hareketlilik kazandığını belirtirken, Yunan tarih yazımının bunu, fiziksel şiddetten ziyade açlık ya da hastalıklarla bilinçli bir şekilde yapıldığını iddia ettiğini ve Rumların bu yolla farklı bir katliama maruz kaldığının altını çizildiğini ifade etmektedir.

McCarthy ise Türklerin Rumları Karadeniz sahillerinden İç Anadolu’ya sürmesi hakkında şunları söylemiştir.⁴⁶⁵

“Bu hareketin, Karadeniz’e yapılacak olası bir Hellenik çıkartma sırasında, yöredeki yerli Rumların, Batı Anadolu’nun işgali sırasındakine benzer bir iş birliğine girişmesini önlemek amacıyla yapıldığı söyleniyor. Fakat Hristiyanların sürgünü o zaman olduğu gibi hala o kadar duygularla yüklüdür ki, yerlerinden zorla sökülüp atılanlar hakkındaki gerçekleri öğrenmek güçtür. Yunanlılar, Türklerin (Karadeniz) Pontus yöresinin tüm Rum halkını kadın erkek çocuk demeden, öldürmek üzere Anadolu’nun içlerine sürdüğünü iddia ettiler. Türkler de sadece istilacı Yunan ordusuyla iş birliği yapabilecek yaştaki genç erkekleri veya halen çetelere katılmış veya katılma ihtimali olan eşkıyaları sürdüklerini iddia ettiler.”

Bu iddialar karısında McCarthy; Rumları sürgüne göndererek yok etme iddiasının yanlış olduğunu, yok etme amacı olsaydı sürgüne göndermeye gerek olmadığı değerlendirmesini yapmıştır. Batı Anadolu’da Müslümanlarının ölüm oranının bunu ispat etmeye yeterli olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶⁶

Diğer yandan bu dönemde Trabzon’da Hrisanthos, Türk yetkililerle iyi geçinme politikasını sürdürmüştür. Hrisanthos, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey’le görüşerek silah altına alınan Trabzon Rumlarına sivil görevler verilmesini sağlamış, Trabzon’un Rus işgali döneminin başlamasının ardından ise Karadeniz Rumlarını Rus vatandaşlığına geçmesine yönlendirmiş ve böylece Rumların Sevk ve İskân Kanunundan

⁴⁶⁵ McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, 325-326.

⁴⁶⁶ McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, 329.

etkilenmesini önlemeyi amaçlamıştır.⁴⁶⁷ Bu dönemde Rusya, Karadeniz Rumlarına aylık olarak para göndermiş ve giysi tedariği sağlayarak da destek olmaya çalışmıştır.⁴⁶⁸

İkinci nakil Ocak 1917’de Samsun çevresinden yapılmış ve bölgedeki Karadeniz Rumları iç kesimlere gönderilmiştir.⁴⁶⁹ Amasya Metropoliti Germanos Karavengelis’in çetelerinin ilk örgütlediği yer olan Samsun-Kadıköy’den 4 bin Rum önce Havza’ya, daha sonra Çorum’a yerleştirilmiştir. Ardından Giresun, Bafra, Çarşamba, Ünye ve çevresindeki Rumların da yer değiştirme süreci başlamıştır. Bu bölgelerde yaşayan 30 bin kadar Rum, Ankara’ya gönderilmiş, 1917 yılının Şubat ayına kadar yer değiştirme hareketi devam etmiştir. Daha sonra Rus donanmasının bölgeye gelmesinin ardından Ruslarla iş birliği yapılmasını engellemek amacıyla Temmuz ayında Sinop’ta yaşayan Rumlar ve Ağustos ayında ise Ordulu Rumlar farklı yerlere gönderilmiştir.⁴⁷⁰

1917’de Yunanistan’ın İtilaf Devletleri tarafında yer alarak savaşa katılmasıyla Batı Anadolu sahillerinde oturan bazı Rumlar da Anadolu’nun iç kesimlerine nakledilmiştir.⁴⁷¹ Dolayısıyla Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti tarafından organize edilen nüfus hareketliliği 1917 yılında da devam etmiştir. Ancak kabaca ve genel olarak nüfus hareketliliği olarak adlandırılan bu durum 15 Mayıs 1919’dan sonra (Yunanistan’ın İzmir’e asker çıkarması) aksi bir hal alacak, bu defa Anadolu coğrafyasına ithal edilen Rum nüfus sayesinde bir çok bölgenin demografik yapısıyla oynanmaya başlanacaktır. Bu durumun da uygulayıcısı Yunanistan olacaktır.

2.2.5. Savaş Yıllarında Pontus Kongreleri

Pontus çeteleri isyanlarla istediklerini elde edemeyince bağımsızlık için siyasi örgütlenme yoluna gitmişlerdir. Siyasi örgütlenme amacıyla sık sık Pontus kongreleri düzenlenmiş, bu kongrelerde Karadeniz Rumları ile Yunanlar ve hatta Ermeniler biraraya gelme fırsatı yakalamıştır. Kongrelerin ardından telgraflar ve notalar göndererek bağımsız Pontus devleti kurma düşüncelerine dış destek arayışı içinde bulunmuşlardır. Bu dönemdeki Pontus kongreleri, genel olarak Kafkaslar ve Güney Rusya bölgelerinde organize edilmiştir. Bunun sebebinin savaş sırasında bu bölgelerin güvenli olmasından ve bu bölgede yaşayan Rumların sayıca çok olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Diğer yandan Birinci Dünya

⁴⁶⁷ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 359.

⁴⁶⁸ Duman, *Emperyal Bir Araç*, 88.

⁴⁶⁹ Duman, *Emperyal Bir Araç*, 147.

⁴⁷⁰ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 357.

⁴⁷¹ Duman, *Emperyal Bir Araç*, 143.

Savaşı esnasında Rus desteği de göz önüne alındığında kongrelerin bu coğrafyada toplanmış olması şaşırtıcı değildir. Zira Rusya ‘Pontus’ olarak adlandırılacak olan devletin coğrafyasına oldukça yakındır ve hatta devletin kurulması halinde de en yakın komşusu olacak konumdadır.

Özellikle Rusya coğrafyasında yaşayan Rumların, Yunanların ifadesiyle dış Helenlerin sayısal dağılımına ilişkin bilgiler bir belgede de yer almıştır. Dönemin Yunanistan Dışişleri Bakanı Politis’e yönelik kaleme alınan bir belgede Birinci Dünya savaşı sırasında Odessa’da 25 bin, Kırım’da 60 bin, Mariopoulis’te 100 bin, Taganrog (Taiganion)’da bin, Rostovion 10 bin, Krasnador (Aikaterinodar) ve çevresinde 100 bin, Sohoun’da 40 bin, Tiflis ve çevresinde 200 bin, Batum ve kıyılarında 30 bin Rum nüfus bulunduğu bilgilerine yer verilmiştir. Güney Rusya’da toplam 556 bin Rum nüfus olduğu bildirilmiştir.⁴⁷² Bu rakamlar dahilinde mevcut kongreler açısından bu bölgelerin Rumlar açısından zengin olduğu sonucuna varmak mümkündür.

Savaş esnasında Karadeniz’de Rus askerlerinin varlığı devam ederken Karadeniz Rumlarına yakın bir bölge olan Tiflis’te, 5 Mayıs 1917’de "*Kafkas Yunanları Kongresi*" yapılmıştır.⁴⁷³ Lampsidis’e göre, konferansta Rusya’da yaşayan Rumların; Helenizm, din, eğitim, ekonomi, tarım, kültür konularının görüşüldüğü ve Pontuslu Rumların bağımsızlık istediğine dair bir görüşme yapılmadığı vurgulanmıştır.⁴⁷⁴ Rum okullarının millileştirilmesi, milli matbaasının oluşturulması, Rum gazetelerin yayınlanması ve ileride düzenlenecek kongrelere katılım sağlanması, özerk rejime sahip Rum bölgeleri yaratılması ve Rum ordu gücünün bu amaç doğrultusunda toplanması gibi kararlar alınmıştır.⁴⁷⁵ Kongrede, Pontus’un bağımsızlığına yönelik görüşmelerin yapılmadığı özellikle belirtilmiş olmasına rağmen alınan kararlar incelendiğinde bu yönde adımlar atıldığı görülmektedir. Zira basın yayın ve kültürel konularda planlanan örgütlenmelere ek olarak özerklik konusunun gündeme gelmesi bağımsızlık konusunda atılan ilk adımlardan sayılabilir.

Ayrıca, 1917 yılının Mayıs ayında Ermenilerin ABD’den çeşitli taleplerde bulunması Karadeniz bölgesini de gündeme getirmiştir. Mersin’den Akdeniz’e ve Trabzon’dan Karadeniz’e çıkış talep eden Ermenilerin talepleri arasında Trabzon şehri yer almamıştır. Bu

⁴⁷² Benaki Mouseio Arheio Venizelou, Belge No: 68.9.5.82.25, 68.9.5.82.26.

⁴⁷³ Sarıay, vd., *Pontus Meselesi*, 7-9. Lampsidis, bu konferansın 29 Haziran-10 Temmuz 1917’de Tiflis’te toplandığını belirtmiştir. Lampsidis, “İ Protı Ekdilosı”, 98. Yunanca kaynaklarda “*Kafkas Rumlarının Ulusal Toplantısı*” (*Eθνική Συνέλευση/Ethniki Sinelevsi*) olarak geçmektedir. Agtzidis, “*To Kivima...*”, 169.

⁴⁷⁴ Lampsidis, “İ Protı Ekdilosı”, 98.

⁴⁷⁵ Angtzidis, “*To Kivima Aneksartiasias tou Pontou*”, 135-136.

dönemde Ermenilerin Trabzon konusunda kararsız kaldığı söylendiği gibi, ABD'nin de Osmanlı Devleti'ne karşı tutumunun belirsiz olduğu yorumu yapılabilir. Diğer yandan ABD'nin Osmanlı'ya yönelik mesafeli tavrının ardında yatan neden, bazı Yunan kaynaklarında ordusunun dağılması endişesi ve gıda sıkıntısı ile ilişkilendirilmiştir.⁴⁷⁶ Dolayısıyla tam da Yunanistan'ın Birinci Dünya Savaşı'na dahil olma aşamasında⁴⁷⁷ Ermenilerin Karadeniz bölgesinden taleplerinin dillendirilmesi de dikkate değerdir. Bu bağlamda Yunanistan tarafından desteklenecek olan Rumlara karşı Ermenilerin de ABD desteğini almaya çalıştığı yorumu yapılabilir. Diğer taraftan bu iki unsurun da yani Ermenilerin ve Rumların da birlikte iş birliği yapmaları hatta ortak kültürel ve siyasi toplantılara yönelmeleri de göz ardı edilmemelidir.

Aynı dönemde Yunan iç politikasına bakıldığında ise oldukça çalkantılı bir sürece girildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Başka bir deyişle Karadeniz Rumları bölgesel bir bağımsızlık için siyasi yollara yönelirken ve Ermeniler de harekete geçerken, Yunanistan'da önemli bir değişiklik yaşanmış, Kral Konstantinos tahtan çekilmeye zorlanmış ve Kralın sürgüne gönderilmesiyle tahta oğlu Aleksandros geçmiştir.⁴⁷⁸ Bu değişikliğin ardından Megali İdea'yı savunan Venizelos yeniden Başbakan olmuştur. Haziran 1917'de Yunanistan, Almanya ve Bulgaristan'a karşı savaş ilan etmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan toprak taleplerine katılmıştır. Genel seferberlik ilanı ile Yunanistan 300 bin asker toplamış ve Makedonya Cephesinde İtilaf Devletlerinin işini kolaylaştırmıştır.⁴⁷⁹ Yunanistan'ın savaşa girmesi ve Balkanlarda açtığı cephe ile İtilaf Devletlerine önemli katkı sağladığı söylenebilir.

Yunanistan'ın ve hatta ABD'nin savaşa girmesi ile İtilaf Devletleri güç kazanırken ve Karadeniz'de Rus işgali devam ederken, 29 Haziran 1917-10 Temmuz 1917 tarihleri arasında yeni bir Pontus kongresi toplanmıştır.⁴⁸⁰ Bu kongre Rusya'da bulunan Taganrog'da (Rusya'nın Azak Denizi kenarında bir şehri) "*Panhelenizm Kongresi*" adıyla toplanmıştır. Kongrede, Hellenizm'in karşılaştığı büyük sorunlar görüşülmüş ve "*Milli Konsey*" adında bir konseyin kurulmasına karar verilmiştir. Karadeniz bölgesinde bulunan Türk ordusunun ilerleyişine karşı cephe oluşturmak, Kafkas Rumlarını askeri ve siyasi olarak örgütlemek Milli Konsey'in

⁴⁷⁶ Georganopoulos, *Oi Prospatheies ton Ellinon*, 57.

⁴⁷⁷ Yunanistan 30 Haziran 1917'de İttifak devletlerine savaş ilan etmiş, Eylül 1917'de de fiilen savaşa dahil olmuştur. Kılıçoğlu, "Yunanistan'da Ulusal Bölünme", 358.

⁴⁷⁸ *Eleftheros Tipos*, 23 Temmuz 1917.

⁴⁷⁹ Katsiadakis, *Sta Hronia tou Venizelou*, 47, 48.

⁴⁸⁰ Theologou, P. Panagiotidiou, *En Rossia Ellinismos*, Atina: Tipos Dim. H. Terembela, 1919, 17. Kongre tarihi 19 Haziran/12 Temmuz ile 10/23 Temmuz 1917 tarihleri arasında yapıldığı belirtilmektedir. Georganopoulos, *Oi Prospatheies ton Ellinon*, 76.

görevleri arasında yer almıştır.⁴⁸¹ Panhelenizm Kongresi'nin toplanması düşüncesi ise ilk olarak Batum Rum Cemaati tarafından ortaya atılmış ve konferansa birçok Yunan temsilci katılmıştır. Milli Konsey'in başkanı olarak Vasileios Sifnaios'un seçilmiştir.⁴⁸² Rusya'da bulunan Rum toplulukların birleşmesi, Rum kilisesinin özerklik elde etmesi, Rum okullarının millileştirilmesi ve yeniden düzenlenmesi, bir banka kurulması, mali sorunların çözülmesi, Rusya'da bir Rum gazetesi yayınlanması, Rusya'daki Rumların siyasi konumlarının belirlenmesi, Rusya'da Rum elçiliklerinin açılması gibi konular da görüşülmüştür.⁴⁸³ Aslında Rusya'daki Rumlar bağımsızlık ya da özerk bir devlet kurulmasını dillendirmemiş, din ve eğitim konularında özerklik ve toplumsal hakların yeniden düzenlenmesi gibi hakların verilmesini istemişlerdir.⁴⁸⁴ Zaten bu dönemdeki kongrelerden çıkan genel sonuçların da bu tarz isteklere yöneldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Başka bir deyişle bağımsızlık bir sonraki adım olarak hedeflenirken, öncelik özerklik sağlayacak adımların atılmasına verilmiştir.

Bu esnada Rus gemileri 12 Ağustos 1917'de Ordu'yu bombalamış ve Rus ordusunun kıyılarına çıkması üzerine Ordu'da bulunan Rumlar Trabzon'a kaçarak Hrisanthos'tan Rus askerlerini göndermesini istemişlerdir. Siyasi olarak da hızlıca organize olan Rumlar Mariopoulos'ta "*Yunan Ulusu Demokrasi Partisi*" (*Ελληνων Εθνικών Δημοκρατικών Κόμμα /Ellinikon Ethnikon Dimokratikon Komma*) adında bir parti kurmuşlardır.⁴⁸⁵ 1917 Eylül'ünde ise Moskova'da Milli Konsey'in faaliyetleri başlamış ve bu doğrultuda konsey, Kars ve çevresinin dini özerkliğini elde etmeyi başarmıştır.⁴⁸⁶

1917 Ekim ayı ortalarında ise Atina'da önemli bir Pontus kongresi daha toplanmıştır. Bu kongreye Karadeniz kıyı şehirlerinde yaşayan Rumlar katılım sağlamış ve bölgedeki Rumların tam bağımsız bir devlet kurması konusu açıkça görüşülmüştür.⁴⁸⁷

⁴⁸¹ Angtzidis, "To Kivima Aneksartisias tou Pontou", 137.

⁴⁸² Vlassi Angtzidis, "*Pareukseinos Diaspora: Apo tin Rosiki Autokratia sti Sovietiki Enosi. Diadikasies Prosarmogis kai Apantiksisis (1917-1937)*", (84) *Παρευξείνιος Διασπορά: Από την Ρωσική Αυτοκρατορία στη Σοβιετική Ένωση. Διαδικασίες προσαρμογής και ανάπτυξης (1917-1937)* | Angtzidis Vlassis - Academia.edu/Georganopoulos, *Oi Prospatheies ton Ellinon*, 76. Kongre tarihi 19 Haziran/12 Temmuz ile 10/23 Temmuz 1917 tarihleri arasında yapıldığı belirtilmektedir. Georganopoulos, *Oi Prospatheies ton Ellinon*, 76.

⁴⁸³ Panagiotidiou, *En Rossia Ellinismos*, 18.

⁴⁸⁴ Panagiotidiou, *En Rossia Ellinismos*, 24-25.

⁴⁸⁵ Georganopoulos, *Oi Prospatheies ton Ellinon*, 75.

⁴⁸⁶ Ekim 1917'de Güney Rusya'da bulunan Aikaterionontar'da "*Ulusal Pontus Komisyonu Merkezi*" kurulmuştur. Aynı ay Venizelos ile Marsilya'da başkan seçilen Konstantinidis buluşmuş Venizelos'a Pontus hareketi hakkında bilgi verilmiştir. Angtzidis, "To Kivima Aneksartisias tou Pontou", 170.

⁴⁸⁷ Sarinay, vd., *Pontus Meselesi*, 7-9.

Ayrıca savaş döneminde Pontus Rum Diasporası, Yunanistan'ın Atina, Selanik, Kavala, Volos gibi büyük şehirlerinde de organize olmuştur.⁴⁸⁸ Göçmenlere yardım etmek amacıyla Eylül 1917'de Selanik'te “*Selanik Pontus Birliği*” (Σύνδεσμος Ποντίων της Θεσσαλονίκης/*Syndesmos Pontion tis Thessalonikis*) ve Atina'da “*Atina Pontus Komisyonu*” (Αθήναις Επιτροπεία των Ποντίων/*Athines Epitropeia ton Pontion*) ile “*Kurtarılmamış Rumlar Kurulu*” (Κοινή των Αλυτρώτων Ελλήνων Επιτροπεία/*Koini ton Alitroton Ellinon Epitropeia*) kurulmuştur.⁴⁸⁹

Savaş esnasında Karadeniz Rumlarının en büyük destekçisi olan Rusya'da da artık son noktasına gelen huzursuzluk 1917 yılında bir devrim hareketiyle sonuçlanmıştır. Öte yandan Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusya'da savaşın yarattığı sosyal ve ekonomik sorunlar, ülkede büyük bir gerginliğe neden olmuştur.

St. Petersburg'daki kitlesel işçi gösterileri, çarlık yönetiminin devrilmesine ve bir proleterya rejimin kurulmasına yol açmıştır.⁴⁹⁰ Kasım ayında Rusya'daki Çarlık rejimin çökmesi sonucu Bolşevik yönetim iktidarı ele geçirmiştir.⁴⁹¹ Bu gelişme Pontus Rumlarını özellikle ekonomik yönden etkilemiş, bölgedeki Rumların ticaret faaliyetleri zarar görmüştür.⁴⁹² Bu gelişmelere rağmen, önemli ticari ve nakliye ağlarına sahip olan Güney Rusya bölgesinde yaşayan Rumlar, kırsal nüfusun varlığından yararlanarak ve üreticilerden mal satın alarak Rusya'nın dış ticaretine hakim olmayı başarmış ve Rus sahillerinde Rum ticaret gemileri faaliyet göstermiştir. Ancak yine de Rus hükümetinin imparatorlukta yaşayan Rus olmayan tüm etnik gruplara uyguladığı asimilasyon politikası, Rusya'daki Rumları da etkilemiş, özellikle Rus eğitim sisteminin içine girmeye zorlanmasından rahatsızlık duyulmuştur.⁴⁹³ Bolşevik Devrimi sürecine kadar Yunanistan Rusya'nın çeşitli şehirlerinde yaklaşık 30 konsolosluk

⁴⁸⁸ Kasotakis, Stembilis, *Themata Neoellinikis İstorias*, 10.

⁴⁸⁹ Georganopoulos, *Oi Prospatheies ton Ellinon*, 89. *Kurtarılmamış Rumlar Kurulu*, “*Alitrotos*” (Αλύτρωτος) isimli haftalık bir gazete çıkarmıştır. Aynı zamanda Paris Barış Konferansı'nda istatistikler ve notalarla ulusal konulara destek vermiş ve konferansa temsilciler göndermiştir. Aynı yer.

⁴⁹⁰ Vlasi Angtzidis, “*Pareukseinos Diaspora: Apo tin Rosiki Autokratia sti Sovietiki Enosi. Diadikasies Prosarmogis kai Apantiksis (1917-1937)*”

⁴⁹¹ Rus İhtilali; 8 Mart 1917 Petrograd ayaklanması ile başlamış ve Bolşeviklerin 15 Kasım 1917'de idareye hâkim olmaları ile gerçekleşmiştir. İdare Rusya'da yaşıyan milletlerin eşit olduğunu isterlerse Rusya'dan ayrılıp bağımsız hükümet kurabileceklerini ilan etmiştir. Ermenilerin cumhuriyet kurabilmeleri bu açıklamaya dayanmıştır. Birinci Dünya Savaşı devam ederken Bolşevikler gizli anlaşmaları yayınlamaya başlamıştır. Osmanlı-Rus mütareke anlaşması 17 Aralık 1917'de imzalanmıştır. Gürün, *Ermeni Dosyası*, 232.

⁴⁹² Benaki Mouseio Arheio Venizelou, Belge No: 09-82-30.

⁴⁹³ Vlasi Angtzidis, “*Pareukseinos Diaspora: Apo tin Rosiki Autokratia sti Sovietiki Enosi Diadikasies Prosarmogis kai Apantiksis (1917-1937)*”.

çalıştırmış ancak Rusya'daki rejim değişikliği nedeniyle hem savaştaki cephe faaliyetleri hem de siyasi ilişkiler değişim göstermeye başlamıştır.⁴⁹⁴

Bolşevik Devrimin Osmanlı Rumlarını etkileyen bir diğer sonucu da Osmanlı coğrafyasına yönelen Rus göçleri olmuştur. Özellikle İstanbul'a yönelen nitelikli Rus göçmenler zaman zaman Rumların işlerini ellerinden alma noktasına gelmiştir. Aktarılanlara göre, özellikle Rum hekimler Rusların daha ucuza hasta muayene etmesine tepki göstermişler ve huzursuz olmuşlardır.⁴⁹⁵

Olayın sosyal boyutu bir yana, Rusya'daki rejim değişikliği yalnızca büyük devletleri değil, savaş esnasında Rusya hamiliğinde faaliyetlerde bulunan Karadeniz Rumlarını da etkilemiş hatta bu topluluğun aktif kararlar almasına da neden olmuştur. Hrisanthos, Rumların Batı Karadeniz'e nakledilmesi karşısında bağımsızlık için silahlı ön hazırlık aşamasına geçme kararı almıştır. Bu karar ile Batı Karadeniz'de göç hareketliliği nedeniyle Rusya'da ve Karadeniz'de bulunan Rumların askeri bir güç oluşturmalarını istemiştir. Rus ordusunda görev yapan Yunan/Rum subaylar tarafından oluşturulacak askeri gücün Rus ordusu ile iş birliği yapması ve Trabzon'u aşan hareketler düzenlenmesini öngörmüştür. Yunan diplomat Kaklamonus'un Yunan Hükümeti'nden bu kararı onaylaması istenmiş ve Karadeniz kıyılarında Rusya'nın toprak genişletmesi mümkün olduğundan böyle bir ordunun kurulması halinde Rusya'ya da fayda sağlayabileceği inancı belirtilmiştir.⁴⁹⁶

Rumların bağımsızlık desteği konusunda olumlu beklenti içinde olduğu Ruslar, önceleri Karadeniz kıyılarında Rumların özerklik oluşturmaları düşüncesini destekleyen bir tutum içindeyken, daha sonra Rumların büyük çaplı ayaklanma gerçekleştireceğinden ve Büyük Güçlerin de Rumları desteklemesinden korkmuştur. Bu durum aslında 1917 yılına kadar Karadeniz Rumları üzerinde belirgin bir şekilde hissedilen Rus hamiliğinin güç kaybetmesinden ve Rumların Rusya'nın kontrolünden çıkması korkusundan kaynaklanmıştır denilebilir. Hrisanthos, Nikolaos Leontidis'i Güney Rusya'ya göndererek bölgedeki Rumlar hakkında araştırma ve özerk devlet kurulması yönünde propaganda yapmasını istemiş ancak bu durumun Rus subaylar tarafından fark edilmesi dengeleri değiştirmiştir. Leontidis Ruslar tarafından

⁴⁹⁴ Angtzigis, *Pareukseinos Diaspora*, 111.

⁴⁹⁵ Çağla Derya Tağmat, *Sosyo-Kültürel Boyutlarıyla İstanbul'da Helenizm (1839-1922)*, İstanbul: Libra Yayınevi, 2020, 209.

⁴⁹⁶ Georganopoulos, *Oi Prosatheies ton Ellinon*, 71.

ölümle tehdit edilmiştir.⁴⁹⁷ Rusya'daki devrimin yarattığı yeni koşullar da Trabzon'un özerkliği yönündeki girişimlerin sönmesine yol açmıştır.⁴⁹⁸

Bu gelişmeler ışığında, 1917 yılının sonlarında Karadeniz Rumları siyasi ve askeri olarak örgütlenme faaliyetlerine devam etmiştir. Rum General Ananyos'un başkanlığında Batum'da *Pontus Rum Fırkasını* kurmuşlardır.⁴⁹⁹ *Yunan Demokrasi Fırkası* (*Ελληνικό Δημοκρατικό Κόμμα/Elliniko Dimokratiko Komma*) şeklinde de adlandırılan parti, çeşitli milliyetlerin kendi kendini yönetme ve özerklik oluşturma konusundaki bağımsızlık eğilimleriyle dayanışma içinde olduğunu ifade ederken, aynı zamanda eğitimin özerkliği yoluyla azınlıktaki milliyetlerin haklarına saygı gösterilmesini talep etmiştir. Parti, hükümetlerin tüm ulusların ve özellikle Rumların ulusal ve kültürel sorunları büyük ölçüde çözmelerine izin vereceğini savunmuştur. Rusya'daki iç gelişmelere karşı tavır alan parti, arazi mülkiyetine bir tavan fiyat getirilmesini ve belirlenen sınırı aşanların kamulaştırılmasını talep etmiştir. Ayrıca, medeni hakların genişletilmesiyle kadınlar ve erkekler arasında tam eşitliğinin sağlanması, sosyal meselelerde, sosyal sınıfların, derecelerin, unvanların derhal kaldırılması için çağrıda bulunurken, emek meselesinde devletin işçiler ve işverenleri arasında bir arabulucu olarak hareket etmesi ve çalışma koşullarını kontrol etmesi gerektiği konularını tartışmıştır. Fırka, Rusya'daki Yunan Kilisesi'nin özerkliği, okulların kamulaştırılması ve zorunlu ve parasız eğitimin getirilmesi çağrısında bulunmuştur.⁵⁰⁰

1917 Kasım ayında Tiflis'te Kafkasların dört Hristiyan milleti (Gürcü, Ermeni, Rum ve Rus) tarafından "*Kafkas Ulusal Kongresi*" olarak adlandırılan büyük toplantı icra edilmiştir. Toplantıda dört milletin nüfusları oranında ortak bir ordu oluşturulmasına karar verilmiştir. Buna göre Rumların bu orduya 200 bin kişilik/üç taburlu bir tümen ile katılması planlanmıştır. "*Kafkasların Rum Tümeni*" (*Ελληνικής Μεραρχίας του Καυκάσου/Ellinikis Merarhias toy Kafkasiou*)⁵⁰¹ olarak da adlandırılan ordunun hedefi, Pontus'un işgali ve Türk ordusunun ilerlemesine karşı koymak olarak belirlenmiştir.⁵⁰² Böylece Karadeniz Rumları hem siyasi hem

⁴⁹⁷ Georganopoulos, *Oi Prospatheies ton Ellinon*, 70-71.

⁴⁹⁸ Kifonidos, *Pontiako Zitima*, 30-32.

⁴⁹⁹ Çapa, *Pontus Meselesi*, 55.

⁵⁰⁰ Angtzidis, *Pareukseinos Diaspora*, 106, 107; Vlasi Angtzidis, "*Pareukseinos Diapora: Apo tin Rosiki Autokratia sti Sovietiki Enosi Diadikasies Prosarmogis kai Apantiksis (1917-1937)*".

⁵⁰¹ Türkçe kaynaklarda *Pontus Kafkas Birliği* olarak geçmiştir.

⁵⁰² Angtzidis, "To Kivima Aneksartias tou Pontou", 136. Daha sonra Kafkas Tümeni, 3 bin asker, 4 füze, 16 füze rampası ve 155 at ile envanterini arttırmıştır. Angtzidis, *Ellines tou Pontou*, 172.

de askeri olarak örgütlenmiştir. Aynı dönemde Rus ordusunda ise dört bin Rum görev yapmıştır.⁵⁰³

Bu gelişmelerin ardından Rus yetkilileri, Rus ordusunda ve donanmasında görevli olup da Pontus Kafkas Birliği olarak da adlandırılan bu birliğe katılmak isteyen Karadeniz Rumlarına izin vermiş ve bu birliğe gerekli olan silah ve cephaneyi sağlamıştır. Oluşturulan bu birliğe Rus ordusunda subay olan Rum asıllı Albay Ananias ve Nikiforakis ile Rus Üniversitesinde Profesör olarak görev yapan Spiliotis komuta etmiştir. Bu birlik, Pontus Devleti'nin kurulması amacıyla Trabzon ve çevresine çıkarılmak üzere hazırlanmıştır.⁵⁰⁴ Dolayısıyla, Rumların yalnızca siyasi örgütlenme ve faaliyetlere girişmesi yetersiz görülmüş olacak ki askeri bir seferbelik de başlamıştır denilebilir. Bu askeri seferbelikte de yine Rumlara ek olarak Rus desteği yadsınamaz bir varlık göstermiştir.

1917 yılındaki Pontus kongreleri daha yakından incelendiğinde öncelikle Pontus devleti kurma düşüncesinin ilk hangi kongrede açıkça ifade edildiği konusunda Yunan tarihçileri arasında farklı görüşler mevcut olduğu görülmektedir. Kongre tarihlerine bakıldığında araştırmacıların, kongrelerin 1917 yılında düzenlendiği konusunda hemfikir oldukları söylenebilir. Hristos Andreadis'e göre, Karadeniz Rumlarının bağımsızlık talebi ilk defa resmi olarak Konstantinos Konstantinidis⁵⁰⁵ tarafından Mayıs ayında Tiflis'te toplanan *Pontus Rumları Kongresi*'nde dile getirilmiştir.⁵⁰⁶ Yerasimos ise, bağımsız Pontus devleti kurma düşüncesinin ilk olarak Ekim ayında *Atina Kongresi*'nde ortaya atıldığını ifade etmektedir.⁵⁰⁷ Lampsidis'e göre de; Konstantinidis tarafından Paris'te "*Birleşmiş Pontus Yunan Kongresi*" adı altında Ekim'de "*Küçük Asya Pontus Yunanlarının Türk egemenliğinden resmi ve kamusal olarak ilk bağımsızlığı*" ilan edilmiştir.⁵⁰⁸ Görüldüğü gibi hangi kongrede ilan edildiğine dair

⁵⁰³ Angtzidis, *Ellines tou Pontou*, 171,173.

⁵⁰⁴ Sarıay, vd., *Pontus Meselesi*, 7-8. Sarıay; *Pontus Kafkas Birliği* olarak adlandırılan askeri birliğin Kafkasya'da bulunan Rumlar ile o bölgeye giden Karadeniz Rumlarından oluştuğu ve sayısının 12 bin olduğu bilgisine yer vermektedir. Sarıay, vd., *Pontus Meselesi*, 7-8.

⁵⁰⁵ Konstantinos Konstantinidis (Trabzon 1852- Atina 1930): Giresun belediye başkanının oğlu olan Konstantinidis Pontus'tan Marsilya'ya fındık ihraç ticareti yapmıştır. Rus sınırından Sinop'a kadar bağımsız cumhuriyet yaratılması için Pontus Diasporasını örgütleme çabalarını yürütmüştür. Konstantinidis tarihi ve coğrafi verilerle karşı çıkılan talepleri desteklemiştir. Eğer Müslümanların çoğunun İslâmlaştırılan Yunan soyundan olduğu hesaba katılırsa Rus toprağındaki yüzbinlerce göçmen Yunan nüfusu Müslümanlarla eşit olduğunu savunmuştur. Kendi mali kaynaklarını Pontus'un bağımsızlığı için harcamıştır. Hekimoglou, "Ena Kratos sta Hartia", 58; "Konstantin Konstantinidis", *Pontiaki Estia*, Ed. Panagiotis Papadopoulos, Teuxos 175, Thessaloniki: 2012, 300.

⁵⁰⁶ Lampsidis, "İ Proti Ekdilosı", 104. Fakat Taigani/Taganrog Kongresi'nde (26/6-10/7/1917) ise tekrar kimse Bağımsız Pontus Cumhuriyeti kararlarından söz etmemiş, kongreciler basit ve sadece Rusya'da bulunan Rumların sorunları görüşülmüştür. Aynı yer.

⁵⁰⁷ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 361.

⁵⁰⁸ Lampsidis, "İ Proti Ekdilosı", 111.

görüş ayrılıkları bulunmakta, ancak verilen tüm tarihler 1917 yılını göstermektedir. 1917 yılında Karadeniz Rumları için bağımsızlık düşüncesinin netleştiğini ve açıkça ifade edilmeye başlandığını, bu düşüncenin Karadeniz sınırlarını aştığını ve uluslararası boyutlara ulaştığı söylenebilir. Ayrıca bu kongrelerde öne çıkan isimler ilerleyen yıllarda Karadeniz Rum faaliyetlerinde de öne çıkmaya devam edecektir.

Yunan tarihçiler ve yazarlar arasında diğer bir net olmayan konu ise Pontus Rumlarının düzenlediği kongrelerin toplanma amacı konusudur. Başpapaz Topalidis'e göre, Karadeniz Rumlarının Mayıs 1917'de Tiflis'te ve Temmuz 1917'de Taganrog'de gerçekleştirdikleri iki kongre de Karadeniz bölgesinin bağımsızlığının ilanına yönelik toplanmıştır. Ancak dönemin tanığı olan Pavlidis'e göre bu kongreler Karadeniz Rumlarının herhangi bir yerde özerkliği ya da bağımsızlığı için toplanmamıştır.⁵⁰⁹ Pavlidis, *Birleşmiş Pontus Rumları*” adıyla toplanan kongrenin toplanmasında büyük rol oynayan Konstantinidis'in başkan ilan edildiğini ve kongrenin toplanma amacının “...burada 5 yüzyıldır baskıya maruz kalan Rumları boyunduruktan kurtarmayı ilan etmek” olduğu belirtmiştir.⁵¹⁰ Böylece Pavlidis'e göre Karadeniz Rumlarının bağımsızlık ilanına dair tarih Ekim 1917 olarak kayda geçmiştir. Lampsidis de Pavlidis'le aynı görüşü paylaşarak Karadeniz Rumlarının Türk egemenliğinden ayrılma, resmi ve kamusal olarak bağımsızlığının ilan edildiği görüşünü öne sürmüştür.⁵¹¹ Bu düşünceye karşılık Andreadis, söz konusu kongrede Karadeniz bölgesinde bağımsızlık ilan edildiği görüşüne kuşkuyla yaklaşmıştır.⁵¹² Bu bağlamda farklı yerlerde toplanan bu kongrelerin ve katılımcıların farklı amaçlar taşıdığı şeklinde bir çıkarım yapmak mümkündür. Öte yandan önemli olan bir diğer konu da Karadeniz Rumlarına dair gerçekleştirilen faaliyetlerde bölünmüşlük olmasıdır. Farklı yerlerde farklı isimlerde kongreler toplanması elbette olağandır ancak bu kongreler esnasında katılımcıların farklı görüşleri savunması, bazılarının bağımsızlık, bazılarının özerklik ilanı şeklinde kararları duyurması da bir birlik olmadığına işaret etmektedir. Bunlara ek olarak ortak olan tek nokta 1917 yılında artık Karadeniz bölgesindeki Rum varlığının resmen tanınması için ciddi adımlar atılmaya başlanmış olmasıdır. Bu dönem Birinci Dünya Savaşı'nın halen devam ettiği ve Osmanlı Devleti'nin savaş

⁵⁰⁹ Lampsidis, “İ Protı Ekdilosı”, 99.

⁵¹⁰ Lampsidis, “İ Protı Ekdilosı”, 104.

⁵¹¹ Lampsidis, “İ Protı Ekdilosı”, 111.

⁵¹² Batum Millî Konsey tutanaklarında bu tarihten önce bir bağımsızlık faaliyeti başladığı kaydedilmiş ve bu tarih ise ilk defa resmi olarak Karadeniz Rumlarının özerklik talebini ortaya atıldığı tarih olarak kaydedilmiştir. Lampsidis, “İ Protı Ekdilosı”, 106.

içindeki zafiyetinin belirgin hale geldiği bir dönemdir. Dolayısıyla siyasi ve askeri konjonktürdeki genel durumun belirleyici olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır.

Trabzon’da bulunan Rus görevlilerin Rus Dışişlerine bilgi vermek amacıyla yazdığı bir bildirinin ise Trabzon’daki Rum siyasi hareketinin ilk kaydı olduğu söylenebilir. Rus arşivinden aktarılan bilgilerde, Rumlar arasında İtilaf Devletleri ya da sadece Rusya’nın himayesi altında bir koloni kurma düşüncesi geliştiğine ve en büyük arzularının otonom bir Rum kolonisi kurmak olduğuna yer verilmiştir. Ayrıca Trabzon’da yayımlanan Rum gazetesi *Logos*⁵¹³’un sahibi Nikolaos Leontidis, Metropolit Hrisanthos’un izniyle Güney Rusya ve Saint Petersburg’daki Rum cemaatlerine bir ziyaret gerçekleştirmiştir.⁵¹⁴ Görevi bölgedeki Rumları, Anadolu Rumları için para toplamaya teşvik etmek ve Rusya’nın Anadolu Rumlarına yardım etme gönüllüğünün düzeyini ölçmek olduğu ifade edilmiştir. Diğer yandan Amerikan Konsolosu Jenkins’in Rumlarla çok yakından ilgilendiğini ve Trabzon’da bir liman ve Trabzon-Bayburt-Erzurum rotasında bir demiryolu inşaatı için Amerikalı yatırımcıları bölgeye çekilmesine yönelik düşüncelerinin olduğu ve ilk kredi meblağının 30 milyon olduğu bildirilmiştir.⁵¹⁵ Bu bilgiler ışığında Rumların vatanı olarak görülen Karadeniz bölgesinde yönelik yatırım planlarının yapılması, bağımsızlık konusunda önemli belirteçlerden biri sayılabilir.

Rusya’nın savaştan çekilmesinin ve imzalanan ateşkesin ardından Osmanlı Ordusu bölgedeki yönetimi ele almıştır. Bu gelişmelerin ardından Karadeniz Rumları arasında Pontus’un özerkliği yeniden gündeme gelmiştir. Rusya’da rejimin değişmesi Rusya’ya Pontus ilhakının olmayacağını ve bölgedeki işgal sürecinin devam edeceğini göstermiştir. Bu konu Rus makamlarını Eylül 1917’ye kadar meşgul etmiştir. 1917 yılında Rus Dışişleri Bakanı Neratof işgal edilen bölgelerdeki toprak değişimini reddetmiş ve savaş sona ermiştir. Bu aynı zamanda Pontus’ta özerk Rum devleti oluşturularak ve bu devletin Rusya’ya ilhakını düşüncesini reddettiği anlamına gelmiştir. Savaşın bitiminin ardından Rusya’ya göç eden Rumların geri dönmesi gündeme gelmiştir. Rusya’ya ilhak düşüncesi ile Pontus din, eğitim konularında özeklik kazanma fırsatı yakalarken aynı zamanda ‘Türk tehdidine’ karşı Rus gücünü arkasına

⁵¹³ Haftalık olarak çıkan *Logos* gazetesi Trabzon’da Ekim 1916’dan Ocak 1918’e kadar yayınlanmıştır. Lampsidis, “İ Protı Ekdilosı”, 108.

⁵¹⁴ Fotiadis, *Pontos Rumlarına Yönelik*, 211. Bildiri 16 Temmuz 1917 tarihinde yazılmıştır.

⁵¹⁵ Fotiadis *Pontos Rumlarına Yönelik*, 211.

alma fırsatı yakalamış olacaktı. Ayrıca Rus Devleti'nin sınırlarını genişletmek isteyen Ermeni ve Gürcü komşuları da vardı.⁵¹⁶

Öte yandan 1917 yılında İtilaf Devletleri tarafında savaşa dahil olan Yunanistan'ın 1918 sonbaharında Makedonya cephesinde başarılar elde etmesi İtilaf Devletleri yanında savaşa girme kararının “doğruluğunu” göstermiştir. Venizelos Parlamento'da yaptığı konuşmada savaşa katılma kararının haklılığını ifade etmiş, muhalifleri ve tarafsızları eleştirmiş ve gelecek barış konferansı ile ilgili büyük sözler vererek konuşmasını sonlandırmıştır.⁵¹⁷

“Yunanistan benim ona hiçbir zaman ve hiçbir şey hakkında ulaşamayacak sözler vermediğimi bilir. Yunanistan benim hiçbir zaman sözümü tutmakta başarısız olmadığımı bilir. Bu Dünya Savaşı'nda hakiki bir kutsal ittifakta birleşen demokrasilerin yanında yer alarak... kaybettiğimiz ulusal topraklarımızı geri kazanabiliriz; ulusal onurumuzu yeniden kurtarabiliriz; Barış Konferansı'nda ulusal çıkarlarımızı etkin bir şekilde savunabilir ve ulusal geleceğimizi koruyabiliriz. Biz Kongre'yi düzenleyecek özgür uluslar ailesinin değerli bir üyesi olacağız ve çocuklarımıza geçmiş nesillerin yalnızca hayal edebileceği bir Yunanistan bırakacağız.”

Başbakan Venizelos 1917 ayında Versailles'da Fransa Başbakanı Georges Clemenceau'nun başkanlık ettiği Yüksek Savaş Konseyi'nde Yunanistan'ı temsil etmiş ve Venizelos'un gıda, ordu ve mali destek talebi Konsey tarafından olumlu karşılanmıştır.⁵¹⁸ İtilaf Devletlerinin maddi desteğini alan Venizelos'un bu tarz talepleri 1920 yılının Kasım ayına kadar devam edecek ve Yunanistan'ın ‘Anadolu macerası’ bu devlet için altından kalkılamaz bir maddi külfet yaratacaktır.

Savaşın sonuna doğru cephe açan ve savaşa dahil olan Yunanistan ile Karadeniz Rumları arasında organik bir bağ olmasına rağmen Pontus Devleti konusundaki girişimlerde Yunanistan'ın daha pasif kaldığını söylemek mümkündür. Elbette ki Venizelos savaş esnasında bu konuya fazla eğilememiştir ancak ondan doğan boşluk çok ciddi bir şekilde Ruslar tarafından doldurulmuştur.

Siyasi örgütlenmeler ile Pontus'un bağımsızlığı yönünde kararlar alan ve adım atmak için uygun zamanı bekleyen Karadeniz Rumları, 8 Ocak 1918 tarihinde ABD Başkanı

⁵¹⁶ Georganopoulos, *Oi Prospatheies ton Ellinon*, 72-73.

⁵¹⁷ Konuşmayı Yunanistan henüz fiilen savaşa girmeden, 26 Ağustos 1917 tarihinde yapmıştır. Dalby, *Eleftherios Venizelos*, 77-78.

⁵¹⁸ Dalby, *Eleftherios Venizelos*, 80.

Wilson'un ilkelerinin yayınlaması ile harekete geçmeye karar vermiştir.⁵¹⁹ Wilson ilkelerinde yer alan Türk yönetimi altındaki diğer uluslara özgürlük sağlanmasına dair 12'nci madde, Karadeniz Rumları arasında bağımsızlık umudu yaratmıştır. Zaten İttihatçı hükümetlerin Gayrimüslimlere karşı ekonomik, askeri, dini ve eğitim alanlarındaki uygulamalarından rahatsız olan Rumlar Karadeniz'de özerk bir Pontus Cumhuriyeti kurmaya yönelmişler hatta bu fikir onlar için biraz daha gerçekçilik kazanmaya başlamıştır.⁵²⁰

Öte yandan Karadeniz Rumlarının anılarını aktaran Andreadis, 1918 yılında İngiliz donanmasının Trabzon'a gelerek üç bin denizciyi karaya çıkarmasının Rumlar tarafından sevinçle karşılandığını ve sorun çözülene kadar bölgede kalacaklarına inandıkları İngilizlerin Rusların bıraktığı iki topu imha ederek hemen gitmesinin Rumlar arasında hayal kırıklığı yarattığına yer vermiştir.⁵²¹ Rus askerleri ise 10 Şubat 1918 tarihinde Trabzon ve çevresinden çekilmeye başlamıştır.⁵²² Bu koşullar altında Hrisanthos Rumlara silahlarını teslim etme emrini vermiştir.⁵²³ Rusların bölgeden çekilmesi ve Türklerin bölge yönetimini tekrar ele geçirmesinin ardından Pontusçu faaliyetler daha gizli yürütülmeye çalışılmış, kilise, okul ve cemiyetlerde ise faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir. Özellikle Meclis-i Mebusan'da Trabzon mebus olan Kofidis ve Karadeniz Rumları sorunu için Avrupa'da bulunan Hrisanthos, bağımsız Pontus Devleti için girişimlerine devam etmiştir. Gazeteci Nikos Kapetanidis ise *Epohi* gazetesinde vatan sloganlarına ve Osmanlı yönetiminin ülkeyi yönetemediğine dair yazılar yazmıştır.⁵²⁴

Rusya ile İttifak Devletleri arasında 3 Mart 1918 tarihinde Brest-Litovsk Antlaşması imzalanmıştır.⁵²⁵ Kars, Ardahan, Artvin ve Batum Osmanlı Devleti'ne verilmiştir. Böylece Rus ordusuyla birlikte Kars çevresinden olan Rumlar da Doğu Karadeniz'i terk etmiştir. On binlerce Rum Rusya'daki akrabalarıyla temasa geçerek göç etmiştir.⁵²⁶ Bu tarihten sonra Doğu Karadeniz bölgesinde yaşayan Rumlar Rusya'ya kaçmıştır.⁵²⁷ Yunan Dışişleri Bakanlığı'nın

⁵¹⁹ Rodakis, *İ İstoria tou Pontou*, 287.

⁵²⁰ Fotiatis, *Pontus Rumlarına Yönelik Soykırım*, 43.

⁵²¹ Andreadis, *Temel Garip Todoron*, 69.

⁵²² Hrisanthos, *İ Ekklesia Trabezountos*, 748.

⁵²³ *Biografikai Anaminiseis tou Arhiepiskopou Atinon Hrisanthou tou apo Trapezountos 1881-1949*, Yay.Haz. Georgios Tassoudis, Athina: 1970, 176. Hrisanthos'un kardeşinin oğlu olan Georgios Tassoudis, Hrisanthos'un biyografisini düzenleyerek tekrar bastırmıştır.

⁵²⁴ Andreadis, *Temel Garip Todoron*, 67.

⁵²⁵ Antlaşma, İttifak Devletleri'nin yenilmesiyle daha sonra geçersiz olmuştur. Ermeni Ulusal Meclisi antlaşmayı redderek savaşa devam kararı almıştır. Gürün, *Ermeni Dosyası*, 233,235.

⁵²⁶ Angtızidis, "To Kivima Aneksartisias tou Pontou", 139.

⁵²⁷ Fotiadis, *Pontus Rumlarına Yönelik Soykırım*, 215. Bu göç hareketi Yunan tarih yazımında "eksodos/çıkış" olarak tanımlanmaktadır..

raporuna göre 60 bin Trabzon Rum'undan 23 bini Trabzon'da kalmış, geri kalanı Rusya'ya göç etmiştir.⁵²⁸

Böylelikle Karadeniz topraklarından Rumların göçü bölgenin nüfus verilerinin değişmesine yol açmıştır. Rus askerleri çekildikten sonra Trabzon'un kentli nüfusunun tamamı Rus toprağına taşınmış sadece iç bölgelerde Rumlar kalmıştır.⁵²⁹ Karadeniz Rumları için göç hareketine neden olan antlaşmanın yarattığı durumu Fotiadis, "...*durum en kritik safhaya girmişti*" sözleriyle ifade etmiştir.⁵³⁰ Nihayetinde Karadeniz Rumları, imzalanan antlaşmayla birlikte Rus desteğinden mahrum kalacaklarını hissetmişler ve Osmanlı ülkesinde kalmanın bir anlam ifade etmeyeceğini düşünmüşlerdir. Bu gelişmelerin ardından Rus ordusunda görev yapan Rum askerler tarafından 'Rum nüfusu kurtarma' ve 'Rumları özgürleştirme' hareketi başlamıştır. Silahların bırakılması emrini veren Metropolit Hrisanthos Türk çetelerinin saldırılarından kendilerini korumak için köylülerin tekrar silahlandırılmasını teklif etmiştir. Rus komitesinin iş birliği ile binlerce silah ve cephane Trabzon Kız Mektebi'ne (Parthenagogio'ya) getirilmiştir. Böylece Trabzon'un savunmasını üstlenen bir Yunan bölüğü oluşturulmuş ve bölüğe Rus ordusunda savaşan Rumların yanı sıra Trabzon Rumlarından da katılanlar olmuştur. Ruslardan destek sağlamak isteyen Hrisanthos, Trabzon Bolşevik Komitesi'nin günlük toplantılarına katılmış, Rus askerlerinin ayrılmasının ardından bölgede "barışın sağlanmasına" yönelik çabalara yardımcı olmuştur.⁵³¹

Görüldüğü gibi Rusya'daki gelişmeler sadece Rusya'daki Rumları değil, Karadeniz Rumlarını da doğrudan etkilemiştir. Rus ordusunun işgal ettiği bölgelerde yönetim Sovyet güçleri tarafından yeniden sağlanmaya çalışılmıştır. Rus ordusunun dağılmasının ardından ordu üyelerinin bir kısmı kaçarak Pontus Rum çetelerine katılmış, bölgeyi boşaltan Rusların silah ve cephaneleri ise Pontus çetelerine verilmiştir. Rus ordusuna güvenen Karadeniz Rumları, Rus askerlerin geri çekilmesi ile hayal kırıklığı yaşamıştır.⁵³²

Diğer yandan yurtdışında özellikle Rusya, Yunanistan, Avrupa ve Amerika'da Pontusçuluk girişimleri hızlanmış ve konuya uluslararası boyut kazandırılmaya çalışılmıştır. Bağımsız Karadeniz Rum Devleti kurma düşüncesi ile yapılan siyasi propaganda faaliyetleri en çok Avrupa'da görülmüştür. Yurtdışındaki Rumlar arasında Marsilyalı iş adamı ve Giresun eski

⁵²⁸ Angtzidis, *Ellines tou Pontou*, 182.

⁵²⁹ Hekimoglou, "Ena Kratos sta Hartia", 55.

⁵³⁰ Fotiatidis, *Pontus Rumlarına Yönelik Soykırım*, 217.

⁵³¹ Angtzidis, *Ellines tou Pontou*, 181-182.

⁵³² Sarinay, vd., *Pontus Meselesi*, 7-8.

Belediye Başkanı'nın oğlu Konstantinos Konstantinidis, Batum'da Vasileos Ioannidis ve Theofilaktos, Sahoum'da Ioannidis Pasalidis, Krasnador'da Leonidis Iasonidis ve Filon Ktenidis propaganda faaliyetleri yürütmüştür. Ayrıca kiliseye bağlı yetkili olarak Trabzon Metopoliti Hrisanthos ve Amasya Metopoliti Germanos Karavangelis görev üstlenmişlerdir.⁵³³ Bu bağlamda Avrupa'daki lobi faaliyetleri ciddi bir boyut kazanmış, savaş esnasında merkezi Rusya olan Pontus propagandasının ibresi Avrupa'ya dönmüştür.

Şekil 5 : Konstantinidis tarafından bastırılan Pontus haritasına yer verilen kartpostal. Pontus Araştırmaları Komisyonu Arşivi.

Savaş sonrasındaki faaliyetler bağlamında Hrisanthos'dan sonra en aktif görev üstlenen Konstantinos Konstantinidis olmuştur. Marsilya'dan sürekli gönderdiği mektuplarla Karadeniz'deki durum hakkında İtilaf Devletleri'ne bilgi vermiş, bütün masraflarını üstlenerek "Pontus Cumhuriyeti" sınırlarını gösteren bir harita yaptırmış ve kartpostal olarak dağıttırmıştır. Kartpostalın üzerinde Fransızca ve Yunanca olarak "Pontuslu yurttaşlar, ayaklanın! Hür milletlere hayat ve istiklalin en üstün olduğunu hatırlatın" diye yazmıştır.⁵³⁴

Konstantinidis uluslararası bir propaganda malzemesi olarak bu kartpostalı kullanmıştır. Fotiadis, milliyetçilik düşüncesinden etkilenen Konstantinidis'i "Avrupa'da hareketin yüreği

⁵³³ Malkidis, "Ethnikes kai Diethneis", 269. Fotiatidis, *Pontos Rumlarına Yönelik*, 43-44.

⁵³⁴ Lampsidis, "İ Protı Ekdilosı", 104-105. "Citoyens du Pont-Euxin, levez-vous! Rappelez aux nations liberales vos droits supremes a la Vie et a l'Indepence." ve "Πολίτες του Πόντου, ξεσηκωθείτε! Υπενθυμίστε στα φιλελεύτερα έθνη τα ύψιστα δικαιώματα σας στη Ζωή και στην Ανεξαρτησία." Aynı yer. Lampsidis, "İ Protı Ekdilosı", 104. Kartpostal Pontus Araştırmaları Komisyonu Arşivi'nden alınmıştır.

ve ruhuydu” sözleriyle tanımlamıştır. Ayrıca, Rus İhtilali’nin onu çok etkilediğini, özgür bir ortamın oluşmasından yana çok umutlu olduğunu söylemiştir.⁵³⁵ Diğer önemli bir nokta da Konstantinidis’in Venizelos ile yakın teması’dır. Aralarındaki yakın ilişkiye güvenen Konstantinidis bir defasında Venizelos’a yazdığı bir mektupta Trabzon’da görev yapan Yunan konsoloslarını ve hatta Yunan Dışişleri Bakanı Politis’i Venizelos’a şikâyet etmiştir.⁵³⁶

1918 yılından itibaren Konstantinos Konstantinidis Pontus’un bağımsızlığı için faaliyetlerini arttırmış, kişisel çabası ile Pontus Rumlarının lideri olmuş ve kendi bütçesinden önemli meblağlar ödemiştir.⁵³⁷ Hatta Konstantinidis tarafından 22 Ocak-4 Şubat 1918 tarihleri arasında Marsilya’da “*Birinci Dünya Pontus Kongresi (Α΄ Παμπόντου Συνέδριον)*” düzenlenmiş ve kongrenin maddi yükünü üstlenmiştir.⁵³⁸ Kongre başkanı seçilen Konstantinidis açılış konuşmasında; Kafkasya ve Trabzon başta olmak üzere, dünyanın çeşitli yerlerindeki Pontus Rumlarına kongreye katılmaları için yetkili temsilcilerinin davet edildiğini belirtmiştir. Marsilya’da olan kongreye katılmak için Rusya’dan ve Karadeniz’den Rumlar yola çıkmış ancak ulaşmadan kongre toplanmıştır.⁵³⁹ Kongre, Büyük Güçleri Karadeniz Rumlarının mevcut durumu hakkında bilgilendirmek amacı ile toplanmıştır. Kongrede alınan kararlar doğrultusunda Trabzon Metropolit Hrisanthos, Küçük Asya’daki Karadeniz Rumlarının lideri olarak atanmıştır.⁵⁴⁰ Kongreye’ye Pontus diasporası dışında Avrupa, ABD ve Afrika’dan da katılım olmuştur.⁵⁴¹

Birinci Dünya Pontus Kongresi, Bolşevik yönetimle temas kurması açısından da önemlidir. Kongre yetkilileri Sovyet Dışişleri Komiseri Troçki’ye bir telgraf göndermiş ve Rus birliklerinin çekilmesinden sonra Rumların tekrar Türk egemenliği altına girmemesi için Karadeniz Rumlarının kendi kaderini tayin hakkını savunmasını veya özerk yönetimini tanınmasını istemiştir. Ayrıca Rus sınırından Sinop’un iç kesimlerine kadar olan topraklarda

⁵³⁵ Fotiatis, *Pontos Rumlarına Yönelik*, 44. Ancak Rusya ile bu yakın ilişkileri değiştirecek en önemli olay 1921 yılında Mustafa Kemal’in Bolşevikler ile imzaladığı dostluk ve iş birliği anlaşması olacaktır. Fotiatis, *Pontos Rumlarına Yönelik*, 45.

⁵³⁶ Kitsikis, *Yunan Propagandası*, 336.

⁵³⁷ “Konstantin Konstantinidis”, *Pontiaki Estia*, Ed. Panagiotis Papadopoulos, Teuhos 175, 300.

⁵³⁸ Rodakis, *İ İstoria tou Pontou*, 413. Bu kongre “*Birinci Pontos Dünyası Konvansiyonu*” olarak adlandırmaktadır. Fotiadis, *Pontos Rumlarına Yönelik*, 218.

⁵³⁹ Angtzigdis, *Ellines tou Pontou*, 187; Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 361.

⁵⁴⁰ Fotiatis, *Pontos Rumlarına Yönelik*, 218. Kongre, Kasım 1918’de buna dair bir rapor hazırlamıştır. Bazı ülkeler de da bunu kabul etmiştir. Aynı yer.

⁵⁴¹ Rodakis, *İ İstoria tou Pontou*, 287.

bağımsız bir Pontus Cumhuriyeti kurulması için etkili bir şekilde müdahalede bulunulmasını talep etmiştir.⁵⁴²

Pontus sorunun uluslararası boyut kazandığı bu dönemde Yunanistan; ülke ekonomisinin iflas eşiğine gelmesi, yiyecek sıkıntısı, askeri ikmal gibi iç meselelerle uğraşmaktaydı ve Venizelos da dikkatini bu konulara yoğunlaştırmıştı.⁵⁴³

Diğer taraftan Kafkaslarda Azerbaycan ve Gürcistan bağımsız devletleri kurulması ve Ermenistan'ın⁵⁴⁴ ise bağımsızlığa yaklaşması Karadeniz Rumları açısından dengelerin değişmesine yol açmıştır. Karadeniz Rumlarının bir kısmı Gürcistan'a getirilmiş ve burada askeri olarak örgütlenmişlerdir. Bu gücü Ermenistan'a karşı saldırı planında kullanmak istemişlerdir.⁵⁴⁵ Ancak Gürcülerin bağımsızlık için Almanları ve dolayısıyla Türkleri yardıma çağırması, Mayıs 1918'de Kafkas Rum Tümeni'nin dağılmasına neden olmuştur.⁵⁴⁶ Ancak askeri olarak Rum tümeni dağılmış olsa da Mayıs 1918 ayında Batum'da Rumlar tarafından Yunanca *Haravgi* adlı gazete yayınlanarak siyasi örgütlenme çabalarına devam etmiştir.⁵⁴⁷

Bir diğer kongre 1918 Temmuz ayında Bakü'de Güney Rusya, Kafkaslar ve Karadeniz'den katılan Rum temsilcilerle toplanmıştır. Pontus'un bağımsızlığının sağlanmasına ve yedi üyeli meclis seçilmesine, Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkaslara giden Rumların Anadolu'ya dönmelerine karar verilmiştir. Ayrıca Merkezi güçlerin yenilgisi Karadeniz'de Pontus sorunun çözümü için umutları canlandırmıştır. Çeteciler kentlerine geri gelmeye başlamış ve Rusya'yadan on binlerce mülteci dönmüştür.⁵⁴⁸

1918 Ekim ayında Krasnador 'da (Aikaterinodar) bir kongre daha yapılmış ve *Pontus Millî Merkezi (Pontus Millî Konseyi- Κεντρική Ένωση Ποντίων)* kurulmuştur.⁵⁴⁹ Karadeniz Rumları için bağımsızlık ya da özerklik düşüncesinin açıkça ilan edilmesine dair soruların bu

⁵⁴² Angtzidis, "To Kivima Aneksartias tou Pontou", 138,139; Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 361-362.

⁵⁴³ Dalby, *Eleftherios Venizelos*, 79.

⁵⁴⁴ 28 Mayıs 1918'te başkenti Erivan olan geçici bağımsız Ermenistan devletinin kurulduğu ilan edilmiştir. Bu devleti Yunanistan desteklediği gibi Karadeniz Rumları da desteklemiştir. Hekimoglou, "Ena Kratos sta Hartia", 59.

⁵⁴⁵ Rodakis, *İ İstoria tou Pontou*, 288.

⁵⁴⁶ Angtzidis, *Ellines tou Pontou*, 171,173.

⁵⁴⁷ Angtzidis, *Pareukseinos Diaspora*, 104.

⁵⁴⁸ Angtzidis, "To Kivima Aneksartias tou Pontou", 139.

⁵⁴⁹ Rodakis, *İ İstoria tou Pontou*, 299. Lampsidis, "İ Proti Ekdilosı", 98.

kongrede cevaplandırıldığı iddia edilmektedir. Anadolu'daki Karadeniz Rumlarının özerkliği ya da bağımsızlığı düşüncesi burada da gündeme gelmiştir.⁵⁵⁰

Karadeniz Rumlarının Birinci Dünya Savaşı'ndan ne derece etkilendiğine dair Lampsidis'in önemli bir tespiti vardır. Lampsidis; Pontus sorununun resmi olarak, İtilaf Güçleri'nin zafer kazanacağı anlaşıldığında yani Birinci Dünya Savaşı'nın son iki yılında ortaya çıkmaya başladığını söylemektedir. Diğer bir önemli tespiti de Karadeniz Rumları için bağımsızlık umudunun doğması konusunda “*Venizelos'un Yunanistanı'nın*” İtilaf Güçleri yanında savaşa girmesinin ve yaklaşan zafer için birçok kurbanlar verecek kadar cesur kararlar alınmasının etkili olduğudur. Ayrıca yazara göre Venizelos'un bu kararlılığını, İtilaf Devletleri için yaptığı fedakârlıklar göstermiştir.⁵⁵¹ Savaş yıllarında Yunanistan'ın izlediği politikanın Karadeniz Rumlarını doğrudan etkilediği ve cesaretlendirdiği açıkça görülmektedir. Savaş yılları, Karadeniz Rumları için savaşın yarattığı açlık, sefaletin yansıması, bağımsızlık yönünde örgütlenme, siyasi girişimler ve maddi hazırlık açısından da adeta bir fırsat olmuştur.

⁵⁵⁰ 26 Şubat 1919'da bir nota yazılmış, Pontus Rumlarının Türklerden ayrılarak anavatan Yunanistan'a bağlanmasını istemiştir. Bu nota Paris Barış görüşmesinde bu yazı resmi olarak Rusya'da bulunan Rumlar tarafından sunulmuş olmalıydı. Lampsidis, “İ Protî Ekdilosî”, 100, 103.

⁵⁵¹ Lampsidis, “İ Protî Ekdilosî”, 96.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI YAŞANAN GELİŞMELER IŞIĞINDA KARADENİZ RUMLARI VE VENİZELOS

Birinci Dünya Savaşı bir blok savaşıydı ve zamanla küresel bir hal almıştı. Bu yüzden ki savaş Osmanlı literatüründe Umumi Harp olarak adlandırılırken, dünya literatüründe de Avrupa Savaşı gibi ifadelerle anılıyordu. Dahası bu çok taraflı savaş, Osmanlı Devleti için de oldukça zordu ve bir yenilgiyle sonuçlanmıştı. Osmanlı Devleti bir yana bırakıldığında savaşın uzun vadeli sonuçları zaten tüm Avrupa'yı etkileyecek olayların başlangıcını teşkil edecekti. Kısa vadede Osmanlı Devleti ve yenilen taraftaki diğer devletler ise sert yaptırımlarla karşı karşıya kalmışlardı. Bu yaptırımlar ateşkes antlaşması ya da mütareke adı verilen askeri sözleşmeler aracılığı ile resmiyet kazanırken, uygulama aşamasında ise bambaşka sonuçlara neden olmuştu. Osmanlı Devleti'nin mütarekesi olan Mondros Ateşkes Antlaşması ise hem bitiş hem de bir başlangıç olacaktı.

3.1. Mondros Mütarekesi ve Karadeniz Rumları

Nasıl ki savaşın yarattığı konjontür, Yunanistan'ın savaşa dahil olması Karadeniz Rumları için birer fırsat yarattıysa, Birinci Dünya Savaşı'nın İttifak Devletleri'nin yenilgisi ile sonuçlanması da Karadeniz Rumları için bir umut olmuştur. Rusya'da yaşayan Rumlar da İttifak Devletleri'nin yenilgisinden memnuniyet duyarken, özellikle Bolşevik hareketin hüküm sürmediği bölgelerde büyük kutlamalar daha dikkat çekici bir hal almıştır. Diğer yandan “*Yunan zaferinin*” Yunan ulusunun yıllardır süren arzularının gerçekleşmesine imkân vereceği varsayılmıştır. Karadeniz'de bağımsız bir devlet kurma ve Rusya Rumlarının ikamet ettiği bölgelerde özerk haklar elde etme amaçları bölgedeki Rumlarını harekete geçirmiştir. Rusya'ya göç eden ve iç kesimlere nakledilen Rumlar geri dönmek istemiş ve bu büyük göç sonucu Rum çeteleri şehirlerde görülmeye başlamıştır.⁵⁵² Başka bir deyişle savaşın bitimiyle Anadolu topraklarına yalnızca Batıdan değil Kuzeyden de ciddi bir Rum göç dalgası başlamıştır. Elbetteki göç edilen topraklar coğrafi koşullar bağlamında da farklılık göstermiştir. Kuzeyden

⁵⁵² Angtzidis, “To Kivima Aneksartias tou Pontou”, 183. *Rus Rumlar Merkez Konseyi* Yunan hükümetine özgürlüklerinin ve kendi kaderlerini tayin etme güvencesi elde etme isteğine dair notalarını iletmek için üç üyeli bir komisyon göndermiştir. Aynı zamanda bu notada barış görüşmelerinde Yunanistan'ın bu talepleri iletmesi istenmiştir. Angtzidis, “To Kivima Aneksartias tou Pontou”, 183.

gelenlerin ve anayurt olarak tanımladıkları ve yerleştikleri bölge şaşırılmayacağı üzere Karadeniz olmuştur.

Öte yandan Birinci Dünya Savaşı'nı sonlandırmak amacı ile Osmanlı Devleti ve İtilaf Devletleri arasındaki mütareke görüşmeleri 27 Ekim 1918'de başlamıştır.⁵⁵³ Mütareke görüşmelerine Osmanlı Devleti adına Bahriye Nazırı Rauf Bey, Türk Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet Bey, Türk Genelkurmayı'ndan Yarbay Sadullah Bey katılmıştır. Mütareke antlaşması Limni Adası'nda bulunan Agamemnon zırhlısında 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti'ni bağlayan ağır hükümler getirilmiş, Osmanlı yönetiminin birçok alanda yetkileri elinden alınmıştır.⁵⁵⁴ İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasına karar vermeleri ile Rumlar kendileri için özgürlük vaktinin geldiğine inanmıştır. Karadeniz'de ise tam bağımsızlık ya da bir Rum-Ermeni Devleti kurma yönündeki hareketlilikler dikkat çekmeye başlamıştır.⁵⁵⁵ İtilaf Devletleri'nin desteği ile birbiriyle yakınlaşma sürecine giren bu iki topluluk, Rum ve Ermeni Patrikhanelerinden de aldıkları destek ile Pontus ideali için görevlendirilen Yunan Subay Katheniotis ile Ermeni temsilci Terminassian liderliğinde Cenevre'de aynı yıl 'Türkiye'de Zulme Uğramış Milletler Birliği'nin kurulmasıyla belirginleşmiştir. 1918 yılının sonunda ise Rum-Ermeni Birliği'nin kurulması, bu iş birliğini ileri bir noktaya taşımıştır.⁵⁵⁶

Buna ek olarak ateşkesin imzalanması Osmanlı topraklarında yaşayan Gayrimüslimler tarafından olumlu bir gelişme olarak karşılanmış ve bu belge büyük "Yunan düşünün" olgunlaşması için önemli bir fırsat olarak yorumlanmıştır.⁵⁵⁷ İstanbul'daki mağazalara Fransız, İngiliz, İtalyan bayrakları asılmıştır. Rumlar, İngiliz donanması ile birkaç Yunan gemisinin Anadolu'ya geleceği beklentisi içine girmiş ve Yunan basınında Venizelos'un İstanbul'a geleceğine dair haberlerin yayımlanması Rumlar arasında coşku yaratmıştır.⁵⁵⁸

⁵⁵³ Turgut Özakman, "Mütareke Dönemi Koşulları", *Mütareke Dönemi ve İstanbul'dan Samsun'a Uzanan Yolda Mustafa Kemal*, Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, 2011; 10.

⁵⁵⁴ Ayrıca yeni kurulacak Türkiye Devleti için Misak-ı Milli Beyannamesi'nde yer alan "Osmanlı topraklarının ayrılmaz bir bütün olduğunu" belirten ifade Türk Millî Mücadelesinin başlangıç noktasını oluşturacaktır. Seha L. Meray, Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri Sevr Antlaşması Mondros Bırakışması İlgili Belgeler*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021, 3-8.

⁵⁵⁵ Rodakis, *İ İstoria tou Pontou*, 223.

⁵⁵⁶ Bülent Atalay, "Türk İstiklâl Savaşı Dönemi'nde 'Rum- Ermeni' İşbirliği", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Yıl 2008, Cilt 24, Sayı 70, 99.

⁵⁵⁷ *Eleftheros Tipos*, 19 Ekim 1918.

⁵⁵⁸ Selami Kılıç, Hüseyin Kalemli, "Mondros Mütarekesi'nin Türk Basınına Yansımaları (Ekim-Kasım 1918)", *Karadeniz'de Millî Mücadele*, Cilt I, Ed. Hikmet Öksüz, vd., Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, 2019, 291-292.

Daha özelinde ise Karadeniz Rumları için Mondros Mütarekesi'nin iki maddesi doğrudan, bir maddesi ise dolaylı olarak dayanak noktası oluşturmuştur. Mütarekenin 7'nci maddesinde yer alan:

“Müttefiklerin, kendi güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir durum ortaya çıkarsa, herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkı bulunması” ve 24'üncü maddesinde yer alan “Altı Ermeni ilinde (Sivas, Erzurum, Bitlis, Van, Elazığ, Diyarbakır) karışıklık çıkarsa, Müttefikler bu illerin herhangi bir bölümünü işgal etme hakkını elinde tutar.” hükümleri ile mütarekenin 4'üncü maddesinde “Müttefik savaş tutsakları ile gözetimindeki ya da tutsak Ermenilerin tümünün İstanbul'da toplanarak hiçbir koşula bağlı olmaksızın Müttefiklere teslim edilmesi”⁵⁵⁹

hükmü Rumlar açısından onların lehine olacak şekilde değerlendirilen maddeler arasında yer almıştır. Nitekim 7. madde zaten Mondros'tan sonra Anadolu'da gerçekleşen tüm işgallerin dayanağını oluştururken, özellikle de 4. madde yani savaş tutsaklarına dair bir açıklama getiren hüküm, yalnızca Ermeniler açısından değil Karadeniz Rumları açısından da önemli bir dayanak olarak kullanılmıştır. Hatta, sözde Pontus Soykırımı iddiasının bile temel dayanağını bu madde oluşturacaktır.

Yukarıda belirtilen maddeleri daha yakından inceleyecek olursak, İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ne doğrudan müdahale etme imkânı verdiği görülmektedir. 7'nci madde İtilaf Devletleri'ne istediği hareket serbestisini sağlamış, herhangi bir olayın İtilaf Devletleri tarafından tehdit olarak algılanarak istediği herhangi bir noktaya müdahale/işgal etme imkânı vermiştir. Özellikle belirli bir alan ya da coğrafyanın zikredilmemiş olması İtilaf Devletleri için olası işgal bölgesinin seçilmesi konusunda bir özgürlük yaratırken, maddedeki bu tarz belirsizlikler yani, coğrafi alan ve aksiyon konusundaki bilinmezlik, Mütareke dönemi olarak da adlandırılan 1919-1922 yılları arasında İtilaf Devletleri'ne ciddi bir hareket serbestisi katmıştır. Bu madde ayrıca özellikle Batum'u işgal tehdidine açık bir hale getirmiştir. Bu maddeden hareketle 24 Aralık 1918'de Batum ve 9 Mart 1919'da Samsun İngilizler tarafından işgal edilmiştir.⁵⁶⁰ İngiliz yönetiminde bulunan Batum'da Rumlar Osmanlı Devleti'nin silah depolarından yararlanmış, ayrıca Yunan Devleti Batum Rumlarına silah ve cephane yardımıyla bulunmuştur.⁵⁶¹ Dolayısıyla aslında görünürde İngiliz işgali altına alınmış olsa da özellikle

⁵⁵⁹ Meray, Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun*, 3-8.

⁵⁶⁰ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, 1.Kitap, İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2008, 82.

⁵⁶¹ Veysel Usta, *Pontus Sorunu*, Trabzon; Serander Yayınları, 2007, 234. İngiltere ise Kafkasya'daki petrol kaynaklarına ilgi göstermiştir. Birkaç hafta sonra 9 Mart 1919'da İngiliz Ordusu yaşayan Gayrimüslimlere güvenlik sağlamak için Samsun'a çıkmıştır. Venizelos ise Rumların önemli bir liman olan Trabzon'a ulaşılabilme

Karadeniz coğrafyasındaki Rum aksiyonları açısından İngiliz varlığı ciddi bir destek ve hatta dayanak haline gelmiştir. Bu noktadan yani Mondros Mütarekesi sonrasında ise konjonktürün ne derece etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Savaş esnasında Rusya'nın üstlendiğini rolü İngiltere devralmıştır.

24'üncü maddede Osmanlı Devleti'nin doğusunun parçalanmasına uygun ortam hazırlanmaya ve bölgede bulunan Hristiyan nüfuzu harekete geçmesine ivme kazandırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca söz konusu maddede geçen Diyarbakır ve Erzurum bölgesinin bir kısmının Pontus sınırları içinde olması Karadeniz Rumlarını cesaretlendirmiştir.

4'üncü madde ise Ermenilere koşulsuz olarak özgürlük ortamı yaratmıştır. Böylece Osmanlı Devleti içerisinde yetkilerin İtilaf Devletleri'nde olduğu, Osmanlı Devleti'nin açıkça gücünün kalmadığı ilan edilmiştir. Yukarıdaki maddelerin, Gayrimüslimlere bağımsızlıkları için gerekli ortamı sağlama amacı taşıdığı açıkça görülmektedir.

Bu gelişmeler karşısında Wilson İlkeleri ve Mondros Mütarekesi'nden güç alan ve “*Ermenistan ve Pontus Devleti*” hayaline sahip olan Rumlar ve Ermeniler, çete kurma faaliyetlerini hızlandırmış ve Karadeniz'de Rum nüfusunu artırmak için Rusya'daki Rumları bölgeye getirerek yerleştirmişlerdir.⁵⁶² Ancak İtalyanlar Yunan birliğini, Fransızlar da Ermeni birliğini çıkarları açısından uygun görmedikleri için her iki ulusal harekete de mesafeli bir duruş sergilemiştir.⁵⁶³ Ancak şunu da unutmamak gerek ki özellikle Fransa her ne kadar bağımsız bir Ermeni devleti projesine mesafeli dursa da özellikle Güney cephesindeki çatışmalar esnasında Ermenilerden yararlanmayı da ihmal etmemiştir. Bu da reelpolitiğin ilkel bir örneği olarak yorumlanabilir. Diğer yandan Yunanistan ve Ermenistan arasında barış konferansında sorunların karşılıklı olarak desteklenmesine yönelik resmi diyalog süreci de başlamıştır. Ermeniler Yunanların İstanbul, İzmir ve Trabzon taleplerini destekleyeceklerini açıklamıştır.⁵⁶⁴ Bu da öncesinde filizlenen Rum-Ermeni iş birliği için atılan bir diğer önemli adım olmuştur.

imkanını elde etmeyi istemiştir. Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 63. 9 Mart 1919'da 200, 17 Mart 1919'da 150 kişilik bir İngiliz Kuvvetleri Samsun'a çıkmıştır. Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I*, 99.

⁵⁶² Acun, “Tarih Boyunca Pontus”, 30. Yüksel Küçüker, “Mondros Mütarekesi Sonrası Süreçte Ermeni-Rum İddialarının Çakıştığı Bölge: Doğu Karadeniz”, *Karadeniz'de Milli Mücadele*, Cilt II, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Ed. Hikmet Öksüz, Mehmet Okur, Bahadır Güneş, Ülkü Köksal, Trabzon, 2019, 815.

⁵⁶³ Küçüker, “Mondros Mütarekesi”, 817.

⁵⁶⁴ Angtzidis, “To Kivima Aneksartiasias tou Pontou”, 183.

Kafkasya'daki petrol sahalarına büyük yatırımlar yapan İngilizler, Kazak bölgeleri, Ermenistan, Gürcistan ve Kürdistan'ı kendilerine ayırmıştır. Fransızlar ise, Kırım, Besarabya ve Ukrayna'nın demir ve kömür madenlerindeki taleplerini korumuştur.⁵⁶⁵

Tüm bunların devamında, Mondros Mütarekesi sonucunda, Rumların Megali İdea'yı gerçekleştireceklerine dair inançları güçlenmiş ve İtilaf Devletleri'nin yanında Yunanistan'ın kazanan devletler arasında yer alması Karadeniz Rumlarını beklenti içine sokmuştur. Nihayetinde Osmanlı ülkesinde yaşayan her bölge Rumu için, organik bağa sahip oldukları Yunanistan'ın kazanan tarafta olması, onların çıkarları konusunda da arkalarına güçlü bir destek alacakları şeklinde bir fikir yaratmıştır. Bu dönemde Venizelos, Yunan Devleti'nin izlediği politikanın belirleyicisi olmuş ve İngiltere-Fransa'nın politikaları doğrultusunda kararlar almıştır. Ayrıca ateşkesin Limni Adası'nda imzalanması da Yunanlar açısından bir gövde gösterisi olarak kullanılmıştır.⁵⁶⁶ Nihayetinde Limni Adası Balkan Savaşları esnasında Yunanistan tarafından işgal edilmiştir ve bir zaman Osmanlı Devleti'ne ait olan bu adada Osmanlı'ya, yenik çıktığı bir savaşın ağır koşulları dikte edilmiştir.

Öte yandan Osmanlı Devleti mütareke sonrasında asker kaçaklarına yönelik genel af ilan etmiştir. Bu gelişme ile ilgili olarak Pontus konularında araştırmaları olan Yunan akademisyen Konstantinos Fotiadis'in; Müttefik devletlerin zaferine ve Padişah'ın genel af ilan edilmesine güvenen ve dağlarda bulunan Karadeniz Rumlarının şehirlere indiğini ancak birkaç gün sonra hapse atıldığını, hatta bazılarının Osmanlı yönetimi tarafından gizlice öldürüldüğünü, bazılarının ise memleketlerine geri gönderildiğini iddia ettiği görülmektedir.⁵⁶⁷ İşte bu iddia üzerine inşa edilen ve Anadolu hareketinin başlangıcı olarak kabul edilen 19 Mayıs 1919 tarihi ile devam ettirilen soykırım iddiaları konusunda Yunanların dayanaklarından biri olarak kabul edilen 'genel affa rağmen zulmün başladığı' iddiası, esasında dağlardan inen çetecilerin Müslüman halkla çatışmanın başladığı süreci işaret etmektedir.

⁵⁶⁵ Evangelos Metaksotos, "İ Eirinevtiki Diaskepsi pou Proorizotan na Afisei Epohi", *İ Eirinevtiki Diaskepsi pou Proorizotan "na Afinei Epohi": Parisi 1919*, Panteniou Panepistimiou Politikon kai Kononikon Epistimon, 2011, 10.

⁵⁶⁶ Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir, "Mondros Mütarekesi'ne Yunan Penceresinden Bakış", *1918-1919 Mütakareden Millî Mücadeleye (Hayal Kırıklığı, Uyanış, Örgütlenme ve Direniş)*, Ed. Mehmet Fatih Sancaktar vd., Türk Ocağı Yayınları 2020, 91-92.

⁵⁶⁷ Konstantinos Fotiadis, "The Pontian Genocide From the Time of the Young Turks to the Advent of Mustafa Kemal", *AHIF Journal*, Winter 2011-12.

Dağlara çıkmış olan Pontus çeteleri köylerine dönerken örgütlenmeye ağırlık veren Karadeniz Rumları, Rusya ve Avrupa’da Pontus kongreleri başlatmıştır.⁵⁶⁸ Ancak bu gelişmeler Gayrimüslimler arasında olumlu bir etki yaratmamış, geleceklerini kendileri belirleme düşüncesi ile hareket ederek örgütlenme faaliyetlerine hız vermişlerdir.⁵⁶⁹ Türk yönetiminden ayrılma söylentileri bağımsızlık düşüncesini alevlendirmiş, Karadeniz Rumları siyasi organizasyonlar kurarak bir politika oluşturmaya başlamış ve böylelikle kongrelerin önemi artmıştır.⁵⁷⁰ Bu farkındalıkla Karadenizli Rumlar, öncekilere göre daha geniş kapsamlı kongre düzenlemeyi amaçlamış ve propaganda faaliyetlerine hız vermişlerdir.

Siyasi desteğin yanısıra mali ve savaş envanteri desteğine ihtiyaç duyan Karadeniz Rumlarına büyük ölçüde Patrikhane ve ona bağlı kuruluşlar (metropolitlikler), Yunan Devleti ve İtilaf Devletleri tarafından da destek sağlanmıştır.⁵⁷¹ Özellikle patrikten sonra gelen ve bir bölgenin din işlerinde en yetkili makamda bulunan din adamı olan metropolitlerin bu konuda en aktif olan kişiler arasında olduğunu hem Yunan hem de Türk kaynaklarından anlaşılmaktadır. Amasya Metropoliti Germanos ve Trabzon Metropoliti Hrisanthos, bağımsız Karadeniz Rum Devleti düşüncesini yaymak ve destek almak için bölgeden ayrılarak yurtdışına gitmiştir. Öncelikle Hrisanthos, İstanbul Rum Patrikhanesi’ne Pontus’un özerklik ve bağımsızlık faaliyetlerinin yapılmasının gerekli olduğuna dair bir rapor yazmıştır.⁵⁷²

Diğer yandan Karadeniz Rumları, Marsilya’da bir araya gelerek durum değerlendirmesi yapmak ve sonraki süreçte izlenecek yolu belirlemek amacıyla 2 Kasım 1918’de Konstantinidis başkanlığında yeniden toplanmıştır. Marsilya’da düzenlenen *İkinci Pontus Kongresi*’nde Pontus olarak tanımlanan bölgedeki nüfus durumu görüşülmüş, Karadeniz’de yaşayan bir buçuk milyon Rum’un soykırım tehdidi ile karşı karşıya kaldıkları iddia edilmiştir.⁵⁷³ Böylesi bir korkunun ya da tedirginliğin iddia edilmiş olması gelecekte yaşanacakların kurgulanması olarak yorumlanabilir. Zira Pontus Soykırımı iddiası Yunan literatüründe 1915 ile yapılan bir girişin ardından 1919 yılına bağlanacaktır.

⁵⁶⁸ Panagiotis Papadopoulos, “İ Dimokratia tou Pontou Skepseis kai Simperasmata yia tin Ekseliksi tis (2)”, *Pontiaki Estia*, Teuxos 176, 2013, 347.

⁵⁶⁹ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 363.

⁵⁷⁰ Lampsidis, “İ Proti Ekdilosı”, 106.

⁵⁷¹ Metintaş, Kayran, “Pontus Sorunu”, 205.

⁵⁷² Lampsidis, “İ Proti Ekdilosı”, 101. 12 Ekim 1918 tarihinde yazılan Hrisanthos’un raporunda kamu resmiyeti taşımadığı iddia edilmektedir. Aynı yer.

⁵⁷³ Tuğba Eray Biber, “Millî Mücadele Döneminde ‘Pontus Cumhuriyeti’ Kurma Çalışmaları”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt:124, Sayı:245 İstanbul: 2020, 427. Bölgede 1,5 milyon Ortodoks-Rum, 500 bin Rumca konuşan Müslüman Rum, 250 bin kadar gizli Hristiyan-Ortodoks bulunduğu iddia edilmiştir. Küçüker, “Mondros Mütarekesi”, 819.

Bu kongrede ayrıca Birinci Dünya Savaşı'nın galibi olan devletlerden talep edilecek yardımların neler olacağı görüşülmüş ve sorunun uluslararası ortama taşınması yönünde girişimlerde bulunma kararı alınmıştır.⁵⁷⁴

Konstantinidis kongre tarafından Pontus temsilcisi ilan edilmiş ve 1918 Kasım ayında Karadeniz Rumlarının ulusal talepleri konusunda verdiği muhtırada şöyle yazmıştır: “*Sınırları doğuda Kafkasya ve Batum, güneyde Ermenistan tarafından çizilen ve batıda Sinop’un batısına kadar uzanan muhteşem Pontus eyaleti, adalet ve ulusların kendi kaderini belirleme ilkelerine dayanarak, Müttefik güçler ve Amerika Birleşik Devletlerinden eski Trabzon imparatorluğunun ihyasını ve özerk bir cumhuriyet yapılmasını istemektedir.*” 2 Aralık’ta muhtıra Foreign Office’a ulaşmış ve İngiliz Dışişleri Bakanlığı İstihbarat Dairesinde görevli olan Arnold Toynbee, muhtırada yer alan bir buçuk milyon Ortodoks Rum’un varlığının bulunduğu iddiasını “*istatistikler ve sınırlar gerçek dışıdır*” sözleriyle yorumlamış ve bu yorumuyla birlikte muhtırayı kayıtlara geçirmiştir.⁵⁷⁵

Aynı dönemde (Kasım 1918) İtilaf Devletleri arasında ‘Küçük Asya sorunu’ önem kazanmış, ancak burada Anadolu Rumlarına karşı işlendiği iddia edilen suçlar konusunda Büyük Güçlerin farklı görüşleri olmuştur.⁵⁷⁶ Osmanlı Devleti ile Birinci Dünya Savaşı boyunca savaş ilan etmemiş olan ve siyasi ilişkilerini kesen ABD Anadolu konusunda ön plana çıkmaya başlamıştır. Ahmed Tevfik Paşa Hükümeti, 2 Aralık 1918 tarihinde ABD’den güvenliği, bütünlüğü ve ülkenin komutasını sağlamak için müdahale etme garantisi istemiştir.⁵⁷⁷

Venizelos ise Kasım ayının sonlarında İngiliz Başbakanı Lloyd George’a bir muhtıra sunmuş, Küçük Asya’nın batısı ile ilgili taleplerde bulunmuş ancak Pontus’tan hiç söz etmemiştir. Ayrıca muhtırada sunulan nüfus bilgilerine ilişkin verilerin, Patrikhane’nin 1912 yılında bölgedeki Yunan nüfusunu gösteren istatistiklerine dayandırılarak hazırlandığını iddia etmiştir. Venizelos’un muhtıraya ilişkin görüşlerini etkileyen devlet adamı barış görüşmesinden birkaç gün önce tanıştığı ABD Başkanı Wilson olmuştur. Wilson 16 Aralık 1918 tarihinde gerçekleştirilen bir toplantıda, Venizelos’a Yunanistan’ın taleplerini içeren detaylı mutabakatı durdurmasını tavsiye etmiştir. Venizelos’un mutabakatının Küçük Asya’nın batısını içerirken

⁵⁷⁴ Küçük, “Mondros Mütarekesi”, 819.

⁵⁷⁵ Mesut Çapa, “Anadolu’daki Hristiyanların Tepkileri Karadeniz Rumlarının Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne Müracaatları”, *Karadeniz’de İsyan, Mübadale ve Propaganda*, Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu vd., Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2019, 238; Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 374.

⁵⁷⁶ Fotiadis, “*The Pontian Genocide*”.

⁵⁷⁷ Kılıç, Kalemli, “Mondros Mütarekesi’nin”, 269.

neden Pontus'u içermediğinin sebebi olarak Wilson'un bu tavsiyesi gösterilebilir.⁵⁷⁸ Ancak Venizelos'un genel yapısı ve politikası göz önüne alındığında kendisine bir öncelik sırası yapmış olması daha muhtemeldir. Öyle ki Megali İdea'nın ve Balkan Savaşlarındaki Yunan kazanımlarının bir sonraki aşamasının İzmir ya da genel anlamda Batı Anadolu olması beklenti dışı değildir. Bu bağlamda Karadeniz bölgesi merdivenin belki de en son basamağı olacaktır. Çünkü Venizelos talepleriyle İtilaf Devletleri üzerinde baskı oluşturmaktan çekinmekte, bir yandan biat ederken diğer yandan da yavaş ve emin adımlarla ilerlemek istemektedir.

Öte yandan Karadeniz Rumları, bağımsızlığın gerçekleşmesi için farklı çözümler aramış, farklı düşünceleri değerlendirmişlerdir. Bu yıllarda Pontus'un bağımsızlığın üç farklı şekilde gerçekleşebileceğine inanmışlardır: İlk çözüm olarak Büyük Güçlerin mandası altında bir devlet, ikinci olarak bağımsız bir Yunan/Pontus devleti, son olarak da iki devletli (bir Pontus Rum ve bir Ermeni) bir federasyon kurulmasını istemişlerdir.⁵⁷⁹ Daha önce çok kısa bir süreliğine gündeme gelen Rusya ile birleşme düşüncesi yerini Ermenilerle iş birliği düşüncesine bırakmıştır. Pontus Rumları arasında bütün seçenekler gündeme gelmiş, konuşulmuş, tartışılmış, değerlendirilmiş olsa da en başından beri Karadeniz Rumları arasında bağımsız bir Pontus devleti kurulması düşüncesinin öne çıktığı görülmektedir.

Mütareke döneminde Rus askerlerinin gidişiyle evlerinden ayrılan Karadeniz Rumlarının tekrar Karadeniz bölgesine dönmeye yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Bu amaçla Trabzon ve çevresine Kafkasya'dan, Rusya'nın Karadeniz sahillerinden ve Osmanlı Devleti'nin diğer yörelerinden Rum göçmenler getirerek iskân etmek, böylece bölgede nüfus üstünlüğünü sağlamak istemişlerdir.⁵⁸⁰

Bununla birlikte Karadeniz Rumlarının Osmanlı'dan ayrılma politikasını destekleyen Yunanistan için zor süreç bitmemiştir. 1918 yılında Yunanistan'ın Uluslararası Mali Kontrol Komisyonu, devletin başlıca gelirlerine dış borçlarına karşılık el koymaya başlamıştır. Yunanistan ana karası dışında yaşayan Rumların sayısı bu dönemde hızla artış gösterdiğinden bu kişilerin Yunanistan'a gönderdikleri para savaşlardan etkilenen Yunan ekonomisi için gittikçe daha önemli olmaya başlamıştır.⁵⁸¹ Bu durum da Yunanistan'ın Karadeniz Rumlarına fazla mali destek sağlayamamasına yol açtığı gibi, Yunan Devleti de ülkenin iç meseleleri ile

⁵⁷⁸ Fotiadis, *"The Pontian Genocide"*.

⁵⁷⁹ Rodakis, *İ İstoria tou Pontou*, 223; Lampsidis, "İ Proti Ekdilosı", 95-96.

⁵⁸⁰ Metintaş, Kayran, "Pontus Sorunu", 207-208.

⁵⁸¹ Gürel, *Tarihsel Boyutları İçinde*, 32.

meşgul olması sebebiyle Pontus sorununa ilgi gösteremediği söylenebilir. Ayrıca Yunanistan'ın, ekonomisinin çöktüğü bu yıllarda İtilaf Devletleri ve özellikle İngiltere'yle yakınlaştığını ve Yunan dış politikasının İngiltere'nin yönlendirmeleri doğrultusunda belirlendiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Öte yandan mütareke yıllarında Rum cemiyetleri faaliyetlerini arttırmıştır.⁵⁸² Birinci Dünya Savaşı ile öne çıkan cemiyetlerin bazılarını daha yakından incelemekte fayda görülmektedir. *Kordos Cemiyeti*, Etnik-i Etery'a'nın bir kolu olarak İstanbul'da kurulmuş ve Patrikhane'den emirler almıştır. Trakya, Canik, Marmara sahillerinde ve İzmir bölgesinde faaliyet göstermiştir. Rum nüfusunu çoğunlukta gösterme girişimlerinde yer almış, Türk Millî Mücadelesine karşı yapılan faaliyetleri desteklemiştir. Ayrıca Rumlara serferberlik eğitimi vermek gibi askeri faaliyetlerde de bulunmuştur.⁵⁸³ Aynı zamanda bu cemiyet, yurt dışından göçmen gibi gelen çete üyelerinin kayıtlarının yapılmasının ardından asayiş bozmak niyetiyle çeşitli bölgere gönderilmesini sağlamıştır.⁵⁸⁴

Öte yandan Karadeniz Rumlarının bağımsızlık faaliyetleri hızla sürerken 10 Aralık 1918 tarihinde bölgedeki Türk milli mücadelesini destekleyen *İstikbal* Gazetesi Trabzon'da yayınlanmaya başlamıştır. Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin yayın organı olarak kullanılmıştır. Pontuşçuluk ile ilgili haberlere yer vermiştir.⁵⁸⁵

Patrikhane ve Yunan Büyükelçiliği tarafından yönlendirilen *Mavri Mira Cemiyeti* (*Μαύρη Μοίρα*) kendilerini göçmenlere yardım resmi kurumu olarak tanıtmıştır. Ancak bazı üyeleri barışçıl yöntemleri terk etmiş ve Türk köylerini tehdit eden faaliyetlerde bulunmuştur.⁵⁸⁶ Yüksek mali gücü sahip olan bu cemiyet görevi çeteler kurma ve propaganda yapma amacı ile faaliyetlerini yürütmüş ve emrinde *Yunan Kızılhaçı* ve *Göçmenler Komisyonu* çalışmıştır.⁵⁸⁷ *Mavri Mira Cemiyeti*, Venizelos'tan doğrudan emir almış ve Pontus projesini gerçekleştirmek üzere silah ve cephane tedarik etmiştir.⁵⁸⁸ Söz konusu cemiyet Venizelos'a Karadeniz kıyılarında bağımsız bir Rum Devleti kurmak için faaliyete geçmek kararında olduğunu, bunun için gerekli önlemlerin alındığını, silahlı ve teçhizatlı milis birliklerinin

⁵⁸² Meşruiyet döneminde faaliyet gösteren diğer Karadeniz Rum cemiyetleri hakkında bakınız “2.2. Karadeniz Rumlarının Meşruiyet Heyecanı” konulu bölüm.

⁵⁸³ Yazıcı, *Millî Mücadele*, 38.

⁵⁸⁴ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I*, 98.

⁵⁸⁵ Çapa, *Pontus Meselesi*, 103.

⁵⁸⁶ Angtzidis, “*To Kinima Anerksatias*”, 173.

⁵⁸⁷ *Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri*, 46.

⁵⁸⁸ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Cilt-III, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2012, Vesika 1, 1200.

mücadeleye başlamak için Yunanistan'dan gelecek askeri yetkilileri beklediklerini bildirmiştir. Rumları silahlandırmış, bunu yaparken Yunan Kızılhaçı'nın adını kullanarak tıbbi gereç, tıbbi yardım adı altında silah ve cephane göndermiştir.⁵⁸⁹ Bu derneğe bağlı olarak *Rum Göçmenler (Muhacirin) Cemiyeti* oluşturulmuş ve Birinci Dünya Savaşı sırasında göç eden Rumların geri dönmesini sağlamak amacıyla faaliyetlerde bulunmuştur.⁵⁹⁰ İstanbul'da kurulan *Rum Göçmenler Cemiyeti* Patrikhane'ye bağlı Trakya ve Anadolu metropolitlerinin ortak çabaları sonucunda mütarekeden sonra kurulmuştur. Propaganda faaliyetlerinde bulunmuş, Anadolu'ya göçmen getirmeye ve göçmenlerin arazi sahibi olmalarını sağlamaya çalışmıştır. Yunan Devleti'nden maddi ve manevi yardım almıştır.⁵⁹¹

3.2. Diplomasi ve Propaganda: Paris Barış Konferansı'nda Pontus Propagandası

Yunan delegasyonu Aralık 1918'de Paris'te düzelenek olan barış görüşmelerine gitmek için Atina'dan ayrılırken parlamento üyeleri, Başbakan Eleftherios Venizelos'u uğurlamak için sıraya girmişti. Delegasyon, önce Roma'ya uğramış ve Venizelos burada Arnavutluk ve Türkiye toprakları üzerindeki İtalyan-Yunan rekabeti konusunda görüşmeler gerçekleştirmişti. Bu ziyaret İtalya'da büyük tepki ile karşılanmış hatta Yunan delegasyonunu İtalya'dan Fransa'ya taşıyan tren kaza yapmış ve iki demiryolu işçisi ölmüştü. Yunan delegasyonu Paris'e vardığında, İngilizlerin kaldığı yere yakın olan Otel Mercedes'in üç katına yerleşmişlerdi.⁵⁹²

Yunanların Paris'e varışı olaylı bir o kadar da abartılı olmuştur. Adeta bir gövde gösterisiyle konferans hazırlıklarına girişen heyet ve Venizelos, taleplerini ve bu talepleri destekleyen veri ve tezlerini geç kalmadan Mittefıklere sunmak için gecikmemiştir.

Farklı görüşler alarak ön hazırlığını tamamlayan Başbakan Venizelos, 30 Aralık 1918 tarihinde İtilaf Devletleri'ne Yunan taleplerini içeren bir muhtıra iletmiştir. Bu muhtırada Trakya'nın Yunanistan ile birleştirilmesi ve Pontus bölgesini de içeren Küçük Asya'daki Yunan nüfusunun güvenliğinin sağlanması yönünde talepleri yer almıştır.⁵⁹³ Karadeniz Rumlarının bağımsızlık talebinden hiç söz edilmemiş ancak Pontus bölgesinden bahsedilmiştir. Venizelos, Trabzon ve Adana vilayetlerinin Ermeni Devleti ile birleştirilmesini önermiştir. Görülüyor ki

⁵⁸⁹ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I*, 92, Salışık, *Tarih Boyunca*, 270.

⁵⁹⁰ Salim Gökçen, "Yunanistan'ın Milli Mücadele Dönemi'nde Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik Göç ve İskân Politikası", *Karadeniz'de İsyan, Mübadele ve Propaganda*, (Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu, Rahmi Çiçek, Mehmet Okur, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2019, 90.

⁵⁹¹ Çapa, *Pontus Meselesi*, 52.

⁵⁹² Macmillan, *Barış Yapanlar*, 553.

⁵⁹³ Hekimoglou, "Ena Kratos sta Hartia", 59.

bu dönemde Venizelos, tek gerçekçi çözümün Pontus'un Ermeni devleti ile iş birliği sağlamasıyla gerçekleşeceğine inanmıştır. Ancak Venizelos'un bu teklifi, bağımsız Pontus Devleti düşüncesini destekleyen Karadeniz Rumları ve Pontus kuruluşları tarafından kesinlikle reddedilmiş ve güçlü protestolar başlamıştır.⁵⁹⁴ Başka bir deyişle Pontus hayali ilk darbeyi Venizelos tarafından, Konferansın başlangıç aşamasında almıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonucunda ortaya çıkan sorunları görüşmek, dünyadaki güç dengesini yeniden oluşturmak ve yenilen devletlerin barış antlaşmalarını hazırlamak üzere 18 Ocak 1919 tarihinde çalışmalara başlayan Paris Barış Konferansı, Fransız Cumhurbaşkanı Raymond Poincare'nin konuşması ile başlamıştır.⁵⁹⁵ Konferansa İtilaf Devletleri ile Birinci Dünya Savaşı'na katılan ya da İttifak Devletleri'ne savaş eden 32 ülke ve onların 70'e yakın temsilcisi katılmıştır. Beş büyük devletin İngiltere, Fransa, ABD, Japonya ve İtalya'nın başbakan ve dışişleri bakanlarından oluşan 10 üyeli yüksek bir konsey oluşturulmuştur.⁵⁹⁶ İngiltere'yi Başbakan Lloyd George, Fransa'yı Başbakan Georges Clemenceau, İtalya'yı Başbakan Vittorio Orlando, ABD'yi Başbakan Woodrow Wilson temsil etmiştir. İtilaf Devletleri yanında savaşa katılan küçük devletler de görüşmelere katılırken, savaşın mağlup devletleri ise konferans masasına davet edilmemiştir.⁵⁹⁷ Aynı zamanda ülkelere özel konularda görüşmeler yapılması ve teklif taslaklarının hazırlanması için özel komisyonlar kurulmuştur.⁵⁹⁸

Paris Barış Konferansı, Osmanlı topraklarının paylaşımıyla ilgili anlaşmazlıkları da çözmeyi hedeflemiştir. Osmanlı toprakları konusunda Fransa, İngiltere, Yunanistan, İtalya başta olmak üzere birçok devletin farklı talepleri olmuştur. Yunanistan, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ile doğrudan çatışmaya girmemiş; ancak Paris Barış Konferansı'na katılarak Osmanlı topraklarından pay istemiştir.⁵⁹⁹ Bu da elbette ki Yunanistan'ın savaşa katılma ve Balkanlarda açılan cephedeki başarılarının bir bedeli olarak talep edilmiştir. Diğer

⁵⁹⁴ Hekimoglou, "Ena Kratos sta Hartia", 60.

⁵⁹⁵ Nikolaos Papadakis, *Eleftherios Venizelos- O Anthropos, O İgetis Biografia*, Tomos A, Athina: Vivliopoleion Estia, 2017, 661.

⁵⁹⁶ Konferansta İtalya ile Müttefik Devletlerle anlaşmazlık yaşaması üzerine İtalya, 24 Nisan 1919'da konferansı terk etmiş ve 5 Mayıs 1919'da tekrar dönmüştür. Ayrıca konferans devam ederken 28 Nisan 1919 tarihinde Milletler Cemiyeti'nin kurulmasına karar verilmiştir. Ayrıca Japon Dışişleri Bakanlarından katılımlarıyla Beşler Konseyi oluşturulmuştur. Konferansa katılan devletler çok olmasına rağmen konferansı dört büyük devlet (İngiltere, Fransa, ABD ve İtalya) yönlendirmiştir. Uçarol, *Siyasi Tarih*, 613.

⁵⁹⁷ Papadakis, *Eleftherios Venizelos*, 661.

⁵⁹⁸ Konferansta savaş suçları, tazminatlar, suyuolları, demiryolları gibi sorunlarla ilgili birçok komite kurulmuştur. Uçarol, *Siyasi Tarih*, 613.

⁵⁹⁹ Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, 117-118; Sonyel, *İngiliz Belgelerinde*, 149. 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'i işgal etmiştir.

yandan Avrupalı devletlere ek olarak Osmanlı toprakları konusunda sahneye bir de Yunanistan'ın çıkması bazılarını da rahatsız edecektir.

Yunan delegasyonunda Lampros Koromilas (eski Dışişleri Bakanı), Athnos Romanos (eski Dışişleri Bakanı ve Yunanistan'ın Paris Büyükelçisi), Nikolaos Politis (Dışişleri Bakanı), Andreas Mihalakopulos (Venizelos'un en sadık çalışanlarından biri/ eski Tarım ve Ekonomi Bakanı) isimleri yer almıştır.⁶⁰⁰ Bununla birlikte daha önce Lloyd George ve diğer liderle kişisel görüşmeler gerçekleştiren Venizelos, Şubat 1919'da Yüksek Konsey'e Yunan iddialarını sunmuştur. Aynı akşam İtalya Başbakanı Orlando, Venizelos'un konuşması karşısındaki görüşlerini ve geleceğe dönük gerçekleşecek karar değişikliklerine yönelik kaygısını şu sözlerle anlatmıştır: “...önceden planlanan kararlar ile önceden hazırlanan sorunlar Venizelos'un konuşmasıyla yok olmuş, tüm konular dönüşüme uğramıştır. Sonunda hiç anlayamadığımız şekilde planladığımızın tersine kararlar almıştık.”⁶⁰¹ Bu sözler aslında Orlando'nun, savaş esnasında İtalya ile imzalanan gizli antlaşmalar çerçevesinde ulaşmayı hedeflediği kazanımlara yönelik tedirginliğini anlatması açısından önemlidir.

Konferensta Venizelos'un ilk ele aldığı konu milliyetçilik olmuştur. Yunanistan'ın hak iddia ettiği topraklarda dilin ulusal kimliğin belirleyici bir unsur olmaması gerektiğini ve birçok kez milli bilincin dil faktörü ile örtüşmediğini ifade etmiştir. Bu görüş aslında geleneksel Yunan milliyetçiliğine ters düşmekle birlikte, özellikle Berlin Kongresi sonrasında patlak veren Makedonya Sorununu sürdüren ve dil üzerine odaklanan sosyokültürel propagandaya tamamen ters düşmesi açısından oldukça önemlidir. Ancak onun bu görüşe öne çıkarmasının sebebinin dönemin birçok Yunan üst düzey görevlisinin ana dilinin Arnavutça olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Konuşmasına yüzyıllardır “kurtarılmamış Yunanların” var olduğunu ve bunların Yunan Devleti ile birleşebileceklerini söyleyerek devam etmiştir.⁶⁰² Bu sözlerini Ege adalarının bağımsızlaştırılması, büyük güçlerden Yunanistan'a ilhakının yasallaştırılması gerektiğini ancak Oniki Adaların İtalyan işgalinde olduğunu ve bu bölgede yaşayan Yunan toplumun korunması gerektiğini dile getirerek sürdürmüştür. İtalya'nın adaların Yunanistan'la birleşmesi konusunda yasal ya da ahlaki olarak hak iddia edemeyeceğini söylemiş ve İzmir'de 1,2 milyon Ortodoks Rum bulunduğunu belirtmiştir. Milliyetçilik için temel unsurun tarihi gerçekler

⁶⁰⁰ Dalby, *Eleftherios Venizelos*, 94.

⁶⁰¹ Papadakis, *Eleftherios Venizelos*, 661.

⁶⁰² Papadakis, *Eleftherios Venizelos*, 661. “Kurtarılmamış Helenler” (*Αλύτρωτοι Έλληνες/Alitroti Elines*) Yunan Devleti kurulduktan sonra ana vatan dışında yaşayan Yunanlar (özellikle de Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan Rumlar) için kullanılan bir ifadedir.

olması gerektiğini vurgulamıştır. Bunlara ek olarak Yunanistan'ın diğer toplumların kültürel ve dini özgürlüklerine saygı duyacak çağdaş ve kültürlü bir ülke olduğunu söylemiştir.⁶⁰³ Dolayısıyla denilebilir ki Venizelos, milliyetçilik kuramını dilden ziyade ortak tarih ve ortak geçmiş üzerine inşa ederek nüfus yoğunluğu üzerine kurgulamıştır.

Venizelos'un konuşması iki gün sürmüş, iddia edilen Yunan tezlerini desteklemiş ve tüm olasılıkları değerlenmiştir. Yüksek Konsey'deki tüm devlet adamları, Venizelos'tan etkilenmiş ve sonucunda Yunan sorunlarını incelemesi için özel konsey oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu özel konseye Jules Cambon başkanlık etmiştir. Özel konsey Şubat 1919'da çalışmaya başlamış ve bir ayda 12 toplantı gerçekleştirmiştir.⁶⁰⁴ Yunan tezlerine ait sunumları bizzat Venizelos yapmıştır. Ancak ilk dakikadan itibaren Büyük Güçler arasında farklı düşünceler ortaya çıkmış, özellikle İtalyanlar devamlı olarak Yunan tezlerine karşı çıkmış ve konferansın gidişatını etkilemiştir. Kuzey Epir, Trakya konuları görüşülürken sorunlar çıkması sebebiyle İzmir konusu askıya alınmıştır. Venizelos konuşmasına, Türk egemenliği sebebiyle Yunan ve Ermeni toplumunun kurbanlar verdiğini anlatarak devam etmiştir. Konferans esnasında Venizelos'un ve Anadolu Rumlarının kaderi birlikte şekillenmiştir. İzmir olmadan Venizelos'un geleceğinden söz etmek mümkün olmamıştır.⁶⁰⁵

Konferanstaki tavrı, duruşu ve dayanakları ile Venizelos, Batı dünyasının liderleri arasında ün ve saygınlık kazanmıştır. Bu durum, Batı ülkelerine ait basın organlarına da yansımış ve Venizelos "sevimli çocuk" olarak nitelendirilmiştir. Bu niteleme değerlendirilmeye değerdir çünkü adlandırma önündeki sıfat ilerleyen dönemde değişerek Yunanistan'ı betimler hale gelecektir. Yunanistan'ın çok kısa bir zamana kadar küçük bir devlet olması ancak bu konferansta büyük devlet arasında kendine yer edinmek için çabalaması, dört büyükler arasında Yunanistan'ın bir çocuk olarak görüldüğünü ortaya koymuştur. Diğer yandan sevimli sıfatı ise Venizelos'un uyumlu, itaatkâr ve sempatik görünmesinden dolayı kullanılmıştır. Ancak bu sevimli çocuk, Anadolu'ya bir gölge olarak düştükten sonra ailesi için masrafları bitmeyen ve her hatalı davranışına ve başarısızlığına göz yumulan sorunlu bir çocuğa dönüşecektir.

Yükselişi engellenemeyen Venizelos Avrupa basınında da sıklıkla yer almaya başlamıştır. Londra'daki Times gazetesi sık sık Venizelos'un şahsi zaferinden bahsetmiştir. Lloyd Goerge'un sekreteri Francis Stevenson Venizelos hakkında "*O'nun şahsiyeti*

⁶⁰³ Papadakis, *Eleftherios Venizelos*, 662.

⁶⁰⁴ Papadakis, *Eleftherios Venizelos*, 663.

⁶⁰⁵ Papadakis, *Eleftherios Venizelos*, 663.

*büyülüydü” ifadelerini kullanmıştır. ABD’nin önceki İstanbul Büyükelçisi ve Paris’teki ABD heyeti üyesi Henry Morgenthau Venizelos’un kişiliğini şu sözlerle ifade etmiştir:*⁶⁰⁶

“Dünyanın en cezbedici insanlarından biridir. Uzun, ince, her hareketini ve her mimiğini mutlulukla yapar, sosyal yeteneklerle doludur. Sadece halkı için değil tüm insanlık için ince ve aynı zamanda derin bir zihin ve en yüksek idealler ilham alan yüce bir ruha sahiptir. Eğer biri onunla iletişim kurmayı eğlenceli bulmazsa o kişi ruhsuzdur.”

Konferansın başında milliyetçilik göstergesi olarak tek yanılmaz unsurun milli bilinç olduğunu ifade eden Venizelos bireylerin hangi etnik aileye ait olmak istediklerine dair kararlarının kaderlerini belirleyeceğini belirtmiştir.⁶⁰⁷ Venizelos Yunan çıkarları için ana vatandan uzakta olan Rum toplumunda eğitim ile milli bilinç oluşturulmasını savunmuştur.⁶⁰⁸ Konferans devam ederken, bunlar odağında İngiliz ve ABD parlamentosunda Yunan lobisi oluşturulmuştur. Yabancı basın organlarında Yunan propagandasına yer verilmesi sağlanmıştır. Basılan kitap, broşür, gazete ve haritalar üst düzey yetkililer ile parlamento üyelerine gönderilmiştir.⁶⁰⁹ Venizelos, konferans öncesinde askeri uzman olan Albay Mazarakis’e büyük Yunanistan’ın haritasını yaptırmıştır. Büyük Yunanistan hayalinin ilk haritası bu aşamada hazırlanmıştır.⁶¹⁰

Bunun yanı sıra propaganda amacıyla Venizelos ve ekibi önemli görevlerde bulunan insanlarla kişisel dostluklar kurmuştur. Konuşma öncesi hazırlıklar yapan Venizelos, kendisi ve Yunan temsilcileri aracılığıyla otel yemeklerinde, resmi olmayan görüşmelerde Yunan taleplerini anlatma fırsatını bulmuştur. Yunanistan’ın isteklerini desteklemesi için büyük güçlerin liderlerine belli belirsiz baskı bile yapmıştır. Özellikle Venizelos kişiliği ve tarzıyla Büyük Devletlerin desteğini ve onayını kazanmıştır.⁶¹¹

Konferans sırasında genel ortamın Ermeniler lehine olduğunu farkında olan Venizelos, 3-4 Şubat 1919 tarihinde yaptığı konuşmada; haritalar, fotoğraflar, kataloglar, tablolar ve muhtıralarla Yunan tezlerini sunma fırsatını bulmuştur. Doğu Anadolu konusunda Ermeniler lehine görüşlerin baskınlığının farkında olan Venizelos, Anadolu’nun batısında kalan topraklar hakkında bir açıklama yapmış, Kuzey Epir, Ege Adaları, Trakya, Batı Anadolu üzerindeki

⁶⁰⁶ Papadakis, *Eleftherios Venizelos*, 664.

⁶⁰⁷ Veremis, Koliopoulos, *Ellas i Singhroni Sineheia*, 356.

⁶⁰⁸ Hristopoulou, “Oneiropolos Pragmatopoios”, 265.

⁶⁰⁹ Nurettin Türsan, *Yunan Sorunu*, Ankara: 1987, 137-140.

⁶¹⁰ Türsan, *Yunan Sorunu*, 143.

⁶¹¹ Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 62.

taleplerini iletmiştir. Bu konuşmada Kıbrıs, İstanbul ve Pontus'tan hiç söz etmemiştir.⁶¹² Venizelos konuşmasında özellikle Ermenilerin, İtalyanların ve aslında Büyük Devletlerin tepkisini çekmek istememiştir. Bu amaçla Kuzey Epir ve Trakya'yı gündeme getirirken İtalya'yı göz önüne alarak dikkatli davranmıştır.⁶¹³ Ayrıca Venizelos konuşmasında Ermenilerle dayanışma içinde olduklarını ve Trabzon'un Ermenilere verilmesi gerektiğini açıkça belirtmiştir.⁶¹⁴ İşte bu noktada büyük devletlerin tepkisini almamak uğruna Pontus rüyasına temkinli yaklaştığını ortaya koymuştur. Benzer eğilimi İstanbul ve Kıbrıs için de devam ettirmiştir. Bu noktada da haddini bilen ve emin adımlarla yürüyen bir politikacı çizgisi çizmiştir.

Bu bağlamda Venizelos Pontus'ta bağımsız bir devlet yaratma düşüncesinden giderek uzaklaşmış ve İzmir'e odaklanmıştır. Bu yüzden Venizelos'un Paris'teki notası Pontus'u içermemiştir.⁶¹⁵ Venizelos'un yaptığı konuşma Pontus Rumları tarafından büyük tepkilerle karşılanmış ve hayal kırıklığı olarak yorumlamıştır. Örgütlenen Pontus Rumları; Karadeniz, Amerika, İskenderiye, Avrupa ve en çok Yunanistan'da protestolarda bulunmuş ve yapıcı tartışmalar içine girmişlerdir. Özellikle Hrisanthos ve Konstantinidis'in girişimleri Venizelos hükümeti politikalarını etkileyerek değiştirmiştir. Hrisanthos güçlü bir diplomasi ve belgelerle düşüncelerini Venizelos'a sunmuştur. Venizelos'la görüşmesinin ardından Hrisanthos, diğer ulusların liderleriyle Paris'te yüz yüze görüşmeler gerçekleştirmiş, görüşmelerde Pontus'un bağımsızlığı yönünde propagandalar yapmış ve Karadeniz Rumlarına uluslararası destek sağlamaya çalışmıştır.⁶¹⁶ Belki de en önemlisi Hrisanthos bağımsız Pontus konusunda tüm yükü omuzlaması gerektiğinin farkına varmıştır. Venizelos her ne kadar perde arkasında örgütlenmede etkili olmaya çalışmışsa da Pontus konusunu dillendirmenin zamanı olmadığı şeklinde bir politika takip etmiştir.

Başbakan Venizelos, 21 Ocak ve 7 Şubat 1919'da iki telgrafta Pontus devletinin kurulması hakkındaki düşüncelerini şu sözlerle aktarmıştır:⁶¹⁷

“Pontusluların benim mutabakatımı kabul etmeyeceklerinin farkındayım, Pontus 'un Ermeni Devleti ile birleşmesi fikrini ve Pontus sorununu doğru şekilde düzenlenmediğimi kabul ediyorum. Bu sebepten reddedilebilir. Fakat lütfen benim teklifimin mantığını açıklayayım. Ben Pontus devletinin yaşama şansına

⁶¹² Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 62; Yazıcı, *Millî Mücadele*, 27.

⁶¹³ Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 62.

⁶¹⁴ Güler, *Yakın Tarihimizde*, 108-111; Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 375.

⁶¹⁵ Papadopoulos, “İ Dimokratia tou Pontou (2)”, 344-345.

⁶¹⁶ Fotiadis, “The Pontian Genocide”.

⁶¹⁷ Fotiadis, “The Pontian Genocide”.

inanmıyorum. Ancak Pontus temsilcilerinin konuşmalarında Pontus'ta abartılı olarak verilen 2.000.000'den fazla Pontuslu Yunan olduğu bilgisi yanlıştır. Bu yüzden iki muhtemel gerçek çözüm vardır: Türk devletinin bir parçası olarak kalması ya da Ermenistan Devleti 'nin bir parçası olması. İlki uzun bir süreçte siyasi bakımdan yararlı olabilir ama Pontus Yunanların güvenliğini tehlikeye atar çünkü Türk Devleti onları Türkleştirme politikasını sürdürebilir. Bu sebeple, bir Ermeni Devleti'nin Yunan çıkarlarını daha çok koruyacağı düşünülebilir, Ermeni Devleti 'nin ismine rağmen Ermeni nüfusu çoğunlukta olmayacaktır, karışık Pontus Helenleri, Sicilya Helenleri ve muhtemelen Kapadokya Helenleri önemli rol oynayacaktır. Çünkü her kısımda yönetimdeki yerel bölünme yerel etnik bölünmelere dayanacaktır... Böylece Helenizm'e gelişme ve ilerleme şansı verilecektir“

Venizelos bu ifadeleriyle konuya gerçekçi yaklaştığının altını çizerken diğer yandan da Pontus konusunda Ermenileri işaret etmiştir. Bu da onun kararlarında ne derece değişmez bir çizgide seyrettiğini ortaya koymaktadır. Her ne kadar Karadeniz Rumları kendilerini terk edilmiş hissetse de esasında Venizelos belki de Karadeniz Helenizmini korumak adına altından kalkamayacağı bir işe girmekten kaçınmıştır.

Öte yandan 7 Şubat 1919 tarihinde İngiltere'nin hazırladığı bir muhtıra ile Giresun-Sivas-Mersin hattının doğusunun Ermenistan'a verilmesi teklif edilmiş, Amerika ve Fransa da bu teklifi desteklemiştir.⁶¹⁸

Paris Konferansı'nda talepler sıralanırken Ermeniler de isteklerini sunma fırsatı bulmuştur. Ermeni heyeti 26 Şubat 1919 tarihinde büyük bir toprak parçası (Van, Bitlis, Diyarbakır, Harput, Sivas, Erzurum ve Trabzon'un yanı sıra Kilikya ve Maraş'ı) istemiştir.⁶¹⁹ Bu istek karşısında İngiltere ve Amerika bu kalan toprakların Ermenistan'a verilmesi konusunda kararlı davranmışlardır. Llyod George, Osmanlı toprağından yüz binlerce İngiliz askerini geri çekme zamanı geldiğine inanmıştır. Wilson ise Trabzon'u da içine alan, sınırları mümkün olduğu kadar geniş bir Ermenistan devleti kurulması düşüncesini savunmuş ve konferansta bu yönde bir tutum izlemiştir.⁶²⁰ Ancak kurulması istenen Ermeni devleti

⁶¹⁸ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 374-375. Öte yandan Karadeniz bölgesinde kontrol büyük oranda İngilizlerin elinde olsa da Fransız- İngiliz rekabeti söz konusu olmuştur. Aydın Özgören, “Fransız Arşiv Belgelerine Göre Mondros Ateşkes Antlaşması ve İtilaf Devletleri'nin Doğu Karadeniz'deki Faaliyetleri (1918-1919)”, *Karadeniz'de Millî Mücadele*, Cilt I, Ed. Hikmet Öksüz, vd., Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, 2019, 308.

⁶¹⁹ Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Cilt I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1973, 21 Ermeniler adına Bogos Nuhbar Paşa, Paris Konferansı toplanmadan önce İngilizlere gönderdiği Ermeni taleplerini içeren bir telgrafta, daha önce söz verildiği üzere, Trabzon Vilayeti'nin bir bölümünün Büyük Ermenistan'a katılmasını istemiştir. Venizelos, Barış Konferansı'nda Türklerin Anadolu'nun merkezinde bir devlete izin vermesi gerektiğini ve bu bağlamda Rumların Ermenistan'ı kalıcı yapmak için Trabzon ve Kilikya'nın Rum nüfusunu feda etmeye razı olduğunu açıklamıştır. Küçüker, “Mondros Mütarekesi”, 822-823.

⁶²⁰ Bige Sükân Yavuz, “Kurtuluş Savaşı Sırasında Kurulması Düşünülen Rum-Ermeni Konfederasyonu”, *Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt. XIX, Sayı 55: (Mart 2003) 29.

konusunda ABD’li danışmanlar, Wilson’a ABD’nin imkanlarının uygun olmadığını bildirmiştir.⁶²¹

Öte yandan diplomasi Fransa’da devam ederken Anadolu’da Rumların Pontus konusundaki girişimleri karşısında Türk yetkililer tarafından Pontus Rumları hakkında istihbaratlar düzenli olarak takip edilmiştir. 13 Şubat 1919 tarihli yazıda Pontus Cumhuriyeti olarak adlandırılan bir komitenin görev yaptığının farkında olan Türk Yetkililer, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti’nden Trabzon vilayeti ve Canik Mutasarrıflığı’ndan Karadeniz Rumlarının faaliyetleri hakkında bilgi toplamasını istemiştir.⁶²² Başka bir deyişle Mütareke dönemindeki Pontus faaliyetleri Türkler tarafından göz ardı edilmemiştir.

Diğer yandan Rum metropolitler ve Pontus cemiyetleri Pontus propagandalarına devam etmiştir. Barış konferansı üyelerine Pontus cemiyetlerinden Pontus'un tarihi, Türklerin “zulmü” ve “yağması” ve “ışkencesi” ile ilgili birçok rapor gönderilmeye başlanmış ve acil olarak Pontus devletinin kurulması ihtiyacı olduğu vurgulanmıştır. 14 Şubat 1919 tarihinde Hrisanthos, İtalyan Dışişleri Bakanlığı’na Helenizmin özgürlüğünü kazanması ve Pontus Rumlarının özerkliğini ilan etmesi için yardım etmeleri gerektiğine dair bir sunum yapmıştır. Ayrıca sunumunda bu özerkliğin Yunanistan'ın garantörlüğünde olmasını istediklerini anlatan duygusal bir konuşmaya yer vermiştir.⁶²³ 27 Şubat 1919 tarihinde İstanbul Pontus Cemiyeti, Paris’te bulunan Yunan Dışişleri Bakanı Nikolaos Politis’e gönderdikleri bir muhtıra ile Pontus Rumlarının başbakanın görüşlerine karşı olduklarına ve yabancı boyunduruğundan uzak olarak kendi geleceklerini belirlemek istediklerini bildirmiştir. Ayrıca Pontus’un Yunanistan'la birleşmesi gerçekleşecek olsa bile bağımsız bir Pontus Yunan Cumhuriyeti yaratılmasını istediklerini vurgulamıştır.⁶²⁴ Görünen o ki Pontus idealinin savunucuları İtalya’dan destek isterken bile Yunanistan’dan kopamamıştır.

Konstantinidis ise Şubat ayında Ermenilerle devlet oluşturma teklifi hakkında Paris Konferansı delegelerine yazdığı telgrafta, Venizelos’un Ermenilerle iş birliği hakkındaki düşüncelerine dair değerlendirmelerde bulunmuştur. Yaklaşık beş ay öncesinde Venizelos

⁶²¹ Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 63. Wilson, Temmuz 1919’da ABD’ye dönmüş, manda ve Ermenistan konusunda senatonun onayını almak istemiştir. Türkiye ve Kafkaslarda durumu incelemesi için 46 kişilik bir heyetle birlikte Tümgeneral Harbord’u görevlendirmiştir. Ağustos 1919’da İstanbul’a gelen heyet araştırmasının sonucunda hazırlanan rapor 24 Nisan 1920 tarihinde ABD Senatosu’na sunulmuştur. Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 63.

⁶²² Biber, “Millî Mücadele”, 423.

⁶²³ Fotiadis, “The Pontian Genocide”.

⁶²⁴ Panagiotis Papadopoulos, “İ Dimokratia tou Pontou (2)”, 345; Fotiadis, “The Pontian Genocide”.

kendi kişisel görüşü olarak Trabzon'un Ermeni Devleti'ne katılabileceğini açıklamıştı. Açıklamalarında çok dikkatli olan Venizelos, devletin yönetim yetkilerinin oldukça yorgun olan Hristiyan nüfusa dayandığını ancak bağımsız Pontus devleti için önhazırlık sağlayacağını (desteklenebilir varoluş için bağımsız devlet yolunda nihai yolu açacağını) ifade etmiştir. Konstantinidis, Venizelos'un bu tavrı ile manda konusunu ve Karadeniz Rumlarının iradesini de reddetmediği değerlendirmesini yapmıştır. Ayrıca Karadeniz Rumları tarafından çok eleştirilen bir konu olarak Venizelos'un bağımsız cumhuriyet anayasası ile ilgili bir anlaşmaya varmadığını, Trabzon ilinin Ermeni Devleti'ne devredilmediği belirtilmiştir. Bu koşullar altında Ermenilerle dostça müzakereler başlatılmış, resmi olmayan müzakerelerde her iki ulus da eşit ölçüde temsil edilmiştir. Ermeniler ve Yunanlar görüşmelere memnun ve olumlu bir şekilde başlamışlar ve bir birlik oluşturarak sorunlara çözüm bulmayı hedeflemişlerdir. Yunan delegeler mutlak bağımsızlığın belirli özelliklerden vazgeçmenin kendileri için avantajlı olacağına ikna olmuş ve bağımsızlık için gerekli hallerde tüm yolların değişebileceğine inanmıştır. Bu fayda odaklı düşünce ile Yunan delegeler oybirliği ile Ermenilerle iş birliği teklifini onaylamıştır. Ermeni Cumhuriyeti ile Pontus (Euxine Pontus) Cumhuriyeti olarak tek bir birlik oluşturulmasına karar vermişlerdir. İki milletin farklılıklarının dayanma gücünü ve dayanışmayı artıracığını görüşünü taşımışlardır.⁶²⁵

Daha sonra konferanstaki Ermeni temsilcisi Bogos Nuhbar Paşa ve Venizelos beraber hareket ettiklerini göstermek amacıyla birbirlerinin taleplerine saygı duyduklarına dair bir anlaşma yapmış ve bunu konferansa sunmuşlardır. Bundan ortaya çıkan sonuç aslında iki unsurun Anadolu'nun paylaşımı konusunda birbirlerinin çıkarlarına saygı duyduklarını ilan etme ihtiyacıdır. Her iki taraf da kendi taleplerini konferansa sunmuş ve savunmuşlardır.⁶²⁶ Ermeni vilayetleri ile Rus Ermenistan'ın Milletler Cemiyeti'ne bağlı büyük bir devlet mandası altına olmak şartıyla bağımsız bir devlet haline getirilmesini önerilmiştir. Trabzon vilayetinin de bu Ermeni Devleti'ne bağlanabileceğini eklemiştir.⁶²⁷ Başka bir deyişle Pontus'un önemli bir merkezi olması planlanan Trabzon konusunda Ermeniler baskın çıkmıştır.

Anadolu'nun doğusunda Türk ve Rus yayılcılığına karşı koyabilecek bir devlet kurulması düşüncesine Venizelos da sıcak bakmıştır. Böyle bir devletin kurulmasının Batı Anadolu topraklarını kazanan Yunanistan için güvence yaratacağı ve Türk tehdidi ile

⁶²⁵Pontus Delegasyonunun Konferansa sunduğu 17 Şubat tarihli memorandum <https://archive.org/details/memorandumsubmit00unse/page/n1/mode/2up> erişim tarihi: 10 Şubat 2020.

⁶²⁶ Küçükler, "Mondros Mütarekesi", 822.

⁶²⁷ YAZICI, *Milli Mücadele*, 26-27; Kitsikis, *Yunan Propagandası*, 31-32.

karşılaşmasını engelleyeceğini düşünmüştür.⁶²⁸ Başka bir deyişle Venizelos bu fikri bir tampon olarak değerlendirmiştir. Venizelos, bir Ermeni ya da Pontus Devleti kurulması konusunda her stratejiyi göz önüne almıştır da denilebilir.

Venizelos Pontus'un bağımsızlığını istemiş olsa da Batı Anadolu'daki isteklerini garanti altına almadan Büyük Devletlerle ters düşmek istememiştir. Pontus sorununun Ermeniler ile birlikte anılması Avrupalı diplomatların yaklaşımından kaynaklanmış ve bu durum karşısında Venizelos sessiz kalmıştır. Büyük Devletler dışında Venizelos da Pontus Rumlarının talep ettiği toprakların coğrafi bakımdan Yunanistan'dan çok uzak bir konumda olması sebebiyle bir Rum devleti kurulmuş olsa bile Yunanistan'ın destek sağlamasının mümkün olamayacağını düşünmüştür.⁶²⁹ Pontus yerine elde etmesi daha mümkün olan ve coğrafi bakımdan yakın olan Batı Anadolu topraklarını elde etmeye çabalamıştır. Bu amaç doğrultusunda Venizelos, uzun süren planlar yapmış ve ikili ilişkilerini bu hedef doğrultusunda geliştirmiştir.

Bu dönemde Venizelos Pontus cemiyetlerinin tekliflerini kabul etmiş gibi görünmüş ve ve özerk bir Pontus devletini desteklemiştir. Bu düşüncüyü yaymak amacıyla gazeteler ve broşürler yayınlanmıştır.⁶³⁰ Başka bir deyişle Venizelos kendi çıkarlarını ön planda tutan ama arka planda da Pontus idealini destekleyen bir politika izlemiştir. Görünürde Pontus'u yalnız bırakmış gibi bir imaj oluşmuşsa da o, stratejik davranmayı tercih etmiştir.

Paris'te görüşmeler devam ederken İtalyan ve Fransızlar, Yunan siyasetler üzerindeki İngiliz etkisinden endişe etmişlerdir. Ancak İngiliz etkisiyle birlikte Venizelos, ABD Başkanı Woodrow Wilson'un etkisi altında kalmış ve Wilson'un Ermeni Devleti'ne büyük bir sempati ile bakmasından etkilenmiştir.⁶³¹ Belki de Venizelos'u bu fikre yakınlaştıran da Wilson olmuştur denilebilir.

Ancak bağımsız Pontus devletinden vazgeçme düşüncesinin Karadeniz Rumları için kabul edilemez bir durum olarak karşılanması üzerine 18 Mart 1919 tarihinde Yunanistan'ın Pontus Komisyonu, Barış Konferansı'na bir muhtıra göndermiştir. Trabzon vilayeti, Sinop sancağı ve Amasya, Tokat ve Karahisar sancaklarını içeren Pontus devletinin bağımsızlığını istemişlerdir. Etimolojik girişimlerin dışında, Pontus'un iç ticarete ve ziraat üretiminde zengin

⁶²⁸ Ayrıca Ermeniler, Trabzon vilayetindeki diğer Hristiyan gruplardan daha fazla Ermeni nüfusunun olduğu iddialarında bulunmuştur. Küçük, "Mondros Mütarekesi", 825.

⁶²⁹ Küçük, "Mondros Mütarekesi", 823.

⁶³⁰ Angtızidis, *Ellines tou Pontou*, 216.

⁶³¹ Fotiadis, "The Pontian Genocide".

olması nedeniyle, ekonomisinin kendi kendine yeterli olacağına inanmışlardır.⁶³² Bu da aslında, kurulacak olan Pontus Devleti'nin dışarıdan bir ekonomik desteğe ihtiyaç duymayacağı ve kendini idame ettireceği fikrinin kabul ettirilmesi için itici olmuştur.

Özellikle Pontusluların taleplerinin Paris Barış Konferansı'nda ele alınmasından sonra Pontus Rumlarının siyasi faaliyetlerinin ağırlık merkezi Avrupa'ya kaymıştır. Pontus konusundaki girişimlerine devam eden Kostantinidis; Marsilya'daki Pontus Komitesi adına İngiliz gazetelerine bir mektup göndermiş ve Kafkasya'dan Sinop'a kadar uzanan ve merkezi Samsun olan bölgede çok sayıda Rum sakin bulunduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bu bölgenin geçmişte Bizanslı Komnenos'un kurduğu Rum İmparatorluğu bünyesinde yaşadığını ancak Türk yönetimi ile 1 milyona yakın Rum'a baskı uyguladıklarını ileri sürmüştür. Paris Barış Konferansı'nın Rumların geleceği hakkında vereceği kararı sabırsızlıkla bekledikleri ve Karadeniz Rumlarının isteklerinin Karadeniz Cumhuriyeti adında bağımsız bir Rum hükümetinin kurulması olduğunu belirtmiştir.⁶³³

Venizelos'un onların görüşlerinden farklı bir çizgiye kayması, Pontusçu çevreleri oldukça rahatsız etmiştir. Marsilya'daki Pontus Kongresi Başkanı Konstantinidis ve Paris'te bulunan Pontus Millî Birliği Başkanı Ekonomos tarafından ortaklaşa yazılan ve The Manchester Guardian gazetesinde yayımlanan 1 Mart 1919 tarihli mesajda, Yunan hükümetinin Pontus iddialarını sahiplenmemesinden ve aynı şekilde Ermenilerin de bu iddiaları dikkate almamasından duyulan hayal kırıklığı şu ifadelerle dile getirilmiştir:⁶³⁴

“...Ermeni heyeti tarafından Paris Konferansı'na, Yunan hükümetinin Trabzon Vilayeti ve Pontus havalisinin toprak iddiaları arasına dâhil edilmediği ve dolayısıyla bu bölgelerin Ermeni Devleti sınırlarına alınacağı ifade edilmektedir. Yunan hükümetinin hangi gerekçelerle bu bölgelerden vazgeçtiğini, hangi gerekçelerin onu yalnızlaştırdığını bilmek istemiyoruz. Fakat Pontus heyeti olarak, milletlerin kendi kaderlerini belirleme hakkını dikkate almayan her türlü çözümü kuvvetli bir şekilde protesto ediyoruz. En iyi hisleri beslediğimiz Ermeni komşularımızın, eski Trabzon Komnen İmparatorluğu'nun bir kısmını içine alan bağımsız bir Pontus Cumhuriyeti'nin kurulmasına dair adil ve yasal taleplerimiz karşısında öne sürdükleri iddialarını üzüntüyle görmekteyiz.”

Marsilya'da bulunan Pontus Kongresi yetkilileri tarafından Lloyd George'a gönderilen 17 Mart 1919 tarihli telgrafta ise Pontus topraklarının kurulacak olan Ermenistan Devleti'ne

⁶³² Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 63.

⁶³³ Metintaş, Kayran, “Pontus Sorunu”, 205.

⁶³⁴ Küçük, “Mondros Mütarekesi”, 827, 829.

dâhil edilmesi protesto edilmiştir. ‘Türk boyunduruğundan’ kurtularak yeniden bağımsızlık elde etmek istediklerinin belirtildiği telgrafta, bu protestolarının Barış Konferansında gündeme gelmesi konusunda Lloyd George’dan özel ilgi talebinde bulunulmuştur.⁶³⁵

Zürih’te yaşayan Rumlar adına Jean Deirmendjoglou tarafından Lloyd George’a 29 Mart 1919 tarihli bir telgraf gönderilmiştir. Telgrafta; Trabzon Vilayeti’nin Yunanistan ile birleşmesi, bu mümkün olmazsa burada bağımsız bir Pontus Devleti kurulması talep edilmiş ancak Ermeniler kastedilerek başka bir ülke ile birleşilmesi düşüncesine de açık kapı bırakılmıştır. Aynı konuda 3 Nisan 1919 tarihinde Pontus’ta yaşayan Rumlar adına Lloyd George’a gönderilen dilekçede, çektikleri acıların dindirilmesi için uluslararası camiadan yardım talep edilmiş, yabancı bir ülkenin boyunduruğuna itiraz edilerek Yunanistan’ın mandasının arzulandığı ifade edilmiştir. M. Philocles Candidis tarafından “*Karadeniz bölgesinde yaşayan, sayıları 1 milyonu aşkın Rum adına*” gönderilen telgrafta, Büyük Güçler’den bağımsızlıklarının güvence altına alınması talep edilerek Ermenilerin bölgede hak iddia etmeleri protesto edilmiştir.⁶³⁶

Pontus Rumları tarafından ciddi eleştiriler almış olsa da Venizelos, Paris Barış Konferans’ı boyunca birçok önemli devlet adamını etkilemiş, enerjik, ikna edici, yorgunluk bilmeyen bir kişi olarak tanınmıştır. Büyük Devletlerle iyi geçinme politikasını başarıyla uygulamıştır. “*İngilizleri kazanmış, Fransızları etkilemiş, Amerikalılara güven vermiş, İtalyanları ise nötralize etmiştir.*”⁶³⁷ Paris’te kaldığı süre boyunca günde on beş saat çalışmış; memorandumlar, mektuplar yazmış, röportajlar vermiştir. Macmillan ise Venizelos’u Yunanistan’ın “*en büyük kozu*” ve uzun vadeli bakıldığında da “*en büyük riski*” olarak nitelendirmiş ve “*O olmasa, Yunanistan konferans masasında kazandıklarını asla kazanamaz, Anadolu’da koskoca bir lokmayı yutmaya da asla kalkışmazdı.*” yorumunu yapmıştır. İngiliz Konferans Sekreteri Hankey, Venizelos’u “*Şirin bir ihtiyar; gerçekten büyük adam*” olarak nitelendirmiştir. Amerikalı gözlemcilerden biri, “*Onu tanıyanların hepsi iyimser... Ama bu yeter mi? Tüm delegeler, tüm maslahatgüzarlar onu sevip sayıyor, ama çok iyi bilinen tartışmasız çekiciliğinden de korkuyorlar.*” sözlerini söylemiştir.⁶³⁸

⁶³⁵ Küçük, “Mondros Mütarekesi”, 827.

⁶³⁶ Küçük, “Mondros Mütarekesi”, 827, 829.

⁶³⁷ Macmillan, *Barış Yapanlar*, 534.

⁶³⁸ Macmillan, *Barış Yapanlar*, 534.

Ancak Venizelos aklındaki hedefini konferansta “*Yunanistan gerçek geleceğini Ege’yi ele geçirdiği zaman bulacaktır*” sözü ile açıkça ortaya koymuştur.⁶³⁹ Görüşmeler süresince Venizelos, Trabzon ve çevresinde bir Pontus devleti oluşturulması düşüncesinin gerçekleşme ihtimalini zayıf olduğu görüşünü taşıması nedeniyle konferansta Trabzon Metropolit Hrisantos kadar hevesli görünmemiştir.

3.2.1. Trabzon Metropolit Hrisanthos’un Diplomatik Faaliyetleri

Aslen Pontuslu olmayan Hrisanthos (Chrysanthos) Fillipides 1881 yılında Gümölcine’de dünyaya gelmiştir. Heybeliada’daki Ruhban Okulu’nda, Almanya ve İsviçre’de eğitim görmüştür.⁶⁴⁰ Pontus’un bağımsızlığını kazanması yönünde ulusal ve uluslararası girişimlerde bulunmuş ve büyük devlet adamlarıyla iyi ilişkiler geliştirmiştir.⁶⁴¹

Pontus Rumlarının bağımsızlığı elde etmesi için her yolu deneyen Trabzon Metropolit Hrisanthos “*Pontus’un dini ve siyasi lideri olacak, tüm umutları ve beklentileri kendisinde toplayacaktır, Türk barbarlığından kurutulmak için mücadele çabalarını üstelenecektir.*” yorumlarıyla kendisine umut bağlanan dini bir lider resmi çizmiştir.⁶⁴²

Pontusçu çevrelerin artan baskıları sonucu Fener Patrikhanesi, Paris’e dini heyet gönderilmesine karar vermiştir.⁶⁴³ 1919 Mart ayında Trabzon Metropolit Hrisanthos ve Bursa Metropolit Doretios Mammelis, Paris Barış görüşmelerinde Küçük Asya Yunanları ve Pontus konusunda değerlendirmeler sunmak için Paris’e gönderilmiştir.⁶⁴⁴

Heyete katılmadan önce metropolitlerden istatistikler, Rum çetelerinin ve Rum köylerinin durumu, bölgedeki Türk askerlerinin sayısı gibi bilgiler istenmiştir.⁶⁴⁵ Ayrıca Hrisanthos heyete katılmadan önce Batum, İstanbul, Atina ve Marsilya’da Pontus Rumları temsilcileri ile görüşmeler gerçekleştirmiş ve 29 Nisan 1919 tarihinde Paris’e varmıştır. Paris’te Pontus özerk devleti kurmak için sekiz ay kalmıştır. Pontus Rumları temsilcisi olarak Hrisostomos’u seçmiş ancak Hrisanthos tüm Küçük Asya’yı temsilen konuşmuştur.⁶⁴⁶

⁶³⁹ Küçükker, “Mondros Mütarekesi”, 818.

⁶⁴⁰ Hrisanthos, *Anaminiseis*, 13; Yazıcı, *Milli Mücadele*, 18.

⁶⁴¹ Kostas Nikolaidis, “Hrisanthos Filippides (1881-1949) Mitropolit Trapezountos 1913-1922- Arhieskopos Athinon kai Pais Ellados (1938-1941)”, *Pontiaki Estia*, Teuhos 168, Thessaloniki: 2010, 46.

⁶⁴² Papadopoulos, “*İ Dimokratia tou Pontou (2)*”, 346.

⁶⁴³ Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 63.

⁶⁴⁴ Rodakis, *İ İstoria tou Pontou*, 289. Patrikhane, 9 Mart’ta Patrikhanenin Osmanlı Hükümeti ile resmi ilişkiyi kestiğini bildiren bir beyanname yayınlamıştır. Uğur Yıldırım, *Dünden Bugüne Patrikhane*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2004, 54.

⁶⁴⁵ Yazıcı, *Milli Mücadele*, 18.

⁶⁴⁶ Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 63.

Hrisanthos Paris'e vardığında bir telgrafla Batum'daki Pontus Ulusal Konseyi Başkanı Vassilios Ioannidis'e haber vermiş ve *"Pontus sorunu iyi bir duruma girmiştir, çözüme diğer Doğu'nun tüm meseleleri ile birlikte ABD Senatosu karar verecektir."* demiştir. Ayrıca Karadeniz Rumlarına kendilerine zarar verecek herhangi bir eylemde bulunmamalarını tavsiye etmiştir.⁶⁴⁷

Pontus-Ermeni konfederasyonu konusunda anlaşma sağlanmış olması nedeniyle Hrisanthos, Paris'e ulaşmasıyla hiç vakit kaybetmeden Venizelos ile birkaç görüşme gerçekleştirmiştir. Venizelos, Trabzon'un Ermenilere verilmesine düşüncesi ile Pontus konusunu bir daha müzarekelerde dile getirmeyi düşünmüş ancak Hrisanthos'la görüşmesi düşüncelerini değiştirmiştir. Görüşmeden sonra Venizelos *"Acınası bir şekilde konuyu müzakerelerde anlattım. Bu bilgeleri bana daha önce getirmediğiniz anlattıklarınızı bilmiyordum. Bunları bir muhtıra yapın."* sözlerini söylemiştir.⁶⁴⁸

Fanatik bir kral taraftarı olan Metropolit Hrisanthos, *Ulusal Bölünme*'de Kral yalısı tarafta yer aldığı gibi liberallere karşıt yayınlarda da bulunmuştur. Ancak bu durum beraber çalışmalarına engel olmamış ve Hrisanthos Giritli siyasetçi Venizelos'un Pontus sorununu çözeceğine inanmıştır. Hrisanthos, Venizelos için *"Onun benim arkadaşım olmadığını biliyorum. Ama ne yapayım? Helenizm için beraber çalışmak zorundayız"*⁶⁴⁹ sözlerini ifade etmiştir. Her ne kadar farklı siyasi çizgilerde olsalar da bu iki figürü birleştiren nokta Pontus helenizmi olmuştur.

Hrisanthos, Pontus konusunda hazırlanan muhtırayı Venizelos'a sunmuştur. Venizelos'a sunumu Bursa Metropoliti Doretheos ile Pappas yapmış ancak Venizelos ilk sunumda sinirlenerek *"Neden bana bütün bunları bizzat anlatan Metropolit Hrisanthos gelmedi?"* demiştir.⁶⁵⁰ Marsilya'da çok hasta olan Hrisanthos iyileşince Venizelos'u görmeye gitmiş ve Pontus'un bağımsız bir devlet olmasını ya da Pontus-Ermeni federasyonunun kurulmasını talep etmiştir. Fakat hiçbir şekilde Ermenilerin Pontus bölgesinin ilhakını teklif etmemiştir.⁶⁵¹

Ancak Venizelos'un Hrisanthos'la görüşmesinin ardından Venizelos'a Pontus sorunu hakkında daha önce bilmediği bazı detaylı bilgiler aktarılmıştır. Venizelos, bugüne kadar

⁶⁴⁷ Papadopoulos, "İ Dimokratia tou Pontou (2)", 344

⁶⁴⁸ P.A. Zannas, *Eleftherios K. Venizelos*, Atina: Ermis, 49.

⁶⁴⁹ Zannas, *Eleftherios K. Venizelos*, 50.

⁶⁵⁰ Zannas, *Eleftherios K. Venizelos*, 50.

⁶⁵¹ Zannas, *Eleftherios K. Venizelos*, 51.

Yunan tarafının konuyu yanlış ele aldığını, Hrisanthos'un anlattıkları hakkında bilgi sahibi olmadığını ifade etmiştir. Hrisanthos'a "*Bana bir memorandum yazınız ve onlara götürünüz. İlgililerle tartışmayı yeniden açınız ve sizin görüşlerinize itiraz etmek için benim kelimelerimi kullanırlarsa, daha önce söylediklerimin aksini ispat ediniz.*" sözleri ile Venizelos'un konuya farklı bir bakış açısı kazandığını göstermiştir.⁶⁵² Dolayısıyla Venizelos'un Pontus konusundaki fikirleri bu gecikmiş görüşme sonrasında değişim göstermeye başlamıştır.

Venizelos'un talimatları doğrultusunda Hrisanthos, konferansın Yunan İşleri Komisyonu başkanı Fransız delege Jules Cambon'a gitmiş ve bağımsız bir Pontus devleti ya da Yunan-Ermeni federasyonu düşüncelerini paylaşmıştır. Cambon bunun üzerine Venizelos'un konu ile ilgili düşüncelerini sormuştur. Hrisanthos, Venizelos'un aynı görüşü paylaştığını ve Jules Cambon'un emirlerini almak üzere geldiğini anlatmıştır. Bunun üzerine Cambon, Venizelos bu düşüncelere katılmışsa kendisinin de katıldığını ifade etmiştir. Bunları ABD Başkanı Wilson'a gidip anlatmasını istemiştir.⁶⁵³

Venizelos ile görüşükten sonra Trabzon Metropolit Hrisanthos savunduğu projeye siyasî ve demografik bir altyapı oluşturmak amacıyla 2 Mayıs 1919 tarihinde konferansta bir muhtıra sunmuştur. Bu muhtırada Pontus'ta Rum nüfusunun fazla olduğuna dair verilere yer vermiştir.⁶⁵⁴ Trabzon, Sivas, Amasya, Karahisar sancakları, Kastamonu vilayetinin bir kısmı ve Sinop sancağı Pontus bölgesi olarak sunulmuştur. Pontus'taki Rum sayısının 850 bin olduğunu ancak bu sayının 250 bin kadarının Kafkasya'ya ve Rusya'ya göç ettiğini ifade etmiştir. Bölgedeki gerçek Türk sayısının ise 340 bin olduğunu belirtmiştir.⁶⁵⁵ Pontus bölgesinin Ermenistan'a katılması teklifinin kesinlikle kabul edilmediği vurgulanmıştır.⁶⁵⁶ Ancak Hrisanthos'un sunduğu verilerin gerçekliğinin kuşkulu olduğunu ve konulara yaklaşımının objektif olmadığı açıkça görülmüştür. Sunulan nüfus verilerini abartarak Wilson İlkelerinden güç almayı amaçlamıştır.

Ayrıca muhtırada Hristiyan nüfusun Türklerin baskısı altında kaldığı sık sık vurgulanmış, bölgede Rum devletinin kurulması ile güvenliğin sağlanacağı vurgulanmıştır. Bu

⁶⁵² Fotiadis, "The Pontian Genocide".

⁶⁵³ Zannas, *Eleftherios K. Venizelos*, 51.

⁶⁵⁴ Hekimoglou, "Ena Kratos sta Hartia", 64. Hrisanthos'a göre, Kafkasya ve Güney Rusya'dan Pontuslu göçmenler dönerse Yunan nüfusu Müslümanlarla eşit olacaktı. Hekimoglou, "Ena Kratos sta Hartia", 64. La Question du Pont-Euxin, 2 May 1919 Paris.

⁶⁵⁵ Yazıcı, *Millî Mücadele*, 27; Çapa, *Pontus Meselesi*, 50-54.

⁶⁵⁶ Hekimoglou, "Ena Kratos sta Hartia", 64.

konuda Avrupalı devletlerden yardım istenmiştir.⁶⁵⁷ Bu muhtıradaki dikkat çekici nokta Hrisanthos'un Venizelos'a bölgedeki Rum nüfusunu 850 bin olarak bildirmesidir. Bu, Konstantinidis'in daha önce Rum nüfusunu yaklaşık 2 milyon olarak sunmasına karşın Hrisanthos'un sunduğu sayının da Yerasimos tarafından gerçeği yansıtmamadığı ifade edilmiştir.⁶⁵⁸

Hrisantos, kurulacak olan Ermeni devleti ile geliştirilecek yakın komşuluk ve ticarî ilişkiler üzerinden iki halk arasında sıkı bağlar kurulacağına değinmiş ve bundan mutluluk duyacağını da eklemiştir. Hrisantos muhtırasında *'İki devletin sıkı iş birliği bağlarını başlatmaya hazır olduklarını'* vurgulamıştır. *'Ancak en önemli şart her bir devletin kendi tam bağımsızlığını elde etmesidir'* ifadelerini kullanmıştır.⁶⁵⁹ Ayrıca Hrisantos Güney Rusya ve Kafkasya'ya göç eden Rumların evlerine dönmesiyle nüfus oranlarının eşitleneceği görüşünü savunmuştur.⁶⁶⁰

Görülüyor ki Hrisanthos Pontus'taki duruma her şekilde Karadeniz Rumlarının karar vermesini ve Yunanistan'ın ise destek sağlamasını istemiştir. Sadece bağımsız bir Pontus devleti kurulmasını değil aynı zamanda kurulan devletin bir Helen devleti olmasını hedeflemiştir. Yine de Hrisanthos, Venizelos'un Pontus'ta bir Ermeni Devleti düşüncesini tamamen reddetmemiştir. Hrisanthos, Pontus Rum Devleti ile Ermenistan arasında iş birliği olabileceğini ancak bu durumun iki ülkenin eşitliği ve bağımsız olması koşuluyla gerçekleşebileceğini belirtmiştir. Ayrıca uygun bir zamanda küçük bir ordu ile Pontus geçici hükümeti ilan etmek amacıyla askeri güçlerin düzenlenmesi için Yunanistan'dan yardım istemiştir. Venizelos, Metropolit Pontus hareketini güçlendirmek için Topçu Albay Dimitrios Katheniotis'e yönlendirmiş ve Karadeniz Rumlarının askeri olarak örgütlenmesini istemiştir.⁶⁶¹ Katheniotis, düzenli olarak Venizelos'a raporlar göndermiş ve raporlarda *"Pontushuların Helenizm'in koruyucusu"* olduğunu vurgulamıştır.⁶⁶²

Venizelos'un talimatıyla Atina'da bulunan Albay Katheniotis Pontus güçlerinin örgütlenmesiyle görevlendirilmiş ve Katheniotis'ten Pontus Rumları Komitesi'yle temasa

⁶⁵⁷ YAZICI, *Millî Mücadele*, 28.

⁶⁵⁸ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 376-377.

⁶⁵⁹ Küçüker, "Mondros Mütarekesi", 821.

⁶⁶⁰ Hekimoglou, "Ena Kratos sta Hartia", 64.

⁶⁶¹ Hekimoglou, "Ena Kratos sta Hartia", 64-65. Katheniotis, Venizelos hareketine 1916'da binbaşı olarak katılmış, iki buçuk yılda iki rütbe almış, emiri alır almaz İstanbul'a gitmiş ki burada Pontus cemiyetlerinin askeri düşünceleri konusunda ilk defa bilgilenmiştir. Hekimoglou, "Ena Kratos sta Hartia", 65.

⁶⁶² Angtzidis, *Ellines tou Pontou*, 148.

geçmek için İstanbul'a gitmesi istenmiştir. Katheniotis Müslümanların nüfus çoğunluğu karşısında Rumların başarılı olabileceğine inanmamış ve bu sebeple diplomatik alanda Ermenilerle iş birliğinin sürdürülmesinden yana bir tavır almıştır. Katheniotis'in telgrafının Paris'e ulaşmasıyla Hrisanthos, İstanbul Komitesi'ne karşı çıkarak Venizelos'a cevap vermek zorunda kalmış ve Konstantinidis'ten İstanbul Komitesi'ne hadlerini bildirmesini istemiştir. Ancak bu tarihten sonra Venizelos'un Pontus sorununa yaklaşımı değişmiştir. Pontus temsilcileri ise Atina, İstanbul ve Batum'a durumu açıklayan telgraflar çekmiştir.⁶⁶³

Venizelos, Hrisanthos'un din adamı kişiliği ve uzlaşmacı tavrından etkilenmiştir. Venizelos, Hrisanthos'un üzerinde bıraktığı etkiyle 6 Mayıs 1919 tarihinde Konstantinidis'ten özür dilemiş ve bir süreliğine Karadeniz Rumlarının taleplerini benimsemiş gibi davranmıştır.⁶⁶⁴ Ancak 6 Mayıs 1919 tarihi, Venizelos için bir dönüm noktası olmuştur. Llyod George, Wilson ve Clemanceau ve Sonnino Venizelos'u toplantıya davet etmişlerdir. Anadolu'nun Yunan işgali için doğru zamanı geldiğini anlayan Venizelos İtalyan propagandasının kızıştığı bu dönemde hemen kendi savunmasını hazırlamış ve önden saldırı yöntemi ile durumu kurtarmaya çalışmıştır. Venizelos adalarda yaşayan Rumların Türk saldırısı ile karşı karşıya kaldığını söylemiş, *"bir savaşçı gibi adalet ve intikam"* talep etmiştir. Venizelos'un bu konuşması Helenlere sempati besleyen Lyod George tarafından da olumlu karşılanmış ve Venizelos'u destekleyen bir tavır almıştır. İtalyan Dışişleri Bakanı Sonnino mücadeleyi kaybettiğini anlamış ancak mücadele etmeden pes etmek istememiş ve Aydın'ın güneyinin İtalya'da kaldığının açıklanmasını istemiştir. Yunan dostu olan Wilson ise Yeni Efes'in İtalyan birlikleri tarafından işgal edilmesinin yasal görmediğini eklemiştir. Böylece Venizelos bir kez daha kazanmıştır.⁶⁶⁵

Llyod George'un önerisi ile Büyük Devletler, İtalyanların İzmir'e çıkmasını önlemek için Yunan kuvvetlerinin bölgeye sevk edilmesine karar vermişlerdir. Llyod George Venizelos'a kararlarını bildirmiş ve İngiliz Genelkurmay Başkanı Sir Henry Wilson'la görüşmesini söylemiştir. Astroia Oteli'nde Fransız ve Amerikan askeri temsilcilerinin katılımıyla bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu tarihten sonra Venizelos İzmir'i elde etmeyi garantilediğini düşünmüş ve sıra Pontus'a gelmiştir. Bu gelişmelerin etkisiyle Venizelos Hrisanthos'u müttefiklere takdim etme ve Hrisanthos'a diplomatik özerklik verme kararı

⁶⁶³ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 380.

⁶⁶⁴ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 378.

⁶⁶⁵ Yannis Kapsis, *Hamenes Patrides*, Athina: Ekdoseis Nea Sinora, 1989, 22.

almıştır. Bu kararın yanı sıra Atina'daki yönetimden Pontus kökenli askerlerden oluşan ve Karadeniz Rumları tarafından finanse edilen bir askeri birlik kurulmasını istemiştir.⁶⁶⁶

Hrisanthos 9 Mayıs 1919 tarihinde Jules Cambon'a taleplerini iletmiştir. Ancak Cambon kendisinin taleplerinin resmi Yunan taleplerinden farklı olduğu cevabını vermiştir. Bunun üzerine Pontus temsilcileri yeni hazırlıklara başlamıştır. 14 Mayıs'ta yazılan yeni muhtırada Ermenilerle yapılan görüşmelerden bahsedilmiş ancak görüşmelerin sonuçsuz kaldığı bildirilmiş ve Amerika'dan destek istenmiştir. 16 Mayıs tarihinde Temps gazetesinde Hrisanthos'u takdir eden bir makale yayınlanmış ve Wilson makaleyi okuduğunda Pontus bölgesinin varlığından memnun olmuş ancak Amerikalılara Ermenistan'la ilgili bir manda yönetimi kurulması düşüncesini onaylatabileceğinden şüphe duymuştur. Yine aynı ay İngiliz heyetinden Harold Nicholson Hrisanthos'dan etkilenmiş olsa da Ermenilerle uzlaşması tavsiyesinde bulunmuştur.⁶⁶⁷

Amerika'da yayınlanan *Atlantis* isimli Yunan gazetesinde “*Trabzon Ermenilere Hibe Ediliyor*” başlıklı haberde Ermenilerin Trabzon'u ilhak etmesiyle kullanışlı limanlara ve maden kaynaklarına sahip olacağına yer verilmiştir. Bunlara ilave olarak Yunanistan'ın bu durumdan nasıl fayda sağlanacağı sorusunu sormuş ve Yunanların Ermenilere karşı böyle bir tavır içinde olmadığını, dost olan her iki tarafın birbirleri için kurbanlar vermeye hazır olduğunu belirtilmiştir. Yunan Devleti'nin, Pontus kıyılarının çok uzakta olması sebebiyle Yunanistan'ın Ermeni Devleti ile Pontus konusunda dostluğun sağlanması yönünde sabırsız olduğu yorumu yapılmıştır.⁶⁶⁸

Diğer yandan askeri örgütlenme çabası içinde olan Karadeniz Rumları girişimlerini hızlandırmaya başlamıştır. Ancak Katheniotis'in düşünceleri Rumların genel görüşünden farklı olmuştur. Pontus'ta çetelerle ilgili İstanbul Komitesi bir düzenlemeye ihtiyaç olduğunu kabul etmiş ancak Rum çetecilerin Batum ya da Sahoum'a eğitime gitmesini teklif etmiştir. Ancak Katheniotis planı uygulamamış ve Venizelos'un da desteklediği Ermeni Devleti'ne Trabzon'un ilhakı konusunda propaganda yapmıştır. Pontus'a asker yetiştirilmesi ve bölgenin coğrafi özelliği nedeniyle askeri kanadın çete şeklinde organize edilmesi konusunda anlaşmaya varmışlardır.⁶⁶⁹ 14 Mayıs 1919 tarihinde Katheniotis, Venizelos'a Pontus Temsilcileri

⁶⁶⁶ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 378-379.

⁶⁶⁷ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 378.

⁶⁶⁸ *Atlantis*, 6 Mayıs 1919.

⁶⁶⁹ Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 65.

Kongresi'ni sunmuştur.⁶⁷⁰ Katheniotis Hrisanthos'un Paris'ten ayrılmasını sağlamak için Pontus birliğine gönüllülerin ismini yazdırırken Hrisanthos'un da bulunmasını şart koşmuştur. Paris'te bulunan Yunan delegasyonu da metropolitin delegasyonuna dönmesi için baskı uygulamış ancak onlar bu karara uymayı reddetmiştir.⁶⁷¹ Hrisanthos Ermenilerle doğrudan iş birliği görüşmeleri başlatmaya karar vermiştir. Bu durum karşısında Venizelos Katheniotis'i Paris'e çağırıştır.⁶⁷²

Bu gelişmeler yaşanırken Konstantinidis, Paris'teki Ermeni temsilcilere görüşmelerde yeni bir not eklemiştir. Konstantinidis, Ermenilere iki bağımsız devlet şeklinde federasyon kurulmasını önermiştir. Ermeniler ise özerklik rejimi altında Ermenistan'a Trabzon bölgesinin ilhakını önermiştir. Büyük Devletler sadece birkaç günlüğüne Ermenistan ile meşgul olmuş, muhtıra ile ilgilenmiş ancak bir açıklama yapmamışlardır.⁶⁷³ Diğer yandan Karadeniz Rumlarının talep ve beklentileri Hrisanthos ve Konstantinidis tarafından savunulmuştur. Kifonidos'ya göre, Venizelos ve Katheniotis dönemin koşulları içerisinde olayları daha gerçekçi değerlendirmiş, Hrisanthos ve Konstantinidis ise ideallerinin peşinden koşmuştur.⁶⁷⁴

Paris Barış Konferansı boyunca Büyük Devletlerin ilgisini çekmek için Anadolu Rumlarının zor durumda olduklarını anlatan ve taleplerini içeren telgraflar gönderilmiş ancak beklenen destek sağlanamamıştır. Karadenizli Rumlar siyasi örgütlenme amacıyla çeşitli konferans/toplantılar düzenlemişler ve Katheniotis'in liderliğinde Karadenizli Rumların askeri örgütlenmeleri başlamıştır.

Ancak bazı konularda iki devletin bağımsız bir politika izleyebileceği görüşülmüştür. Yunan delegeler; dış politika, maddi işler, iletişim konularında birlik isterken; dini, eğitim ve cinsiyetçilik konularında ise özerklik istemişlerdir. Adına Swiss model denilen bu yönetim şeklini sunmuşlardır. Ermeni delegeler başlangıçta, teklif edilen çözümün avantajlarına dikkat etmiş ancak tüm teklifin sunumundan sonra Boghos Nuhbar Paşa tarafından temsil edilen Ermeni komisyonu, Paris Barış Konferansı'nda Ermenilere dayatılmadıkça bu çözümün kabul edilebilir olmadığını söylemiştir. Ermeni komisyon, başlangıçta sunulan Trabzon ilinin ilhakı ve buradaki Yunan nüfusunun Ermeni Devleti'nin içinde dahil edilmesi konusunda ısrar etmiştir. Ermenilerin teklifi karşısında Karadenizli Rumlar, kendilerinin birtakım tavizler

⁶⁷⁰ Hekimoglou, "Ena Kratos sta Hartia", 67.

⁶⁷¹ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 380.

⁶⁷² Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 381.

⁶⁷³ Hekimoglou, "Ena Kratos sta Hartia", 67.

⁶⁷⁴ Kifonidos, *Pontiako Zitima*, 342.

verirken Ermenilerin hiçbir taviz vermediğini öne sürmüştür. Ermeni Devleti'ne 700 bin Rum nüfusu eklenmesi ve onlara ölçülü özerliklik vaat edilmesi söz konusu olmuştur. Ermeniler daha sonraki görüşmelerde “Hiçbir koşulda etnik bağımsızlığımızı kaybetmek istemiyoruz. Farklılıklarımızın birkaçını bir araya toplamaya hazırız, bağımsızlık faktörlerinin birkaçından vazgeçmeli ve birleşik gücümüzü artırmalıyız, aksi takdirde ilerleyemeyiz” önerisinde bulunmuşlardır. Bu kararlılık karşısında Ermenilerin Pontus nüfusu ile birleşmenin kendilerine bir avantaj sağlamadığını açıkça göstermişlerdir. Bu durumda Pontus Rum nüfusunu başka bir nüfusun egemenliği altında kalmaya zorlamak ve zorla devlet oluşturmak Yunan delegasyonu tarafından reddedilmiştir. Bu koşullar altında Konstantinidis, bağımsız Pontus Devleti'nin Yunanistan'a bağlı ya da ABD mandası altında bir devlet oluşturulması teklifini sunmuştur. Son söz olarak Karadenizli Rumlar, konfederasyon düşüncesinin engellenmesine karar vermişlerdir.⁶⁷⁵

Mayıs ayında *Etnikos Kiriks* isimli Amerika'da yayınlanan bir Yunan gazetesinde, Hrisanthos'un Amerikalılara Pontus konusunda bilgiler verdiği ve diplomatik yeteneklerini kullandığını vurgulamıştır. Aynı zamanda Hrisanthos, Venizelos'un Pontus sorunu terk ettiği iddialarının karalama amacıyla yapılan söylentiler olarak nitelendirmiştir. Venizelos ile bir önceki gün görüştüğünü ve Pontus sorununa karşı duyarlı olduğunu ifade etmiştir.⁶⁷⁶

3.3. Konferanstaki Pontus Baskısı

Mondros Mütarekesi döneminde Doğu Karadeniz bölgesinde görev yapan İtilaf Devletleri yetkilileri çok farklı görevlerle meşgul olmuştur. Bölgede asayişiyi yeniden sağlamak, İttihatçıları etkisiz hale getirmek, göç ettirilen Rum ve Ermenileri yeniden yerleştirmek, bölgeyi silahsızlandırmak, Rus Ordusu'ndan kalan silahları toplamak, bölge halkını Bolşevik propagandasından korumak istemişlerdir. Karadenizli Rumlar ise 1919 yılında İtilaf Devletleri'nin Karadeniz bölgesinde bulunmasını ve bölgeye asker ve gemi göndermesini sevinçle karşılamıştır. Ayrıca İngiliz ve Fransızlar, Trabzon, Samsun ve Sinop kıyısındaki Rumlara destek sağlamıştır.⁶⁷⁷ Fransız ve İngiliz savaş gemilerinin Karadeniz limanlarına çıkması Pontus Rumlarını cesaretlendirerek çeteci faaliyetlerin artmasına yol açmıştır. Öte

⁶⁷⁵ Pontus temsilcileri Konstantinidis ve Oeconomos tarafından Şubat 1919'da Barış Konferansı'na Sunulan Memorandum Belgesi. <https://archive.org/details/memorandumsubmit00unsc/page/n1/mode/2up>

⁶⁷⁶ *Etnikos Kiriks*, 20 Mayıs 1919.

⁶⁷⁷ Özgören, “Fransız Arşiv”, 303-305.

yandan Yunanistan'ın İzmir'e asker çıkardığı gün, Karadeniz Rumları da konferansı adeta muhtura bombardımanına tutumuştur.

14 Mayıs 1919'da konferansa gönderilen muhtıra, Karadeniz'deki Rum nüfusun o anda 600 bin Rumdan oluştuğunu buna ek olarak 250 bininin Kafkaslara göç etmiş olduğu bilgisini, vermektedir. Kafkaslardaki Rumların özlemle bağımsızlığa kavuşacak olan Pontus'a dönmeyi beklediğinin belirtildiği yazıda, bu Rumların da dönmesiyle Karadeniz'deki Rum nüfusun Müslümanlardan daha fazla olacağı ifade edilmiştir. Belgede dikkati çeken bir diğer nokta da bölgede yaşayan Müslümanların da aslında Rum olduğu iddialarıdır. Böylelikle Karadeniz'de yaşayan Müslümanların da etnik olarak Rum olduğu ileri sürülmekte ve bu şekilde Karadeniz'in Rumluğu kanıtlanmaya çalışılmıştır. Aynı belgede bölgedeki Ermeni nüfus da çok az miktar şeklinde belirtilmiştir.⁶⁷⁸

15 Mayıs tarihinde ise Hrisanthos tarafından kaleme alınan ve konferansa gönderilen bir muhtırada, Venizelos'un Pontus'un Ermeniler ile birleşme fikrine ek olarak kurulacak olan yeni devletin idari bölümlerinin etnik temellere göre oluşturulmasının tam bağımsızlığa giden yolu açacağından bahsedilmiş, Ermenilerin bu fikre sıcak bakmamasının nedenlerinden ziyade Pontus temsilcilerinin daha evvelki tüm isteklerinin birer öneri olduğu vurgulanmıştır.⁶⁷⁹ Bir diğer seçeneğin de manda olduğunun belirtildiği bu muhtırada anlaşılan o ki Hrisanthos Osmanlı'dan kopmak konusunda Ermeni seçeneğini tek çıkış yolu olarak görmüştür.

Rusya ve Kafkaslardaki Rum göçmenler konusunun bu dönemde ayrı bir sorun olarak gündemde kaldığını söylemek mümkündür. Göçmenlerin bir kısmının Karadeniz'e yerleştirilmesi planlanırken, bir kısmının da Yunanistan'a gönderilmesi ciddi bir karmaşa yaratmıştır.

Öte yandan Rusya'ya göç etmiş olan çok sayıda Rumun Yunanistan'a yerleştirilmesi ülkede sorunlara yol açmış ve ülkede yeni nüfusa uygun şartlar sağlanması zorlaşmıştır. Gelen nüfusa uygun şartları hazırlamakta zorlanan Yunanistan, durumu çözmek için yeni arayışlara yönelmiştir. Rusya'dan Yunanistan'a gelecek olan Rumların Pontus Rum cemiyetleri ile iletişim kurlmaları ve böylelikle uygun bölgeye yerleştirecekleri *Pontus* gazetesiyle

⁶⁷⁸14 Mayıs 1919 tarihinde Paris Barış Konferansı'na gönderilen muhtıra, https://hellenicresearchcenter.org/themencode-pdf-viewer/?file=https://hellenicresearchcenter.org/wp-content/uploads/2016/04/1919_05_14-Memo_Pontus.pdf#zoom=page-fit. Erişim tarihi 13 Mart 2020.

⁶⁷⁹Hrisanthos tarafından konferansa gönderilen 15 Mayıs 1919 tarihli Muhtıra. https://hellenicresearchcenter.org/themencode-pdf-viewer/?file=https://hellenicresearchcenter.org/wp-content/uploads/2016/04/1919_05_15-Pontus_Armenia.pdf#zoom=page-fit erişim tarihi: 23 Mart 2021

duyurulmuştur.⁶⁸⁰ 8 Nisan 1919 tarihinde yurt dışında olan Politis, Yunan Dışişleri Bakanına⁶⁸¹ gönderdiği bir mektupla İngiliz hükümetine başvurarak Bolşevik ordusundan kaçan on binlerce Yunan mültecinin Yunanistan'a değil, İstanbul'a gönderilmesini istemiştir. Böylelikle İstanbul'un Rum nüfusunu artırmayı hedeflemişlerdir.⁶⁸² Ayrıca Rusya'da savaş devam ederken komünist ekonomik programının uygulanması Rusya'yı derin bir ekonomik krize sürüklemiş ve bunun sonucunda huzursuzluk oluşmuştur. Tarım politikasının ve her türlü ticareti ortadan kaldıran piyasa kurumunun resmi olarak kaldırılmasının sonucu olarak Rusya'da kıtlık başlamıştır. Kıtlık çeken nüfusa gıda yardımı düzenlemek için Rusya'da bulunan Krasnodar şehrinde *Yunan Açlar Komitesi* kurulmuştur. Ancak üyeler arasında çıkan anlaşmazlıklar komitenin tam olarak faaliyete geçmesini engellemiştir. Çeşitli Yunan cemiyetleri, para toplamak ve kıtlıktan etkilenen bölgelere göndermek veya zor durumda olanlara yardım etmek için etkinlikler düzenlemiştir. Sovyet yönetimi ile Rusya'daki Rumların en büyük sosyal sorunlardan biri mülteci sorunu olmuş, her iki mülteciden biri Rusya'dan ayrılma ve özellikle de Yunanistan'a gitme çabası içine girmiştir. Bu büyük göç isteğine Yunan hükümeti izin vermemiştir. Bunun birçok sebebi olmakla birlikte (iş gücü, barınma gibi sorunlara yol açması) Yunanistan'ın Sovyet Rusya ile ilişki kurmak istememesi bu sebeplerden bir diğerini teşkil etmiştir. Yunanistan Komünist Partisi'nden göçle ilgili mülteci meselesinde aktif rol alması istenmiştir.⁶⁸³ Örneğin 20 Mayıs 1919 tarihli bir Yunan belgesinde Karadeniz'deki yetim çocuklara gıda ve kıtlık kıyafet yardımı yapılmasına dair Yunanistan'dan da yardım beklendiği ifade edilmiştir. Belgede ifade edilene göre, Pontus nüfusunun 5'te 1'i yani yaklaşık olarak 200 bin Rum'un gıda (şeker, süt, pirinç) ve bez gibi ihtiyaçları için 50 bin drahmilik bir bütçeye ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir.⁶⁸⁴

Karadeniz bölgesine de Rum nüfusu artırma çalışmaları kapsamında Rusya ve Kafkasya'dan Rum göçünün devam etmesi sağlanmıştır. 17 Nisan 1919 tarihinde 500 Rum Rusya'dan getirilerek Samsun'a çıkarılmıştır. Mütarekenin ilk altı ayında yaklaşık 8 bin Rum Pontus bölgesine getirilmiştir.⁶⁸⁵ Ancak bu göç hareketi Yunanistan'da sorunlara yol açmış

⁶⁸⁰ *Eleftheros Pontos*, 20 Temmuz 1919.

⁶⁸¹ Aralık 1918-Kasım 1919 tarihleri arasında geçici Dışişleri Bakanı Aleksandros Diomidis'tir.

⁶⁸² Salışık, *Tarih Boyunca*, 313.

⁶⁸³ Vlası Angtzidis, "*Pareukseinos Diaspora: Apo tin Rosiki Autokratia sti Sovietiki Enosi Diadikasies Prosarmogis kai Apantiksis (1917-1937)*".

⁶⁸⁴ ELİA, Fak. Venizelou, 9.5.

⁶⁸⁵ Yazıcı, *Milli Mücadele*, 12.

olmakla birlikte bunun Yunanistan'a Rum göçünün kısıtlanmasının ve Anadolu'daki Rumlarının sayısını artırmak adına başvurulmuş bir yol olarak düşünülmesi de mümkündür.

Öte yandan, geri dönen göçmenlerin de hızla silahlandırıldığını söylemek mümkündür. Gönüllü asker olarak nitelendirilen bu grupların Yunanistan için Anadolu'da savaşıma hazır gruplar olarak nitelendirilmesi, bölgedeki Rum silahlanmasını ortaya koyar niteliktedir. Ekim 1919'a dair bu durum bir yana bırakıldığında aynı günlerde Türklerin Rumları göndermelerine dair bilgiler de yukarıdaki bilgiyle birbirini tamamlar ya da başka bir deyişle Türklerin neden Rumları göndermek istediğini açıklar niteliktedir. Tüm bu bilgiler Yunanların kaleminden çıkması açısından değinilmeye değerdir.⁶⁸⁶

3.3.1. Batum'daki "Pontus" Gelişmeleri

1919 yılında Karadeniz Rumları için Batum şehri kilit nokta oluşturmuştur. Karadeniz Rumları faaliyetlerin Batum'da toplanmasının sebebi şehrin idaresinin İngilizlerde olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple Karadenizli Rumlar Batum'da idari, askeri gibi her türlü örgütlenme girişimlerde bulunmuştur. Ayrıca Anadolu yoğun bir karışıklık içinde olduğundan İtilaf Devletleri ile iç güçler arasında çatışmalar devam etmiştir.

Bu koşullar altında Hrisanthos Pontus sorununu şekillendirmeye devam etmiş, yeni arayışlar içinde girmiştir. Venizelos'un Pontus sorununu çözeceğine inancını kaybetmeyen Hrisanthos, Karadenizli Rumlar adına, Pontus sorununu benimsediği için Venizelos'a minnet duyduğunu belirtmiştir.⁶⁸⁷ Bekledikleri uluslararası desteği alamamalarına rağmen Pontus'ta iyimserlik havası devam etmiştir. İngilizlerle birlikte 9 Kasım 1919 tarihinde Trabzon'a giden Hrisanthos, Venizelos'un bilgisi dâhilinde Batum'a geçmiştir. Kuvayi-Millîye hareketi hakkında Rumlara bilgi vermiş, Trabzon Mevki Kumandanı'nı ziyaret etmiş ve Türklerle birlikte hareket etmek gerektiğini söylemiştir.⁶⁸⁸ Hrisanthos'un direktifleri doğrultusunda Pontus Konseyi, 15 Kasım 1919 tarihinde Pontus'un bağımsızlığı ve özgürleştirilmesi hakkında Paris Barış Konferansı'na yeniden yazılı bir çağrıda bulunmuştur.⁶⁸⁹

Karadenizli Rumlar, Yunanistan'dan Pontus'a her türlü yardım isteğini tekrarlamış ve ayrıca asker gönderilmesini istemiştir. Pontus çetelerinin Kemalistlere gelen Sovyet desteğini

⁶⁸⁶ ELIA, Fak. Venizelou, 5.4.

⁶⁸⁷ Benaki Mouseio Arheio Venizelou, Belge No: 173.025.055.

⁶⁸⁸ Hekimoglou, "Ena Kratos sta Hartia", 72.

⁶⁸⁹ Georganopoulos, *Oi Prospatheies ton Ellinon*, 285.

kesmeyi amaçladığını vurgulamışlardır.⁶⁹⁰ Pontus hareketine uluslararası destek arayan Albay Katheriotis, İngiliz büyükelçisinden 24 Kasım 1919 tarihinde Atina’da bulunan sayıları 2 bine yaklaşan Pontus taburunun Batum’a tahsisini ve Atina’daki İngiliz askeri ateşesinden Pontuslu Rumların korumasının üstlenilmesini istemiştir.⁶⁹¹ Ancak iki hafta sonra olumsuz cevap gelmiş, İngiliz hükümetinin Yunan birliklerine ya da ulusal bir orduya izin vermeyeceğini, Pontus örgütlenmesini de desteklemeyeceği yazmıştır. Bu cevap Rum tarafında panik hava yaşanmasına yol açmıştır. Bu durum üzerine Dışişleri Bakanı Politis, çıkarları tehlikeye atmamak için Hrisanthos’a danışmadan hiçbir şey yapılmamasını ve kesinlikle İngiltere’ye karşı bir faaliyette bulunulmasını tavsiye etmiştir.⁶⁹² Pontus taburlarının Batum’a taşınması teklifi, İtilaf Devletleri’nin antibolşevik düşüncelerine hizmet etmesine rağmen İngiltere slavsever Bulgarların tepkisinden çekinmişlerdir.⁶⁹³ Bu gelişmelerin ardından Venizelos Pontus sorununu Ermeniler çerçevesinde şekillendirmeye karar vermiş, Yunan yetkililer Pontus temsilcilerine Ermenilerle anlaşmanın bir yolunu bulmaları haberini göndermiştir.⁶⁹⁴

Diğer yandan 15’inci Kolordu Komutanı Kazım Karabekir ise Venizelos’un bir süreliğine İstanbul meselesini bir kenara bıraktığını, Pontus hükümetinin kurulmasına ve Trakya, Epir, Oniki Ada meselelerine öncelik verdiğini ve Doğu Trakya ile Pontus’un teşkilatlanma/propaganda merkezi olarak İstanbul’un kabul edilmesi emrini verdiğini bildirmiştir.⁶⁹⁵

Bu gelişmeler yaşanırken, İngiliz kontrolünün devam ettiği Batum’da Hrisanthos’un katıldığı *Uluslararası Pontus Kongresi* toplanmış ve 18 Aralık 1919 tarihinde *Pontus Hükümeti/Pontus Rum Cumhuriyeti* kurulması kararı alınmıştır.⁶⁹⁶ *Pontus Hükümeti/Pontus Rum Cumhuriyeti* olarak adlandırılmış olsa da Yunan ve Rumların oluşturduğu bir komite olarak görev yapmış, *Milli Komite* olarak da adlandırılmıştır. Yunan Hükümeti, bu hükümetin görev yaptığı binaya “*Pontus Rum Cumhuriyeti*” adıyla büyük bir levha astırmıştır. Bu komitenin görevleri arasında Trabzon ve çevresinde asayiş bozarak yabancı devletlerin

⁶⁹⁰ Vlasıs Angtzidis, *Mikra Asia Evas Odiniros Metashimatismos*, Atina: Papadopoulos, 2015, 151.

⁶⁹¹ Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 70-72. Hekimoglou, taburların Batum’a naklinin istendiğini belirtirken; Yerasimos, Tiflis’e naklinin istendiğini belirtmiştir. Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 70-72, Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 390.

⁶⁹² Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 72.

⁶⁹³ Angtzidis, *Mikra Asia Evas*, 151-152.

⁶⁹⁴ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 390

⁶⁹⁵ 5 Aralık 1919 tarihli telgrafında belirtmiştir. *Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri*, 134.

⁶⁹⁶ Atatürk, Nutuk, Cilt II.; 839. Sükân, “Kurtuluş Savaşı Sırasında”, 22, Bkz. Goloğlu, *Anadolu’nun Millî*, 246-249.

müdahalesi sayesinde bir işgal sahası hazırlamaya çalışmak yer almıştır. Bu amaçla Trabzon kıyılarına çok sayıda silah ve cephane çıkartılmıştır. Yunan Hükümeti'nin teşvikiyle Trabzon'da çıkartılması kararlaştırılan isyan planları hazırlamıştır. Ardından Yunan gemileriyle gönderilen silah ve cephane, Trabzon kıyılarına gizlice ulaştırılmış ve Rumlar silahlandırılmıştır.⁶⁹⁷ Ancak kongrede komitenin oluşturulması bağımsızlık yönünde bir adım olsa da bu dönemden sonra Karadeniz Rumlarının bağımsız bir devlet için ümitleri kırılmıştır.⁶⁹⁸

Yine de Pontus Cumhuriyeti komiteyi resmileştirmek adına, kurumsallaşmaya çalışıp, varlığını resmen ispat etmek üzere kendi adına seyahat belgeleri (pasaport) düzenlemiştir. Milli Komite üyeleri tarafından ve bir başkandan oluşan bir mahkeme kurulmuş ve bu mahkemede kendilerine karşı gelen Rumlar yargılanmaya başlanmıştır.⁶⁹⁹ Ayrıca Milli Komite, aldığı kararları İngiliz Yüksek Komiserliği'nin onayına sunmuştur. Kafkasya ve Trabzon'da oturan Rumlar, Batum'daki Pontus Cumhuriyeti'nin idare merkezinden seyahat belgeleri almış ve Batum'daki İngiliz İşgal Kuvvetleri Komutanlığı'na onaylattıktan sonra seyahat edebilmişlerdir.⁷⁰⁰

Bu dönemde Kızılhaç adına görev yapan Yunan bir askeri Doktor Georgios Thoidis ve eski bir Milletvekili Kofidis, Karadeniz Rumlarını örgütlemeye önemli roller üstlenmişlerdir. Milli Komite'nin oluşturulmasıyla bir Pontus bayrağı ve Pontus marşı oluşturmaya karar verilmiş ve Doktor Thoidis, Pontus bayrağını tasarlamıştır.⁷⁰¹ Tasarlanan Pontus bayrağında Yunan bayrağındaki renkler ve Bizans Kartalının bulunması dikkat çekicidir.⁷⁰²

⁶⁹⁷ Biber, "Millî Mücadele Döneminde", 429-431.

⁶⁹⁸ Hekimoglou, "Ena Kratos sta Hartia", 72.

⁶⁹⁹ Biber, "Millî Mücadele Döneminde", 431.

⁷⁰⁰ Metintaş, Kayran, "Pontus Sorunu", 205-206.

⁷⁰¹ Hekimoglou, "Ena Kratos sta Hartia", 72.

⁷⁰² Pontus Araştırmaları Komisyonu Arşivi'nden alınmıştır.

Şekil 6: Pontus Rum Bayrağı, Pontus Araştırmaları Komisyonu Arşivi.

Doktor Philon Ktenidis'in "Yeni Pontus" adıyla 1918 yılında yazdığı şiir Pontus Cumhuriyeti'nin ulusal marşı olarak kabul edilmiştir.⁷⁰³

*Onca zamandır beklenen gün geldi,
O an geldi çattı,
Esaret altındaki,
Boyunduruk, aşağılanma bitti.*

*Pontus'un tepelerinde
Kara binalar yaşıyor,
1821 devrimini ve
Özgürlük türküleri söylüyor.*

*Dirilişin Büyük Çanı
Çalıyor.
Herkes giysin
En güzel elbisesini*

*Ve ikona
Kutsamadan Anavatani
Kurban sunalım ona
Gençlik, zenginlik ve yaşamı*

*Tiranın sürgünleri
Pontus toprağında
Açtı mezarını şehitlerin
Her adımda.*

*Ölü ya da diri hepsi
İntikam diyor.
Tüm Pontusluları, yıkılmış ülkemiz*

*Ἦρθ' ἡ μέρα, ἦρθ' ἡ ὥρα
που προσμέναμε με χρόνια
στα δεσμά, στην καταφρόνια
και στην τούρκικη σκλαβιά.*

*Εἰς τοῦ Πόντου τ' ἀκροβούνια
καριοφίλια μαυρισμένα
φέρουν το Εἰκοσιένα
ψάλλουν την Ελευθεριά.*

*Τῆς Ἀνάστασης σημαίνει
ἡ καμπάνα ἡ μεγάλη
ο καθένας μας ας βάλει
την λαμπρότερη στολή.*

*Και μπροστά εἰς την εἰκόνα
τῆς Πατρίδας την αγία
ας προσφέρει για θυσία,
νιάτα, πλούτη και ζωή.*

*Εἰς τοῦ Πόντου μας το χῶμα
ἀνοίξε σε κάθε βήμα
των μαρτύρων ἓνα μνῆμα
τοῦ τυράννου ἡ μαχαιριά.*

*Μας καλοῦν ἐκδικητάδες
ζωντανοί και πεθαμένοι,*

⁷⁰³ Eleftheros Pontos, 18 Eylül 1919 gazetesinde "Pontus'un Marşı/Υμνος του Ποντου" başlığıyla yer alıyor. Aynı gazetede Kimon Santis'in yazdığı "Pontus'a Marş/Υμνος στον Ποντο" isimli Pontus için yapılan bir başka marş yer almaktadır.

Silah başına çağırıyor.

*η Πατρίδα, ερημωμένη
μας καλεί “Εμπρός Παιδιά”*

Şekil 7: Pontus Cumhuriyeti Ulusal Marşı. Elefteros Pontos, 18 Eylül 1919.Öte yandan Milli Komite, Pontus sorununa uluslararası destek arayışını Fransızlarla denemeye karar vermiştir. Bu amaçla Milli Komite 1919 ayında Fransız Başbakanı Clemenceau'ya Pontus'un tam bağımsızlığının tanınmasına ve Hrisanthos'un muhtırasına uygun olarak Pontus sorunun çözülmesini arzuladıklarına dair bir telgraf göndermiştir.⁷⁰⁴

Telgraf trafiğinin devam ettiği dönemde, 1920 Ocak ayına gelindiğinde Milli Komite Batum'daki İngiliz yetkiliye Türk milliyetçilerine ve Bolşeviklere karşı Yunan-İngiliz müdahalesini önermiştir. Katheniotis Trabzon'a Pontus taburlarının çıkmasını, Bolşeviklerden kaçan ve Rusya'da bulunan Rumların küçük bir özgür bölge yaratılmasını istemiştir. Buna karşılık Erzincan çevresinde Ermeni askerleri garantörlüğüne ayrılması teklif edilmiştir.⁷⁰⁵

İngilizlerin Pontusluların örgütlenmesini desteklememe kararı üzerine Venizelos düşüncelerini “*tam garantörlük, özel ihtiyat almak imkânsız olduğunu sanıyorum, Türk hakimiyetine kaldık*” sözleriyle ifade etmiştir. Milli Komite Venizelos'un bu sözlerine tepki göstermiş ve Yunan Başbakanı'na bir telgraf çekmiştir. Venizelos'a 8 Ocak 1920 tarihinde ulaşan telgrafta Avrupa'nın uygar medeniyetlerin Pontus'u terk ettiği belirtilmiştir. Hrisanthos, Venizelos hükümetini Pontus sorununa karşı çıkan İngiliz hükümetini yatıştıran bir politika izlemekle itham etmiş ve Venizelos'un Pontus politikasını “*konusulmayan Pontus sorunu*” olarak değerlendirmiştir. Pontus çetelerinin askeri yardım beklentilerini yanıtlamamıştır.⁷⁰⁶

3.3.2. Tiflis'teki Gelişmeler

Hrisanthos Batum'dan sonra Pontus propagandalarına devam etmek için 1919 yılı Aralık ayında önce Erivan'a gitmiş ve burada bağımsız Ermenistan Devlet Başkanı Aleksandr Hatisyan ile görüşmüştür. Aralık sonu Ocak 1920'nin başlarında Hrisanthos görüşmelerde konfederasyon teklifini önermiştir. Trabzon vilayeti ile Samsun, Amasya, Sinop kazalarından ve iki federasyon devletten oluşan Pontus devleti kurulması görüşülmüştür. Federasyonun tam bağımsız olması, özellikle meclis ve yasama, ayrı hükümet ve ordusunun, tek bir askeri yönetim ve askeri bakanlık, tek bir dış politika, ortak para birimi, postane, telgraf ve ulaşım kurumu olmasını önermiş ve iç konularda kendi kurumları ile yönetilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

⁷⁰⁴ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 391.

⁷⁰⁵ Angtzidis, *Mikra Asia Evas*, 152.

⁷⁰⁶ Angtzidis, *Mikra Asia Evas*, 153.

Hrisanthos'un teklifi karşısında Ermenilerin cevabının beklenmesine karar verilmiştir. Yeni plan, Paris'te Ermeni ve Yunan temsilcilere sunulmuştur.⁷⁰⁷ Hatisan, Erivan'a döndüğünde metropolit Hrisanthos'a 10 Ocak 1920 tarihinde şunları yazmıştır.⁷⁰⁸

“Bir kez daha Yunan ve Ermeni çıkarlarının ortak olmasından mutluyum özellikle de Pontus Rumları ile. İki ülke gelecekte de yakın iş birliği içinde olmalıdır. Tüm konularda beraber çalışabiliriz. Fakat Ermeni hükümeti için şu an içinde bulunduğu durum Avrupa politikası ile çalışmaya zorunludur. Ermeni cumhuriyeti altında yükümlülükler ihtiyatlı davranmaya ihtiyaçları var. Ermeni hükümeti barış görüşmelerinden Ermenistan'ın ve Pontus'un gelecekteki sınırları ile ilgili olarak kesin karar bekliyor.”

Erivan'dan sonra Ocak 1920 başlarında Tiflis'e giden Hrisanthos burada Katheniotis ile buluşmuştur. Ardından Ermeni temsilcileri başkanı Hatisan ve Terminasian ile Yunan/Pontus temsilcileri Hrisanthos ve Katheniotis bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmede Pontus'un Ermenistan'a ülke olarak mı katılacağı yoksa Pontus-Ermeni ismiyle konfederasyon şeklinde mi katılacağı konusu tekrar ele alınmıştır.⁷⁰⁹ 13 Ocak'ta Ermenilerin cevabı Pontus'un Ermeni Devleti'ne aynı ordu, aynı para birimi, posta ve telgraf ağı, kara ve su yolları, tek bir dış politika ve tek bir parlamentoya sahip olan federe bir devlet olarak dahil olması yönünde olmuştur.⁷¹⁰

İkinci tur görüşmenin ardından Hatisan ve Hrisanthos 16 Ocak 1920 tarihinde Pontus-Ermeni federasyonu konusunda anlaşmıştır. Aynı gün Venizelos'a ve Paris'teki Ermeni ve Yunan heyetlerine bir mektup göndermiştir.⁷¹¹ Mektupta Pontus- Ermenistan devletinin iç konularda tam bağımsız olmalarını bir federasyon olmasını önermiştir. Ermeni Cumhuriyeti ile ortak meclis, ordu, bir komuta altında, askeri bakanlık, para sistemi, dış politika, postane, telgrafhane, kara ve deniz ulaşımı yolları, ortak ekonomiye sahip olmasını planladıkları aktarılmıştır.⁷¹² Ayrıca Bolşeviklerin Türklerle iş birliği içinde olduğunu, kültürlü Avrupa'ya ihtiyaç olduğunu ve yeni Türk katliamlarına karşı önlem alınması gerektiğini söylemiştir. Bolşeviklerin tekrar girmesini engellemek için Müttefik askerlerin hızlı gönderilmesi gerektiğini ve bu durumun barış görüşmelerinde belirleyici olacağını bildirmişlerdir. Kafkasya'dan Bolşeviklerin gelmesi durumunda Ermeni Ordusu'nun meşgul olabileceğini ve

⁷⁰⁷ Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 72-73.

⁷⁰⁸ Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 72-73.

⁷⁰⁹ Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 74, 75.

⁷¹⁰ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 391.

⁷¹¹ Mitropolitou Trabazountos Hrisanthos, *Arheion*, 67-69.

⁷¹² Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 74,75.

Türk düzenli güçlerinden gelebilecek tehlikelere karşı Karadeniz Rumlarının Yunan Hükümeti'nin yardımına ihtiyacı olduğunu belirtmişlerdir.⁷¹³

Hrisanthos İstanbul'da görev yapan Yüksek Komiser Kanellopoulos'a 17 Ocak 1920 tarihinde Ermenistan'daki Rum Konseyi Başkanı Manouso'ya iletmek üzere, aşağıda yer alan ve Ermeni hükümeti tarafından kabul edilen Rum isteklerini bildirmiştir. Üzerinde anlaşma sağlanan konular şunlardır: Trabzon vilayeti (Samsun, Amasya, Sinop'un kazaları ve Karahisar kazası ile birlikte) Ermenistan ile Pontus Konfederasyonu oluşturacak, her bir devlet tam özerkliğe, ayrı bir parlamento ve yasama organı ile ayrı bakanlıklara ve düzenli orduya sahip olacak, savaş ve barış zamanında ortak bir kumandan ve tek bir savaş bakanı yönetiminde ortak silahlı güçleri olacak, dış politika, para, posta, telgraf ve her türlü iletişim araçlarında birlik sağlanacak, iki devletin temsilcilerinden oluşan yüksek komiserlik, konfederasyonla ilgili bütün ortak sorunların giderilmesinden yükümlü olacak, barış konferasında hazır bulunacak Rum ve Ermeni delegeler iki halkın bağımsızlığını gerçekleştirmek amacıyla ortak isteklerde bulunacaklar.⁷¹⁴ Tartışmasız olarak iki tarafın anlaşabildiği tek konu ise Müttefik devletlerden ve Yunanistan'dan askeri yardım istenmesi olmuştur.⁷¹⁵

Bu noktadan sonra Hrisanthos, Ermenilerle iş birliği sorununun çözümü için Venizelos'a güvenmiş ve Venizelos'un Rumların isteklerini Ermeni delegasyonuna kabul ettirebileceğine inanmıştır.⁷¹⁶ Venizelos Paris Barış Konferansı'na savaş boyunca müttefiklerden aldığı garantilere güvenerek ve Yunanistan'ın toprağını genişletme konusuna odaklanmıştır. Barış görüşmelerinde Venizelos tüm diplomatik yeteneklerini göstermiştir. Wilson'un ve Llyod George'nun sevgisini kazanmaya çalışmıştır. Venizelos Yunan Ordusunun işgal edilmiş bölgelerde barış koruyucu olmasını hızlıca teklif etmiştir. Yabancı liderler Venizelos'un bu yardım için istekliliğine minnettar olmuş ancak Yunan iç kamuoyunu yıllardır süren savaşlardan dolayı bitap düşmüş ve bu tekliften hoşnut olmamıştır.⁷¹⁷ Ancak Venizelos,

⁷¹³ Hekimoglou, "Ena Kratos sta Hartia", 75,76.

⁷¹⁴ Hekimoglou, "Ena Kratos sta Hartia", 75,76.

⁷¹⁵ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 392.

⁷¹⁶ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 392.

⁷¹⁷ *Greece A Country Study*, 47. Marsilya'dan Konstantinidis'in mektubu çok geç olarak 26 Temmuz 1920 tarihinde Batum'daki "Elefterios Pontos" Yunan gazetesi müdürlüğüne gelmiştir. Ancak bu not hiçbir zaman barış görüşmelerini ulaşmamıştır. Trasivoulos G.Fotiropoulos ve metropolit Hrisanthos bunu doğrulamıştır. Böylece Aykaterinondar'ın Pontus Rumlarının ilanı, Pontus'un Yunan Devleti ile birleşme yönünde görüşler barış görüşmesinde arz edilmemiştir. Aynı yer.

ülke içindeki durumu görmeyi reddederek barış konuşmalarını kazanmaya tüm enerjisini koymuştur.⁷¹⁸

Ermeni Hükümeti, Venizelos'un Pontus konusunda Hrisanthos'un yetki verdiğini bilmesi sebebiyle görüşmelerde Pontus temsilcisi olarak Metropolit Hristanthos'u tanımıştır. Ayrıca Ermeni hükümeti görüşmelerde istekli davrandığını Erivan'dan 300 km mesafe uzaklıkta olan Tiflis'e giderek göstermeye çalışmış ve planlanan devlet yapısı özelliklerinde anlaşma sağlamayı başarmış oldukları dikkat çekmektedir.

Diğer yandan Pontus-Ermeni yetkililerin askeri destek arayışları devam etmiştir. Bir Pontus-Ermeni federasyonu oluşturulma düşüncesinde yeni bir adım atılmış ve 23 Ocak 1920 tarihinde Tiflis'te Ermenistan ve Rumlar arasında ortak askerî harekât koşullarını belirleyen bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmada; Pontus askeri gücünün İngiltere yönetiminde olacağı varsayılarak Ermeni ordusunun başka bir devletin etkisine girmesi durumunda Pontus ordusunun bağımsız olmasını amaçlayan hükümler yer almıştır.⁷¹⁹ Aynı dönemde Hatisan, Venizelos'tan 10 bin Fransız tüfeği istemiş ve Avrupa hükümetlerinin Ermenistan'ı tanınması için Yunan hükümetinin yardımını istemiştir.⁷²⁰

Venizelos'un, Konferans'ın Trabzon'u Ermenistan'a vermeyi reddetmesinden sonra Pontus üzerinde hiçbir manda uygulamasını kabul etmediğini, dolayısıyla Pontus'un Türkiye ile yapılacak barış anlaşmasına dahil edilecek olan Gayrimüslimlerin korunmasıyla ilgili genel hükümlerle yetinmesi gerektiğini bildiren telgrafi ulaşmıştır. Batum'daki komite, Venizelos ile Clemenceau'ya protesto telgrafları çekmiştir. Bu gelişmelerden sonra Karadeniz Rumları arasında ayrışmalar görülmeye başlanmış bir grup Katheniotis'i bir grup ise Hrisanthos'u desteklemiştir. Hrisanthos Trabzon'daki makamına dönmüş ve Venizelos'a Pontus'un olabildiğince geniş bir bölümünü Ermenistan'a dahil ettirmeye çalışmasını isteyen bir telgraf göndermiştir. Bazı Karadeniz Rumları Ermenilere karşı Türkleri destekleyen bir tutum içinde olmuştur.⁷²¹

Bir noktada Ermeniler hedeflerine ulaşmış 19 Ocak 1920 tarihinde Antant Yüksek Konseyi yani İngiltere, Fransa ve İtalya temsilcileri Ermeni Hükümeti'ni 'de facto' hükümet olarak tanımak konusunda anlaşmışlardır. Bu karar sınırların tanındığı anlamına gelmese de bir

⁷¹⁸ *Greece A Country Study*, 47-48.

⁷¹⁹ Sukan, "Kurtuluş Savaşı Sırasında", 33.

⁷²⁰ Hekimoglou, "Ena Kratos sta Hartia", 76.

⁷²¹ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 392.

şeylerin değiştiğini göstermiştir. İtilaf Devletleri Büyük Ermeni Devleti yaratılması düşüncesini desteklemiş ve Pontus bölgesini içermesine izin vermiştir. Ancak Ermeniler tarafından 1920 yılı başlarında Pontus’u da içeren özerk Ermeni Devleti’nin güvenliğini sağlamanın zor olduğu fark edilmiştir.⁷²²

Venizelos’un Kanellopoulos ve Patrik aracılığıyla Hrisanthos’u Paris’e davet etmesi üzerine Hrisanthos Trabzon’dan ayrılmıştır.⁷²³ Hrisanthos Paris’e gitmek için önce İstanbul’a uğramıştır. Burada Yunan elçisi ile görüşmüş ve ona sadece Trabzon’un değil tüm Pontus’u içermesi şartıyla Ermeniler ile konfederasyonu kabul etmesini konusunda istekli olacaklarını söylemiş, “*Pontus’un bölünmez kalması*” konusunda bilgilendirmiştir.⁷²⁴ Diğer yandan Ermenilerle sekteye uğrayan ilişkilerden sonra Hrisanthos, İstanbul’da bir toplantı gerçekleştirmiş, büyük güçlerin Pontus’u terk ettiğini ve tek çıkışın Türkler ile birleşme olarak gördüğünü söylemiştir.⁷²⁵ Katheniotis ise General Milne ile görüşerek Ermenistan Ordusunun İngiltere dışında bir ülke ile işbirliği yapması halinde Karadeniz Rumlarının İngiliz ordusunu destekleyeceğine dair muhtıra vermiştir.⁷²⁶ Bu sırada Bogos Nuhbar Paşa’nın Yunan elçisi Romanas’u ziyaret edip Erivan ve Tiflis görüşmeleri hiç yapılmamış gibi Karadeniz Rumların Ermenistan’a dahil olmayı kabul edip etmediğini sorduğuna dair bir telgraf almıştır. Romanos hükümetin kabul ettiğini ancak Karadeniz Rumlarının aynı düşüncede olmadığı cevabını vermiştir. Bunun üzerine Katheniotis, Paris ve Londra görüşmelerine katılmaya karar vermiştir.⁷²⁷

Hrisanthos, Paris’te Pontus Başkanı Konstantinidis’i bulmuş ve İtilaf Devletleri’ne derhâl Ermenilerle federasyon teklifinin kabulünü ve Tiflis’teki anlaşmayı içeren bir muhtıra sunulmasını için baskı yapmıştır.⁷²⁸ Ancak Konstantinidis Ermenilerle görüşmelerin sonuçsuz kalmasından rahatsız olmuş ve Batum’a Paris Yüksek Konseyi’ne bağımsızlık taleplerini iletmiştir.⁷²⁹ Konstantinidis değişen düşüncelerini 12 Şubat 1920 tarihinde yazdığı bir mektupta bir zamanlar Ermenistan’a bağlanmak isteyen Rumların artık istemediğini,

⁷²² Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 77. Londra’da gerçekleştirilen İtilaf Devletleri ile görüşmede Türk temsilcileri de dinlenmiş, Osmanlı toprağının mülteciler için tekrar vatan olmasını istememişlerdir. Pontus kuruluşları da mallarını elde etme sorunuyla ilgilenmeye adım atmışlardır.

⁷²³ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 394.

⁷²⁴ Tiflis’te anlaşmada sınırlar sorunu anlaşma dışı kalmıştır. Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 79.

⁷²⁵ Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 77. Raporlar Samsun’da çetelerin yoğunlaştığını göstermiştir. Hepsine silah yetmese de dört bin erkek toplanmıştır. Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 79.

⁷²⁶ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 394.

⁷²⁷ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 395.

⁷²⁸ Tiflis’te anlaşmada sınırlar sorunu anlaşma dışı kalmıştır. Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 79.

⁷²⁹ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 395.

Müslümanlara karşı kin beslemediğini, Müslüman ve Hristiyanların aynı haklara sahip olarak bir arada yaşamasını istediği sözleri ile ifade etmiştir. Bu yöndeki düşüncelerini Konstantinidis şöyle aktarmıştır.⁷³⁰

“Pontus Cumhuriyeti esaslarını bir şekil ve şartlara bağlamak istiyoruz. Kafkas sınırından Sinop’tan batısına kadar uzanan sahil ve bunun hinterlandını oluşturan toprakları kapsayacak olan bu memlekette bir adalet, Müslüman ve Hristiyan herkes için bir kanun olacaktır. Zulümden pek çok acı çektiğimiz için onu reva görmek niyetinde değiliz. Ancak hemşerilerimizden başka bir şey istemiyoruz, ki herkesin menfaati de bundandır. Hiçbir millete hükmetmek istemediğimiz gibi, başkalarının hükmetmesine de tahammül edemeyiz. Memleketimizin resmi dili Türkçe ve Rumca olacaktır.”

Konstantinidis gibi düşünmeyen Hrisanthos, Şubat ayında İstanbul’a geldiğinde Venizelos’a Pontus’un bölünmez bir bütün olduğunu kabul etmeleri halinde federasyon düşüncesini onayladığına dair bir telgraf göndermiştir.⁷³¹ Pontus birlikleri 1920 Şubat ayında İzmir’e gönderilmiştir. Bu durum askerler arasında hoşnutsuzluğa yol açmıştır. Ayrıca Samsun’da Zile piskoposu Efthimios yönetiminde psikopozluğa bazı Karadeniz Rum çetelerin silah ve cephane tedarik etmesi ve psikopozun bazı çeteleri kayırması Karadeniz Rumları arasında gerginliğe yol açmıştır.⁷³²

3.3.3. Din ve Siyaset: Patrikhane’nin Propagandası

1919 yılı Küçük Asya Rumları için önemli bir yıl olmuştur. Yunanistan’ın Ukrayna hareketine destek vermesinin Müttefik Devletlerin İzmir konusunda yumuşamasına neden olacağını ümit etmiştir.⁷³³ İtilaf Devletleri ve Yunanistan’ın Ukrayna hareketinde katılması kararı ile 1919 yılında dört ay boyunca Güney Ukrayna ve Kırım’da yaklaşık 23 bin Yunan ve Rum askerleri Bolşevik askerlerine karşı savaşmıştır. Bolşeviklerin zaferi yenilen Rumların Yunanistan’a göç etmesine neden olmuştur. Mülteci akını Küçük Asya felaketi boyunca da devam etmiş, Pontus bölgesindeki Rumlar da göç etmiştir. Daha sonra Rusya’daki Stalin politikasının yarattığı gelişmeler nedeniyle göç devam etmiştir. Sovyetlerin çökmesiyle büyük göç dalgası yaşanmıştır.⁷³⁴ Bolşeviklerin egemenliği Rumlar için hoş olmayan sonuçlar yaratmıştır. Hatta Yunan tarih yazımında Bolşeviklerin Rumları “düşman” olarak görüldüğü

⁷³⁰ Kurt, *Pontus Meselesi*, 124.

⁷³¹ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 395.

⁷³² Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 398.

⁷³³ Papadopoulos, “İ Dimokratia tou Pontou (2)”, 345.

⁷³⁴ Angtzigis, *Mikra Asia Evas*, 218. Savaşa katılan Yunan Ordusu misyonunu yerine getirememiş, bu harekatta 18 subay ve 380 asker ölmüştür. Papadopoulos, “İ Dimokratia tou Pontou (2)”, 345.

iddiaları karışımına çıkmaktadır.⁷³⁵ Bu durumun sebebi olarak Yunanistan'ın bedelini çok ağır ödeyeceği Yunan Başbakan Venizelos'un Bolşeviklere karşı Ukrayna'da savaşmak üzere Yunan birliklerini göndermesi kararı gösterilmektedir.⁷³⁶

Fener Patrikhanesi ve bağlı kuruluşlarında dini amaç adı altında para toplanmış, Patrikhane kurumlarında çok sayıda silah ve askeri malzeme bulundurulmuştur. Atina'daki Küçük Asya ve Pontus Cemiyetleri'nin aracılık ettiği silahlanma faaliyetlerinde nakliye işlemleri, kapitülasyonlardan yararlanan Yunan tüccarlarına ait gemiler tarafından sağlanmıştır. Bu faaliyetlerin destekçisi olan Yunan Devleti, bütçesinden Pontus faaliyetlerini desteklemek için belli bir pay ayırmıştır.⁷³⁷

Öte yandan her dönemde Yunan ve Rumlar propaganda faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Pontus propaganda alanı olarak Amerika, İngiltere, Fransa, Almanya, İsviçre, Arap ülkeleri ve Rusya seçilmiştir.⁷³⁸ 1904 yılında İstanbul'da *Prodds* isimli Rumca bir gazete çıkarılmıştır. Diğer bütün Rum toplulukları gibi bu gazete de Yunan hükümetinden talimat almıştır. İsviçre'de altı, Kahire'de iki gazete çıkarılmıştır. Yunanlar 1904 yılından sonra basın alanında Ermeniler ile iş birliğine önem vermişlerdir. *Armenia and The New East* gazetesi Yunanlarla iş birliğinde bulunmuş, Londra'da ise *Land On Water* gazetesi Türkiye aleyhinde devamlı olarak yayın yapmıştır. Yunanlar bir yandan da cemiyet kurmak suretiyle propaganda faaliyetlerine hız vermişlerdir.⁷³⁹ Amerika, İngiltere, Fransa, İsviçre Yunanistan İş Birliği Cemiyetlerini ve 1919 yılında Cenevre'de "*Türklerin Zulmüne Uğramış Milletler Birliği*" (*Ligue des Nationalites Opprimes de Turquie*)'ni kurmuşlardır.⁷⁴⁰

Aynı zamanda Pontus propagandası yapmak amacıyla Paris'te Fransızca olarak *Journal Des Hellenes, Mediterranee Orientale*, Londra'da *Esperia* ve Atina'da çeşitli gazete ve bültenler yayınlanmaya başlamıştır.⁷⁴¹

⁷³⁵ Papadopoulos, "İ Dimokratia tou Pontou (2)", 345.

⁷³⁶ Vasilis İ. Tzanakaris, *Smirni 1919-1922 Aristidis Stergadis Enantinon Hrisostomou*, Athina: Metahimo, 2013, 31.

⁷³⁷ TBMMZC, Cilt. XV, 39.

⁷³⁸ Salışık, *Tarih Boyunca*, 270.

⁷³⁹ Salışık, *Tarih Boyunca*, 271.

⁷⁴⁰ Yazıcı, *Milli Mücadele*, 24. Salışık, *Tarih Boyunca*, 271-272.

⁷⁴¹ Sarıay, vd., *Pontus Meselesi*, 7-9.

Megali İdea propagandasını yürütenler arasında Venizelos, Tarım Bakanı Mihalakopoulos, Dışişleri Bakanı Politis, Londra Büyükelçisi Kaklamanos isimleri öne çıkmıştır. Avrupa’da ilk Yunan Basın Bürosu 1918 yılında Londra’da açılmıştır.⁷⁴²

Bu isimler dışında Avrupa’da başka Yunanlar Yunan propagandası faaliyetlerinde bulunmuştur. Rum bir silah tüccarı ve Avrupa’da birçok gazetenin sahibi olan Sir Basil Zaharof serveti ve siyasi nüfuzu ile Yunan propagandasını desteklemiştir. Yunan propagandasına destek sağlayan bir diğer Rum ise Sir Yorgi Stavridis olmuştur. Özellikle Llyod George ile yakın temas içinde olmuştur.⁷⁴³

Ayrıca İngiltere’de kurulan *İngiliz-Helen Birliği* ve *"Kurtarılmamış Helenler Komitesi"* 1919 yılında *"Vatansız Kalmış Yunanlar Delegasyonu"* adını almıştır. Fransa’da *"Helen Haklarını Savunma Fransız Birliği ve Kurtarılmamış Yunanlar Milli Konseyi"*, İsviçre’de *"İsviçre-Yunan Birliği"*, Amerika’da *"Amerikan-Hellenic Society"* isimli örgütler faaliyetlerini sürdürmüştür. Venizelos tarafından desteklenen bu cemiyetler Yunan propagandasına destek amaçlı mitingler düzenlenmiş ve bağışlar toplanmıştır. Ayrıca Fransa’da Yunan propagandası yapmak amacıyla *"Monde Nouveau"* dergisi ayda 2000 frank almak koşuluyla Yunan hükümetiyle anlaşmıştır.⁷⁴⁴

1919 yılında Londra’da ve New York’ta Yunanca dergi çıkarılmıştır. Yunanlar basın yoluyla faaliyet için büyük masraflar harcamışlardır.⁷⁴⁵ Ayrıca Londra’da, Atina Üniversitesi Profesörü Yorgi Storyadis tarafından hazırlanan Balkanlar’da ve Anadolu’da Helenizmin renkli ırk haritası basılmıştır. Diğer taraftan da Yunanların *"Beyaz Kitap (The Story Of King Constantine As Revealed In The Greek Book)"* adlı kitabı Londra’da dağıtılmış ve bin adeti de Amerika’ya gönderilmiştir.⁷⁴⁶

⁷⁴² Nurettin Türsan, *Yunan Sorunu*, Ankara, 1987, 137 Ayrıca İngiliz Intelligence Service’nde Atina’daki görevlisi olarak çalışmış Compton Mackenzie, 1932 yılında *"Yunanistan Hatıraları"* isimli bir kitap yayınlamıştır. Söz konusu kitap; Yunanların müttefiklerine Yunanistan’ın ne olduğunu, Hellenizm’in nasıl bir canlılık taşıdığını, istenen yardım sağlandığı takdirde doğuda nasıl bir medeniyet faktörü olabileceğini anlatmak amacıyla yayınlanmıştır. Bu görevi yerine getirebilmek için politik, sosyal çevrelerin önemli bütün şahsiyetleri ile sıkı münasebet halinde bulunmaları için kitap, broşür, dergi ve gazetelerdeki yazılar gibi yayınları artırmaları gerektiğine yer verilmiştir. Ayrıca bu maksatla temsilcilerine talimat verilmiş, gayri resmi şekilde vazife görecekle basın ve propaganda bürolarının hazırlıklar yapmış ve basın temsilcileri Londra, Paris, Roma arasında bu görevi gerçekleştirmeye çalıştıkları anlatılmıştır. Salışık, *Tarih Boyunca*, 311.

⁷⁴³ Yazıcı, *Milli Mücadele*, 24-25.

⁷⁴⁴ Yazıcı, *Milli Mücadele*, 25. Kitsikis, *Yunan Propagandası*, 195-196.

⁷⁴⁵ Salışık, *Tarih Boyunca*, 312.

⁷⁴⁶ Kitsikis, *Yunan Propagandası*, 172.

Fener Patrikhanesi tarafından Yunan propagandasını yaymak amacıyla 1919 yılında basılan ve 1914-1918 yılları arasında Türkiye’deki Helenizmi anlatan *Siyah/Kara Kitap* ve *Pontus Büyük Macerası (Kırmızı Kitap)* ile Avrupa kamuoyunu etkilemeye çalışılmıştır. Patris tarafından yazılmış Türkiye’de Helenizmi anlatan *Siyah/Kara Kitap (Μαύρη Βιβλίοç/ Mavri Vivlos)* Pontus propagandalarına yer vermektedir. 400 sayfadan ve giriş bölümü hariç beş bölümden oluşmaktadır.⁷⁴⁷ Atina’da basılan *Kırmızı Kitap*’ta Trabzon’un Osmanlı Devleti’nin yönetimine geçmesiyle Ortodoks Rumların uğradığı “haksızlıklar” ve “zorla İslamlaştırma” gibi konulara ek olarak Trabzon’un Rus tarafından işgaline ve Hrisanthos’a övgülere yer vermiştir.⁷⁴⁸

3.3.4. 19 Mayıs 1919’da Ne Oldu?

Osmanlı ülkesinde Mondros Mütarekesi’nin gölgesinde başlayan 1919 yılı dış politika açısından Paris Barış Konferansı’nın gündemden düşmediği bir sene olmuştur. Ocak ayında çalışmaya başlayan konferans, pek çok konuya odaklanırken, Osmanlı Devleti’nin durumuna bakıldığında istikrarsız hükümetlere ek olarak Mondros’un meşhur 7. maddesinden sakınmak için İtilaf Devletleri ile makul ilişkilerin kurulmaya çalışıldığı bir dönemdir. Diğer yandan Karadeniz bölgesinde Müslüman ve Rum ahali arasında yaşanan çatışma ve huzursuzluğun bölgeyi kaotik bir sürece sürüklememesi için Osmanlı yönetiminin duruma müdahale etmesinin gerekli görülmesi şaşırtıcı değildir. İşte böyle bir ortamda zaten Anadolu’ya geçmek için fırsat kollayan Mustafa Kemal Paşa’nın 9. Ordu Müfettişi olarak görevlendirilmesi, Türkiye tarihi açısından yalnızca bir başlangıca kapı aralamakla kalmamış diğer taraftan da Türklerin işgallerden kurtulma çabasına karşı ileriki zamanlarda tasarlanacak olan çeşitli iddiaların da başlangıç noktasını oluşturmuştur.

Öte yandan tam tarih vermek gerekirse 19 Mayıs 1919 Yunanlar için de seçilmiş bir tarih olarak daha sonraki süreçte siyaset ve tarih sahnesine eklemlenmiştir. Ancak bir önceki bölümde belirtildiği gibi Mayıs ayı, Pontus açısından barış konferansına sunulan muhtıralarla geçmiş ve ağırlıklı olarak Ermeniler ile ortak bir devlet kurma düşüncesi ve nüfus hareketleri konu edilmiştir. Yunan kaynaklarına bakıldığında -belgeler bir kenara bırakılırsa- 19 Mayıs’ta Mustafa Kemal’in Müslüman halkı silahlandırmaya başladığı şeklinde bilgiler yer almaktadır. Zira Mustafa Kemal’in Samsun’da bulunmasının, bölgede bulunan İtilaf Kuvvetleri açısından

⁷⁴⁷ Eleftherios Pontos, 19 Haziran 1919, 3.

⁷⁴⁸ Çapa, *Pontus Meselesi*, 74-75.

sorunlu görüldüğünü belirten Fotiadis'in⁷⁴⁹ iddiasına tezat olmasına rağmen sözde soykırımın 19 Mayıs'ta başladığı ileri sürülmekte ve yapay bir kurmaca tarih yazımı gerçekleştirilmektedir.

Öte yandan genel anlamda Yunan tarih yazımının Pontus konusundaki iddialarını bölgedeki tarihsel ve kültürel geçmiş üzerine inşa ettiği söylenebilir. Zira seçilmiş gün olan 19 Mayıs'a tezat bir şekilde Yunan araştırmacılar (popüler bağlamda) sözde Pontus Soykırımı iddialarını 1915 yılına kadar götürmektedirler ve Ermeni olaylarıyla ortak bir tarih yaratımı ortaya koymaktadırlar.⁷⁵⁰ Dolayısıyla olayların sorumlusu İttihat ve Terakki olaak görülmektedir. Ancak buna ek olarak Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a varır varmaz Topal Osman ile iş birliğine girişmesi ve ona ek olarak Türklerin de "savunmasız Pontus halkına" yönelik katliam yaptıklarına dair ifadeler sıklıkla yer almaktadır.⁷⁵¹ Konuya dair pek çok Yunanca kaynakta da dikkati çeken nokta Mustafa Kemal'in "soykırım"ın mimarı olduğu yönündeki ifadelerdir.⁷⁵² Yunan tarih yazımında işgal altında bulunan bir ülkede işgalcilerle iş birliğine giren Rumları, sempatik göstererek haklılıklarını savunan, akademik olmayan bir yol çizilmiştir Hatta sözde soykırım iddialarını 1915 yılına kadar götürmekte ve Ermeni olaylarıyla ilişkilendirmektedirler. Başka bir Yunan kaynakta da Mustafa Kemal'in Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni bölgedeki Rumlar aleyhinde ve soykırımı tamamlamak amacıyla oluşturduğunu yazmaktadır.⁷⁵³

Burada dikkati çeken nokta ise konuya Ermeniler iddiaları ile bir alt yapı oluşturulma çabasıdır. Özellikle Paris Barış Konferansı esnasında gündeme gelen Pontus-Ermeni iş birliği süreci de dikkate alınırsa neden bu şekilde bir tarihsel kurgu yapıldığı da anlaşılacaktır.

Öte yandan şu da bir gerçek ki Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktığı dönemde burada İngiliz kuvvetleri mevcuttur ve bölge soykırım bir yana çatışmaya girmek için bile elverişli değildir. Unutulmamalıdır ki en ufak bir çatışma halinde bile İtilaf Devletlerinin Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesini uygulamaya koyma gibi imkânları/hakları vardır.

⁷⁴⁹ Fotiadis, *Pontus Rumlarına Yönelik Soykırım*, 276.

⁷⁵⁰ *Istorika Themata, Aferoma i Genoktonia ton Pontion*, Teuhos 18, 16.

⁷⁵¹ *Istorika Themata*, 33

⁷⁵² Çağla D. Tağmat, "Pontus Soykırı İddiası" Üzerine Yunan Tezleri ve Gerçek", *Yunan Algısında Türk İmgesi (Kökenleri ev Dostluk için Kültürel Çıkış Yolları)*, Ed. Mustafa Kaymakçı, Cihan Özgün, Nilüfer Erdem, İstanbul: Eğitim Yayınevi, 2021, 300.

⁷⁵³ Malkidis, 114.

3.3.5. Bağımsızlık Konusunda Dış Destek Arayışı

Paris Barış görüşmelerinde Osmanlı Devleti topraklarının paylaşılma görüşmeleri devam ederken Türkler Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ile Anadolu’da örgütlenmeye başlamıştır.⁷⁵⁴ “Özgürlük bekleyen” Karadenizli Rumlar, 22 Nisan 1919 tarihinde Yunan savaş gemisi Velos’un Trabzon’a gelişini mutlulukla karşılamış, şehrin her yerine Yunan bayrakları asmış, kutlama amacıyla kilisede bir ayin düzenlenmiştir. Asıl geliş amacı kurulacak hastaneye uzmanlar getirmek olan Velos gemisi, Rusya’nın Novoroski şehrinden yaklaşık 500 Rum göçmen de getirmiştir.⁷⁵⁵

8 Mayıs 1919 tarihinde Yunan Kızılhaç gemisinin Karadeniz sahiline yanaşması Metropolit Lavrentios’un da içinde olduğu Rum halk tarafından sevinçle karşılanmış ve Karadeniz Rumlarına cesaret vermiştir.⁷⁵⁶ Ardından Giresun’da Yunan Kızılhaç’ının açtığı bir sağlık ocağına Yunan bayrağı asmaları Türklerin tepkisine yol açmış ve polis bayrağı indirmiştir.⁷⁵⁷ İzmir’in işgalinin ardından Yunan Kızılhaç’ı sık sık Trabzon’a gelerek tıbbi yardım adı altında askeri mühimmat getirmeye devam etmiştir. Yunan subaylar Trabzon’a gönderilmiş ve Rumların bütün faaliyetleri İngiliz subayı Crawford’un bilgisi dahilinde ilerlemiştir. Bu durum Osmanlı yönetiminin dikkatini çekmiş ve yardımların valilik kontrolünde yapılması emredilmiştir.⁷⁵⁸

Diğer yandan Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Paris’e bir heyet gönderilmesi amacıyla İstanbul’a bir hazırlık komisyonu göndermeye karar vermiştir.⁷⁵⁹ Ancak 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir’in işgalinden sonra Avrupa’ya heyet göndermekten vazgeçmiştir.⁷⁶⁰ Sadece İzmir ve çevresi neredeyse Aydın bölgesinin tamamı Yunan idaresi altında girmiştir.⁷⁶¹ İzmir’in işgali Venizelos için olduğu kadar Yunan, Rum ve Türkler için de yeni bir dönemin

⁷⁵⁴ Rahmi Çiçek, “Trabzon Vilayeti’nde Rum Faaliyetleri ve Muhafaa-ı Hukuk-u Milliye Cemiyeti’nin Kuruluşu”, *Karadeniz’de İsyen, Mübadele ve Propaganda*, Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu vd., İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2019, 224.

⁷⁵⁵ Özgören, “Fransız Arşiv”, 306. Velos gemisinin Trabzon’a gelişinin ardından karışıklık yaşanmıştır. 30 Nisan 1919’da Velos gemisinde görevli bir astsubayın bir Türk askerinin iki el ateş etmesi sonucu öldürülmesi karışıklığa yol açmıştır. Fransız konsolosluk raporlarına olay, Rumların bölgeye geri dönmesini engellemek amacıyla düzenlenmiş politik bir cinayet olarak geçmiştir. Karadeniz Bölgesi’ne Rusya ve Kafkasya’dan Rum göçü devam etmiştir. Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasından sonraki ilk altı ay içinde sadece Trabzon’a çoğu silahlı 8 bin, Giresun’a ise Eylül 1919’a kadar gelen 525 kişi Rum göçmen gelmiştir. Özgören, “Fransız Arşiv”, 306.

⁷⁵⁶ *Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri*, 11; Çapa, *Pontus Meselesi*, 32.

⁷⁵⁷ Özgören, “Fransız Arşiv”, 308.

⁷⁵⁸ Selçuk Ural, “Mütareke Dönemi’nde Pontus Hareketi’nin Doğuşuna Yönelik Faaliyetler,” *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, Ed. Veysel Usta, Serender Yayınları, 236-237.

⁷⁵⁹ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 385.

⁷⁶⁰ Çiçek, *Ermenilerin Zorunlu*, 226.

⁷⁶¹ Katsiadakis, *Sta Hronia tou Venizelou*, 50.

başlamasına neden olmuştur. İzmir'in işgali karşısında büyük mitingler düzelenmiştir. İstanbul'da düzenlenen mitinde “İzmir Türk kalacaktır” yazılı pankartlar taşıyan büyük bir kalabalık toplanmıştır.⁷⁶² İşgal karşısında Damat Ferit Paşa 16 Mayıs'ta istifa etmiş ve Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetleri ise faaliyetlerini artırmıştır.⁷⁶³ Yunanlar ise İzmir'in işgali kararı ile yüzyıllardır süren “esaretten” kurtuldukları için büyük bir sevinç yaşamıştır.⁷⁶⁴

Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti İzmir'in işgaline kadar silahlı bir mücadele içine girmemiştir. Kongre ve mitingler düzenleyerek Trabzon'da ve Giresun'da işgali protesto etmiştir.⁷⁶⁵ Diğer taraftan Batum'da toplanarak askeri birlikler oluşturan Rumlara karşı Kuvay-i Milliye güçleri yetersiz kaldığından Giresun'da Topal Osman devreye girmiştir.⁷⁶⁶

İzmir'in işgalinden sonra Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919'da 9. Ordu Müfettişi olarak Rumlara bağımsızlık için örgütlendiği Samsun'a çıkmıştır.⁷⁶⁷ Bu tarih, Türk tarihi için Millî Mücadele'nin başlangıcını simgelemesi açısından oldukça önemlidir. Gerçekten de Anadolu hareketi bu tarihten sonra Mustafa Kemal Paşa'nın örgütlenmeyi hızlandırması ile ivme kazanacaktır.

Mustafa Kemal Paşa'dan bölgedeki asayişin sağlamak, dağınık halde bulunan silahları toplamak, Türkleri yatıştırmak ve silahsızlandırmak gibi görevleri yerine getirmesi istenmiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa Anadolu'ya geçerek direnişi birleştirmek, örgütlemek ve ulusal egemenliğe dayalı tam bağımsız bir devlet kurmayı amaçlamıştır.⁷⁶⁸ Mustafa Kemal ve arkadaşları Ali Fuat Cebesoy ve Kazım Karabekir ile direniş için birlikte çalışmış önce Havza'ya geçerek burada bir genelge yayımlamış ardından, Amasya'da bir toplantı, daha sonra Erzurum ve Sivas'ta kongreler düzenlenmiştir.⁷⁶⁹ Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışından sonra Türklerin örgütlenme çalışmaları nedeniyle çatışmalar çoğalmış ve Pontus

⁷⁶² Stefanos Yerasimos, “Yaşanan Kargaşada Genç (Jön) ve Yaşlı Türkler”, *İstanbul 1914-1923*, Yay. Haz. Stefanos Yerasimos, İstanbul, İletişim Yayınları, 2021, 182-183. İstanbul'un işgalinin ardından Patrikhane Rum okullarının müdürlerine üç gün süreyle okulları tatil etmeleri emrini vermiştir. Yıldırım, *Dünden Bugüne*, 53.

⁷⁶³ Dursun Ali Akbulut, “Üçüncü Bölüm Çöken Devlet”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Yay.Haz. Durmuş Yalçın vd., Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2012, 154.

⁷⁶⁴ Papadopoulos, “İ Dimokratia tou Pontou (2)”, 347.

⁷⁶⁵ Çapa, *Pontus Meselesi*, 100.

⁷⁶⁶ Çapa, *Pontus Meselesi*, 101,109.

⁷⁶⁷ Atatürk, Nutuk, Cilt I., 4. Bu dönemde Samsun İngilizlerin işgali altındadır. Yannouloupoulos, *Evgenis Mas Tiflosi*, 265. İşgal karşısında Damat Ferit Paşa 16 Mayıs'ta istifa etmiştir. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, 154.

⁷⁶⁸ Hasan Dinçer, “Genelgeler ve Kongreler Dönemi”, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ed. Temuçin Faik Ertan, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2011, 98.

⁷⁶⁹ Yannouloupoulos, *Evgenis Mas Tiflosi*, 265.

Rumları için durum zorlaşmıştır.⁷⁷⁰ Bu esnada Rumlar da faaliyetlerine Anadolu ötesinde devam ettirmişlerdir.

22 Haziran 1919 tarihli *Eleftheros Pontos* gazetesinde Batum'da Pontus Kongresi'nin ertesi gün açılışının yapılacağı, Pontus çevresinden Güney Rusya'dan Kafkaslara Odessa'dan Sinop'a pek çok şehirden tüm Rumların katılacağı duyurmuştur.⁷⁷¹

Hrisanthos ise 31 Haziran 1919 tarihinde İngiliz başbakanına yazdığı notada Pontus hareketinin genişletilmesini istemiştir. Pontus taburlarının Amerikalılarla birlikte Pontus bölgesinin güvenliğini üstlenmesini istemiştir. Fakat bu teklife Müttefiklerin tavrı olumsuz olmuştur. Katheniotis Atina'da bulunan İngiliz büyükelçisine Yunan Ordusu tarafından oluşturulan Pontus taburlarının Batum'a gönderilmesini önermiştir. Ocak ayında Batum'daki İngiliz yetkilisine, Türk milliyetçilerine ve Bolşeviklere karşı Yunan-İngiliz müdahalesi hakkında önerilerini tekrarlamıştır. Katheniotis Trabzon'a Yunan ordusu tarafından oluşturulan Pontus taburlarının çıkmasını önermiştir. Karadeniz Rumları böylelikle Rusya'dan gelen Rumlar için özgür bir bölge yaratılabileceğine inanmış ancak teklif İngilizler tarafından reddedilmiştir.⁷⁷² İngilizler savaşın maddi yükü altında zorlanırken, Temmuz 1919 tarihinde Batum'u boşaltmış ve ardından Samsun'a 150 Hint asker çıkarmıştır.⁷⁷³

Bağımsızlık Karadeniz Rumları arasında başkaldırı düşüncesine dönüşmüş ancak Pontus Komisyonu silahlı ayaklanmanın zor olduğuna dikkat çekerek böyle bir durumun Pontus Rumlarını tehlikeye atacağı gerekçesi ile İngiliz ve Fransız askerlerinden yardım istemiştir. Sonunda Pontus Komisyonu Pontus'un bağımsızlığı konusunda diplomatik girişimlerde bulunma kararını kabul etmiştir. Ancak Pontus halkının her türlü desteğe ihtiyacının olduğunu vurgulanmıştır.⁷⁷⁴

İngiliz etkisinde bulunan Batum, Rum göçmenlerin ilk gittiği yer olması açısından önemlidir.⁷⁷⁵ Haziran ayında Metropolit Germanos Yunan Kızılhaç'ı ile Batum'u ziyaret etmiş ve Batum Rumları Cemiyeti'ne geçici bir hükümet oluşturmalarını tavsiye etmiştir. Ancak Hrisanthos, Batumlu Rumlara beklemelerini önermiştir. Germanos'un önerilerini dikkate alan Batumlu Rumlar genel kongre toplanmasına karar verilmiştir. Kongre alacağı kararlar ile Paris

⁷⁷⁰ Angtzidis, *Pareukseinos Diaspora*, 181.

⁷⁷¹ *Eleftheros Pontos*, 22 Haziran 1919.

⁷⁷² Angtzidis, *Pareukseinos Diaspora*, 182.

⁷⁷³ Yazarı, *Millî Mücadele*, 13-14.

⁷⁷⁴ *Benaki Mouseio Arheio Venizelou, Belge No: 173.018.189-1; 173.018.189-2*. Kanellopoulos Politis'e 29 Mayıs 1919 tarihinde gönderdiği bir telgrafta Pontus Komitesi ile Albay Katheniotis'in görüştüğüne belirtilmiştir.

⁷⁷⁵ Sarıay, vd., *Pontus Meselesi*, 47.

Bariş Konferansı'nı etkileyebileceğinden Yunan tarihi açısından farklı bir öneme sahip olmuştur. Kongrenin önemi "*Pontus'un bağımsızlığının başladığı an*" sözleriyle ifade edilmiştir.⁷⁷⁶

"*Pontuslu Rumların Daimî Genel Kongresi*"⁷⁷⁷ olarak da anılan kongre ilk toplantısını 6 Temmuz 1919 tarihinde yapmıştır. Ancak Trabzon Rumları bu kongreye temsilci göndermemiş ve kongrenin dağılmasını istemiştir.⁷⁷⁸ Kongrede Pontus'un Yunanistan'la birleşmesi, Pontus'un tam ve mutlak bağımsızlığını elde etmesine karar verilmiştir.⁷⁷⁹

Kongrede alınan kararları yakından incelemekte fayda vardır. Kongreye katılan Rumların Odessa'dan Batum'a kadar Helenizm'i temsil ettiğinin vurgulanması Pontus Helenizm'inin bu kadar büyük bir diasporayı kapsadığı ifade edilmesi açısından önemlidir.⁷⁸⁰ Kongrede Pontus'un tam bağımsızlığı ve Müttefik Devletlerden Küçük Asya harekâtının desteklenmesi ile Pontus 'katliamının' durdurulması istenmiştir.⁷⁸¹ Bu noktada katliam kelimesinin kullanılması dikkat çekicidir.

Paris Konferansı'na delege olarak Hrisanthos, Konstantinidis, Oikonomides ve Triantafildou'nun gönderilmesi kararları da tam bu dönemde alınmıştır.⁷⁸² Kongre başkanı olarak Leontidis, yardımcılar olarak Kazantzoglou ve Fotiadis, genel sekreteri olarak Andreadis ve delege olarak Sitmalidis ve Kosmidis seçilmiştir.⁷⁸³ Ayrıca İstanbul'daki Yüksek Yunan Komiserliğinden de Batum'a bir komiser gönderilmesini istemiştir.⁷⁸⁴

Kongrenin ardından Batum'da *Pontus Ulusal Konseyi, Eleftheros Pontos/Özgür Pontus* adında bir gazete yayınlanma görevini üstlenmiştir. Haftada iki kez yayımlanan bu gazetenin yayın yönetmenliği görevini Theofilaktos üzerine almış ve İstanbul'dan aldığı talimat çerçevesinde gazeteyi idare etmiştir.⁷⁸⁵ Gazetenin üst kısmında "*Pontuslu Rumların yayın organı*" ifadesi yer almıştır. Gazetede Karadenizli Rum olan Ankara Metropolit Gervasios'un

⁷⁷⁶ *Eleftheros Pontos*, 5 Temmuz 1919.

⁷⁷⁷ *Eleftheros Pontos*, 5 Temmuz 1919.

⁷⁷⁸ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 381. Daha sonra kongrenin ismi "*Pontuslu Rumların Genel Kongresi*" olarak değiştirilmiştir. *Eleftheros Pontos*, 30 Temmuz 1919.

⁷⁷⁹ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 382.

⁷⁸⁰ *Eleftheros Pontos*, 22 Haziran 1919.

⁷⁸¹ *Benaki Mouseio Arheio Venizelou*, Belge No: 173.021.187-1; 173.021.187-2.

⁷⁸² *Eleftheros Pontos*, 12 Temmuz 1919.

⁷⁸³ *Eleftheros Pontos*, 27 Temmuz 1919.

⁷⁸⁴ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 382.

⁷⁸⁵ Biber, "Millî Mücadele Döneminde", 432.

kendi imzasıyla birçok yazı yayınlanmıştır.⁷⁸⁶ Bağımsızlık propagandası yapan gazete, Karadeniz Rumlarının moralini yüksek tutmak amacıyla Rumların başarıya inanmaları gerektiğine dair yazılara yer vermiştir.⁷⁸⁷

Ayrıca Batum’da toplanan 6 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihli *Pontus Rumlarının Genel Kongresi* Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a çıkmasından sonra toplanması ve 23 Temmuz-07 Ağustos 1919 tarihleri arasında toplanan Erzurum Kongresi⁷⁸⁸ ile eş zamana denk gelmesi açısından da dikkat çekicidir.

1919 yılının Temmuz ayında gerçekleştirilen Erzurum Kongresi’nin açılış konuşmasında Mustafa Kemal Karadeniz sahillerinde bir Pontus krallığı tehlikesi olduğunu vurgulamış, Rum ve Ermenileri İtilaf Devletleri askerlerinin cesaretlendirdiğini belirtmiştir.⁷⁸⁹ *Eleftheros Pontos* gazetesi, Türklerin Hristiyan unsurlara siyasi egemenliği ve sosyal dengeyi bozan ayrıcalıkların verilmemesi yönünde kararlar aldığı kongrede Mustafa Kemal’in kararlarının “sessizlik ve mutlak küçümseme ile karşılandığı ve bu kararların dünyanın çoğu tarafından neredeyse fark edilmediği” yorumlarına yer vermiştir.⁷⁹⁰ Bu bağlamda Erzurum Kongresi Pontus Rumlarının dikkatinden kaçmamış ve hatta Anadolu’da atılan her adım dikkatlice takip edilmiştir.

19 Temmuz 1919 tarihinde Karadenizli Rumlar arasında dört seçeneğin gündeme geldiğini söylemek mümkündür. Bu seçenekler; Türklerle iş birliği, Bağımsız Pontus Cumhuriyeti, Yunanistan’la birleşme ve Ermeni federasyonu oluşturulmasıdır. Ayrıca Karadeniz Rumlarının Ermenilere güvenmediği belirtilmiştir. Ticari çıkarları bulunan Trabzonlu Rumlar da Ermeni iş birliğine sıcak bakmadıklarını ifade etmişlerdir. Bağımsız

⁷⁸⁶ Nilüfer Erdem, “Pontusçu Rumların Batum Genel Kongresi’nin (6 Temmuz – 7 Ağustos 1919) Eleftheros Pontos Gazetesindeki Yansımaları”, *1918-1919 Mütekereden Millî Mücadeleye (Hayal Kırıklığı, Uyanış, Örgütlenme ve Direniş)*, Türk Ocağı Yayınları, 2020, 285-286.

⁷⁸⁷ *Eleftheros Pontos*, 19 Haziran 1919. Gazete 1920 yılının ikinci yarısından itibaren Stavros Terzopoulos tarafından yayınlanmış ve “Pontuslular Pontus için ve Pontus’ta” ifadesi eklenmiştir. *Eleftheros Pontos*, 24 Haziran 1920.

⁷⁸⁸ Türk milli cemiyetlerinin katılımıyla gerçekleştirilen Erzurum Kongresi’nde Trabzon vilayeti ve Canik sancağı ile Doğu Vilayetleri (Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Elâzığ, Van ve Bitlis) ve bağlı kazalarının hiçbir sebeple birbirinden ve Osmanlı topraklarından ayrılamayağı, millî sınırlar dahilinde vatanın ayrılmaz bir bütün olduğu kabul edilmiştir. Ayrıca Hristiyanlara siyasi hakimiyet ve sosyal dengeyi bozacak imtiyazlar verilmeyeceğini bildiren madde ile Rum ve Ermeni faaliyetlerine yönelik kararlar alınmıştır. Temuçin Faik Ertan “Erzurum Kongresi Kararlarının Ulus-Devlet Sürecine Etkisi”, *23 Temmuz Erzurum Kongresi ve Kurtuluşın Günümüz* Erzurum I. Uluslararası Sempozyumu (23-25 Temmuz 2002), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2003, 366-368.

⁷⁸⁹ Atatürk, *Nutuk*, Cilt I, Vesika 38, 1253, 1255.

⁷⁹⁰ *Eleftheros Pontos*, 24 Ağustos 1919.

geçici bir hükümet oluşturulmasının ise Türk saldırıları nedeniyle tehlikeli olduğunu vurgulanmıştır.⁷⁹¹

Bu dönemde Batum'daki gönüllü Rum birliklerine katılmak isteyen Pontus Rumları önce Yunanistan'a ve buradan İzmir'e nakledilmiştir. Doğrudan İzmir cephesine gönderilmesi dikkat çekici olduğundan bu yola başvurulmuştur.⁷⁹²

Dış destek arayışına çıkan Hrisanthos ise bu dönemde Londra Foreign Office'e bir ziyaret gerçekleştirmiş ve İngilizlerin çıkarma yapmaları halinde Pontus askeri birliklerin yardımcı olacaklarını bildirmiştir.⁷⁹³ Paris'e dönüşünde İngiliz delegasyonuna aynı düşüncesini aktarmıştır.⁷⁹⁴ Daha sonra General Harbord'un Amerikan misyonun üyesi Albay Britton'la görüşerek Pontus'un Ermenilere bırakılması halinde Rumlarla Türklerin birlikte ayaklanacağını söylemiştir. Bu olaydan birkaç gün sonra tekrar görüştüklerinde ise Pontus askeri birliklerinin Amerikalılara yardımcı olacaklarını ifade etmiştir.⁷⁹⁵ İngiliz ve Fransızların görüşmelerinde Büyük Ermenistan sınırı belirsizliğini korumuştur. Curzon Erzurum'da ticari çıkışı olan Batum'a kadar olan bölgeyi içeren daha küçük bir Ermenistan devleti kurulmasını önermiştir. Fransa ise başlangıçta Trabzon, Ermenistan, Van ve Bitlis ile Harbut, Diyarbakır ve Kafkasların bir kısmını önermiştir.⁷⁹⁶

Diğer taraftan 1919'un Temmuz ayında Yunanistan için iyimser bir ortam hüküm sürmüş ve Venizelos Yunanistan'a Trakya'nın tamamına, Karadeniz'e çıkışa, Oniki Adalara ve Kıbrıs'a sahip olma düşüncesi ile ülkesine dönmüştür.⁷⁹⁷ Venizelos'un bir diğer düşüncesi ise İstanbul ve çevresinin yönetimin ABD'nin liderliğinde bir devletin üslenmesi olmuştur. Bu konuda Hrisanthos İngiltere'den bilgi almaya çalışmıştır. Ancak Temmuz 1919'da ABD'nin bu rolü üstlenmesinin pek olası gözükmemesi üzerine Hrisanthos özel buluşmalar sağlayarak, tek çıkışın Ermeni ve Pontus federasyonu olduğunu kabul etmeye başlamıştır. Ermeniler sadece Doğu Anadolu'da Pontus'la kendi kendini yöneten bir bölge olarak birleşmeyi istemişlerdir.⁷⁹⁸

⁷⁹¹ *Benaki Mouseio, Arheio Venizelou, Belge No: 173.021.177-1, 173.021.177-2.* Kanellopoulos 19 Temmuz 1919'da Politis'e yazdığı telgrafta bildirmiştir.

⁷⁹² Çapa, *Pontus Meselesi*, 33

⁷⁹³ Hrisanthos 23 Temmuz 1919 tarihinde tarihinde Foreign Office'a gitmiştir. Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 382. Ayrıca İngilizlerin yönetimi altında yerli jandarma birlikleri kurulmasını teklif etmiştir. Daha önce Katheniotis'in Trabzon veya Batum'a İngiliz ya da Yunan askeri gönderilmesi ve Pontus devleti kurulması teklifini reddetmiştir. Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I*, 18.

⁷⁹⁴ 16 Ağustos'ta Paris'teki İngiliz delegasyonu ile görüşmüştür. Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 382-383.

⁷⁹⁵ 17 Ağustos'ta tarihinde ABD'li yetkili ile görüşmüştür. Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 383.

⁷⁹⁶ Georhanopoulos, *Oi Prosaptheies*, 282-283.

⁷⁹⁷ *Etnikos Kiriks*, 19 Mayıs 1919.

⁷⁹⁸ Hekimoglou, "Ena Kratos sta Hartia", 68.

Aynı dönemde Yunan ve Pontus temsilcilerinin Ermeni hükümetleri ile Tiflis'te Gürcü hükümeti ile görüşmek için gönderilmesi kabul edilmiştir. Ayrıca Karadeniz'de bir Yunan savaş gemisi ve bir Yunan ticaret gemisi olduğunu belirtmiştir.⁷⁹⁹ Ermenilerle Pontus için yaşanan hareketlilik karşısında *Eleftheros Pontos* gazetesi “*Venizelos ve Nuhbar Paşa Pontus-Ermeni federasyonu konusunda tam anlaşma sağladı*” sözleriyle son durumu bildirmiştir.⁸⁰⁰ Aynı gazetede birkaç gün sonra yayınlanan Dünya Savaşı'ndan sonra kadın, çocuk, erkek, büyük-küçük insanların şanslarının Paris görüşmelerindeki liderlere bağlı olduğunu belirtilmiş ve Wilson, Lloyd George, Clemenceau ve Venizelos için “*çok yaşayın*” ifadelerine yer vermiştir.⁸⁰¹

1919 Ağustos'unda Yunanistan'ın Trakya konusundaki Pontus'a Müttefik Devletlerin müdahalesini öngören plan ABD tarafından reddedilmiştir. Roma'daki Yunan Büyükelçisi Lambros Koromilas, Hrisanthos'a ABD Başkanı Wilson'un Yunanistan'ı kandırdığını, aslında Karadeniz Rumları için tek çıkış olarak Türk-Yunan birleşmesini öngördüğünü açıklamıştır. Hrisanthos ise “*Ancak bunun için geç olduğundan korkuyorum*” cevabını vermiştir. Hekimoglu'na göre “*Müslümanları sevmeyişi*” için Hrisanthos, Karadeniz Rumlarının Ermenistan ile ortak hareket etmesini istemiştir.⁸⁰²

Kanellopoulos'un Venizelos'a yazdığı 18 Ağustos 1919 tarihli telgrafta ise Pontus Genel Konseyi'nde yapılan oylamada Pontusluların anavatan Yunanistan'la birleşme kararı aldıklarını bildirmiştir.⁸⁰³ Öte yandan Samsun bölgesinde Rum çetecilerin sayısı yavaş yavaş artmıştır. 1919 Ağustos'unda 21 direnişçi grubu, yaklaşık 3 bin kişi ile Yunanistan'daki Pontus gönüllü gruplarına katılma kararı almıştır.⁸⁰⁴

Ağustos ayı boyunca Hrisanthos, Katheniotis ve Venizelos Paris'te görüşmeler gerçekleştirmiş ve görüşmelerde Pontus birliklerinin Karadeniz bölgesine gönderilmeden önce Atina ve Selanik'te örgütlenmesi ve silahlanması konusu ele alınmıştır. Venizelos görüşmelerde ele alınan konuları Yunan Harbiye Nezareti'ne yazdığı bir mektupla aktarmıştır. Hrisanthos ise Batum'da bulunan Yunan yetkiliye gönderdiği mektupta kendisi Batum'a gelene

⁷⁹⁹ *Benaki Mouseio Arheio Venizelou, Belge No: 173.021.179*. Kanellopoulos 19 Temmuz 1919'da Politis'e yazdığı telgrafta bildirmiştir.

⁸⁰⁰ *Eleftheros Pontos*, 10 Temmuz 1919.

⁸⁰¹ *Eleftheros Pontos*, 13 Temmuz 1919.

⁸⁰² Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 68.

⁸⁰³ *Benaki Mouseio Arheio Venizelou, Belge No: 173.022.091*. Pontus kongreleri ayda bir ya da 15 günde bir toplanmıştır. Karadenizli Rumların tüm sorunları ve geleceğe dair umutları görüşülmüştür. *Eleftheros Pontos*, 22 Temmuz 1919.

⁸⁰⁴ Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 68.

kadar hiçbir adım atılmaması gerektiğini bildirilmiştir.⁸⁰⁵ Hrisanthos, Katheniotis'le birlikte Paris'ten 2 Eylül 1919 tarihinde ayrılmıştır. Son günlerde yaşanan gelişmeler Hrisanthos'un düşüncelerinin değişmesine yol açmıştır. 31 Eylül 1919 tarihinde Trabzonlu bazı Türklerin Mustafa Kemal'i desteklemedikleri ve Büyük Ermenistan önerisine karşı Rumlarla bir uzlaşmaya varmak istediklerini bildiren bir telgraf almıştır. İki gün sonra Erivan'da bulunan Amerikan Yüksek Komiseri Haskell'in Ermenilere askeri yardım amacıyla Yunan kuvvetlerinin gönderilmesini istediğini açıklamıştır. Bu gelişme karşısında Hrisanthos Türklerin tepkisine yol açacağı için Rumların Ermenilerle herhangi bir iş birliği içine girilmesine karşı çıkmıştır. Zaten Ermeniler arasında bir ittifak kurulması yerine Karadeniz Rumları ile Türklerin bir federasyon oluşturma düşüncesi, Hrisanthos daha Paris'tan ayrılmadan olgunlaşmaya başlamıştır.⁸⁰⁶

3.3.6. Rum Bağımsızlık Hareketine Karşı Türk Direnişi

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkması ile örgütlü bir hale bürünen Anadolu hareketi yalnızca İngiliz ve Fransızlara karşı direniş sergilemekle kalmamış, ayrılıkçı hareketlerde bulunan Osmanlı unsurlarına karşı da direniş sergilemiştir. Özellikle Rumların tahrik edici hareketleri ve çetecilik faaliyetlerine yönelik sessiz kalmayan Türkler kendi aralarında örgütlenmişlerdir. Yukarıda belirtildiği şekliyle Pontus konusunda şekillenen dört düşünceden hiçbirisi konusunda somut adım atılamaması Karadeniz Rumları ile Türkler arasında yaşanan olayların abartılı ve gerçekdışı şekilde uluslararası boyuta aktarılmasına neden olmuştur.

Bu bağlamda Paris Barış Konferansı'nda Hristiyan nüfusun açlık ve katliamı konusundaki iddialar Avrupa'da endişe yaratmıştır. Amerikan hükümeti General James Guthrie Harbord başkanlığında Pontus'a bir heyet göndermiştir. Heyet Gürcistan'daki, Ermenistan'daki ve Türkiye'deki durumu incelemiştir. Heyetin amacı, ABD çıkarları doğrultusunda, ABD'nin bölgedeki mandasını değerlendirmek olmuştur. Yaklaşık 50 personel bir ay boyunca istihbarat toplamıştır. Harbord, Mustafa Kemal ile de bizzat görüşmüştür. Yunan tarafında Mustafa Kemal'in bu görüşmesi, Mustafa Kemal'in hareketinin Müslüman olmayanlara karşı bir kasıtlı olmadığı şeklinde yorumlanmıştır.⁸⁰⁷ Katheniotis, Harbord görevini tamamladığında

⁸⁰⁵ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 383.

⁸⁰⁶ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 384.

⁸⁰⁷ Hekimoglou, "Ena Kratos sta Hartia", 69. Heyet, Ağustos 1919'da gönderilmiştir. Aynı yer.

İstanbul'da onunla görüşme fırsatı yakalamış ve General'in Anadolu'nun doğu bölgelerinin ABD emrine/mandasına alınması görüşünü taşıdığını anlamıştır.⁸⁰⁸

Eylül 1919'da Hrisanthos İstanbul'da, Karadenizli Rumlar konusunda Müslüman temsilciler ve Türk yetkililer ile yeni görüşmeler yapmaya başlamıştır. Hrisanthos bir yandan Katheniotis, Yüksek Yunan Komiseri Kanellopoulos ve Metropolit Germanos'la çalışırken, bir yandan da Türkiye'nin Amerikan mandası altına alınması tartışmalarına katılmıştır.⁸⁰⁹ Hrisanthos, İzzet Paşa ile Kara Vasif Bey ile de görüşmeler yapmıştır.⁸¹⁰ Bu görüşmelerde Milletler Cemiyeti mandası altında Karadeniz bölgesinde Müslüman ve Rumların özerkliği görüşülmüştür. Görüşmeler Osmanlı Devleti'nin Müslüman ve Hristiyan iki eşit toplumla yeniden kurulması planını içermiştir. Hrisanthos anılarında bu görüşmelerde birleşmeye inandığını aktarmıştır.⁸¹¹ Ayrıca Küçük Asya, Trakya, Pontus ve Tiflis'te Eylül ayında üç bin beş yüzün üzerinde Rum yetim olduğu ve bu sayının artmaya devam ettiği belirtilmiştir. Bunlara ilave olarak Müslümanların Rum çocuklarını korumak için evlatlık alındığını da belirtilmiştir.⁸¹²

Öte yandan 13 Eylül 1919 tarihinde Sivas Kongresi'nin tamamlanmasından sonra General Milne Türk Millî Mücadele hareketinin güçlenmesi üzerine İngiliz askeri birliklerini bölgesinden çekmeye başlamış ve 20 Eylül'de Merzifon, 4 Ekim'de Samsun boşaltılmıştır.⁸¹³ Kuvay-i Milliye hareketi Rum faaliyetlerini doğrudan etkilemiş ve Rumlar Kuvay-i Milliye karşısı propagandalara başlamıştır. Eylül ayında Topal Osman'ın çeteleri Rum çeteleri karşısında harekete geçmiştir. Yüksek Yunan Komiseri Kanellopoulos Karadenizli Rumların ve Ermenilerin beş ilde bağımsızlık taleplerinin Mustafa Kemal ve Müslüman direnişi ile karşılaçağını Yunan Dışişleri Bakanı Politis'e bir telgraf ile belirtmiştir.⁸¹⁴ 13 Ekim 1919 tarihinde Fener Rum Patrikhanesi'yle birlikte hareket eden Atina Kilisesi, Batılı Devletlerden

⁸⁰⁸ Hekimoglou, "Ena Kratos sta Hartia", 70. Harbord'un Katheniotis'e tam olarak ne söylediğini bilmiyoruz. Pontus'la ilgili olarak, Amerikan General İzmir ve çevresinin Trakya'ya ilhakı ve Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti oluşturulması ve Karadeniz kıyılarında bir Pontus Cumhuriyeti kurulması hususlarında, Türk halkı çok kızgın hissetmesinin doğal olduğunu eklemiştir. Aynı yer.

⁸⁰⁹ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 387-388.

⁸¹⁰ Hekimoglou, "Ena Kratos sta Hartia", 61, Bütün ayrıntıların halledilmesinden sonra İstanbul'a 4 Ekim'de dönmüşlerdir. Ancak bundan dört gün Damat Ferit Paşa işgal altında bulunmaya bütün Anadolu'yu kontrol altına almış olan ulusal hareketin baskısıyla istifa etmiştir. Arada geçen süre içerisinde Anadolu'da durum önemli ölçüde değişmiştir. Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 386.

⁸¹¹ Hekimoglou, "Ena Kratos sta Hartia", 72.

⁸¹² *Benaki Mouseio Arheio Venizelou*, Belge No: 173.023.068.

⁸¹³ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 387. Yazıcı, *Millî Mücadele*, 13-14.

⁸¹⁴ *Benaki Mouseio Arheio Venizelou*, Belge No: 173.022.141-1, 27 Ağustos'ta Kanellopoulos'tan Politis'e yazılan telgrafta belirtilmiştir.

Küçük Asya'daki Kuvayi Milliye hareketinin Türk barbarlığından başka bir şey olmadığını belirtmiş ve Hristiyan dünyasının acil müdahalesini istemiştir.⁸¹⁵

Hrisanthos tüm ülkenin Amerikan mandası altına girmesi düşüncesine sıcak bakmadığından Dahiliye Nazırı İzzet Paşa ile 1919 Ekim ayında 10 maddeli bir protokol imzalamıştır. Protokol, kilise ile okulların statüsünün olduğu gibi korunmasının, özel hukukta özerkliği, idare hukuku mahkemelerinin iki topluluk tarafından birlikte oluşturulmasını, yerel meclislerde ve jandarmada iki topluluğa eşit katılım sağlanmasını, parlamento ve bakanlar kurulunda nüfusla orantılı bir temsil hakkını, orduda iki topluluğun ayrı birlikler oluşturmalarını ve Rumcanın resmi dil olarak tanınmasına yer vermiştir.⁸¹⁶ Ayrıca Avrupa'da beklediği desteği göremeyen Hrisanthos'un Osmanlı yönetimine dönmesi dikkat çekici bir noktadır. Trabzon'a döndükten sonra verdiği bir demeçte şu sözleri söylemiştir:⁸¹⁷

“Trabzon için bir Ermeni idaresi ihtimali olmadığını ve bu ihtimali ortadan kaldırmak için çalıştığımı söyleyebilirim. Paris'te bulunan Ermeni heyeti ile yaptığım görüşmelerde, Trabzon ve havalisinde Ermenilerin bir hakkı olamayacağını ve bu bölgede yaşayan unsurların Türk ve Rumlardan ibaret olduğunu söyleyerek kendilerini aydınlatmaya çalıştım. Avrupa'daki çalışmalarım hep bu hedefe yönelikti. Bütün istatistiklerle bu iddiamı isbata çalıştım. Memeleketime vicdanımın emrettiği şekilde hizmet ettiğime inanıyorum. Bundan hem Türklerin, hem Rumların ve Ermenilerin memnun kalacakları bir gün sanırım şüphesiz gelecektir. Çalışmalarım yalnız Trabzon'a sınırlı olduğunu zannetmeyin. Bütün Türkiye'nin ve Türkiye'de ikamet eden unsurların hakiki menfaatlerinin gereğini dikkate alarak çalıştım.”

1919 sonbaharında Pontus sorunu şöyle bir şekil almıştır; Pontus cemiyetleri askeri güç elde etmek amacıyla büyük güçlerden Pontus yönetimini üstlenmesini isteyen muhtıralar sunmuştur. Böylece Pontus askerlerinden ve subaylarından oluşan ve Yunanistan'da hazırlıklarını tamamlayan taburların güçlendirilmesini planlamıştır.⁸¹⁸ 1919 Ekim ayının sonlarında yaklaşık 2 bin gönüllü ki bunlar arasında bir piyade ve bir batarya/top taburu Atina'da oluşturulurken, bir tabur da Selanik'te oluşturulmuştur. Aynı zamanda 2 bin Karadenizli Rum da Yunan ordusunda ihtiyaç durumu için bulundurulmuştur. Pontus ordusu kısa bir sürede 7 bin çeteciden oluşmuştur.⁸¹⁹ Ayrıca Anadolu, Trakya, Rusya'dan Yunanistan'a

⁸¹⁵ Yıldırım, *Dünden Bugüne*, 77.

⁸¹⁶ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 388.

⁸¹⁷ Çapa, *Pontus Meselesi*, 61.

⁸¹⁸ Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 69.

⁸¹⁹ Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 69. Ekim 1919'da gönüllü Pontus askerlerinin Selanik'te toplanmaya başladığını Katheniotis Venizelos'a bir telgrafla bildirmiştir. *Benaki Mouseio Arheio Venizelou*, Belge No: 173.023.191.

gelen Rum göçmenleri ülkede barınma, beslenme gibi büyük sorunlara neden olmuş, göçmenlerin sadece Makedonya bölgesine yerleştirilebileceği açıklanmıştır.⁸²⁰

Diğer taraftan 1919 yılı boyunca Karadeniz bölgesinde Rum nüfusunu artırmak için bölgeye Rum göçmen getirme politikası izlenmiştir. Bu amaçla Rusya'nın Novorosisk şehrinden gemilerle sadece bir ayda 580 Rum göçmen Karadeniz bölgesine getirilmiştir.⁸²¹ 21 Ekim 1919 tarihinde 15'inci Kolordu Komutanı Kazım Karabekir'in telgrafında Batum'a göç eden Rumların Trabzon'daki Rum nüfusunu artırmak amacıyla geri dönmeye çalıştıkları bildirilmiştir.⁸²² 8 Kasım 1919 tarihli bir yazıda ise mütarekenin başlarında Karadenizli Rumların bir Pontus devleti oluşturma amacı ile Trabzon'a göç ettiklerini, daha sonraki tarihlerde ise Hristiyan çoğunluğu oluşturmak amacıyla Kars, Ardahan ve Batum bölgesine yöneldikleri bildirilmiştir.⁸²³

3.4. Sevr Antlaşması'nın Hazırlık Sürecinde Venizelos'un Pontus Politikası

İtilaf Devletleri Osmanlı topraklarını paylaşmak için birçok gizli antlaşma yapmış ancak istediği sonuca ulaşamamıştı. Bunun nedeni savaşın son yılında ABD Başkanı Woodrow Wilson'un yayımlamış olduğu 14 noktaydı. Zira bu prensipler dizisinin içinde özellikle önem atfedilen nokta gizli diplomasinin terk edilmesiydi. Dolayısıyla Osmanlı topraklarını paylaşmak konusu savaşta yenilen diğer devletlerin barış antlaşmalarının imzalanması sonrasına bırakılmış ve irili ufaklı birçok konferans sonunda antlaşmanın genel esasları kesinleşmiştir. Genel anlamda Osmanlı topraklarının paylaşımı konusu görüşülürken bu konferanslarda Pontus konusu da zaman zaman gündeme gelmiştir.

Osmanlı Devleti ile yapılacak barış anlaşmasının şartlarını görüşmek üzere öncelikle Londra Konferansı (12 Şubat – 10 Nisan 1920) toplanmıştır.⁸²⁴ Konferansta Ermeni meselesiyle ilgili bir komisyon oluşturulmasına karar verilmiştir. Yunan Başbakan Londra'da önce Katheriotis ile ardından Ermeni lideri Bogos Nuhbar Paşa ile görüşmüş ve Trabzon'un Ermeni devletine dahil olmasının Ermeni çıkarlarına uygun olmadığını konusunda onu ikna etmeye çalışmıştır. Ardından Katheriotis Bogos Nuhbar Paşa'dan konferansta özellikle Ermenilerle

⁸²⁰ *Benaki Mouseio Arheio Venizelou, Belge No: 173.023.042.*

⁸²¹ 17 Mayıs 1919 tarihinde getirilmiştir. Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 367. Yunan yetkililerle yazışmalarda Haziran 1919 tarihinde Trabzon'da iki bin Rum göçmen olduğu ve Velos Gemisi ile her hafta bin Rum nakledilmesi durumunda 6 bin Rum getirilebileceğini belirtilmiştir. *Benaki Mouseio Arheio Venizelou, Belge No: 173.019.031.*

⁸²² *Arşiv Belgeriyle Rum Faaliyetleri*, 83.

⁸²³ *Arşiv Belgeriyle Rum Faaliyetleri*, 118.

⁸²⁴ Meray, Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun*, XIX, XX.

Karadeniz Rumları arasında ele alınan Tiflis anlaşmalarından söz etmesini istemiş ancak bu isteği gerçekleşmemiştir. Konferansın 27 Şubat'taki oturumunda ise Trabzon ili ileride kurulması planlanan Ermeni devletinin sınırları dışında bırakılmıştır. Bunun üzerine Katheriotis, Rize bölgesini (Lazistan'ı) isteyen ve Ermenilerle Rumların iş birliği girişimlerinden rahatsız duymuş Gürcülerle temasa geçmiştir.⁸²⁵

Diğer yandan Yunan heyeti için Londra Konferansı'nın 15 Şubat 1920 tarihindeki oturumunda İzmir konusu nedeniyle görüşmeler kopma noktasına gelmiştir.⁸²⁶ Aynı tarihlerde (28 Şubat 1920) Morning Post gazetesinde yayımlanan Konstantinidis'in mektubunda ise Pontus konusu gündemde tutulmaya çalışılmış, Ermeniler ile birleşme konusunda ani bir fikir değişikliği dile getirilmiştir. Konstantinidis tarihsel ve etnik olarak Karadeniz'in Yunan olduğunu belirtirken, bu bölgenin asla Ermeni olmadığını ve Ermenilerin önceliğinin denize çıkış olduğunu belirtmiştir. İki ay öncesinde bir Rum-Ermeni iş birliğini ön gören antlaşma imzalandığını ve bu antlaşmanın Ermenistan Başbakanı tarafından da onaylandığını belirten Konstantinidis, şimdi de antlaşmanın M. Aharonian tarafından reddedildiğini ifade etmiştir.⁸²⁷

16 Mart 1920'de İstanbul'un işgalinin ardından Ankara ile İstanbul arasında kesin bir ayrılık süreci başlarken, bu durumu fırsat bilen Venizelos İtilaf Devletleri'ne bir isyan olarak nitelediği Kemalist hareketi bastırmayı teklif etmiştir.⁸²⁸ İstanbul'un işgalinden bir gün önce ise İtalyanlar ile işgal ettikleri bölgeleri boşaltarak kıyı kesimlere çekilmek için anlaşma imzalamıştır.⁸²⁹ Dolayısıyla İtilaf Bloku arasındaki ilk çatırdamalar bu süreçte başlamıştır.

Bu zamana kadar Pontus temsilcilerin verdiği ciddi diplomatik mesai sonuçsuz kalmıştır. Pontus-Ermeni devleti projesinin çözümsüz kalması farklı nedenlerden kaynaklanmıştır. İlk olarak Ermenilerin iki temsilci tarafından görüşmelere katılması sorun yaratmıştır. Mısır eski başbakanının oğlu Boghos Nuhbar, Ermeni Diasporasını ve dağlardan gelen şair Avedis (Aharonian) Gharib, Erivan hükümetini temsil etmiştir. Daha önce Hatisan ise başkan olarak görev yapmıştır. Avedis Trabzon'un federasyon devlet olmasının mümkün olmadığı düşüncesini taşımıştır. Hatisan ve Hrisanthos'la görüşmelerini dikkate almayan

⁸²⁵ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 395-396.

⁸²⁶ Kapsis, *Hamenes Patrides*, 60.

⁸²⁷ *Morning Post*, 28 Şubat 1920.

⁸²⁸ Kapsis, *Hamenes Patrides*, 61.

⁸²⁹ Kapsis, *Hamenes Patrides*, 64.

Ermeni temsilcileri, Londra görüşmelerinde Ermeni devletinin kapsadığı bölge konusunda kararsız bir politika sürdürmüştür.⁸³⁰

İngiltere’yi Pontus tarafında yanına çekme çabasını sürdüren Katheriotis, Mart ayında War Office’e Yunan mandası altında ve Yunan ordusu tarafından korunan Giresun ve Trabzon bölgelerini kapsayan küçük bir Pontus devleti kurulmasına dair bir muhtıra vermiştir. Ancak War Office, bu konunun Foreign Office’in sorumluluğunda olduğuna bildirmiştir. 9 Mart’ta Hrisanthos, Paris’ten Londra’ya gelmiş ve Konstantinidis ile Ekonomidis’le birlikte konferansa “*Ermeni meselesinin Pontus sorununa hiçbir gönderme yapmadan çözüldüğü*” dikkate alınarak bölgenin bağımsızlığın ilan edilmesine dair yeni bir muhtıra sunmuştur.⁸³¹ Konu 22 Mart’ta ele alınmış ancak konferans farklı gerekçelerle (Rumların nüfus verileri, Trabzon’un Ermenistan’a ilhakı gibi) konunun görüşülmesine gerek olmadığı açıklaması yapılmıştır.⁸³²

15 Nisan 1920 tarihinde Pall Mall Gazette’de yayımlanan bir haber Hrisanthos’un Pontus konusundaki fikirlerini kamuoyuna duyurmak açısından önem arz etmektedir. Hrisanthos imzası ile yayımlanan bu yazıda, Avrupa’nın tarafsız bir politika benimsemesi halinde devletarası bir konfederasyonun ortaya çıkmasının zor olmadığı belirtilmiş, konfederasyonun da Rumlar Suriyeliler, Araplar, Ermeniler, Gürcüler ve Müslümanlar sınırlarından oluşması gerektiği ifade edilmiştir. Her topluluğun kendine ait bir jandarma kuvveti olacağı gerekirse kendi ordusunun bulunacağını ileri sürüldüğü yazıda tüm doğu toplumlarının iş birliğine girişebileceğinin altı çizilmiştir. Ancak bunun için en önemli şartın Avrupa’nın tarafsızlığı olduğunun da altı çizilmiştir. Hrisanthos, Müslümanların askerî açıdan yetenekli ve kuvvetli olduklarını belirtirken, ekonomik açıdan da Rumların kuvvetli olduğunu hatta Müslümanların ekonomik açıdan Rumlara bağımlı olduğunu belirtmesi dikkate değerdir.⁸³³ Bu düşünce ya da tez artık Hrisanthos’un denediği her formülün olumsuz sonuçlanmasından kaynaklanmıştır. Paris Barış Konferansı’na ardı ardına gönderilen muhtıralardan istediği cevabı, başka bir deyişle Pontus’un bağımsızlığını elde edemeyen Hrisanthos nihayetinden bu son formülü geliştirmiştir.

Diğer yandan İstanbul’un işgali ve Meclis-i Mebusan’ın kapatılması 23 Nisan 1920’de Ankara’da Büyük Millet Meclisi’nin açılmasına yol açmıştır. İstanbul Hükümeti görünürde

⁸³⁰ Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 79.

⁸³¹ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 396.

⁸³² Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 397.

⁸³³ *Pall Mall Gazette*, 15 Nisan 1920.

varlığını korurken, TBMM Hükümeti hızla yasalar çıkarmaya başlamış hatta iç isyanlar kapsamında Karadeniz Rum çetelerine karşı da önlemler almaya başlamıştır. Barış görüşmelerinde adının sıkça geçmesine neden olmuştur.

Anadolu’da bu tarihi gelişme yaşanırken İtilaf Devletleri de barış antlaşması için hazırlıklarını hızlandırmış, İtalya’nın San Remo şehrinde 18-26 Nisan 1920 tarihleri arasında Osmanlı topraklarını paylaşmak ve Sevr Antlaşması’nın şartlarını görüşmek amacıyla yeni bir konferans toplanmıştır.⁸³⁴ Müttefik Devletlerin 20 Nisan 1920 tarihinde Osmanlı heyetini çağırın daveti üzerine Tevfik Paşa, Reşit Bey ve Fahrettin Bey Paris’e gitmiştir.⁸³⁵

Konferansta Amerikan yönetimi Trabzon’un Ermenistan’a bağlanması konusunu gündeme getirmiştir. Ermenistan sınırının çizilmesi için Başkan Wilson’a başvurulmasına karar verilmiştir. Hrisanthos ve Konstantinidis 30 Nisan 1920 tarihinde bir muhtıra sunmuştur. Bu muhtıradan Pontus Rumlarının Müslümanlarla eşit sayıda olduğu ve Gayrimüslim haklarının ötesinde, kendilerine ulusal ve kültürel bir gelişimi garanti eden özel bir statüye sahip olmayı hak ettikleri belirtilmiştir. Bu çerçevede Trabzon vilayeti, halihazırda Sivas vilayetine bağlı olan Karahisar ve Amasya sancakları, Kastamonu vilayetine ait olan Sinop sancağı ve özerk Samsun sancağından oluşan bütün Pontus’un, başkenti Trabzon olmak üzere, tek bir idari birim olmasını ve bu birimin başına Milletler Cemiyeti tarafından bir vali atanmasını istemiştir.⁸³⁶ Ancak Venizelos Pontus devleti sorunun uzun vadede çözüleceği düşüncesine inanmış, sorunun ancak yirmi ya da otuz yıl sonra çözülebileceğini aktarmıştır. Aynı gün Venizelos, Yunan Meclisi’ne İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasındaki Sevr Antlaşması taslağını göstermiştir.⁸³⁷ “Yunanistan Karadeniz’e kadar genişliyor, Trakya Yunanistan için bir bütün haline geliyor, haritayı göstermeme müsaade ediniz...”⁸³⁸ sözleriyle duyduğu heyecanını konuşmasına yansıtmıştır. Konuşmasının devamında Pontus konusuna yer vermiş, “Başkan Wilson’ın Ermenistan’a Trabzon üzerinden ticari bir çıkış için verilen garantiden memnun kalacağına ve Ermenistan’a bölgesel bir çıkış sağlamak için Trabzon vilayetinin bir kısmını

⁸³⁴ Çağla Derya Tağmat, “Sevr Barış Antlaşması Sürecinde Eleftherios Venizelos: Görüşmeler, Konferanslar ve İmza,” *Avrasya İncelemeleri Dergisi-Journal of Eurasian Studies (AVİD)*, V/2 (2016), 316 Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 72.

⁸³⁵ Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, İstanbul: Derlem Yayınları, 2010, 238.

⁸³⁶ Pontus Araştırmaları Komisyonu Arşivi, Sayı: 103600120001, “Memoire Remis A La Conference De la Paix par la Delegation Du Pont-Euxin”.

⁸³⁷ Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 80.

⁸³⁸ *Makedonia*, 1 Mayıs 1920.

ayırmak istemeyeceğine inanıyorum."⁸³⁹ sözlerine iki eyaletten oluşan bir federasyon olmasını çözümünün reddedildiğini eklemiştir. Konuşmasına bir gün Trabzon vilayetinin tamamının Türk egemenliğinden kurtarılması durumunda Trabzon'un başka bir Hristiyan devletle ya da Ermenistan tarafından ilhak edilmesinden rahatsız olmayacağını, çünkü o bölgedeki Helenizminin çok güçlü olduğuna dair inancının tam olduğunu ifade etmiştir.⁸⁴⁰

Mayıs ayında Pontus sorunu farklı bir boyut kazanmıştır. 13 Mayıs tarihinde Venizelos Pontus temsilcilerini çözümü engellemekle suçlamıştır. Karadeniz Rumlarının için artık hiç olmadığı kadar moralleri bozulmuştur. Milli Komite Venizelos'un açıklamalarını kınayan bir telgraf göndermiştir. Hrisanthos ise bütün komitelerin lağvedilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Llyod George Venizelos'u Türkiye'ye barış anlaşmasını askeri yoldan dayatma görevini vermek üzere Londra'ya çağırması ve 14 Haziran'da bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. Görüşmeden sonra Venizelos Politis'e yazdığı mektupta Türklerin anlaşmayı reddetmesi ve Müttefik Devletlerin barışı dayatmak zorunda kalmaması halinde durumun Yunanistan lehine değiştirilebileceğini, doğuda Pontus ile Ermenistan'ı içeren, batıda ise Edremit Körfezinin tümüne yayılmanın mümkün olacağını ifade etmiştir.⁸⁴¹

Küçük Asya harekâtı ile ilgili olarak Venizelos 15 Mayıs 1920 tarihli telgrafında Londra'da bulunan Yunan Büyükelçisi Kaklamanos'a Eskişehir ve Afyonkarahisar'dan Ankara'ya harekâtın bir aylık süre içinde gerçekleşmesinin ve aynı süre içerisinde Pontus'un da işgal edilmesinin planlandığını bildirmiştir. Ayrıca Pontus'un doğal etnografik sınırlarını Trabzon ili (Lazistan sancağı hariç), Kastamonu ili dahilindeki Sinop sancağı, Sivas ili dahilindeki Amasya, Tokat ve Karahisar sancaklarından oluşacağını, Samsun'un hariç tutulması gerekli olduğunu çünkü zaten Sinop ilini dahil ederek çok uzak bir noktayı kapsadıklarını belirtmiştir. Bu harekât için İngiltere'den gelecek olan desteğin çok önemli olduğunu, yeni malzeme ve teçhizatlara ihtiyaç olduğunu ve aylık 3.500.000 sterlin almaya ihtiyaç olduğunu belirtmiştir.⁸⁴²

Öte yandan Venizelos Kemalist hareketin dağılacağına inanmış, İngilizlere güvenmiştir. İngilizler ise kendi çıkarları doğrultusunda Venizelos'u ve Yunanistan'ı kullanmışlardır. Fransızlar ise hükümetinin⁸⁴³ değişmesinin ardından Türk topraklarının parçalanması fikrine

⁸³⁹ Hekimoglou, "Ena Kratos sta Hartia", 80.

⁸⁴⁰ Hekimoglou, "Ena Kratos sta Hartia", 81.

⁸⁴¹ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 401.

⁸⁴² *Benaki Mouseio Arheio Venizelou*, Belge No: 059-43-44.

⁸⁴³ Clemenceau hükümetinin yerine Millerand hükümeti göreve gelmiştir. Tağmat, "Sevr Barış Antlaşması", 314.

mesafeli yaklaşmaya başlamış ve Fransa'nın Anadolu'daki ekonomi projelerini göz önüne alarak yeni kurulan Türk devletine yakınlaşmaya başlamıştır.⁸⁴⁴ Paris Barış Konferansı'nda da kendi çıkarları açısından uygun görmedikleri için Ermenileri desteklememiştir.⁸⁴⁵

Karadeniz Rumları Venizelos'a baskılarını sürdürmekte kararlı davranmıştır. Pontuslular Merkez Komitesi Başkanı Kalantidis'in 10 Haziran 1920 tarihli Venizelos'a gönderdiği bir yazıda "*Pontus hareketinin Mustafa Kemal'e karşı tek fırsat olduğunu*" ifade etmiş ve Pontus'un önemini şu sözlerle vurgulamıştır: "*Pontus hareketi basit bir Pontus hareketi değildir. Pontus hareketi Küçük Asya'nın yukarısında ve merkezindeki Müslüman birliğinin parçalanmasına yol açacaktır. Türk şiddeti altında kalan çeşitli halkların ayaklanmasına Yunanlar öncülük etme fırsatı bulacaktır.*"⁸⁴⁶

Diğer yandan zor günler geçiren Yunan ekonomisi karşısında çare arayan Yunan yetkiler dış destek arayışlarına devam etmiştir. Yunanistan'ın Londra Büyükelçisi Kaklamanos, Kedleston Kontu Curzon'a yazdığı 22 Haziran 1920 tarihli telgrafta Yunanistan'ın Birinci Dünya Savaşı sırasında yaptığı harcamalar nedeniyle ülke ekonomisinin zor durumda olduğunu belirtmiş ve Yunanistan için savaşın hala devam ettiğini vurgulayarak İngiliz ve Fransız hükümetlerinden yardım istemiştir.⁸⁴⁷ İtilaf Devletleri ile görüşmelerde ise Yunanistan'dan yana olan hava devam etmiş, Venizelos ise komutanı Leonidas Paraskevopoulos'un Anadolu harekatı hakkında Yunan ilerleyişinin durmayacağına dair iyimser dair sözlerine güvenmiştir.⁸⁴⁸

İngiltere ve Fransa'nın desteği ile 22 Haziran'da Yunan ordusu harekete geçerek Milne hattının doğusuna ilerlemiştir.⁸⁴⁹ Aynı gün zor durumda olan Yunan Ordusu'nun Küçük Asya harekâtına destek olmak amacıyla Pontus çeteleri er ve silah göndereceklerini açıklamıştır.⁸⁵⁰ 23 Haziran'da Anadolu'da ilerleyişine güvenen Venizelos nihai hedefine ulaşmaya az kalığını düşünerek Müttefik Devletleri ikna etmek için ülkesinin Müttefiklerden ekonomik destek istemediğini söylemiştir. Oysa yıllardır süren savaşların etkisiyle Yunanistan için ekonomik olarak zor bir dönemdi.⁸⁵¹ Diğer yandan Türkler Yunan ordusunun ilerlemesi karşısında

⁸⁴⁴ Rodakis, *İ İstoria tou Pontou*, 251.

⁸⁴⁵ Ali Güler, *Dünden Bugüne Yunan-Rum Terörü*, Ankara: Ocak Yayınları, 1999, 181.

⁸⁴⁶ ELİA, Fak. Hrisanthos, 2.3.

⁸⁴⁷ Benaki Mouseio Arheio Venizelou, Belge No: 173.027.41-1.

⁸⁴⁸ Vasilis Tzanakaris, *Dakrismeni Mikrasia 1919-1920 Ta Hronia Pou Sintaraksan tin Ellada*, Athina: Metalimio, 2013, 249.

⁸⁴⁹ Atatürk, *Nutuk*, Cilt II, 619.

⁸⁵⁰ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 402.

⁸⁵¹ Tağmat, "Sevr Barış Antlaşması", 322.

Müslüman halkı korumak amacıyla 27 Haziran-03 Temmuz 1920 tarihleri arasında Merzifon Asayiş Kongresi'ni toplamış ve yeni Türk devleti ile Rusya arasında yakınlaşma dönemine girmiştir.⁸⁵²

Aynı tarihlerde Pontuslular Merkez Komitesi Başkanı Kalantidis'in Venizelos'a gönderdiği bir yazı da oldukça önemli ve belirtilmeye değerdir. Yunanların ileri harekate geçmesine dair kaleme alınan yazıda, Yunan ordusuna askeri takviye sağlanabileceği bildirilmiş ve Karadeniz'de Yunanistan adına savaşmaya hazır askerlerin bulunduğu iletilmiştir. Verilen rakamlara göre, Amasya bölgesinde 4 bin silahlı kişi Yunan subayları tarafından örgütlenmiş durumdadır. Yazıda belirtilen bir diğer önemli detay da bu kişilerin savaş deneyiminin olduğu ve zaten dört beş yıldır Türklerle savaşta olduğudur.⁸⁵³ Aynı belgede yer alan bir diğer önemli bilgi de aslında Pontus soykırım iddialarını çürütecek niteliktedir. Çünkü Kalantidis Karadeniz bölgesinde Mustafa Kemal'in askerlerinin oldukça az olduğu bilgisini nakletmiştir. Öte yandan destek olarak gönderilmesi düşünülenlerin her ne kadar Rum oldukları bilgisi yer alsa da aynı zamanda farklı etnik unsurların da kendilerine destek sağlaması halinde olası asker sayısının artabileceği de eklenmiş ve Çerkez birliklerine özel bir önem atfedilmiştir. Çerkezlerin binicilik konusunda deneyimli oldukları ve süvari olarak kendilerinden yararlanılabileceği ve hatta kazanılmaları gerekliliği de dikkat çeken bir diğer bilgidir.⁸⁵⁴ Bu da aslında Yunanistan'dan beklentilerin henüz son bulmadığı şeklinde yorumlanabilir. Nitekim Yunanistan'ta iç karışıklıklar yaşanırken Karadeniz Rumları Yunan Devleti'nden destek umudunu yitirmemiştir. Karadeniz Rumları arasında Yunanistan'ın büyük bir çıkarma yaparak Karadeniz Bölgesine müdahale edeceği söylentisi yayılmış ve bu söylenti bölgedeki çetecilik faaliyetlerini artmıştır. Söylentiye göre görevi Trabzon ve çevresine bir çıkarma ile müdahale etme imkânı olan 30 bin kişilik bir Yunan ordusu teçhiz edilmiş ve ordu Karadeniz Rumlarına güvenlik sağlamayı hedeflemiştir.⁸⁵⁵

10 Temmuz 1920 tarihinde ise San Remo Konferansı'na Hrisanthos, Konstantinidis ve Oikonomides'in sunduğu memorandumla müttefik hükümetlerin Türk Devleti ile barış anlaşması müzarekere ettiği bu dönemde Karadeniz'de bulunan "kurtarılmamış Rumların" durumuna dikkat çekmek istemişlerdir. Rize ilinden Sinop'un batısına kadar uzanan Karadeniz

⁸⁵² Yazıcı, *Millî Mücadele*, 80-81.

⁸⁵³ Nilüfer Erdem, "Pontusluların Türk Millî Mücadelesine Karşı Yeni Cephe Oluşturabileceklerine Dair Muhtıra", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 2016/2 Cilt 15, sayı: 30, 90-92.

⁸⁵⁴ Nilüfer Erdem, "Pontusluların Türk Millî Mücadelesine Karşı Yeni Cephe Oluşturabileceklerine Dair Muhtıra", 93,94.

⁸⁵⁵ Çapa, *Pontus Meselesi*, 68. Metintaş, Kayran, "Pontus Sorunu", 207.

sahillerinde bağımsız bir Pontus Cumhuriyeti kurularak ırkdaşlarının özgürleşmesini talep ettiklerini ancak Londra Barış Konferansı'nda verdikleri memorandumla her halkın kendi kaderini serbestçe tayin etme hakkı verilmesini istemelerine rağmen Yüksek Kurul'un bir inceleme yapması gerektiğine dair bir cevap almışlardır. Türk delegelerine verilen barış anlaşması maddelerinde, Gayrimüslimlerin haklarına ilişkin genel garantiler dışında, Pontus konusunda herhangi bir özel düzenleme bulunmadığını iletmışlerdir.⁸⁵⁶

Memoranduma “*Halbuki Pontus, Küçük Asya'nın geri kalanından farklı bir coğrafi ve ekonomik bir birim oluşturmaktadır; bu bölge, dini açıdan bölünmüş olsa da, etnik açıdan homojen bir bütünlük gösterir, nüfusun tamamı hiç şüphesiz saf Rum kökenden gelmekte, sayıları 200,000'i aşan Müslümanların bir kısmı da rumca konuşmakta ve hala kökenlerinin bilincini korumaktadırlar.*” sözleriyle devam etmişlerdir. Savaş sırasında sayısız Türk zulümüne maruz kaldıkları ve zulümden kaçmak için sürgün ettiklerini ancak sürgün sırasında ölümler yaşandığını ve Rusya'ya göç ettiklerini vurgulamışlardır. Doğdukları topraklar üzerinde sakince yaşamak umuduyla ülkelerine dönmeye başladıklarını açıklamıştır. Ancak Pontus'taki durumun her geçen gün kötüye gittiğini, Türk eşkıya ve başıbozuk çeteler tarafından silahsız ve savunmasız kalan Rumlara terör estirildiği belirtilmiştir. Bu şartlar altında Müttefik Devletlerden Rumların yaşadığı sıkıntılara çare bulmalarını istemişlerdir.⁸⁵⁷ Taleplerini şu şekilde ifade etmişlerdir: ⁸⁵⁸

“En nihayetinde talebimiz, komşularıyla barış ve uyum içinde, sakin ve namuslu bir biçimde yaşayabilmeleri amacıyla, üç çeyrek milyon insandan oluşan bir nüfusa katlanabilir bir varolma hakkı, hayatları, onuları ve varlıkları için asgari bir güvenlik sağlanmasından ibarettir. Bu haklar en küçük uluslara dahi tanınmıştır. Ve biz; Suriye, Filistin, Mezopotamya, Ermenistan vs. gibi bağımsız ülkeler olarak ortaya çıkan onca ezilmiş halka özgürlük tanıdığını ilan eden İttifakın demokratik güçlerinin, Kürtlere tanındığı söylenen hakları bizden esirgeyeceğine inanmak istemiyoruz (bağımsız bir Kürt devleti kurulması söz konusudur). Üstelik, bağımsız bir Pontus Devleti, iyi komşuluk ilişkileri içinde olduğu yanındaki Ermenistan'ın varoluşunu daha da kolaylaştıracaktır.

Daha önce Pontus özerklik denemesi yaşadıklarını belirtilen memorandumu, İttifak güçlerinin, “*Türk sorunun çözümünde bizim meşru ulusal özlemlerimizi göz önünde tutmak ve*

⁸⁵⁶ Pontus Araştırmaları Komisyonu Arşivi, “*Memoire Soumis A La Conference De la Paix*”

⁸⁵⁷ Pontus Araştırmaları Komisyonu Arşivi, “*Memoire Soumis A La Conference De la Paix*”

⁸⁵⁸ Pontus Araştırmaları Komisyonu Arşivi, “*Memoire Soumis A La Conference De la Paix*”

Pontus halkını tamamıyla yok edilmekten kurtaracak önlemleri acilen alacağını ümit ediyoruz” sözleriyle bitirmişlerdir.⁸⁵⁹

Bu koşullar altında Batum’da 19 Temmuz 1920 tarihinde Kafkasya ve Güney Rusya temsilcileri ve Hrisantos’un katılımı ile yeni bir *Pontus Kongresi* toplanmıştır. Kongrede; Rumların eğitimi için Yunanistan’a gönderilmeleri ile Avrupa, Rusya ve Yunanistan’dan Türkiye’ye gelen Rumların durumu görüşülmüştür.⁸⁶⁰

Osmanlı İmparatorluğu’nu parçalama ve paylaşma projesi olan Doğu Sorunu’nun geldiği son aşama ve Osmanlı topraklarının resmen paylaşıldığı sözde bir barış antlaşması olan Sevr Antlaşması 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanmıştır. Sevr Antlaşması dışında altı antlaşma daha imzalanmıştır.⁸⁶¹ Sevr Antlaşması ile Yunanistan hiç olmadığı kadar Megali İdea’ya yaklaşmıştır. “İki kıta ve beş denizde (των δύο ηπείρων και των πέντε Θαλασσών/ton dio ipiron ke ton pende thalasson)” varlık gösteren bir Yunanistan yaratılmıştır.⁸⁶² Antlaşmada; İzmir ve çevresinin beş yıl boyunca Yunan egemenliği altında kalması ve bu süre içinde İzmir’in geleceğine ilişkin bir referandum düzenlenmesi, Doğu Trakya’nın Yunanistan’a verilmesi, Ege adalarının Rum olduğunun kayıtsız şartsız tanınması, Türk Ordusu ve donanmasının dağıtılması, Çanakkale Boğazı’nın silahsızlandırılması ve Rusya’nın katılımıyla uluslararası denetim altında seyir için serbest kalması gibi maddeler yer almıştır.⁸⁶³

Sevr Antlaşması sonrasında Venizelos’un izlediği politika Yunan kamuoyu tarafından irdelenmiştir. Yunan tarih yazımına bakıldığında, Yunanca eserlere göre Venizelos, savaşa Küçük bir Balkan Devleti’nin başbakanı ile olarak girmiş Doğu Akdeniz’in kontrolünü elinde tutan bir gücün lideri olarak ayrılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu artık yok olmuştur. Diğer yandan belirtilen o ki Venizelos, Yunanistan için olasılıkları önceden görmüş ve bu başarıya ulaşmak için Yunanistan’ı doğru müttefiklerle biraraya getirmiştir.⁸⁶⁴ Ancak Venizelos’un politikasını zaferden sonra Yunanistan’a verilecek topraklarla ilgili Müttefik Devletlerden yazılı garantiler almamış olması nedeniyle eleştirilmiştir.⁸⁶⁵ Sevr Antlaşması hakkında Yunan

⁸⁵⁹ Pontus Araştırmaları Komisyonu Arşivi, “Memoire Soumis A La Conference De la Paix”

⁸⁶⁰ Biber, “Millî Mücadele Döneminde”, 428.

⁸⁶¹ İmzalanan diğer antlaşmalar: Müttefikler ve Yunanistan arasında Yunan Sevr’i, Trakya Sevr’i, Ermenistan ile azınlık antlaşması, Yunan – İtalyan Antlaşması, İtalya ile Avusturya Macaristan’ın Mirasçısı devletler arasındaki sorunları çözen antlaşma, Doğuda ekonomik sözdinletirlik alanlarını saptayan Üçlü Pakt. Osman Olcay, *Sevr Antlaşması’na Doğru (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1981, XLV.

⁸⁶² Katsiakis, *Sta Hronia tou Venizelou*, 51.

⁸⁶³ Kapsis, *Hamenes Patrides*, 77.

⁸⁶⁴ Kapsis, *Hamenes Patrides*, 77-78.

⁸⁶⁵ Kapsis, *Hamenes Patrides*, 76.

tarihçi ve yazar Yannolopoulos “*Batılı Devletler ve Yunanistan için Doğu Sorunun çözümü olarak Sevr Antlaşması gerçek olamayacak kadar iyiydi*” sözleri ile değerlendirmiştir.⁸⁶⁶ Ayrıca Yunanistan için başarının kaynağını Venizelos’tan kaynaklandığını yorumunda bulunmuş ve “*Sevr Antlaşması, Venizelos diplomasinin bir ürünüydü*” sözlerini söylecek kadar ileri gitmiştir.⁸⁶⁷ Venizelos Megali İdea’yı geliştirirken, Megali İdea da onu güçlendirmiş ve diplomaside hızlı yükselişine katkı sağlamıştır.⁸⁶⁸

Sevr Antlaşması ile Erzurum, Van, Bitlis ve Trabzon Ermenilere bırakılmıştır.⁸⁶⁹ Sevr Antlaşması’nın imzalanmasından bir gün sonra Venizelos ile Ermeni temsilcisi Aharion buluşmuş ve Aharion Trabzon üzerindeki iddialarından vazgeçtiklerini bildirmiştir. Venizelos ise Türklerin Ermenistan’ı tamamen boşaltmasına kadar Yunanların işgalinin devam edeceğini açıklamıştır. Birkaç gün sonra Venizelos Konstantinidis’e Pontus’u askeri birliklerle işgal edeceklerine dair güvence vermiştir.⁸⁷⁰

Ancak Wilson’un Ermeni mandası önerisi Amerikan Senatosunda oy çokluğuyla reddedilmiştir.⁸⁷¹ Ağustos 1920’de Ermeni Hükümeti Bolşeviklerle ateşkes imzalamış ve acil dış borç istemiştir. Ağustos ortasında Ermeni Dışişleri Bakanı Hatisian Atina’yı ziyaret etmiş ve Venizelos yurtdışında olduğundan Dışişleri Bakanı Politis’le görüşmüştür.⁸⁷²

Türk kuvvetlerinin saldırıya geçmesinin ardından Hatisian İngiliz Komiseri’ne Trabzon’un Yunanlar tarafından işgal edilmesini önermesi üzerine baştercüman, Yunanlara İstanbul ya da Pontus’u önerilmesi gerektiğini söylemiştir. Daha sonra Venizelos Llyod Georga’a yazdığı bir mektupla Ankara ve Pontus bölgesinde bulunan Türk askerlerini ortadan kaldırmak için bir askerî harekât yapılmasını yazmıştır. Bu olası harekât sonucunda Türklerin İstanbul’dan yani boğazlardan ayrılması sağlanacak ve İslam-Rus emperyalizmine karşı “kurulacak olan” Pontus devletinin engel oluşturması planlanmıştır. Ayrıca Yunanistan’ın bu

⁸⁶⁶ Yannouloupoulos, *Evgenis Mas Tiflosi*, 264.

⁸⁶⁷ Yannouloupoulos, *Evgenis Mas Tiflosi*, 273.

⁸⁶⁸ Tağmat, “Sevr Barış Antlaşması”, 309.

⁸⁶⁹ Sukân, “Kurtuluş Savaşı Sırasında”, 39.

⁸⁷⁰ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 403.

⁸⁷¹ 1 Haziran 1920’de tarihinde Senatoda reddilmiştir. Sukan, “Kurtuluş Savaşı Sırasında”, 39. Osmanlı İmparatorluğu’nu parçalama ve paylaşma projesi olan Doğu Sorunu’nun geldiği son aşama ve Osmanlı topraklarının resmen paylaşıldığı sözde bir barış antlaşması olan 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Anlaşması’nda Erzurum, Van, Bitlis ile birlikte Ermenilere bırakılmıştır. Aynı yer.

⁸⁷² Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 82.

harekâtı yapabilecek askeri gücü olsa da siyasi ve mali tüm yükü üzerine almak istememektedir. Ancak İngiltere bu harekât teklifine çok sıcak bakmamıştır.⁸⁷³

Bu tarihten sonra Venizelos, Lloyd George ile Pontus-Ermeni Devleti kurulması savunmasını istemek için uygun bir fırsat bulmuştur. Eylül 1920'nin sonlarında Venizelos ilk defa Lloyd George'tan Ermenistan ve Gürcistan'la iş birliğiyle Bolşeviklerin yayılmasını ve onların Kemalistlerle iş birliğini engellenebileceğini öne sürerek Pontus Devleti'nin oluşturulması düşüncesini savunmasını istemiştir.⁸⁷⁴

Venizelos, Ekim 1920 tarihinde Lloyd George'a bir telgraf göndererek Rusya'nın güneyine yerleşenlerle birlikte toplam 800 bin nüfusa sahip olan Karadenizli Rumların bağımsız bir devlet haline geldikleri takdirde, bu devletin Ermenistan ve Gürcistan ile iş birliği yaparak İslam ve Rus emperyalizmine karşı kesin bir set oluşturacağını bildirmiştir. Bu amaçla İngiltere'nin siyasi ve maddi desteğini talep etmiştir.⁸⁷⁵

Venizelos 3 Kasım 1920 tarihinde Hrisanthos'u, Yunanistan'ın herhangi bir müttefik ülkesinin Pontus'taki Rumları korumasını almayacağı konusunda bilgilendirmiştir. Bu sadece bağımsızlık düşüncesinden vazgeçilmesi anlamına gelmiyordu aynı zamanda da Hristiyan-Müslüman yönetiminde bölgesel özerklik planlarını da terk edilmesi anlamına geliyordu. Tiflis'teki Pontus Ulusal Konseyi derhal Venizelos'a telgraf göndermiş ve durumu protesto etmiş, bir kez daha Avrupalıların Karadeniz Rumlarını terk ettiği düşüncesine kapılmışlardır. Diğer yandan Hrisanthos, Venizelos'tan siyasi sağduyusuyla Paris'te Ermeni heyetine konfederasyon değerlendirmesine sahip çıkması konusunda baskı yapmaya çalışmasını istemiştir.⁸⁷⁶ Ancak Rumlar ile Ermenilerin görüş ayrılıklarındaki farklılık açıkça ortaya çıkmıştır.

Tüm bu cesaret kırıcı olaylara rağmen, Katheniotis, Batum'da sadece iki bin İngiliz askerinin kalması ve Bolşevik tehlikesine nedeniyle diğer Kafkas bölgesindekilerle Ermeni ve Pontusluların askeri iş birliği yapmalarına inanmıştır.⁸⁷⁷ Bağımsız bir devlet oluşturmak için Katheniotis İstanbul'da ve Batum'daki Pontus kuruluşlarını etkilemeyi denemiş ve “İyi

⁸⁷³ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 403-404.

⁸⁷⁴ 28 Temmuz/10 Ağustos 1920 Sevr Antlaşması hiç uygulanamamıştır. İktidarda kaldığı son güne kadar (1.11.1920) Venizelos Ermenistan'a yardım etmeye çalışmıştır. Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 403-404. Ermenilerle-Rum devleti anlaşmasının uygulanmaması nedeniyle hiçbir engel olmayan Gürcistan ile Yunanistan Osmanlı Devleti'ne karşı ortak anlaşma yapabileceğini düşünmüştür. Ural, “Mütareke Dönemi'nde Pontus”, 236.

⁸⁷⁵ Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 81.-82. Sarıay, vd., *Pontus Meselesi*, 25.

⁸⁷⁶ Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 76.

⁸⁷⁷ Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 76.

*Yunanlılar olarak Ermenilerle anlaşmayı sonuca ulaştırmaya çabalayınız.” şeklinde düşünmüştür.*⁸⁷⁸

Diğer yandan Yunanistan, Fener-Rum Patrikhanesi ile görüşmeler yapıp Karadeniz hakkında planlar yapmıştır. Aralık 1920’de Patrikhane yakınlarında bir evde Samsun Metropolitisi Germanos başkanlığında Yunan temsilcinin de bulunduğu bir toplantı yapılmış ve toplantıya Ankara Hükümeti’nin muhbirleri katılmıştır.⁸⁷⁹

Öte yandan bir zafer havası içinde ülkesine dönmek için Venizelos Paris Lion tren istasyonunda geldiğinde monarşi taraftarı olan iki subay (Üsteğmen Georgios Kiriakis ve Astsubay Apostolos Tserepis) tarafından vurulmuştur. Suikastçılar Venizelos’un sağ elini, omzu ve baldırından yaralamıştır.⁸⁸⁰ Bu suikast olayı Ulusal Bölünme’nin yeniden canlanmasına yol açmış, suikastın ertesi günü Atina’da bir darbe gerçekleştirilmesinin planlandığına dair telgraf ortaya çıkmıştır.⁸⁸¹ Atina’dan Antivenizelistler kovulmaya başlamış ve Yunanistan’daki olaylar kontrolden çıkmıştır. Venizelos ise Yunanistan’a dönmüş ve Sevr Antlaşması onaylanmıştır. Bu gelişmenin ardından 27 Eylül 1920 tarihinde Yunanistan’da büyük bir kutlama düzenlenmiş, Kral Aleksandros ve Venizelos stadyumdaki gösterileri yanyana oturarak izlemiş, Venizelos’a sevgi gösterileri yapılırken Kral Aleksandros da Yunanistan’ın bu zaferini kutlamıştır.⁸⁸² Ayrıca Sevr Antlaşması anısına üzerinde Venizelos’un resminin olduğu bir madalyon tasarlanmıştır.

Bu zafer havası içinde Venizelos diplomatik başarısına inanarak seçim ilan etmiştir. Ancak Kral Aleksandros’un sarayda bir maymun tarafından ısırılması sonucu ölmesi üzerine seçimler bir hafta ertelenmiştir. Ayrıca Venizelos’a yapılan suikast girişimini Venizelosçular kendilerine karşı yapılan bir eylem olarak algılamış ve moralleri çökmüştür. Alt ve orta tabakaya mensup Antivenizelistler seçimleri kazanırlarsa savaşı duracaklarına söz vermiş ve bu seçim vaadi yaklaşık on yıldır savaşın devam ettiği ülkede asker ailelerini etkilenmiştir. Venizelos’un yıllardır süren savaş karşısında Yunan halkının yorgunluğunu fark etmemesi seçimleri kaybetmesine yol açmıştır.⁸⁸³ Seçmenler memnuniyetsizliklerini 14 Kasım 1920 seçimlerinde liberallere oy vermeyerek göstermiş, Venizelos seçimleri kaybetmiştir. Meclisteki

⁸⁷⁸ Hekimoglou, “Ena Kratos sta Hartia”, 77.

⁸⁷⁹ Biber, “Millî Mücadele Döneminde”, 429-430.

⁸⁸⁰ Tzanakaris, *Dakrismeni Mikrasia*, 253-254.

⁸⁸¹ Tzanakaris, *Dakrismeni Mikrasia*, 253.

⁸⁸² *Akropolis*, 14 Eylül 1920.

⁸⁸³ Rodakis, *İ İstoria tou Pontou*, 265; Katsiadakis, *Sta Hronia tou Venizelou*, 51-52.

369 sandalyeden sadece 118'i liberaller kazanmıştır.⁸⁸⁴ Milletvekili bile seçilemeyen Venizelos seçimlerden üç gün sonra kendini sürgüne göndermiş, siyaseti bırakmış ve Paris'e yerleşmiştir. Bu dönemde Venizelos Paris'te, Londra'da armatör bir aileden olan Elena Skilitsi ile evlenmiştir.⁸⁸⁵

Yunanistan'da ise Anti-Venizelosçular gücü eline almış ve Konstantinos'un tahtının iade edilmesi için bir plebisit planlanmış ve Konstantinos 22 Aralık 1920 tarihinde tahtına geri dönmüştür.⁸⁸⁶ Müttefik Devletler ise Almanya'yı verdiği destek nedeniyle düşman olarak gördükleri Konstantinos'un tahta dönmesi üzerine diplomatik ve ekonomik desteğini kesmiştir. Yeni gelen Gounaris hükümeti savaşı durdurma sözü vermiş olsa da Yunan askerlerini plansız olarak Anadolu'nun iç kesimlerine Ankara'ya doğru ilerlemesini emretmiştir. Yunanistan için Anadolu'daki askeri çöküş Ağustos 1921'e kadar devam etmiştir.⁸⁸⁷ İki yıl boyunca Antivenizelistler iktidarda olmuş ve ülkede Venizelist subaylara karşı uzaklaştırma sürmüştür.⁸⁸⁸

Bu dönemde Atina'daki radikal gelişmeler karşısında Yunan hükümeti, Pontus sorununa tekrar dönememiştir. Yeni hükümet farklı bir politika izlemiş, seçimlerden sonra monarşistler müttefik cephesinden ayrılmıştır. Yunanların doğu hareketi ve Pontus sorunu terk edilmiştir.⁸⁸⁹

1920 seçim sonuçları Yunan halkı savaştan bıkmış ve ailelerini özlemiş Yunan askerleri ve aileleri tarafından rahatlama ile karşılanmıştır. Ancak Venizelos'un iktidardan ayrılması Yunanistan, Fransa ve İtalya olmak üzere iki yeni düşman kazanmasına ve kadim dostu İngiltere'den ise mahrum kalmasına neden olmuştur. İtalyanlar Yunanları her zaman "denize atmak" istemiş ve Fransızlar İngilizlerle güçlü bir müttefik olan Yunanistan'ı istememiştir.⁸⁹⁰ Venizelos'un seçimleri kaybetmesi karşısında İngiltere, Fransa ve ABD basını tarafından Yunan halkının tercihi olarak yorumlanmıştır.⁸⁹¹ Seçimlerden hemen sonra Fransa'nın kendi

⁸⁸⁴ Yannouloupoulos, *Evgenis Mas Tiflosi*, 273.

⁸⁸⁵ Katsiadakis, *Sta Hronia tou Venizelou*, 52; *Atlantis*, 24 Kasım 1920.

⁸⁸⁶ *Greece A Country Study*, 48; Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 406.

⁸⁸⁷ Katsiadakis, *Sta Hronia tou Venizelou*, 52, 53.

⁸⁸⁸ Yannouloupoulos, *Evgenis Mas Tiflosi*, 272.

⁸⁸⁹ Angtzidis, *Mikra Asia Evas*, 155.

⁸⁹⁰ Kapsis, *Hamenes Patrides*, 86.

⁸⁹¹ *Atlantis*, 17 Kasım 1920.

ulusal çıkarlarını korumak için Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Türk milliyetçiler ile antlaşma imzalayacağı öğrenilmiştir.⁸⁹²

İngilizler, Yunanları Küçük Asya’da Musul petrolerindeki İngiliz çıkarlarını korumak için Yunan askerlerini savaşa itmiş, Yunan askerleri yalnız kalmış ve Yunan tarihi için felaket yaşanmıştır.⁸⁹³ İngiliz ve Fransız hükümetleri İstanbul’a saldırıdan korkmuş ve Yunanistan’la ilgili planlarını aralık ayında iptal etmiştir. Yunanistan ekonomik bir boşukta kalmış, şişmiş banknotlar dolaşmaya başlamıştır. İngilizler Yunan hükümetine boyun eğmesi için baskı yapmıştır. Diğer yandan Sevr Antlaşması Türk fanatizminin tekrar canlanmasına yol açmış ve Kemalist hareket yayılmış, Türk askeri gücü her geçen gün çoğalmıştır. Fransızlar Türklerle ateşkes imzalamış ve silah göndermiştir.⁸⁹⁴ Fransızlar özellikle ekonomik çıkarları gereği İngilizlerin karşısında yer almayı tercih etmiştir.⁸⁹⁵

Yunanistan’ın Pontus sorunuyla ilgilenemediği 1920 yılının sonlarında Merzifon Amerikan Koleji’ne yapılan baskında Büyük Yunanistan, Büyük Ermenistan ve Pontus’a ait haritalar ele geçirilmiştir. Ele geçirilen haritalarda Pontus Cumhuriyeti, merkezi Samsun olmak üzere, Batum’dan İnebolu’nun batısına kadar olan Karadeniz kıyıları ve Kastamonu, Yozgat, Sivas, Tokat, Amasya, Çorum, Gümüşhane ve kısmen Erzincan’ı kapsadığı görülmüştür. Ayrıca Rum ve Ermeni çetelerin Amerikan Koleji’nden çeşitli yardımlar aldığı dair evraklar ortaya çıkmıştır.⁸⁹⁶

Türkler tarafından Pontus hareketine karşı koymak için milli cemiyetler kurulmuş, askeri tedbir amaçlı milli müfrezelerden sonra Ankara hükümeti Karadeniz Rumlarına ilk kez resmi tepki göstermiş ve 8 Kasım 1920 tarihinde Samsun’da bulunan 72 Rumun tutuklanmasına ve Avusturya gemisi ile sınır dışı edilmesine karar vermiştir.⁸⁹⁷ Ankara Hükümeti iç isyanları bastırmak amacıyla 9 Aralık 1920 tarihinde Sivas’taki Üçüncü Kolorduyu kaldırarak yerine Merkez Ordu kurulmuş ve Nureddin Paşa komutan olarak atanmıştır.⁸⁹⁸ Merkez Ordu Pontus hareketinin bastırılması yönünde adımlar atmış, Pontus faaliyetlerine ilişkin yapılan

⁸⁹² *Atlantis*, 24 Kasım 1920.

⁸⁹³ Rodakis, *İ İstoria tou Pontou*, 266.

⁸⁹⁴ Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar I*, 97.

⁸⁹⁵ Yannoulopoulos, *Evgenis Mas Tiflosi*, 273.

⁸⁹⁶ Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar I*, 97.

⁸⁹⁷ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, 407; Yazıcı, *Milli Mücadele*, 87-97.

⁸⁹⁸ Atatürk, *Nutuk*, Cilt II., 841.

aramalarda çok sayıda belge ve fotoğraf bulmuştur.⁸⁹⁹ Özellikle okullardaki aramalarda Pontusçu faaliyetlere yönelik çok sayıda belge ve resim ele geçirmiştir.⁹⁰⁰

Merkez Ordusunun kurulmasına ilave olarak asker kaçakları ve asayişsizlik sorunlarına çözüm olmak amacıyla mecliste yapılan görüşmeler sonucunda İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur.⁹⁰¹ Halkın elinde bulunan silahların toplanması, Rum halkının sahilinden uzaklaştırılması, tehcir kanunu, karşı propaganda faaliyetleri, bazı diplomatik faaliyetler gibi idari önlemler de alınmıştır. Sivas Bölgesi İstiklal Mahkemesi, genelde Amasya'da çalıştığı için Amasya İstiklal Mahkemesi olarak adlandırılmıştır. 20 Ekim 1920-15 Mart 1921 tarihleri arasında çalışmıştır. Asker kaçakları dışında casusluk, şüpheli şahıs, altın kaçırmak gibi davalara da bakmıştır. Ancak ikinci dönem İstiklal Mahkemeleri'nden Samsun İstiklal Mahkemesi Pontus sorunuyla meşgul olmuştur.

İstiklal Mahkemesi bu süreçte Merkez Ordusuyla birlikte ve etkili bir şekilde çalışmıştır. Karadeniz bölgesinde 1921 yılı itibarıyla hızlanan Pontusçu isyanlar karşısında tedbir almaktan çekinmeyen TBMM, kısa bir süre Amasya'da kurulan İstiklal Mahkemesi sonra da Samsun'da kurulan İstiklal Mahkemesi aracılığı ile isyancıları cezalandırmıştır. Amasya İstiklal Mahkemesinin görevine son verilmesi çok geçmeden bölgedeki Müslümanların, mahkemenin yeniden kurulması için talepte bulunmalarına neden olurken,⁹⁰² Pontus isyanlarına Rumlara ek olarak Müslümanların da katıldığı görülmüştür. Bu doğrultuda cezalandırmalar konusunda yalnızca Rumlar değil olaylara katılan Müslümanlar da idam edilmiştir.⁹⁰³ 1921 yılında TBMM'nin Pontus çetelerine olan askeri müdahalesi devam etmiştir.

17 Şubat 1921 tarihinden itibaren bütün İstiklal Mahkemeleri durdurulmuştur. Ancak Sakarya Savaşı'nın gerektirdiği koşullarda Kastamonu, Konya ve Samsun'da İstiklal Mahkemeleri tekrar kurulmuştur.⁹⁰⁴

Diğer yandan 1921 yılında Yunanistan yeni hükümet değişiklikleri yaşamaya devam etmiştir. 21 Ocak 1921 tarihinde Rallis hükümeti istifa etmiş ve Rallis Londra görüşmelerinde Venizelos'un Yunanistan'ı temsil etmesini önermiştir. Yeni hükümet Kalogeropoulos

⁸⁹⁹ 1921 yılı başlarından 17 Kasım 1921 tarihine kadar Merkez Ordusu tarafından tutulan istatistiklerde Pontus Rum çeteleri ile ortaya çıkan olayların kaydı tutulmuştur. Kurt, *Pontus Meselesi*, 345, 349.

⁹⁰⁰ Kurt, *Pontus Meselesi*, 370-379

⁹⁰¹ Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ankara: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, 1995, 631-633.

⁹⁰² TC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, B. No. 1,2, F. 78, Ek 1.

⁹⁰³ TC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, B. No. 4,5,6, F. 151, Ek 3,4,5.

⁹⁰⁴ Yazıcı, *Milli Mücadele*, 99-117.

başkanlığında kurulmuştur. Londra görüşmelerine ise Gounaris temsilci olarak gönderilmiştir. Ancak Büyük Güçler Gounaris ile Kalogeropoulos'un da katılmasını istemiştir. Kalogeropoulos Londra'ya gitmiş ve Venizelosçulara göre anti-Venizelos yanlılarının İngiliz planlarına daha iyi hizmet edebileceğini anlamalarını sağlamaya çalışmıştır.⁹⁰⁵ Sevr Anlaşması'nın kısmi reziyonu amaçlayan Londra'daki görüşmeler 21 Şubat-18 Mart 1921 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmelere resmi olarak ilk defa Kemalist temsilcilerin davet edilmesi Türk tarafı için başarı, Yunan tarafı için başarısızlık olarak kabul görmüştür. Türk Dışişleri Bakanı Londra'daki nüfuzunu kullanarak Fransa ve İtalya ile gizli ikili ekonomik anlaşmalar yapmıştır. Ancak devam eden süreçte Ankara bu kârsız anlaşmaları reddetmiştir.⁹⁰⁶

Kemalistlerin diplomatik başarısının ardından Mart 1921'de Eskişehir -Afyonkarahisar hattındaki askerî harekât Yunanlılar için yine başarısızlıkla sonuçlanmış ve bu defa Yunan tarafı ciddi kayıplar yaşanmıştır. Gounaris'in ülkeye dönmesinden sonra Nikolaos Kaleropoulos istifa etmiş ve Gounaris hükümeti kurulmuştur.⁹⁰⁷ Mart 1921'de İngilizler Venizelos'tan arabulucu olmasını istemiş, Venizelos da kabul etmiştir.⁹⁰⁸

Ayrıca Mart ayında Ankara Hükümeti Sovyetler ve İtalya ile anlaşması imzalanmıştır.⁹⁰⁹ Haziran ayında TBMM 15-50 yaş aralığında eli silah tutan Rumların Karadeniz kıyılarından uzaklaştırılmasına karar vermiştir.⁹¹⁰

Temmuz 1921'de Eskişehir-Kütahya-Afyonkarahisar'ın işgalinden sonra Konstantinos rejimine karşı iyimser bir hava içinde olmuştur. Bu Yunanlar için Ankara'ya karşı son zafer niteliği taşımış ve sonunda başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Yunan kuvvetleri büyük kayıplarla geri çekilmiştir. Bu gelişmelerden sonra Küçük Asya Savaşı'nı kazanacaklarına dair umutlarını kaybetmişlerdir.⁹¹¹

Özellikle Sovyetler ile Ankara hükümetinin imzaladığı antlaşma Pontus sorununun sonunu hazırlamıştır. Amasya Metropolitisi Germanos Karavangelis, Kemalist harekete karşı Dışişleri Bakanı Baltzazis'e Kürt ve Ermenilerle iş birliğini önermiştir. Ancak Gounaris hükümeti Müttefik Devletler tarafından yalnız bırakılmıştır. Koşulları farkında olan Karadeniz Rumları Karavangelis'in öncülüğünde 17 Ağustos 1921'de İstanbul'da ve 4 Eylül 1921'de

⁹⁰⁵ Rodakis, *İ İstoria tou Pontou*, 267.

⁹⁰⁶ Yannouloupoulos, *Evgenis Mas Tiflosi*, 282.

⁹⁰⁷ Yannouloupoulos, *Evgenis Mas Tiflosi*, 282-283.

⁹⁰⁸ Rodakis, *İ İstoria tou Pontou*, 270.

⁹⁰⁹ Yannouloupoulos, *Evgenis Mas Tiflosi*, 284; Rodakis, *İ İstoria tou Pontou*, 268.

⁹¹⁰ Çapa, *Pontus Meselesi*, 117. 16 Haziran 1921'de alınan bir karardır.

⁹¹¹ Yannouloupoulos, *Evgenis Mas Tiflosi*, 287.

Atina’da iki kongre düzenlemiştir.⁹¹² Ancak Ankara Hükümeti’nin 20 Ekim 1921 tarihinde Fransa ile Ankara Anlaşması imzalaması Yunanlar için umutların tükemesine yol açmıştır.⁹¹³

1921 yılında iç ve dışta gücünü kabul ettiren TBMM’ye bazı Karadeniz Rumları Şubat ayında TBMM’ye bağlılıklarını bildirmiş, Trabzon’un Ermenistan’a bırakılması reddedilmiş ve Türklerle Rumların ortak vatana sahip olduğu vurgulanmıştır. Daha sonra Fener Rum Patrikhanesinden ayrılarak Anadolu’da kurulacak olan Türk Ortodoks Kilisesine bağlanacaklarını duyurmuşlardır.⁹¹⁴ Keskin Metropolit Vekili Papa Efthim Fener Rum Patrikhanesi’nin Yunan propagandasının aksine Anadolu’daki Hristiyanları Patrikhanenin etkilerinden uzak tutmaya çalışmıştır. Papa Efthim’in Anadolu’da Ortodoks Kilisesi kurma düşüncesine ise TBMM ve Anadolu basını tarafından destek verilmiştir.⁹¹⁵

7 Haziran 1922 tarihinde Yunan donanması Samsun’u bombalamış ancak Yunan Ordusu Temmuz 1922’de Küçük Asya’nın terk edilmesine karar vermiştir.⁹¹⁶ 6 Şubat 1923 tarihinde Pontus Rumlarının isyanına tamamen son verilmiştir.⁹¹⁷ 1923 yılında Lozan Antlaşması’nın imzalanması ile Megali İdea resmi olarak bitmiştir.⁹¹⁸ Lozan Antlaşması, Birinci Dünya Savaşı’nı savaş kazanan tarafta olan Yunanistan için gurur kırıcı olarak nitelendirilmiştir. Ancak, Sevr Antlaşması’nın ve Büyük Yunanistan’ın yaratıcısı Venizelos için Lozan Antlaşması’nın imzalanması büyük bir trajedi ifade etmiştir.⁹¹⁹

Venizelos bir tarafta 20. yüzyılın en büyük Yunan lideri olarak ulusal bütünleşmeyi sağlamış, sarayı karşına alma cesaretini göstermiştir. Girit’in Yunanistan’a katılması sürecinde önemli kararlar almıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Yunanistan’ı kazanan tarafa yerleştirmiştir. Doğu Trakya ve İyon bölgesinin bütünleşme koşullarını yaratmıştır. Ancak diğer yandan mağlup Venizelos Küçük Asya Felaketi’nin ve Yunan nüfusunun mülteci olmasının sorumlusu olarak ilan edilmiştir.⁹²⁰ Venizelos Yunan halkı tarafından her dönem

⁹¹² Kasotakis, Stembilis, *Themata Neoellinikis İstorias*, 16.

⁹¹³ Yannouloupoulos, *Evgenis Mas Tiflosi*, 287.

⁹¹⁴ Çapa, *Pontus Meselesi*, 37.

⁹¹⁵ Çapa, *Pontus Meselesi*, 39. Böylece 21 Eylül 1922 tarihinde Kayseri’de toplanan kongre sonucunda Türk-Ortodoks Patrikhanesi kurulmuştur. Çapa, *Pontus Meselesi*, 42.

⁹¹⁶ Yazıcı, *Milli Mücadele*, 83, Angtzigis, *Mikra Asia Evas*, 155.

⁹¹⁷ Çapa, *Pontus Meselesi*, 122.

⁹¹⁸ Hristopoulou, “Oneiropolos Pragmatopios”, 267.

⁹¹⁹ Roufi, *Eleftherios Venizelos*, 24.

⁹²⁰ Angtzigis, *Mikra Asia Evas*, 149-150.

seçimle göreve getirilmiştir. Ancak yine Venizelos'tan göreve getirilmemesi de yine Yunan halkının tercihinin bir sonucudur.⁹²¹

Tarihçi ve yazar Vlasıs Angtzidis'e göre, Venizelos'un başlıca yaptığı iki hata vardır. İlk hata Küçük Asya yetkilisi olarak Stergiadis'i atamasıdır. İkinci hatası ise dinamik silahlı ve siyasi bir hareket olan Pontus hareketinin değerini düşürmesi olmuştur.⁹²² Venizelos Pontus planını kabul etmiş görünürken daha sonra Pontus konusuna daha mesafe bir politika izlemiş ve ulusal planlarına Pontus sorununu dahil etmemiştir.⁹²³ Diğer bir dikkat çeken konu da Venizelos'un Pontus konusunda danışmanları olmamıştır. Konuyu Pontus cemaatlerinden gelen mektuplardan takip etmiştir.⁹²⁴

⁹²¹ Konstantinos Av. Tasoulas, "Prologos", *İ Politiki Klironomia tou Eleftheriou Venizelou; Sineheis kai Asineheis*, Ed. Georgos Koukourakis, Tasos Sakellaropoulos, Athina: Ekdoseis Evrasia, 2021, xii.

⁹²² Angtzidis, *Mikra Asia Evas*, 150.

⁹²³ Angtzidis, *Mikra Asia Evas*, 151.

⁹²⁴ Fotiadis, *Pontos Rumlarına Yönelik*, 309.

SONUÇ

Eleftherios Venizelos'un iktidarda olduğu dönemin yalnızca 1914-1920 yıllarını kapsayan kısmında Pontus ve Karadeniz Rumlarına yönelik dış politikasını konu alan bu çalışmada, Venizelos'un politikalarının yanı sıra Pontusçu faaliyetlere de yer verilmiştir. Öte yandan bu çalışma yalnızca bir dış politika çalışması değildir. Dış ve iç politikanın etkileşimi bağlamında diplomasinin nasıl şekillendiğı ve Yunanistan'ın, Başbakanı tarafından şekillenen uluslararası politikası da tezin önemli niteliklerindendir.

Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1914'ten Bolşevik İhtilaline kadar olan dönem Karadeniz Rumları için belki de bağımsızlığa en yakın hissettikleri dönem olarak adlandırılabilir. Öte yandan bahsi geçen bu dönemde Venizelos'un hem Yunan iç siyasetindeki çalkantılarla hem de 1917'de Yunanistan'ın savaşa dahil olmasıyla birlikte Makedonya cephesi ve Müttefikleriyle meşgul olduğunu söylemek çok da yanlış olmayacaktır. Başka bir deyişle bağımsız Pontus devletinin kuruluşuna ya da Karadeniz Rumlarının deyimiyle kurtuluşa en yakın hissedilen dönem ilginçtir ki Yunanistan'ın savaşa henüz girmediğı dönemdir. Bundaki en önemli neden de Rusya faktörüdür.

Savaşta Müttefikler tarafında yer alan ve ağırlıklı olarak Kafkas cephesinde savaşan Rusya bir taraftan Boğazlara olan ilgisini korurken diğer yandan da bölgesel yakınlık bağlamında Karadeniz Rumları ve Ermenilere olan ilgisini kaybetmemiştir. Başka bir deyişle Karadeniz Rumlarının 1917 yılına kadarki siyasi ve askeri faaliyetlerinde belirleyici Rusya'dır. Bu elbette ki Yunanistan Devleti'nin kuruluşundaki "Rusya" faktörü de hatırlandığında çok şaşırtıcı değildir. 1917 yılına kadar özellikle savaş esnasında Karadeniz bölgesinde gerçekleşen Rus işgali, bölgedeki Rumlar açısından ciddi bir kırılma olmuştur. Ayrıca Rusya ile Karadeniz bölgesi arasındaki coğrafi yakınlık bu bölgede Rusya'nın daha etkili olması gibi bir sonuç doğurmuştur. Bu da Yunanistan'ı coğrafi uzaklığından dolayı, bölgede daha pasif politika uygulamasına neden olmuştur. Dolayısıyla Anadolu'da yaşayan Rumların özerklik ya da bağımsızlık fikirleri, Yunanistan ana karasından uzaklaştıkça başka devletlerin hamiliğinde desteklenmiştir.

Öte yandan Birinci Dünya Savaşı'nın bitişi Karadeniz Rumları ve önde gelenleri açısından umutla beklenen bir geleceğe kapı aralamıştır. Yunanistan'ın da son aşamada savaşa dâhil olması Pontus destekçilerinde Rusya'dan açılan boşluğun Yunanistan tarafından kapanabileceğı şeklinde bir algı oluşmasında rol oynamıştır. Nihayetinde etnik olarak organik

bağa sahip olan Karadeniz Rumları, ihtiyaç duydukları destek konusunda Yunanistan'ı muktedir görmüşlerdir.

Ancak Paris Barış Konferansı ilk aşamada Karadeniz Rumları açısından hem temsil edilme hem de Venizelos'un varlığı ile bağımsızlık günlerinin yaklaştığı şeklinde algılansa da Pontus projesini dillendirmekten kaçınan Venizelos ciddi bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Venizelos Pontus devleti projesini gayriresmi düzeyde ve geri plandan desteklemeyi tercih etmiştir. Bunun nedeni de kendi siyasi önceliklerinin elde edilmesidir. Nihayetinde bu Yunan politikacının temel siyasi argümanı olan Megali İdea'nın öncelikleri vardır ve Venizelos bu çerçevede hareket etmeyi uygun bulmuştur. Çünkü Venizelos'un Anadolu'ya girmek için adım atmayı planladığı ilk bölge Batı Anadolu kıyılarıdır. 1919-1922 yılları arasında Yunan ordusunun genel hareket tarzı göz önünde bulunduğunda, hareketlerin ilk aşamada kuzey-güney hattı boyunca yapılması bu bağlamda tesadüfi ya da şaşırtıcı değildir. Hatta 1922 yılında Kralcı Yunan hükümetinin İstanbul'a bir taarruz planı hazırlığı içine girerek iyimser bir şekilde bu işi başarabileceğini düşünmesi de Venizelist siyasetin ya da Megali İdea'nın tipik bir uzantısıdır.

Bundan sebeple Venizelos Pontus'un bağımsızlığından ziyade Ermeniler ile birleşerek bölgede ortak bir yönetim kurulmasını desteklemeye ve hatta Hrisanthos ve Konstantinidis gibi Pontus temsilcilerini de bu şekilde ikna etmeye çalışmıştır. Bu olasılık çokça gündeme gelmişse de hem Ermeni hem de Pontus kanadındaki güvensizlik ve tereddütler, adımları atılan Rum-Ermeni iş birliğinin son aşamaya gelmesini engellemiştir.

Mütareke döneminin yarattığı ortam Pontus çeteleri için de ortamdan fayda sağlanan bir süreçtir. Özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a gitmesi Türk tarihi açısından önemli bir başlangıcı simgelerken, modern Yunan tarih yazımı bu tarihi Pontus soykırım iddiaları ile bütünleştirmekte ve gündelik siyasete malzeme etmeye çalışmaktadır. Ancak her ne kadar gündelik siyasetin bir malzemesi ve hatta Yunanistan'ın Türkiye ile yaşadığı diplomatik krizlerin bir kurtarıcısı ve tehdit unsuru olarak kullanılsa da bölgede Türkler tarafından Rumlara yönelik soykırım yapıldığı iddiaları çok da mantıklı görülmemektedir. Bu çalışma esnasında erişilen bulgular ve kaynaklar kapsamında Yunan tezini çürütecek karşı tezler şu şekilde sıralanabilir:

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktığı dönemde Samsun'da İngiliz kuvvetleri mevcuttur ve bu bölgede soykırım yapmak bir yana Türkler tarafından girişilecek en ufak bir savunma Mondros'un 7. maddesine işlerlik kazandırabilirdi. Bundan dolayı bölgede bir kıyım ya da temizlik olması halinde İngiliz kuvvetleri devreye girerdi.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktığı 19 Mayıs 1919 günü gelir gelmez bir soykırım yapma ihtimali akıl dışıdır. Çünkü soykırım birgün içinde gerçekleşebilecek bir olgu değildir.

Eğer bir soykırım olsaydı ki Yunan tarih yazımı bunun tarihçesini 1915 yılına kadar götürmektedir, Venizelos bunu Paris Barış Konferansı'nda dile getirir ve hatta Pontus projesini desteklerdi.

Mütareke döneminde Karadeniz bölgesine ciddi oranda bir Rum göçü sağlanarak bölge Yunanlılaştırılmaya çalışılmıştır. Hali hazırda soykırım yapılan ve güvensiz olan bir bölgeye özellikle Kafkaslardan Rum nüfusun aktarılması da akla yatkın görünmemektedir. Dolayısıyla bölge güvenlidir ki buraya Rumlar iskân edilmeye devam etmiş ve demografik bir oynama yapılarak bölgedeki Rum varlığının rakamsal olarak yükselmesi hedeflenmiştir.

Yaşanmış geçmişten örnekle Lozan Konferansı dönemine bakıldığında ise Türkiye ile Yunanistan arasında sorun olan konuların adalar, mübadele, tamirat bedeli, patrikhane gibi konular üzerinde düğümlendiği görünmektedir. 1922-1923 yıllarında faaliyette olan Lozan Konferansı esnasında Türk tarafının Yunanistan'dan, Anadolu'da verdiği zarara karşılık tamirat bedeli istemesi Yunanistan tarafından ekonomik yetersizlik gerekçe gösterilerek hafifletilmeye çalışılmıştır. Hali hazırda Pontus'ta bir soykırım olsaydı, Yunanistan'ın bunu konferans gündemine taşıyıp Batılı devletleri tarafına çekmesi çok daha kolay olurdu. Ancak konferansında Pontus'un adı bile anılmamıştır.

Tüm bunlara ek olarak 1919 ve 1920 yıllarında Batum ve Tiflis'te çok sayıda Pontus kongreleri düzenlenmiştir. Ancak bu kongrelerde bir fikir birliğine varılamamıştır. Gerek Ermenilerle birleşmek, gerek manda altında bir yönetim kurmak, gerek Yunanistan'a bağlanmak ve hatta Türk idaresinde devam etmenin dahi gündeme geldiği kongreler, yazışmalar ve açıklamalarda ortak bir paydada birleşilememesinin nedeni de bireysel hareket etme ve kolektif karar almaktan uzak politikalar olmuştur.

1920 yılının sonunda ve özellikle 1921 yılında faaliyette olan Merkez Ordusu ise artık baş edilemeyen Pontus çetelerinin isyanlarını kesin ve net bir şekilde bastırmak için görevlendirilmiş ve İstiklal Mahkemeleri, sorumlularının cezalandırılmasını sağlamıştır. Ancak ilginç olan şudur ki idam edilenler arasında yalnızca Rumlar yoktur. Bu isyanlara destek veren Müslümanlar da idam edilmiştir. Bu da aslında TBMM hükümetinin bu uygulamasının belirli bir etnik kimliğe değil, Türk bağımsızlığına karşı gelenlerin tümüne yönelik olduğunu göstermektedir.

Öte yandan Pontus'un bağımsız bir devlet olma yolunda gösterdiği siyasi ve askeri çaba belirli dinamikler üzerinden ilerleme göstermiştir. Bunlardan ilki siyasi temsilciler olmuştur. Bir din adamı olan ancak 1919'dan itibaren siyasi bir nitelik de kazanan Metropolit Hrisanthos aslında Yunanistan'ın, Rumların yaşadığı bölgelerde din adamlarını aktif kılmak gibi siyasi gelenek geliştirmesine neden olmuştur. Zira benzer şekilde ve aynı dönemde İzmir'de Hrisostomos, daha ileriki dönemlerde de Kıbrıs'ta Makarios gibi din adamları Megali İdea'nın ya da Enosis'in hem temsilcisi hem de yılmaz savunuculuğunu üstlenmişlerdir. Bu da aslında Yunan milliyetçiliğin 19. yüzyıldan beri gelenekselleşen din olgusu ile kol kola yürümesinin bir göstergesidir. Benzer bir örnek, Millî Mücadele döneminde Yunan askerlerinin Patrik ya da Metropolitlerce kutsanmasında da açıkça görülmektedir. Başka bir deyişle Yunanistan açısından siyaset ve din bu ve sonraki dönemin ayrılmaz iki parçası olarak bütünleşik bir yapı sergilemiştir. 1919-1922 yılları arasında İstanbul Rum Patrikhanesi'nin siyasallaşarak dini otoritesini Yunanistan'ın siyasi başarı sağlaması için kullanması da buna verilecek bir örnektir.

Dolayısıyla 1914-1920 yılları arasında Pontus'un bağımsız bir devlet haline getirilmesi konusunda iki önemli aktör vardır: Rusya ve Yunanistan. Ancak özel anlamdan Venizelos siyasi tecrübelerinden hareketler Pontus konusuna mesafeli yaklaşmıştır. Bu elbette ki Venizelos'un planlarında hiçbir zaman Pontus konusunun yer almadığı anlamına da gelmemektedir. Ancak öncelikleri doğrultusunda hareket edip belki de Pontus'u en son aşamaya bıraktığını söylemek daha doğru olacaktır.

Çünkü Venizelos için Helenizm'in yani Anadolu'daki Rum nüfusun bulunduğu hiçbir bölge Megali İdea'dan bağımsız değildir. İşte bundan dolayı Megali İdea'nın sınırlar kesin bir şekilde çizilmemiştir. Her an hareket serbestisi olması düşünülen Megali İdea bu dönemin resmi dış politikası olmakla birlikte bu ideolojinin ölümüyle birlikte yani 1922 yılından sonra Yunan dış politikasının ibresinde önemli değişimler gözlemlenmeye başlamıştır.

KAYNAKÇA

Arşivler

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi

TC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, B. No. 1,2, F. 78, Ek 1.

TC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, B. No. 4,5,6, F. 151, Ek 3,4,5.

ELIA (Elliniko Legotehniko kai İstriko Arheio /Yunanistan)

ELIA, Fak. Hrisanthos, 2.3.

ELIA, Fak. Venizelou, 5.3.

ELIA, Fak. Venizelou, 5.4.

ELIA, Fak. Venizelou, 9.5.

Pontus Araştırmaları Komisyonu Arşivi/Yunanistan

EPM Arşiv Belgesi, Sayı: 103600120001, “Memoire Remis A La Conference De la Paix par la Delegation Du Pont-Euxin”.

Benaki Mouseio Arheio Venizelou

09-82-30

059-43-44

68.9.5.82.25

68.9.5.82.26

173.018.189-1/2.

173.019.0311

173.02.179

173.021.177-1/2

173.021.189-1/2

173.022.141-1

173.022.187-1

173.022.091

173.022.132-2

173.022.091

173.022.132-1/2

173.023.042

173.023.068

173.023.191

173.023.042

173.025.055

173.027.40.41

173.315.33-4.

173.316.79.3

173.316.79.3.6/7

173.362.81.

TİTE Arşivi

TİTE Arşivi, K23/G10/B10, 24.06.1335.

TİTE Arşivi, K19/G10/B10, 06.02.1336.

Resmi Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Cilt XV.

1911 Yunan Anayasası: “Arthro 32-Sintagma tis Ellados”, Efimeris tis Kiverniseos tou Vasileiou tis Ellados, Tevhos A', Fillou 127, 1 İouniou 1911, Athinais.

Kitaplar ve Kitap Bölümleri

Alan, Gülbadi, *Amerikan Board'ın Merzifon'daki Faaliyetleri ve Anadolu Koleji*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2008.

Albayrak, Haşim, *Tarih Boyunca Karadeniz'e Etnik Yapılanmalar ve Pontus*, İstanbul: Babıali Kitaplığı, 2010.

Alexandris, Alexis, *The Greek Minority Of İstanbul and Greek – Turkish Relations 1918-1914*, Athens: Centre for Asia Minor Studies, 1992.

Andreadis, Yorgos, *İstenmeyen Adam Persona Non Grata*, Çev: Tanju İzbek, İstanbul: Belge Yayınları, 2005.

_____, *Temel Garip Todoron Anadolu'nun Tarihinden Gizli Sayfalar*, Çev: Sema Sandalcı, İstanbul: Belge Yayınları, 1998.

Angtzidis, Vlasıs, *Ellines tou Pontou – İ Genektonia apo ton Tourkiko Etnikismou*, Athina: Nomarhiaki Autodiokisi Anatolikis Attikis, 2005.

_____, *Mikra Asia Evas Odiniros Metashimatismos*, Atina: Papadopoulos, 2015.

_____, *Pareukseinos Diaspora – Oi Ellinikes Engkatastaseis stis Voreioanatolikis Periohes tou Ekseinou Pontou*, Thessaloniki: Ekdotikos Oikos, 2001.

Armaoğlu, Fahir, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, İstanbul: Alkım Yayınları, 2010.

Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri 1918-1922, Cilt I, Yay.Haz. Ahmet Tetik, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2009.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Cilt-I-II-III, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2012.

Athanasia Anagnostopullu, “Tanzimat ve Rum Milletinin Kurumsal Çerçevesi”, *19. Yüzyıl İstanbul’unda Gayrimüslimler*, Ed. Pinelopi Stathis, Çev. Foti ve Stefo Benlisoy, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003: 1-36.

Augustinos, Gerasimos, *Küçük Asya Rumları 19.Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Etnisite*, Ankara: Dipnot Yayınları, 2013.

Aybars, Ergün, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ankara: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, 1995.

Benlisoy, Foti, Stefo Benlisoy, “Millet-i Rum’dan Helen Ulusuna (1856-1922)”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt. 1: Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi*, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, 8. B., İstanbul: İletişim Yay., 2020: 367-376.

Bilgiç, Bestami S., *Doğu Karadeniz Rumları: İsyan ve Göç (1919-1923)*, Ankara: TTK, 2011.

Birlis, Yannis, *İ Elliniki Epanastasi 1699-1834*, Athina: 2002.

Botsiou, Konstantina E., “İ Ellada Os Valkaniki kai Mesogeiki Dinami- İ Geopolitiki Kilironomia tou Eleftheriou Venizelou”, *İ Politiki Klironomia tou Eleftheriou Venizelou*;

Sineheis kai Asineheis, Ed. Georgos Koukourakis, Tasos Sakellariopoulos, Athina: Ekdoseis Evrasia 2021, 139-165.

Bryer, Anthony, *The Empire of Trebizond and the Pontus*, London: Varium Reprints, 1980.

Clogg, Richard, *Modern Yunanistan Tarihi*, Çev.: Dilek Şendil, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.

Çapa, Mesut, “*Belgelerin Işığında Pontus Meselesi*”, Ankara: AVİM, 2017.

Çapa, Mesut, *Pontus Meselesi*, Trabzon: Serander Yayınları, 2001.

_____, “Anadolu’daki Hristiyanların Tepkileri Karadeniz Rumlarının Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne Müracaatları”, *Karadeniz’de İsyan, Mübadale ve Propaganda*, Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu, Rahmi Çiçek, Mehmet Okur, İstanbul Yeditepe Yayınları: 2019.

_____, Rahmi, “Trabzon Vilayeti’nde Rum Faaliyetleri ve Muhafaa-ı Hukuk-u Milliye Cemiyeti’nin Kuruluşu”, *Karadeniz’de İsyan, Mübadale ve Propaganda*, Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu, Rahmi Çiçek, Mehmet Okur, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2019.

Dalby, Andrew, *Eleftherios Venizelos 1919-1923 Barış Görüşmeleri ve Sonrası*, Ankara: Akılçelen Kitapları, 2014.

Demirhan, Hasan, *Yunanistan’da Emperyalist Kavga (1914-1918)*, İstanbul: İdil Yayıncılık, 2002.

Diñçer, Hasan, “*Genelgeler ve Kongreler Dönemi*”, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ed. Temuçin Faik Ertan, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2011,

Dominiou, G., *Geografia tou Pontou*, Trabzon: Serasi Typografiou, 1896.

Duman, Önder, *Emperyal Bir Araç Olarak Rum-Pontus Sorunu*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2010.

Economides, D., *The Pontus And the Right Claims of Its Popoulation*, İstanbul: 1920.

Ercan, Yavuz, *Türkiye’de Azınlıklar Sorunu*, Ankara: Turhan Kitapevi, 2011.

Erdem, Nilüfer, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, İstanbul: Derlem Yayınları, 2010.

Eroğlu, Hamza, *Türk Devrim Tarihi*, Ankara: Sanem Matbaası, 1981.

Eryılmaz, Bilal, *Osmanlı Devleti’nde Milet Sistemi*, İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 1997.

Everett, Stephens, *Survival Against All Odds The First 100 Years of Anatolia College*, Newyork: Aristide D.Caratzas, 1986.

Fotiadis, Konstantinos, *Pontos Justice and Honor To Memory*, Norwalk, Connecticut: The Pan-Pontian Federation of the U.S.A. and Canada and the Pontian Society "Pontos" of Norwalk, 2011.

_____, *Pontus Rumlarına Yönelik Soykırım*, Çev. Atilla Tuygan, İstanbul: Belge Yayınları, 2018.

Friedell, Egon, *Antik Yunan Kültür Tarihi*, Ankara: Dost Kitapevi, 2004.

Gavra, Eleni, "Oreinoi Oikismoi tis İpeirotikis Endohoras ston İstoriko Ponto kai ton 19ou Aiona eos tis Arhes tou 20. Horikes Eksartiseis kai Epiroes," *O Pontos stin İsteri Othomaniki Autokratoria (1774-1908) Koinonia kai Oikonomia*, Ed. Theodosios Af. Kirakidis- Kirakos St. Hatzikirakidis, University Study Press.

Gibbons, Herbert Adams, *Venizelos mia Biyografia (1864-1920)*, Athina: Eleftheria Typou, 2008.

Goloğlu, Mahmut, *Anadolu'nun Millî Devleti Pontos*, Ankara: Kalite Matbaası, 1973.

_____, *Trabzon Tarihi - Fetihden Kurtuluşa Kadar*, Trabzon: Serander Yayınları, 2013.

Greece A Country Study, Ed. Glenn E. Curtis, United States, Library of Congress - Federal Research Division 1995.

Güler, Ali, *Dünden Bugüne Yunan-Rum Terörü*, Ankara: Ocak Yayınları, 1999.

_____, *Yakın Tarihimizde Pontus Meselesi ve Rum-Yunan Terör Örgütleri*, Ankara: Rizeliler Kültür ve Dayanışma Derneği, 1995.

Gürel, Şükrü Sina, *Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)*, Ankara: Ümit Yayınları, 1993.

Gürün, Kamuran, *Ermeni Dosyası*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1983.

Halaçoğlu, Yusuf, *Ermeni Tehciri*, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı, 2007.

Hastaoğlu, Vilma, "Anastaios Adosidis'e Ait Metinlerden Anadolu Rumlarına Dair Bilgiler", *19.Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler*, Ed. Pinelopi Stathis, Çev. Foti ve Stefo Benlisoy, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003, 52-64.

Hatipoğlu, Murat, *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1988.

Hrisanthos, Mitropolit Trapesountos, *İ Ekklesia Trapezountos*, Athina: Typographeion Estia, 1933.

_____, Mitropolit Trapesountos, *Anaminiseis*.

_____, *Biografikai Anaminiseis tou Arhiepiskopou Atinon Hrisanthou tou apo Trapezountos 1881-1949*, Yay.Haz. Georgios Tassoudis, Athina:1920.

Hristos, İliadis, *Pontos Genektonia*, Athina: Gordios, 2002.

1922-1922 100 Hronia Apo tin Mikra Asiatiki Katastrofi, Dimos N. İonias Kentro Spoudis kai Anadeiksis Mikroasiatikou Politismou (KE.MI.PO), Nea Ionia, 2022.

Howarth, David, *The Greek Adventure*, New York, Hallisay Lithograph, 1976.

İnalcık, Halil, *Osmanlı ve Avrupa: Osmanlı Devleti'nin Avrupa Tarihindeki Yeri*, İstanbul: Kronik Kitap, 2017.

_____, *Seçme Eserleri- V, Rönesans Avrupası Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2021.

_____, Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015.

Jelavich, Barbara, *Balkan Tarihi 1 - 18. ve 19. Yüzyıllar*, İstanbul: Küre Yayınları, 2009.

_____, *Balkan Tarihi 2 - 20. Yüzyıl*, İstanbul: Küre Yayınları, 2015.

Kandrakis, Georgios, Dimitrios Katsakis, Konstantinos Manolakis, *Eleftherios Venizelos sta Vimata tou-Diadromi sto Hrono*, Atina: Ekdoseis Kaleidospoia, 2008.

Kapsis, Yannis, *Hamenes Patrises*, Athina: Ekdoseis Nea Sinora, 1989.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi VIII*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1962.

Karpat, Kemal, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.

Kasotakis, Antonis, Stembilis, Dimitris, *Themata Neoellinikis İstorias*, Atina: Ekdotikos Organismos Livani, 2008.

Katsiadakis (Ed.), Eleni Gardia, *Sta Hronia Tou Venizelou*, Athina: Ekdoseis Kaleidoskopio, 2010.

Keçiş, Murat, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.

Kelağa Ahmet: İbrahim “Çağdaş Yunancanın Tarihsel Gelişimi”, *Balkanlar El Kitabı*, Cilt II: Çağdaş Balkanlar, Ed. Bigehan A. Gökdağ-Osman Karatay, Ankara: Akçağ Yayınevi, 2017: 477-491.

Kerimoğlu, Hasan Taner, *İttihat-Terakki ve Rumlar 1908-1914*, İstanbul: Libra Yayınları, 2018.

Kitsikis, Dimitri, *Yunan Propagandası*, İstanbul: Meydan Neşriyat Yayınları.

_____, *Türk-Yunan İmparatorluğu*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Kılıç, Selami- Kalemli, Hüseyin “Mondros Mütarekesi’nin Türk Basınına Yansımaları (Ekim-Kasım 1918)”, *Karadeniz’de Millî Mücadele*, Cilt I, Ed. Hikmet Öksüz vd., Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, 2019: 257-297.

Koliopoulos, John - Thanos Veremis, *Greece The Modern Sequel From 1831 to the Present*, New York University Press, 2002.

_____, *Modern Greece: A History Since 1821*, United Kingdom: Wiley- Blackwell, 2010.

Kontogiannis Pantelis M., *Geografia tis Mikras Asias – Fusiki Sustasis tis Horas, Politiki Geografeia, Fusikos Ploutos*, Atina: Petrakou, 1921.

Kurt, Yılmaz, (Yay.Haz.), *Pontus Meselesi*, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 1995.

Küçükler, Yüksel, “Mondros Mütarekesi Sonrası Süreçte Ermeni-Rum İddialarının Çakıştığı Bölge: Doğu Karadeniz”, *Karadeniz’de Millî Mücadele*, Cilt II, Ed. Hikmet Öksüz, Mehmet Okur, Bahadır Güneş, Ülkü Köksal, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon: 2019: 815-831.

Kürkçüoğlu, Erol, *Kurtuluşunun 100.Yılında Erzurum ve Ermeniler*, Erzurum: Erzurum Valiliği, 2018.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Çev.Boğaç Babür Turna, Ankara: Arkadaş, 2009.

Liakos, Antonis, “Hellenism and The Making Of Modern Greece: Time, Language, Space”, *Hellenism: Culture, Identity and Ethnicity From Antiquity to Modernity*, Ed. Katherina Zacharia, Aldershot, Ashgate, 2008.

- Macmillan, Margeret, *Bariş Yapanlar Dünyayı Değiştiren- 6 Ay Alfa Tarih 1919 Paris BarışKonferansının Hikayesi*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2015.
- Malkidis, Theofanis, *İ Genektonia ton Ellinon Ponton - İstoria, Politiki kai Anagnorisi*, Athina: Gordios, 2008.
- Mavrogordatos, Yorgos, *1915 Ethnikos Dihasmos*, Ekdoseis Pataki.
- Mazower, Mark, *Bizans 'ın Çöküşünden Günümüze Kadar Balkanlar*, Çev. Ayşe Ozil, İstanbul: Alfa Tarih, 2014.
- McCarthy, Justin, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, Çev. Fatma Sarıkaya, Ankara: TTK, 2014.
- Meray, Seha L., Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu 'nun Çöküş Belgeleri Sevr Antlaşması Mondros Birakışması İlgili Belgeler*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.
- Michalopoulos, Dimitris, *Eleftherios Venizelos An Outline of His Life and Time*, Lambert.
- Milas, Herkül, *Geçmişten Günümüze Yunanlılar: Dil, Din ve Kimlikleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- _____, *Yunan Ulusunun Doğuşu*, 2. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Mavrogordatos, Yorgos, *1915 Ethnikos Dihasmos*, Athina: Ekdoseis Pataki, 2015.
- Nacracas, Georgios, *Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni*, İstanbul: Kitabevi, 2005.
- Oikonomidou, D. İ., *O Pontos kai ta Dikaia tou en Auto Ellinismou*, en Athinais: İoannou N. Sideri, 1920.
- Olcay, Osman, *Sevr Antlaşması 'na Doğru (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1981.
- Ortaylı, İlber, *Devlet-i Aliyye -Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV - Ayanlar, Tanzimat, Meşrutiyet*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.
- _____, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Kronik Kitap, 2019.
- _____, Erol Şadi Erdinç, *İttihat ve Terakki – Osmanlı İmparatorluğu'nda Gizli Örgütlenmeler ve Darbeler*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2016.
- _____, *Osmanlı 'ya Bakmak - Osmanlı Çağdaşlaşması*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2016.

_____, *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

_____, *Üç Kıtada Osmanlılar - Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek 3*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2007.

Özakman, Turgut, "Mütareke Dönemi Koşulları", *Mütareke Dönemi ve İstanbul'dan Samsun'a Uzanan Yolda Mustafa Kemal*, Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, 2011; 5-18.

Özdil, Ayşe, *Anadolu Rumları Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Millet Sistemi - Yeniden Düşünmek*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016.

Özgören, Aydın, *Osmanlı'nın Son Döneminde Pontus Rumları Büyük Güçler, Diaspora ve Silahlı Kalkışma*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

Özgören, Aydın "Fransız Arşiv Belgelerine Göre Mondros Ateşkes Antlaşması ve İtilaf Devletleri'nin Doğu Karadeniz'deki Faaliyetleri (1918-1919)", *Karadeniz'de Millî Mücadele*, Cilt I, Ed. Hikmet Öksüz, Mehmet Okur, Bahadır Güneş, Ülkü Köksal, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, 2019: 297-311.

Özsüer, Esra, *Trabzon Rum Mektebi: Doğu'nun Deniz Feneri*, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2009.

Pallis, Alexander Anastasius, *Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)*, Çev.Orhan Azizoğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995.

Panagiotidiou, Theologou, *En Rossia Ellinismos*, Atina: Tipos Dim. H. Terembela, 1919.

Papadakis, Nikolaos, *Eleftherios Venizelos- O Anthropos, O Ígetis Biografia*, Tomos A, Atina: Vivliopoleion Estia, 2017.

Papadopoulos, Alexander, *Resmî Belgelerle Avrupa Savaşından Önce Türkiye'li Rumlar Üzerindeki Zulüm-Pontus Trajedisi 1914-1922 Kara Kitap*, İstanbul: Pencere Yayınları, 2013.

Papamichalopoulos, Konstantinos, *Perigiseis eis ton Ponton (Travels in Pontos)*, Atina: Ek ton Tipografeon tou Kratou, 1903.

Pelagidis, Eustathios Eustathiou, *Mikrasiatikos kai Pontiakos Ellinismos Apo ti Arhaiotita Mehri ti Antallagi Me to Vtokoumento tin Genoktanias tis G'en Athnais Ethipsinelevseos*, Ekdotikos Oikos Ant.Stamouli, 2004.

Rodakis, Periklis, *İ İstoria Tou Pontou - Apo Tin Tourkiki Kataktisi Os Tin Genoktonia kai ton Ksehorismo*, Tomos 2, Athina: Gordios, 2004.

Roufi, Ed. İ., *Eleftherios Venizelos: İ Zoi kai i Drasis tou Megalou Ellinas Politikou*.

Salışık, Selahattin, *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Etniki Eterya*, İstanbul: Kitapçılık Ticaret LTD, 1968.

Sarınay, Yusuf, Hamit Pehlivanlı, Abdullah Saydam, *Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası (Makaleler)*, Ankara: ATAM, 2015.

Skopetea, Elli, *To Prototipo Basileio kai İ Megali İdea: Opseis tou Ethnikou Provlimatos Stin Ellada*, Athina: Politipo, 1988.

Smith, Michael Llewellyn, *Yunan Düşü*, Çev. Halim İnal, Ankara: Ayraç Kitabevi, 2002.

Sonyel, Salahi R., *İngiliz Gizli Belgelerinde Türk-Yunan İlişkileri 1821-1923*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011.

_____, *Osmanlı Ermenileri Büyük Güçler Diplomasinin Kurbanları*, Remzi Kitabevi, 2009.

_____, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Cilt I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1973.

Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

Süslü, Azmi, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1990.

Svoronos, Nikos, *Çağdaş Hellen Tarihine Bakış*, Çev. Panayot Abacı, İstanbul: Belge Yayınları, 1988.

Şimşir, Bilal, *Ege Sorunu Belgeler*, Cilt 1 (1912-1913), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.

Tağmat, Çağla D., “Pontus Soykırı İddiası” Üzerine Yunan Tezleri ve Gerçek”, *Yunan Algısında Türk İmgesi (Kökenleri ev Dostluk için Kültürel Çıkış Yolları)*, Ed. Mustafa Kaymakçı, Cihan Özgün, Nilüfer Erdem, İstanbul: Eğitim Yayınevi, 2021.

_____, *Sosyo-Kültürel Boyutlarıyla İstanbul'da Helenizm (1839-1922)*, İstanbul: Libra Yayınevi, 2020.

- Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I*, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1973.
- Tasoulas, Konstantinos Av., “Prologos”, *İ Politiki Klironomia tou Eleftheriou Venizelou; Sineheis kai Asineheis*, Ed. Georgos Koukourakis, Tasos Sakellariopoulos, Athina: Ekdoseis Evrasia, 2021.
- Tsilimingras, Vasilis, “İ Peripeteia Tou Ethnikou Dihasmou kai i Stasi tou Pnevmatikou Kozmou tis Epohis”, *1915/2015 100 Hronia apo ton Etniko Dihasmo, Oi Politikes, Politeiakes, Koinonikes Diastaseis ton Gegonoton kai oi Meragenesteres Epidraseis*, Arholiki Arheiaki Vivliothiki İstorias & Politismou, Argos, 2018: 55-67.
- Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi, 1.Kitap, İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2008.
- Akbulut, Dursun Ali, “Üçüncü Bölüm Çöken Devlet”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Yay.Haz. Durmuş Yalçın vd., Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2012:131-157.
- Türsan, Nurettin, *Yunan Sorunu*, Ankara: 1987.
- Tzanakaris, Vasilis, *Smirni 1919-1922 Aristidis Stergadis Enantinon Hrisostomou*, Athina: Metahimo, 2013.
- Tzanakaris, Vasilis, *Dakrismeni Mikrasia 1919-1920 Ta Hronia Pou Sintaraksan tin Ellada*, Athina: Metalimio, 2013.
- Uçarol, Rıfat, *Siyasi Tarih 1789-2010*, İstanbul: DER Yayınları, 2010.
- Ural, Selçuk, “Mütareke Dönemi'nde Pontus Hareketi'nin Doğuşuna Yönelik Faaliyetler,” *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, Ed. Veysel Usta, Serender Yayınları, 225-247.
- Usta, Veysel, *Pontus Sorunu*, Trabzon: Serander Yayınları, 2007.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt:4, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.
- Veremis, Thanos, İoannis Koliopoulos, *Ellas İ Singhroni Sineheia apo to 1821 Mehri Simera*, Atina: Ekdoseis Kastanioti, 2006.
- Vergetis, Maria, “İ Pontiaki Tautotita tis Trithis Genias”, *Mikrasiatiki Katastrofi kai Elliniki Koinonia*, Ed. Pashalis, Kitromilidis, Athina: Kentro Mikrasiatikon Spoudon, 2019: 81-98.
- Yannouloupoulos, Yannis N., *Evgenis Mas Tiflosi Eksoteriki Politiki, kai “Ethnika Themata” Apo Tin İtta Tou 1897 eos tin Mikrasiatiki Katastrofi*, Athina: Ekdoseis Bibliorama, 2003.

Yavuz, Bige, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994.

Yazıcı, Nuri, *Millî Mücadele (Canik Sancağı'nda) Pontusçu Faaliyetler (1918-1922)*, Ankara: AÜ Basımevi, 1989.

Yerasimos, Stefanos, “*Yaşanan Kargaşada Genç (Jön) ve Yaşlı Türkler*”, *İstanbul 1914-1923*, Yay. Haz. Stefanos Yerasimos, İstanbul: İletişim Yayınları, 2021: 177-194.

Yılmaz, Hadiye, *Dünden Bugüne Pontus Macerası*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.

Yıldırım, Uğur, *Dünden Bugüne Patrikhane*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2004.

Zannas, P.A., *Eleftherios K. Venizelos*, Atina: Ermis, 2002.

Zürcher, Eric, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Woodlock E.Dionesotes (Ed.), *The Genocide of the Ottoman Greeks 1914-1923*, U.S.A.: The Asia Minor and Pontos Hellenic Research Center, 2013.

Makale, Bildiri ve Ansiklopedi Maddeleri

Acun, Fatma, “Tarih Boyunca Pontus”, *Millî Mücadele Döneminde Giresun Sempozyumu*, 6-7 Mart 1999, İstanbul (1999): 19-34.

Andreadis, Hristos, “O Konstantinos Konstantinidis o Etnikos Sindesmos tou Pontou sto Parisi kai ta Provlimata tis Aneksartasias tou Pontou”, *Pontiaki Estia*, Teuhos 187, Selanik: İoniou-Augoustou- Semptemvriou 2014: 187-190.

Angtzidis, Vlasis, “To Kivima Aneksartisias tou Pontou kai oi Autonomes Ellinikes Periohes stı Sovietiki Enosi kata ton Mesopolemou”, *Mikrasiatiki Katastrofi kai Elliniki Koinonia*, Ed. Pashalis, Athina: Kitromilidis, Kentro Mikrasiatikon Spoudon, 2019: 157-196.

Aristides, N. Hatzis, “A Political History of Modern Greece 1821-2018”, *Encyclopedia of Law and Economics* (pp.1:,1-12), Chapter: A Political History of Modern Greece, 1821-2018, January 2019, Publisher: Springer.

Arslan, Murat, “Pontos'tan Karadeniz'e: Bir Adlandırmanın Ardındaki Önyargılar, Varsayımlar ve Gerçekler”, *OLBA XIV* (2006): 75-91.

Atalay, Bülent “Türk İstiklâl Savaşı Dönemi'nde ‘Rum- Ermeni’ İşbirliği”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Ankara, Cilt 24, Sayı 70 (2008): 93-111.

Balcıoğlu, Mustafa, “Birinci Dünya Savaşı Sırasında Karadeniz’de Rum Faaliyetleri ve Sivil Tepki”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı 4 (1999): 118-119.

Biber, Tuğba Eray, “Millî Mücadele Döneminde ‘Pontus Cumhuriyeti’ Kurma Çalışmaları”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt:124, Sayı 245 İstanbul, (2020): 421-434.

Christodoulou, Stavros, “The Pontic Kingdom Under Mithridates VI”, *Balkan Studies* 50, 2015.

Erdem, Nilüfer, “Pontusçu Rumların Batum Genel Kongresi’nin (6 Temmuz – 7 Ağustos 1919) Eleftheros Pontos Gazetesindeki Yansımaları”, *1918-1919 Mütarekeden Millî Mücadeleye (Hayal Kırıklığı, Uyanış, Örgütlenme ve Direniş)*, Türk Ocağı Yayınları, (2020): 285-297.

_____, “Pontusluların Türk Millî Mücadelesine Karşı Yeni Cephe Oluşturabileceklerine Dair Muhtıra”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Cilt 15, Sayı 30 (2016/2).

Ertan, Temuçin Faik, “Erzurum Kongresi Kararlarının Ulus-Devlet Sürecine Etkisi”, *23 Temmuz Erzurum Kongresi ve Kurtuluştan Günümüze Erzurum 1.Uluslararası Sempozyumu (23-25 Temmuz 2002)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, (2003): 363-367.

Fotiadis, Konstantinos, “The Pontian Genocide From the Time of the Young Turks to the Advent of Mustafa Kemal”, *AHIF Policy Journal*, Winter 2011-12.

Gökçen, Salim, “Yunanistan’ın Millî Mücadele Dönemi’nde Karadeniz Bölgesi’ne Yönelik Göç ve İskân Politikası”, *Karadeniz’de İsyan, Mücadele ve Propaganda*, Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu, Rahmi Çiçek, Mehmet Okur, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2019.

Güllü, Ramazan Erhan, “İstanbul’da Rum-Ermeni Kiliseleri Krizi ve Ermenilere Tanınan İmtiyazlar (1890-1891)”, *OTAM* 38, Güz 2015: 31-53.

Halkiadakis, Emmanouil G. “İ Epanastasi tou Therisou os Esoteriko Zitima i Prospiki Pringia Georgiou- Eleftherios Venizelos”, *Therisson 1905- Sinedrio apo tin Aigida tis Voulis ton Ellinon Hania*, 3-5 Mart 2005: Pragtika, Hanya, (2009) 23-41.

Hatipoğlu, Murat, “Eleftherios Venizelos’un 1910 Yılında İktidara Gelmesiyle Megali İdea’nın Kazandığı Yeni Karakter”, *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974’e Kadar)*, III. Askeri Tarih Semineri, Ankara: Genelkurmay Yayınları, 1986.

Hristopoulou D. Marianna, “Oneiropolos Pragmatopoios” Eleftherios Venizelos kai İ Megali İdea 1909-1920.

https://www.academia.edu/9730049/O_ονειροπόλος_πραγματοποιός_O_Ελευθέριος_Βενιζέλ

Hekimoglou, Evangelos, “Ena Kratos sta Hartia: I Dimokratia tou Pontou”, *Elliniki Historia I Stafti Ton Ponton*, 2 Biblio: 45-83.

Kaymakçı, Mustafa, “Oryantalizm, Filhelenizm ve Türkokratia”, *Yunan Algısında Türk İmgesi (Kökenleri ve Dostluk için Kültürel Çıkış Yolları)* Ed. Mustafa Kaymakçı, Cihan Özgün, Nilüfer Erdem, İstanbul: Eğitim Yayınevi, 2021: 52-63.

Keçiş, Murat, “Trabzon Rum İmparatorluğunun Kuruluşunda Çevreyle Olan İlişkileri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XXVIII, Sayı 46, Ankara: (2009): 143-162.

Kerimoğlu, Hasan Taner, “1913-1914 Rumlara Karşı Boykot ve Hüseyin Kazım Bey’in Bir Risalesi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırma Dergisi (ÇTTAD)*, V/13, (2006/Güz): 91–107.

Kılıçoğlu-Cihangir, Çiğdem, “Yunanistan’da Ulusal Bölünme ve Birinci Dünya Savaşı’na Giriş”, *100. Yılında Birinci Dünya Savaşı Sempozyum Bildiriler Kitabı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi II. Uluslararası Tarih Sempozyumu, (16-18 Ekim 2014): 347-360.

_____, “Yunanistan’da Monarşi Üzerine Bir Değerlendirme,” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 58, (Bahar 2016): 99-121.

_____, “Mondros Mütarekesi’ne Yunan Penceresinden Bakış”, *1918-1919 Mütakareden Millî Mücadeleye (Hayal Kırıklığı, Uyanış, Örgütlenme ve Direniş)* Ed. Mehmet Fatih Sancaktar vd., Türk Ocağı Yayınları, (2020): 79-95.

Kırlı Ntokme, Outkou, “Ulus Devlet Oluşturmada Yunanistan Örneği: Büyük Ülkü-Megali İdea”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 46, (Güz 2010): 401-424.

Lampsidis, “Sinehis i Parousia tou Ellinismou sto Mikrasiatiko Ponto: Paragontes pou Sinevallan stin Epiviosi tou”, *Deltio Mikrasiatikon Spoudon*, Tom.16, (2009): 25-54.

Lampsidis, Od., “I Proti Ekdilosi (1.10.1917) Gia Autonomia- Anerksartisia tou Ellinikou Mikrasiatikon Pontou”, 95-111.

Maksudyan, Nazan, “Amerikan Kaynaklarında Merzifon Anadolu Koleji’nin Kısa Tarihçesi”, *Kebikeç Dergisi*, Sayı 36, (2013): 131-154.

Malkidis, Th, “Etnikes kai Diethneis Diastaseis Genektonias ton Ellinon tou Pontou” (Pontus Yunanları Soykırımının Milli ve Uluslararası Boyutları), *Ellinika Diavatikologika Hronika* 22, (2009): 265-275.

Maroti, Niki, “*To Kinima sto Goudi 1909*”, *Eksi Stigmes tou Eikosti Aiona*, Ed. İlias Nikolakopoulos, Vasilis Panagiotopoulos, Ta Nea İstoria, 61-80.

Metintaş, Mustafa Yahya, Mehmet Kayran, “Pontus Sorunu: Tarihi Seyri ve Çözüm Çalışmaları”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Haziran 2014): 195-219.

Nikolakopoulos, İlias, “Oi Ekloges 1910-1920”, *İstoria tou Neou Ellinismou, 1770-2000*, (Ed.), E. Panagiotopoulos, Bölüm 6, Ta Nea & Ellinika Grammata, (2003): 31-40.

Nikolaidis, Kostas, “Hrisanthos Filippides (1881-1949) Mitropolitis Trapezountos 1913-1922- Arhieskopos Athinon kai Pais Ellados (1938-1941)”, *Pontiaki Estia*, Teuhos 168 (2010): 46-50.

Okur, Mehmet, “Pontus Meselesinin Ortaya Çıkışı”, *Karadeniz Araştırma Sayıları*, Sayı 14, (Yaz 2007): 1-28.

Özsait, Mehmet, “İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi”, *Trabzon Tarih Sempozyumu* 6-8 Kasım 1998, (1999).

Özsüer, Esra, “19.Yüzyıl Avrupa Romantiklerinin 1821 Mora İsyanı Üzerindeki Siyasi ve Kültürel, Etkileri”, *Türkiyat Mecmuası*, c.26/2, (2016): 325-344.

Panayotopoulos, A.J. “On the Economic Activities on the Anatolian Greeks- Mid 19th Century to Early 20th”, *Deltio Kentrou Mikrasiarikon Spoudon*, Tomos 4, Atina: 1983, 87-128.
<https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/deltiokms/article/viewFile/2418/2183.pdf>
Erişim 17.10.2021.

Papadopoulos, Panagiotis, “İ Dimokratia tou Pontou- Skepseis kai Simperasmata yia tin Ekseliksi tis (1)”, *Pontiaki Estia*, Teuhos 175 (2012): 244-248.

Papadopoulos, Panagiotis, “İ Dimokratia tou Pontou Skepseis kai Simperasmata yia tin Ekseliksi tis (2)”, *Pontiaki Estia*, Teuhos 176 (2013): 342-348.

Papandrianos, İoannis A., “To Makedoniko Zitima kata tis Servovoulgarikes Diaparagmatevseis sta 1911-1912 yia tin Sinapsi Sintikis Simmahias”, *Makedonika Singramma Periodika tis Etaireias Makedonoikon Spoudon*, Tom. 30 1995-1996: (1996) 313-325.

Pavlidis, Antoni İ., “To Frontistirio Trapezountos (1900-1914) kai i İdeologiki Kiriaria ton Ellinon ston Ponto”, *Periodikou Arheio Pontou*, Atina: Epitropi Pontiakon Meleton, Parartima 24, (2004).

Ploumidis, Spiridon, “İ Ennoia tou “Thanatou” stin Elliniki Epanastasi (1821-1832): İdeologikes Proslipseis kai Politiki Praktiki”, *Mnimon*, Tomos 32: (2012): 59-88.

Sükân Yavuz, Bige, “Kurtuluş Savaşı Sırasında Kurulması Düşünülen Rum-Ermeni Konfederasyonu”, *Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt. XIX, Sayı 55: Mart 2003, 17-40.

Tsagkaris, Stamatis, “İ Anadiorganosi Tou Ellinikou Kratous kai İ Elliniki Politiki Asfaleias En Opsei Ton Balkanikon Polemon, 1912-1913”, *Naftiki Ellas*, Ed. Spiros Pervainas, Teuhos 953 (2013), 28-39.

Tağmat, Çağla D., “İstanbul’da SosyoKültürel Helenizm’in Temsilcisi Bir Cemiyet: “Syllogos” (1861-1923)”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 13: (2015): 101-128.

_____, “Sevr Barış Antlaşması Sürecinde Eleftherios Venizelos: Görüşmeler, Konferanslar ve İmza,” *Avrasya İncelemeleri Dergisi-Journal of Eurasian Studies (AVİD)*, V/2 (2016): 307-339.

Tellioğlu, İbrahim, “Doğu Karadeniz Bölgesindeki Rum Varlığına Dair Görüşler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 60 (Kasım 2004): 785-797.

Yılmaz, Özgür, “Victor Fontainer’in Trabzon Konsolosluğu (1830-1832)”, *OTAM*, 35/Bahar: 153-195.

Süreli Yayınlar

Gazeteler

Eleftheros Pontos (1919-1920)

Eleftheros Tipos

Atlantis

Etnikos Kiriks

Morning Post.

Pall Mall Gazette.

Dergiler

Kritiki Politeia, 30 Kasım 2007, *Ekdoseis Patris*, 12- [01 \(wseas.org\)](http://wseas.org)

Istorika Themata, Afieroma i Genoktonia ton Pontion, Teuhos 18.

Tezler

Aleksiadis, Thomas, *İ Pafra tou Pontou İstoria, Ekklesia, Ethniki Agones*, Diadaktroki Diatirivi (Doktora Tezi), Aristoteliou Panepistimiou Thessalonikis, 2012.

Georganopoulos, P.Euripidis, *Oi Prospatheies ton Ellinon tou Pontou Gia Autodiathesi kata to Telos ton Othomanikis Autokratourias 1916-1922*, Diadaktroki Diatirivi (Doktora Tezi), Aristoteliou Panepistimiou Thessalonikis, 2007.

Kifonidos, Eleftheria, *Pontiako Zitima Stratigikes Epiloges kai Adieksoda 1917-1922*, Diadaktroki Diatirivi (Doktora Tezi), Athina, 2013.

Kılıçoğlu Cihangir, Çiğdem, *İkinci Meşrutiyet'ten Millî Mücadele'ye Anadolu'da Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Rum Örgütlenmeleri (1908-1922)*, Doktora Tezi, Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2017.

Hrisodiloudos, Kyriaki, *Oi Kruptoihristianoi tou Pontou, Ptihiaki* (Yüksek Lisans Tezi), Aristotelios Panepisthimio, 2008.

Moiras, Leonidas, *1909 Gudi Darbesinin Türk ve Yunan Kamuoyuna Yansıması*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 2006.

Ansiklopediler ve Sözlükler

Babiniotis, Georgios. *Leksiko tis Neas Ellinikis Glossas*, 3. Basım, Athina: Kentro Leksilogias E.R.E, 2008.

Türkçe Sözlük, Cilt I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.

İnternet Kaynakları

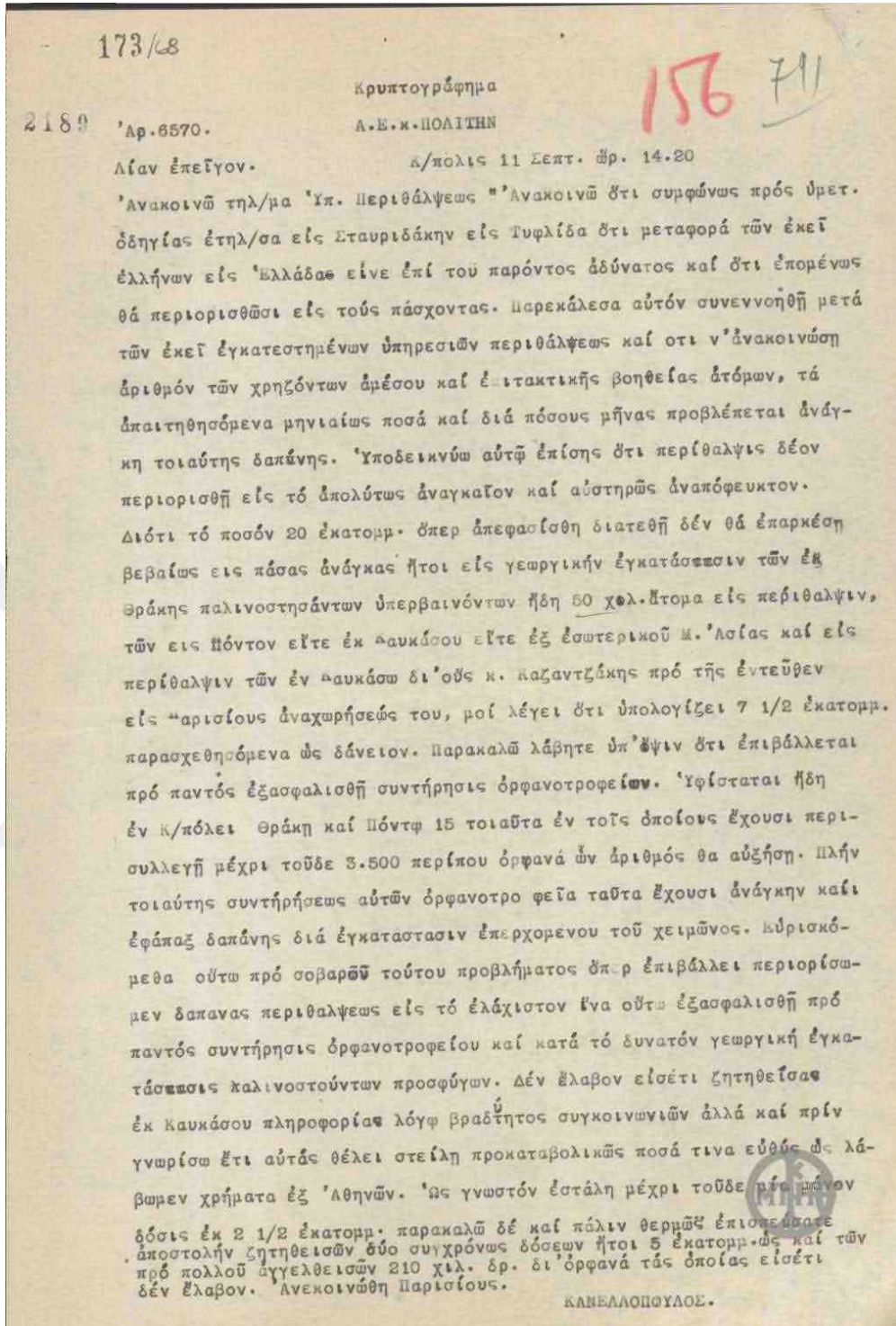
Angtzidis, Vlasi, “*Pareukseinos Diaspora: Apo tin Rosiki Autokratia sti Sovietiki Enosi. Diadikasies Prosarmogis kai Apantiksisis (1917-1937)*”, [\(84\) Παρευξείνιος Διασπορά: Από την Ρωσική Αυτοκρατορία στη Σοβιετική Ένωση. Διαδικασίες προσαρμογής και ανάπτυξης \(1917-1937\) | Agtzidis Vlassis - Academia.edu/](http://www.academia.edu/1397137/Pareuxeinios_Diaspora_Apo_tin_Rosiki_Autokratia_sti_Sovietiki_Enosi_Diadikasies_Prosarmogis_kai_Apantiksisis_1917-1937)

Evangelos, Metaksotos, “*İ Eirinevtiki Diaskepsi pou Proorizotan na Afisei Epohi*”, *İ Eirinevtiki Diaskepsi pou Prosorizotan “na Afinei Epohi”*: *Parisi 1919*, Panteniou Panepistimiou

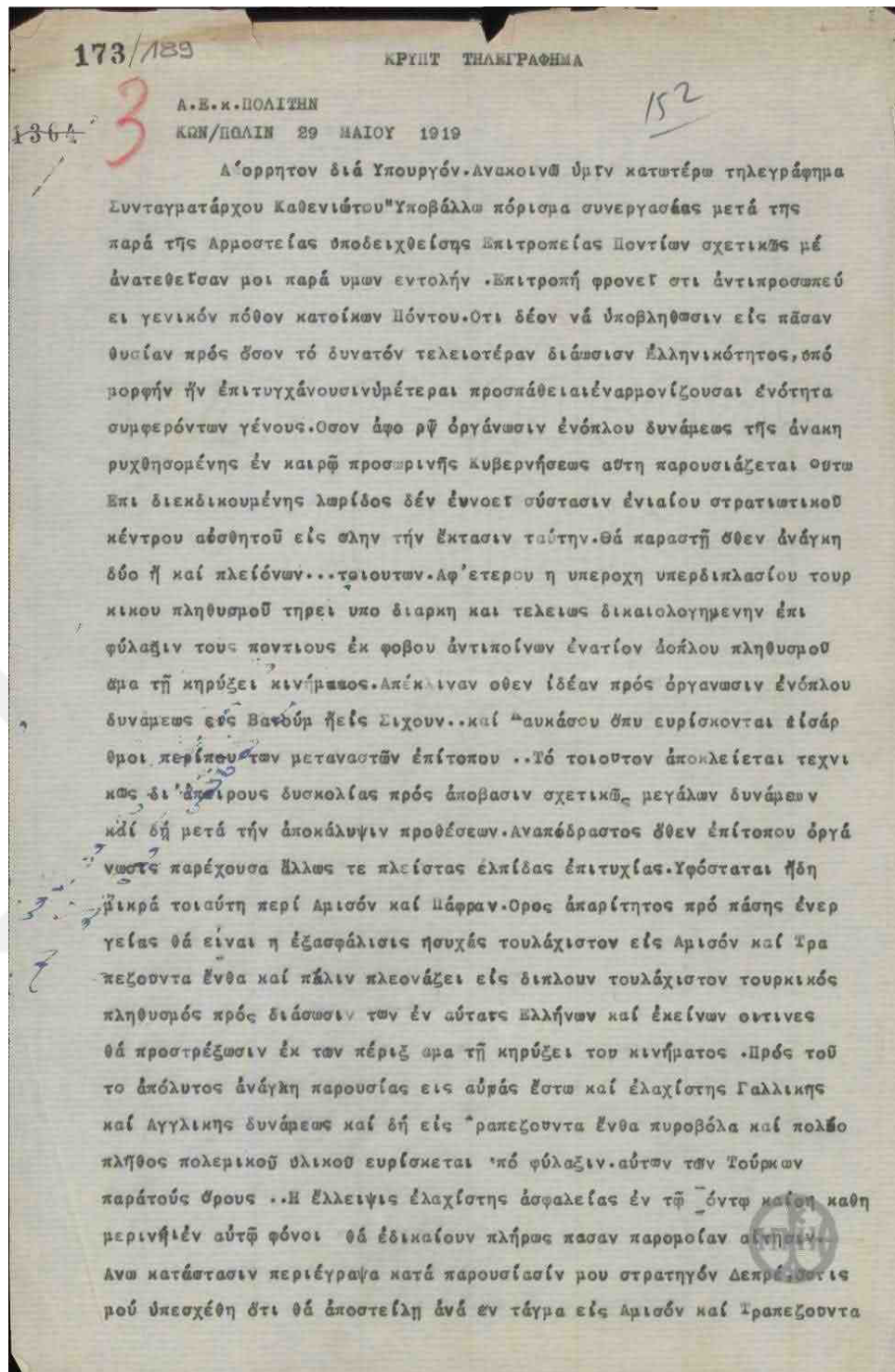
Politikon kai Kononikon Epistimon, 2011, 10, [\(86\) Η ειρηνευτική διάσκεψη που προοριζόταν να «αφήσει εποχή»: Παρίσι 1919 | Ευάγγελος/Evangelos Μεταξωτός/Metaxotos - Academia.edu](#)

14 Mayıs 1919 tarihinde Paris Barış Konferansı'na gönderilen muhtıra, https://hellenicresearchcenter.org/themencode-pdf-viewer/?file=https://hellenicresearchcenter.org/wp-content/uploads/2016/04/1919_05_14-Memo_Pontus.pdf#zoom=page-fit. Erşim tarihi 13 Mart 2020.

Şekil 1: Kanellopoulos'un 11 Eylül 1919 tarihli Pontus'taki durumu bildiren telgrafi. ELIA 173.023.068.

Şekil 2: 29 Mayıs 1919 tarihli Politis'e çekilen telgraf. ELIA 173.018.189-1.

To the Members of the Peace Conference,

Your Excellencies,

Several Memorials have been presented to the Peace Conference on the question of the Euxine Pontus. May I be permitted, however, to add the following, which is based upon incontestable facts and documents that may enlighten the judgment of those whose duty it will be to take the serious decisions in connection with the settlement of the world's peace.

The region of Pontus comprises the Vilayet of Trebizonde, a portion of the vilayet of Sivas (the Sandjaks of Karahissar and Amassia), and a small portion of the Vilayet of Kâstanouni (the Sandjak of Sinope). It is inhabited by a population of more than 600.000 Greeks, to which must be added the 250.000 Greeks who have taken refuge in the Caucasus and in Southern Russia, to which they have emigrated since 1880, as refugees from the bad administration of the Turks. This quarter of a million Greeks are anxiously awaiting the liberation of their country in order to be able to return to their homes.

This estimate of the Greek population in Pontus is based upon the following facts : -

The "Saalnameh," or official annual for the Vilayet of Trebizonde for the year 1908, returned the Greek population at 500.000 for the Vilayet of Trebizonde alone. In 1912 the Liberal Government of Kiamil Pasha, in official agreement with the Patriarchate, awarded seven electoral seats to the Greeks of Pontus, of which three were allotted to the district of Trebizonde

Şekil 3: 2 Mayıs 1919 tarihinde Hrisanthos'un Paris Konferansı'na Gönderdiği Muhtıra. Pontus Araştırmaları Komisyonu Arşivi.

Şekil 5: Trabzon Metropolitisi Hrisanthos Flippou (sol üst),
Hristos Kalantidis (sağ üst),
Konstantinos Konstantinidis (sol alt),
Nikolaos Leontidis (sağ alt).

Şekil 6: Pontus Çetecileri

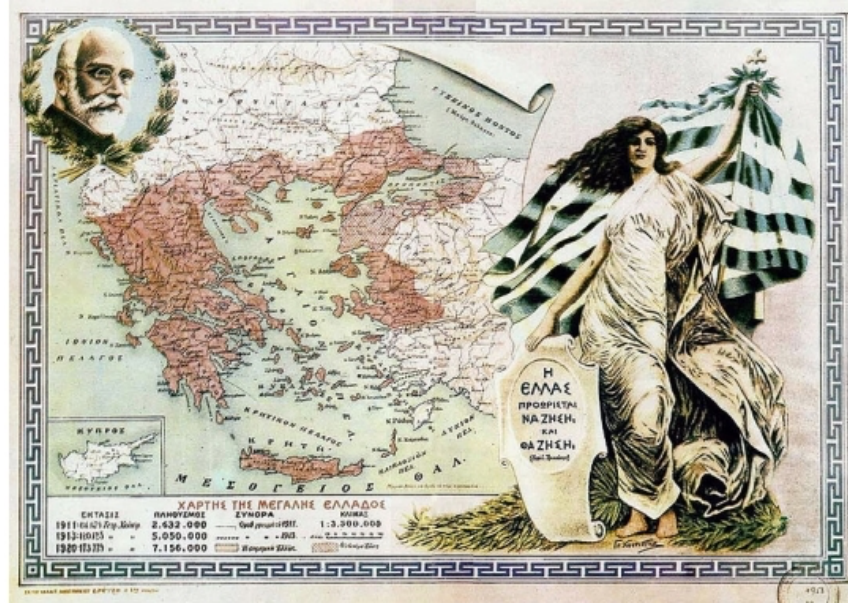
*Şekil 7: Paris Barış Konferansı'nda Venizelos ve Yunan Heyeti.
Benaki Mouseio Arheio Venizelou 206.01.019.*

Şekil 8: Pontus Kongresi Katılımcıları

Şekil 9: Pontus Müzesi Bahçesi Hrisanthos Amfti-Atina

Şekil 10: Yunanistan'ın Sevr Haritası

ÖZGEÇMİŞ

Pınar Selçuk Özgür, 2008 yılında Ankara Üniversitesi Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı Bölümünde lisans eğitimini tamamlamıştır. Burslu olarak 2007 yılında Selanik Aristoteles Üniversitesi ve 2009 yılında Selanik’te bulunan Balkan Araştırmaları Enstitüsünde dil kursuna katılmıştır. 2009 - 2010 tarihleri arasında Ankara Üniversitesi TÖMER’de Yunanca Okutmanlığı görevinde bulunmuştur. 2013 yılında Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsünde “Anılarda Yunanistan’da İç Savaş” konulu tez ile yüksek lisansı tamamlamıştır. “Yunanistan İç Savaşı ve Dış Güçlerin Rolü” konulu makalesi Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi’nde yayımlanmıştır. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsünde doktora eğitiminin sonunda “Yunanistan Başbakanı Venizelos’un Pontus Politikası (1914-1920)” konulu tezi hazırlamıştır.

